

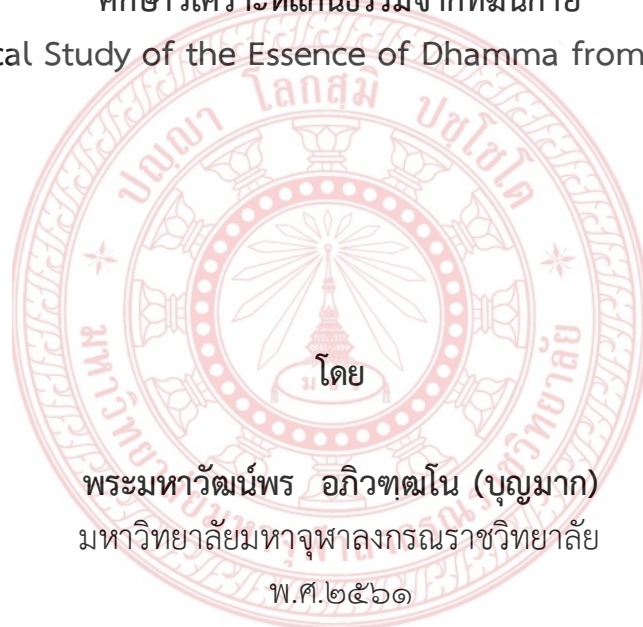

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากทีฆนิกาย

An Analytical Study of the Essence of Dhamma from Digha Nikaya

พระมหาวัฒน์พร อภิวัตตโน (บุญมาก)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761327

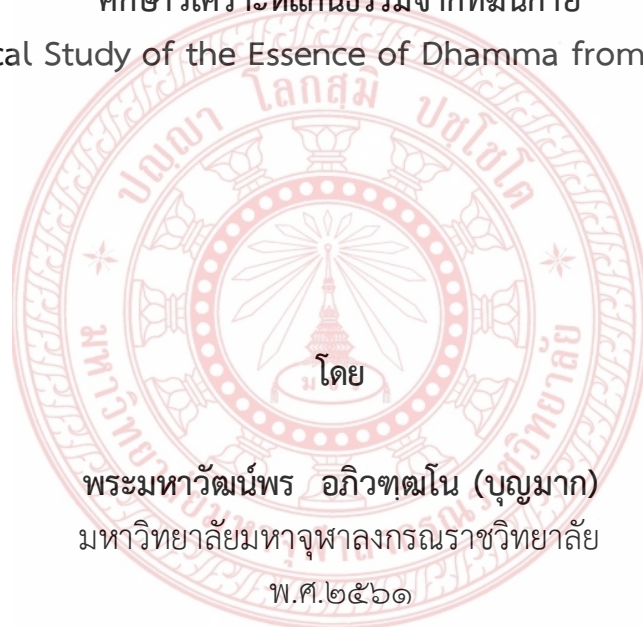

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากทีฆนิกาย

An Analytical Study of the Essence of Dhamma from Digha Nikaya

โดย

พระมหาวัฒน์พร อภิวัตตโน (บุญมาก)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761327

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Analytical Study of the Essence of Dhamma from Digha Nikaya

Phramaha Watthaporn Abhivaddhano (Boonmark)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E.2561

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761327

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: ศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากทีฆนิกาย
ผู้วิจัย	: พระมหาวิวัฒน์พร อภิวัตตโน (บุญมาก)
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ อย่างคือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตรในทีฆนิกาย ๒) เพื่อศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในทีฆนิกาย ๓) เพื่อประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ทีฆนิกายเป็นนิกายแรกของพระสูตรต้นตอปีก เป็นพระสูตรขนาดยาว แบ่งออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า วรรค คือ ๑) สीलขันธวรรค มี ๑๓ สูตร ๒) มทวารวรรค มี ๑๐ สูตร ๓) ปาฎิกวรรค มี ๑๑ พระสูตร เนื้อหาพระสูตรในทีฆนิกายถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุด ทีฆนิกาย มีแก่นธรรมปรากฏอยู่มากมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติ เป็นแนวทางเพื่อปฏิบัติให้เกิดความดีงามในหมู่ของภิกษุสงฆ์ เช่น เรื่องศีล หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ หลักปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคม การประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมนั้น ในงานวิจัยนี้ กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต เรื่องศีล เรื่องการบวช การทำบุญที่ลงทุนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่กล่าวถึงความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลของสรรพสิ่งในโลก เป็นการสอนให้มองโลกและชีวิตอย่างอิงอาศัยและสัมพันธ์กัน หลักปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ วิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ด้วยการงดเว้นสิ่งที่เป็นอบายมุข การรู้จักหลีกเลี่ยงคนชั่ว การเสพสมาคมกับคนดี การใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเองได้ในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเป้าหมายคือความสุข นอกจากนี้ ในทีฆนิกาย ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะด้านสถาบันทางการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง รวมถึงเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์

Research Title : An Analytical Study of the Essence of Dhamma from Digha Nikaya
Researcher : Phramaha Watthaporn Abhivaddhano (Boonmark)
Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Fiscal Year : 2561/2018
Research Scholarship Sponsor : Buddhist Research Institute
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research has three objectives : 1) to study the structure and content of the sutra in Digha Nikaya, 2) to study the Essence of Dhamma that appears in Digha Nikaya and 3) to apply the Essence of Dharma to the development of life and society. It is the documentary research. The result from study is found that Digha Nikaya is the first section of Suttantapitaka that is the long Sutras. Digha Nikaya is divided in three groups namely : 1) Silakhandhavagga 13 Sutras 2) Mahavagga 10 Sutras 3) Patikavagga 11 Sutras. The content of the sutra in Digha Nikaya is considered to be the most original Buddha's doctrine. There are a lot of Essence of Dharma in both the practice section and a way to practice the goodness among the monks, such as the precepts, principles for liberation, Procedures ranging from precepts, meditation, wisdom, liberation, practices for happiness in living in society. About an Application of Dharma from Buddhism to improve the life and society, In this research, It is Discussed the development of individual life for growth in life, precepts, ordination, merit making that is low investment but very helpful. The teachings of the Dependent Origination, which discusses the rational relations of all things in the world. It is a teaching to look at the world and live like and relate. Principles and practices of Tranquility and Insight meditation according to the four foundations of mindfulness, the way to live happily by refraining from being a wicked person knowing to avoid wicked people, the association with good people, spending money for the most beneficial assets. These Essences of Dhamma can be used for self-development in many areas, with the goal of happiness. In addition, in Digha Nikaya, there are principles that can be applied for social development, especially in the political, economic and administrative institutions Including to develop a social relationship that is useful.

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในงานวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อของคัมภีร์ แล้วตามด้วย เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี.(ไทย) ๙/๑/๑ = ที่มณีกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๑ หน้า ๑ ส่วนคัมภีร์อรรถกถา ใช้รกรกถาฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิง จะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ แล้วตามด้วย ข้อ / หน้า หรือ เล่ม / ข้อ / หน้า เช่น ที.ปา.อ.๒๔๕/๑๓๕ = ที่มณีกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎีกวรรคอรรถกถา ข้อ ๒๔๕ หน้า ๑๓๕

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ปา.อ.	ที่มณีกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎีกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนทุนในการทำวิจัยครั้งนี้ พร้อมทั้งบุคลากรสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน มี พระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย เป็นต้น ที่ประสานงานให้มีการสานต่องานวิจัยจนสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. ที่เมตตาให้คำชี้แนะแนวทางการดำเนินการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น

ขอกราบขอบพระคุณ และอนุโมทนาขอบคุณ คณาจารย์คณะพุทธศาสตร์, ผู้บริหารและบุคลากรสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่านที่เป็นกำลังใจด้วยดีเสมอมา ตลอดถึงเจ้าหน้าที่กองวิชาการ มีคุณสุชนา ศิริธัญญกร รองผู้อำนวยการกองวิชาการ เป็นต้น ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเอกสารข้อมูลงานวิจัย

บุญกุศลคุณความดีที่เกิดจากงานวิจัยหลักธรรมคำสอนนี้ ขออุทิศให้ท่านผู้มีพระคุณมีบิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น และท่านผู้ให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือให้ผู้วิจัยได้มีกำลังกายกำลังใจในการทำงาน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยโปรดดลบันดาลประทานพรให้ทุกท่านดังกล่าวมา จงประสบแต่ความสุขสภาพรตลอดที่ทุกสถาน ตลอดกาลทุกเมื่อ

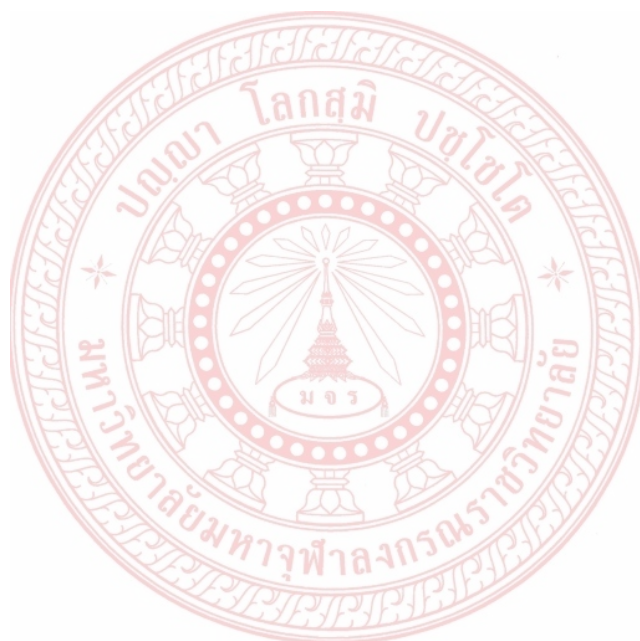
พระมหาวัฒน์พร บุญมาก
๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๓
๑.๓ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย.....	๘
๑.๖ นิยามศัพท์.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	๙
บทที่ ๒ โครงสร้างและเนื้อหาสาระพระสูตรในทีฆนิกาย.....	๑๐
๒.๑ ความหมายและโครงสร้างของทีฆนิกาย.....	๑๐
๒.๒ เนื้อหาสาระของพระสูตรในทีฆนิกาย.....	๑๒
บทที่ ๓ ศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏในทีฆนิกาย.....	๘๓
๓.๑ แก่นธรรมในสี่ชั้นจวารรค.....	๘๓
๓.๒ แก่นธรรมในมหาจวารรค.....	๙๗
๓.๓ แก่นธรรมในปาฎีกจวารรค.....	๑๑๔
บทที่ ๔ การประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม.....	๑๒๘
๔.๑ แก่นธรรมเพื่อพัฒนาชีวิต.....	๑๒๘
๔.๒ แก่นธรรมเพื่อพัฒนาสังคม.....	๑๔๐
๔.๓ แก่นธรรมที่เป็นความจริงของชีวิต.....	๑๕๒
๔.๔ องค์กรความรู้จากการวิจัย.....	๑๕๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๖๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๖๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๒
บรรณานุกรม.....	๑๖๓
ภาคผนวก.....	๑๖๔
ภาคผนวก ก. บทความวิจัย.....	๑๖๕
ภาคผนวก ข. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๗๓

ภาคผนวก ค. ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์.....	๑๗๕
ภาคผนวก ง. แบบสรุปโครงการวิจัยและประวัติผู้วิจัย.....	๑๗๗

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	โครงสร้างพระสูตรในทีฆนิกาย.....	๑๒
๓.๑	ตารางที่ ๓.๑ สรุปแก่นธรรมในทีฆนิกาย แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม.....	๑๒๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มี "อจินตยยานุภาพ มีอานุภาพเหนือจินตนาการ" ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบและนำมาแสดงนั้น ท่านเรียกว่า "สามกัณฑ์เทศนา" เป็นธรรมที่ถึงพร้อมด้วย คัมภีร์คุณ (ความลึกซึ้ง) ดังนี้ ๑) ธมมคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งธรรม (เหตุ) ๒) อตถคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งอรรถ (ผล) ๓) เทสนาคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งวิธีการแสดง ๔) ปฏิเวธคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งปัญญาที่จะสามารถตรัสรู้เห็นตาม อีกนัยหนึ่งคือ ๑) สหุทคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งถ้อยคำภาษา ๒) อตถคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งเนื้อความ ๓) สหุทตถคมภีร์ ความลึกซึ้งทั้งโดยถ้อยคำภาษาและเนื้อความ ๔) อธิปายคมภีร์ ความลึกซึ้งแห่งพุทธประสงค์ องค์ประกอบของคัมภีร์คุณดังกล่าวปรากฏอยู่ตามพระสูตรต่างๆ ในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก พระสูตรตันตปิฎก คือประมวลพระพุทธพจน์หมวดพระสูตรที่ว่าด้วยพระธรรมเทศนาหรือธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในรูปแบบองค์ต่างๆ ใน ๙ องค์ที่เรียกว่า นวัคส์ตถุศาสน์ และหมายรวมถึงธรรมเทศนาหรือธรรมบรรยายของพระสาวก พระสาวิกาที่กล่าวตามแนวพระพุทธพจน์ในบริบทต่าง ๆ ด้วย^๑

พระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ วินัยปิฎก (หมวดพระวินัย) สูตรตันตปิฎก (หมวดพระสูตร) อภิธรรมปิฎก (หมวดพระอภิธรรม) ในส่วนของพระสูตรตันตปิฎก แบ่งเป็น ๕ นิกาย ประกอบด้วย ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และ ขุททกนิกาย ทีฆนิกาย เป็นนิกายแรกในพระคัมภีร์ที่บรรจุพระสูตรขนาดยาวไว้จำนวน ๓๔ สูตร แบ่งออกเป็น ๓ วรรคหรือตอน คือ สीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎิกวรรค สीलขันธวรรค มี ๑๓ สูตร คือ ๑) พรหมชาลสูตร ๒) สามัญญผลสูตร ๓) อัมพภูตสูตร ๔) โสณทัณตสูตร ๕) กุฏทันตสูตร ๖) มหาสิทธสูตร ๗) ชาลยสูตร ๘) มหาสีหนาทสูตร ๙) โปฏฐปาทสูตร ๑๐) สุกสูตร ๑๑) เกวัฏฐสูตร ๑๒) โลหิจจสูตร และ ๑๓) เตวิชชสูตร **มหาวรรค** มี ๑๐ สูตร คือ ๑) มหาปทานสูตร ๒) มหานิทานสูตร ๓) มหาปรินิพพานสูตร ๔) มหาสุทิสสนสูตร ๕) ขนวกสูตร ๖) มหาโควินทสูตร ๗) มหาสมยสูตร ๘) สักกปัญหสูตร ๙) มหาสติปัญญานสูตร ๑๐) ปายาสีราชัญญสูตร **ปาฎิกวรรค** มี ๑๑ สูตร คือ ๑) ปาฎิกสูตร ๒) อุทุมพริกสูตร ๓) จักกวัตติสูตร ๔) อัคคัญญสูตร ๕)

^๑ พระไตรปิฎกนิสสยะ พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๑ / บทนำ หน้า [๙].

^๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๑.

สัมปทานียสูตร ๖) ปาสาทิกสูตร ๗) ลักขณสูตร ๘) สิงคาลกสูตร ๙) อาฏานาฎียสูตร ๑๐) สังคีตสูตร ๑๑) ทสุตตรสูตร^๓

ที่ขนิทาย เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเก่าที่สุด บรรจุคำสอนสำคัญมีแง่มุมให้ศึกษาหลายด้าน เช่น ระบบความคิดหรือทฤษฎีของคนสมัยก่อนเขามีความเชื่อกันอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร จะให้เข้าถึงสิ่งสูงสุดที่เขาต้องการ แต่พระพุทธเจ้าก็แสดงหักล้างแนวความคิดที่คนสมัยนั้นยึดถือกันมายาวนาน ได้อย่างน่าอัศจรรย์ชนิดที่เถียงไม่ขึ้น พระองค์ทรงปฏิวัติความเชื่อเก่าๆ เช่นการบูชาอัญญา สมัยนั้นเขาถือว่าการบูชาอัญญาต้องทำให้ใหญ่โต ต้องฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เอาแพะเอาแกะมาฆ่าเช่นสรวงสังเวย เพื่อให้ตนเองเป็นอมตะ มีอำนาจ ส่วนมากพวกพระราชามหากษัตริย์มักกระทำกัน พระพุทธเจ้าก็เสนอว่า การทำอย่างนั้นไม่ใช่เป็นแนวทางแก้ปัญหา เป็นการสร้างบาป สร้างความลำบากให้คนอื่นโดยไม่จำเป็น ท่านปฏิวัติวิธีบูชาอัญญา หันมาตีความใหม่ว่าการบูชาอัญญาที่แท้นั้นคืออะไร คือการให้อภัยในชีวิตโดยการไม่เบียดเบียนสัตว์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย การบูชาอัญญาอย่างนี้จึงจะเป็นการบูชาอัญญาที่มีผลมาก อะไรทำนองนี้ พระพุทธองค์ทรงเสนอแม้กระทั่งวิธีแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ว่าการจะแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ตื้นนั้น จะต้องให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีอาชีพทำให้ทุกคนมีรายได้เหล่านี้เป็นต้น^๔ กรณีดังกล่าว สื่อให้เห็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างชัดเจนและตรงประเด็น

ในพรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกของที่ขนิทาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงตัวอย่างการที่ปุถุชนกล่าวสรรเสริญคุณของพระองค์ด้วยศีล ๓ ระดับ คือ จูฬศีล ศีลเล็กน้อยหรืออย่างหยาบ เช่น เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดีในกาม มัชฌิมศีล ศีลอย่างกลาง เช่น เว้นจากการพรากรพิชคามและภุตคาม การบริโภคน้ำของที่สะสมไว้ การประดับตกแต่งร่างกาย มหาศีล ศีลอย่างใหญ่หรืออย่างละเอียด เช่น เว้นจากการเล็งชีพผิดด้วยดิรัจฉานวิชาต่างๆ เป็นต้นว่า การทำนายทายทักนิมิตต่างๆ คุณธรรมกล่าวคือศีลเหล่านี้เป็นเรื่องเล็กน้อยที่ปุถุชนสรรเสริญ ยังมีคุณธรรมที่สูงกว่าศีล เช่น สมาธิ ปัญญา วิมุตติ เป็นต้น จึงจะคู่ควรสรรเสริญแก่พระองค์ และทรงแสดงการเกิดทิวณฺ ๖๒ อย่างละเอียด ประเด็นสำคัญของพระสูตรทรงมุ่งแสดงให้เห็นผู้ฟังเข้าใจในคุณของพระสัพพัญญุตญาณนั่นเอง ดังนั้น แก่นธรรมหลักๆ ของพรหมชาลสูตร ก็คือ พระสัพพัญญุตญาณ^๕

ในกฎทันตสูตร สีสันธวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงการบำเพ็ญคุณงามความดีซึ่งใช้ทรัพย์น้อย มีการเตรียมน้อย แต่มีผลมากโดยลำดับ (๑) การให้ทานเป็นนิตยแก่ท่านผู้มีศีล มีผลมากกว่ามหาอัญญา (พิธีบูชามหาอัญญาที่กฎทันตพรหมณ์เตรียมการจัดทำ) (๒) การสร้างวิหารอุทิศถวายสงฆ์ที่มาจาก ๔ ทิศ มีผลมากกว่านิตยทาน (๓) การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งนำทางชีวิต มีผล

^๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสูตรต้นปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๘, ๗๓, ๑๗๗.

^๔ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พระไตรปิฎกวิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓-๓๔.

^๕ สรุปรุเนื้อหาจาก **ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๗**.

มากกว่าการสร้างวิหาร (๔) การรักษาศีล ๕ มีผลมากกว่าการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง (๕) การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีลของบรรพชิต มีผลมากกว่าการรักษาศีล ๕^๖

ในมหาปทานสูตร มหาวรรค พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงพระประวัติและพระชนมายุของพระพุทธเจ้าในอดีตมีพระวิปัสสิพุทธเจ้าเป็นต้น เช่น พระวิปัสสิพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี พระสิขีพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๗๐,๐๐๐ ปี พระเวสสภูพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๖๐,๐๐๐ ปี พระกุกสันธพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี พระโกนาคมนพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๓๐,๐๐๐ ปี พระกัสสปพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๒๐,๐๐๐ ปี และพระประวัติของพระองค์เอง คือ พระโคตมพุทธเจ้า มีพระชนมายุ ๘๐ ปี ซึ่งอายุขัยของคนในสมัยนี้ประมาณ ๑๐๐ ปี^๗

ในอัครัญญสูตร ปาฏิภวรรค ทรงเล่าถึงกำเนิดโลกและวิวัฒนาการของมนุษย์ กำเนิดชาติดิยราชา โดยเชื่อมโยงกับหลักธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหารธรรม ๔ มีเมตตาเป็นต้น^๘ และในจกกวัตติสูตร ทรงเล่าถึงพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยสรุปลงที่ธรรมคือ สติปัญญา ๔ ทรงย้าให้ภิกษุทั้งหลายยึดเอาสติปัญญาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติตามแนวสติปัญญาตามที่ทรงแนะได้ จักถึงความเจริญ ๕ อย่าง คือ อายุ วรรณะ สุข โภคะ พละ (๑) อายุ จักมีอายุยืน ด้วยการเจริญอิทธิบาท ๔ (๒) วรรณะ จักผู้มีผิวพรรณผ่องใส ด้วยการรักษาศีล (๓) สุขะ จักมีความสุข ด้วยการเจริญมาน ๔ (๔) โภคะ จักมีโภคะ ด้วยการเจริญพรหมวิหาร ๔ ถึงขั้นอัปมัถญา (๕) พละ จักมีพละ ด้วยการเจริญวิปัสสนาจนได้เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ^๙

ปัญหาการวิจัยหรือประเด็นที่น่าสนใจที่ควรทำวิจัยก็คือ ในที่ขนิทายทั้งหมด มีเรื่องราว องค์ความรู้ และหลักธรรมในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดมาก ไม่สะดวกต่อการอ่านทำความเข้าใจ ควรมีการจัดวรรคตอนสรุปประเด็นสำคัญ จัดระบบข้อมูลให้กระชับ เหมาะแก่การศึกษาของคนทั่วไป โดยเฉพาะหลักธรรมที่เป็นแก่นของแต่ละพระสูตรควรระบุให้ชัดเจน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตรในที่ขนิทาย
๒. เพื่อศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในที่ขนิทาย
๓. เพื่อประยุกต์แก่นธรรมจากที่ขนิทายมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

๑.๓ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บรรณาธิการ พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึง ที่ขนิทายไว้ในบทนำตอนหนึ่งว่า ที่ขนิทาย แปลว่า หมวดยาว คือประมวลพระสูตรขนาดยาวมาก จำนวน ๓๔ สูตร มารวมไว้ในหมวดเดียวกัน เพื่อสะดวกในการศึกษา การจัดหมวดหมู่

^๖ ที.ส. (บาลี) ๙/๓๔๙/๑๔๕-๑๔๘.

^๗ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔-๗/๒-๓.

^๘ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๙-๑๓๑/๗๒-๘๐.

^๙ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๘๑-๑๑๐/๔๙-๖๗.

พระสูตรในทีฆนิกาย พระสูตร ๓๔ สูตรในทีฆนิกาย ท่านจัดแบ่งเป็นวรรค (ตอน) ได้ ๓ วรรค ดังนี้
 ๑. สีสันธวรรค จำนวน ๑๓ สูตร ๒. มหาวรรค จำนวน ๑๐ สูตร ๓. ปาฎิกวรรค จำนวน ๑๑ สูตร

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กล่าวถึงทีฆนิกาย ในพระราชนิพนธ์ เรื่อง "ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท" ตอนหนึ่งว่า เรื่องอายุคัมภีร์พอสรุปได้ดังนี้ ไม่มีคัมภีร์ พุทธศาสนาฉบับใดที่เชื่อได้ว่า เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรในครั้งพุทธกาล แต่ข้อความในคัมภีร์ที่ ตกลงมาถึงเราก็ถือว่าเป็นพุทธวจนะ ซึ่งบรรดาพระสาวกรุ่นแรกๆ หลายองค์ที่มีความสามารถนำเอา พุทธวจนะมาจำแนกหมวดหมู่ และประพันธ์เป็นคาถาเพื่อให้ง่ายในการทรงจำ ในการสังคายนา พระไตรปิฎกแต่ละครั้งจะปรากฏว่า พระพุทธศาสนาแตกแยกเป็นหลายนิกายเพิ่มขึ้น การสังคายนา ครั้งที่ ๔ ในศรีลังกา จึงมีการบันทึกข้อธรรมะเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นภาษาบาลี ซึ่งใช้ในพุทธ ศาสนาเถรวาทเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน พระไตรปิฎกจำแนกออกเป็น ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก ประกอบด้วย ก. สุตตวิภังค์ (มหาวิภังค์, ภิกขุณีวิภังค์) ถือเป็นรุ่นเก่าที่สุด ข. ชันธกะ (มหาวรรค, จุล วรรค) ค. ปรีวาร หรือปรีวารปาฐะ เชื่อกันว่ารวบรวมขึ้นในลังกา ส่วนสำคัญที่สุดและเก่าที่สุด คือ พระปาติโมกข์ ในมหาวิภังค์ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุสงฆ์

พระสูตรต้นตอปิฎก ประกอบด้วย ก. ทีฆนิกาย ข. มัชฌิมนิกาย ค. สังยุตตนิกาย ง. อังคุตตร นิกาย จ. ขุททกนิกาย พระสูตรต้นตอปิฎกสี่นิกายแรก ประกอบด้วยพระสูตรต่างๆ เป็นพระธรรมเทศนา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบ้าง พระสาวกบ้าง ส่วนต้นของแต่ละพระสูตรมักจะเล่าถึงสาเหตุของการ แสดงพระธรรมเทศนา บางทีก็เป็นบทสนทนา พระสูตรมักจะเป็นร้อยแก้ว มีบางพระสูตรเท่านั้นที่ เป็นบทร้อยกรอง บางสูตรก็ปนร้อยกรองในระหว่างกลางด้วย ทีฆนิกายประกอบด้วย พระสูตร ขนาดยาว มักจะเป็นเรื่องโต้แย้งกับความคิดที่มีมาก่อนพุทธศาสนาจะอุบัติ แสดงให้เห็นว่าน่าจะเป็น พระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนในระยะต้นของการประดิษฐานพระพุทธศาสนา และเป็นพระสูตรที่ เก่าแก่มาก (เว้นพระสูตรที่มีคำว่า "มหา" นำหน้า ซึ่งอยู่ในเล่มที่ ๒ คือ มหาวรรค บางสูตรเข้าใจว่า เติมนำมา)

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (ราชบัณฑิต) กล่าวถึงทีฆนิกายไว้ในหนังสือพระไตรปิฎกวิเคราะห์ ตอนหนึ่งว่า ในทีฆนิกาย เนื้อหาค่อนข้างจะกลมกลืนพอสมควร มีผู้วิเคราะห์ว่าพระสูตรในทีฆ นิกายนี้ค่อนข้างเก่า หลายสูตรเป็นสูตรที่เก่าแก่ สังเกตได้จากการที่พระพุทธเจ้ายกประเด็นต่างๆ ขึ้นมาอภิปราย ล้วนแต่เป็นประเด็นที่พระพุทธศาสนาจะต้องเผชิญในตอนแรกๆ ทั้งนี้ เช่น เกี่ยวกับ ค่านิยมของสังคมเก่า พระพุทธศาสนาปฏิเสธค่านิยมเก่าๆ อย่างไร และมีทัศนะอย่างไร หักล้าง ค่านิยมเหล่านั้นอย่างไร (เช่นเรื่องเกี่ยวกับวรรณะ) มีในทีฆนิกายเป็นส่วนมาก คนในสมัยนั้นเขาถือ วรรณะเป็นเรื่องสำคัญที่สุดเป็นมาตรฐานตัดสินว่าเป็นคนดีหรือคนชั่ว เกิดในวรรณะสูงก็เป็นคนดี เกิด ในวรรณะต่ำก็เป็นคนชั่ว พระพุทธเจ้าก็หักล้างค่านิยมเหล่านั้น ทรงชี้ว่าคนจะดีหรือชั่วไม่อยู่ที่ชาติ กำเนิดเป็นตัวตัดสิน คุณธรรมต่างหากที่เป็นตัวตัดสิน และพระองค์ก็แสดงเรื่องศีล ๓ ระดับ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล อะไรต่างๆ นี่เป็นการหักล้างค่านิยมในสมัยนั้นต้องเผชิญกับปัญหาเหล่านี้ ของสังคมประเด็นหนึ่ง

พระเทพวิสุทธิกวี (เกษม สถลฺโธ) กล่าวถึงพระสูตรของทีฆนิกายมหาวรรคในหนังสือ พระไตรปิฎกวิจารณ์ ไว้ตอนหนึ่งว่า ทีฆนิกายมหาวรรค เป็นพระสูตรต้นตอปิฎกเล่ม ๒ เล่มนี้มีหัวข้อ ใหญ่ๆ อยู่ ๑๐ ข้อหรือ ๑๐ สูตรนั่นเอง คือ ๑) มหาปทานสูตร ๒) มหานิทานสูตร ๓) มหา

ปรีณิพพานสูตร ๔) มหาสุทฺถสสนสูตร ๕) ขนวสภสูตร ๖) มหาโควินทสูตร ๗) มหาสมยสูตร ๘) สักกปัญหสูตร ๙) มหาสติปัญญานสูตร ๑๐) ปายาสีราชัญญสูตร ใน ๑๐ สูตรนี้ แม้จะปรากฏอยู่ในมหาวรรค (มหาวคโค) แต่ก็มีพระสูตรที่มีชื่อไม่ปรากฏคำว่า "มหา" ๓ สูตรด้วยกัน คือ ขนวสภสูตร สักกปัญหสูตร ปายาสีราชัญญสูตร คำว่า "มหา" แปลว่า ใหญ่ ในที่นี้คงจะหมายถึงเรื่องใหญ่ จึงนำมารวมไว้ในที่นี้ด้วย มหาปทานสูตร ทรงเล่าถึงเรื่องพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์รวมทั้งพระองค์เอง พร้อมทั้งบอกอายุ ที่ตรัสรู้ ต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระสาวก การประชุมสงฆ์ ตลอดทั้งผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ชื่อน่าสนใจศึกษาประการหนึ่งคือมหาปุริสลักษณะ ๓๒ อย่างของพระพุทธเจ้าปรากฏในข้อ ๒๙ เรื่องนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ภาวะของผู้มีบารมีเต็มบริบูรณ์ และน่าจะหมายรวมไปถึงบุคลิกภาพผู้นำด้วย หากศึกษาให้ละเอียดจะพบว่าบุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะเช่นนี้จะเป็นผู้ที่น่าเคารพ น่าเกรงขาม นำให้ความศรัทธา และก็เช่นเดียวกัน คนที่มีรูปร่างดีเช่นนั้นย่อมได้เปรียบในการเอาชนะใจคน แสวงหาบริวารได้ไม่ยาก โดยสรุป พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะมีความเหมือนกันในการตรัสรู้ธรรม ธรรมที่ตรัสรู้ และการเป็นที่พึ่งของคน ส่วนข้อที่ต่างก็มีมี เช่น อายุ เป็นต้น และเรื่องทั้งหมดปรากฏมีมาก็เพราะพระพุทธเจ้า ให้เราได้ทราบก็เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือการระลึกชาติได้

วคิน อินทสระ กล่าวถึงพระสูตรของทีฆนิกายปาฎิกวรรคในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับที่ทำให้ง่ายแล้ว ไว้ตอนหนึ่งว่า เรื่องนี้มีข้อคิดหลายประการ กล่าวโดยสรุปดังนี้ ๑) ต้นเดิมของมนุษย์เราเป็นอย่างเดียวกันมา แต่มาแตกต่างกันภายหลังเพราะการกระทำของตน สมดังที่พระศาสดาตรัสย้ำอยู่เสมอว่า "คนเราจะเลวหรือดีเพราะชาติตระกูลก็หาไม่ แต่จะเลวหรือดีเพราะการกระทำของตน" มนุษย์ส่วนมากเมื่อได้รับยกย่อง ได้รับเกียรติและชื่อเสียงมีการอยู่ดีกินดีมาหลายชั่วอายุคนก็มักจะลืมอดีตของตน ลืมเรื่องราวแห่งบรรพบุรุษของตนแล้วยกตนข่มผู้อื่น การดูหมิ่นกันเหยียดหยามกัน เป็นกิเลสร้ายที่ทำให้มนุษย์แตกแยก เป็นคนแปลกหน้าเข้ากันไม่สนิท (alienation) เช่น พวกพราหมณ์ที่ถือตนว่าเป็นลูกของพรหม เกิดจากปากของพรหม แต่จริงๆ แล้วเกิดจากช่องคลอดของพราหมณ์นั่นเอง ใครๆ ก็เห็น ๒) ที่ทรงเล่าเรื่องพวกพรหมมาเกินวันดินนั้นเป็นเรื่องแปลกดี อาจทรงเล่าตามคติความเชื่อถือของพราหมณ์ในสมัยนั้น แต่ทรงสรุปลงที่ธรรม ทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของธรรมทุกตอนไป ๓) วิชชาและจรณะ (ความรู้และความประพฤติ) ที่ตรัสว่าทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์นั้น ขอให้เข้าใจว่าความรู้และความประพฤติดีอย่างสามัญก็ทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐอย่างสามัญ ความรู้และความประพฤติดีระดับสูงก็ทำให้เป็นผู้ประเสริฐสูงสุดขึ้นไปโดยลำดับ

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวถึงทีฆนิกาย ในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนไว้ตอนหนึ่งว่า ทีฆนิกาย แปลว่า "หมวดหรือพวกขนาดยาว" ได้แก่พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาที่ยาวนำมาจัดไว้เป็นหมวดหรือพวกไว้ในที่นี้ ทีฆนิกายหรือหมวดยาวนี้ มี ๓ พรรค คือสีลวัคค์ (มี ๑๓ สูตร) มหาวัคค์ (มี ๑๐ สูตร) ปาฎิกวัคค์ (มี ๑๑ สูตร) แต่ละวรรคตั้งชื่อตามข้อความในสูตรบ้าง ตามชื่อของสูตรบ้าง คือในสีลขันธวัคค์ สูตรแรกมีเรื่องศีล จึงตั้งชื่อสีลขันธวัคค์ ในมหาวัคค์ สูตรแรกชื่อมหาปทานสูตร จึงตั้งชื่อมหาวัคค์ ในปาฎิกวัคค์ สูตรแรกชื่อปาฎิกสูตร จึงตั้งชื่อปาฎิกวัคค์ พระไตรปิฎกทีฆนิกายนี้ มี ๓ เล่ม เล่มละวรรค ตามชื่อที่กล่าวมาแล้ว รวมทั้งสิ้นมี ๓๔ สูตร

เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวถึงที่ขนิทาย ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ไว้ตอนหนึ่งว่า ในพระบาลีที่ขนิทายแสดงถึงตัวอย่างของการวิวาทแห่งเหล่าสาธุศิษย์ของนิครนถนาภุบุตร ดังได้พรรณนามาในสามคามสูตร พระอัครสาวกสารีบุตร มาเล็งเห็นความยุ่งเหยิงของคณะศิษย์เป็นเช่นนี้ จึงมาปรารภถึงสังฆมณฑลจะเกิดความร้าวรานปานเช่นนั้นในเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ท่านจึงได้ชุมนุมสงฆ์บรรยายธรรมะที่สำคัญทั้งปวงในพระพุทธศาสนา จัดแบ่งเป็นวรรคตอนเพื่อสะดวกแก่การท่องจำ เรียกว่า "สังคิตฺตสูตร" นับเป็นการสังคายนาพระธรรมในสมัยพุทธกาลก็ได้ วิธีทำของท่านได้เป็นเนติแบบแผนของการสังคายนาครั้งต่อมา ผิดกันแต่ครั้งนั้นเป็นการทำโดยส่วนตนมิได้ยุติจากสงฆ์ ปรากฏความวิจิตรพิสดารในสังคิตฺตสูตรที่ ๓๓ แห่งที่ขนิทาย.....ท่านจำแนกธรรมทั้งหลายออกเป็นหมวดๆ รวมทั้งหมดได้ ๑๐ หมวดใหญ่ สะดวกแก่การจำและสาธยาย.....ข้าพเจ้าปรารภน่าจะกล่าวว่า สังคิตฺตสูตรจัดเป็นดิกชันนารี (Dictionary) ธรรมะเล่มแรกของพระพุทธศาสนาทีเดียว อรรถรสอันลึกซึ้งของธรรมะในสูตรนั้น และความสะดวกในการค้นหาเมื่อเราขัดข้องในธรรมปริยาย เราจะค้นหาได้ในสูตรนี้ ถึงแม้จะไม่ชื่อว่าบรรจุข้อธรรมทั้งปวงแห่งพระไตรปิฎกทั้งหมด แต่ก็มิมากพอแก่ความต้องการของนักปริยัติ เหตุนั้นนักธรรมผู้พอใจในการค้นคว้า จึงไม่พึงพลาดจากการศึกษาพระสูตรดิกชันนารีนี้เสีย อนึ่ง ในที่ขนิทาย ต่อจากสังคิตฺตสูตรยังมีสูตรสูตรเป็นภษิต ท่านสารีบุตรเหมือนกัน เนื้อความยาวไม่แพ้สังคิตฺตสูตร

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวสรุปท้ายบทในหนังสือพระสูตรต้นตอปิฎก บทที่ ๒ สาระแห่งพระสูตรสำคัญในที่ขนิทายไว้ว่า คัมภีร์ที่ขนิทายทั้ง ๓ วรรคดังกล่าวมาแล้ว ถือเป็นคัมภีร์ที่ประมวลพระสูตรขนาดยาว ได้เลือกมาเพื่อให้ศึกษาเพียง ๓ สูตรเท่านั้น คือ พรหมชาลสูตร มีสาระสำคัญคือการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคม เกี่ยวข้องกับวิชาการด้านต่างๆ และแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่ผู้ศึกษาย่อมเข้าใจวิธีปฏิบัติ เมื่อมีบุคคลต่างลัทธิ ต่างศาสนาว่ากล่าวติเตียน หรือสรรเสริญพระพุทธศาสนาเข้าใจแนวคิดทฤษฎีต่างๆ และสามารถนำไปประยุกต์กับแนวคิดทฤษฎีในยุคปัจจุบันได้ มหาปรินิพพานสูตรเป็นบันทึกเหตุการณ์ตอนเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบรมครูของโลก ผู้ศึกษาย่อมเกิดธรรมสังเวชและรู้เท่าทันความเป็นจริงของสังขาร รวมทั้งการรักษาคำสอนของพระพุทธศาสนา และจะได้ทราบถึงการบำเพ็ญพุทธจริยาของพระพุทธเจ้า ได้เห็นแบบอย่างแห่งการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและสังคม และสุดท้ายอัครคัมภีร์สูตร มีเนื้อหาสาระสำคัญ คือการกล่าวถึงวิวัฒนาการของโลกและสังคม ผู้ศึกษาได้ทราบถึงวิวัฒนาการของโลกและสังคม โดยเฉพาะการปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ต้องคำนึงถึงความรู้และคุณธรรมเป็นสำคัญ โดยชี้ชัดว่า ธรรมเท่านั้นที่จำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต ธรรมเท่านั้นที่จะเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์คือปัญหาทั้งในระดับบุคคลและสังคม การดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและสังคมจึงไม่ควรจะทิ้งธรรมะ ต้องนำธรรมะมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อป้องกันธรรมะที่จะเกิดขึ้น และเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายของชีวิตและการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม

พระมหาอิศเรศ จิตจิตโต (สุขสวัสดิ์) ได้กล่าวไว้ในบทคัดย่อวิทยานิพนธ์เรื่อง "วิเคราะห์อวจน ภาษาที่เป็นสื่อการสอนในที่ขนิทาย" ตอนหนึ่งว่า มีวัตถุประสงค์ ๒ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาเนื้อหาของอวจนภาษาที่ปรากฏในที่ขนิทาย ๒) เพื่อวิเคราะห์อวจนภาษาที่เป็นสื่อการสอนในที่ขนิทาย ผลการศึกษาผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดทฤษฎีภาษาวิเคราะห์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ว่า อวจน

ภาษา คือภาษาที่ไม่ใช่คำพูดแต่เป็นการแสดงท่าทางต่างๆ ที่พระพุทธรองค์ทรงใช้เพื่อการสื่อสาร ควบคู่กับภาษาพูดมาแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งในปัจจุบันนักวิชาการได้แบ่งอวจนภาษาที่มีความเกี่ยวพันกันไว้ ๗ ประเภท คือ ๑) เทศภาษา คือ การใช้พื้นที่และระยะห่างเพื่อการสื่อสาร ๒) กาลภาษา คือ การใช้เวลาเพื่อการสื่อสาร ๓) ภาษาท่าทาง คือ การแสดงกิริยาท่าทางต่างๆ เพื่อการสื่อสาร ๔) กายภาพภาษา คือ การใช้รูปร่างหน้าตาเพื่อการสื่อสาร ๕) สัมผัสภาษา คือ การใช้การสัมผัสทางกายเพื่อการสื่อสาร ๖) ปริภาษา คือ ลักษณะของเสียงที่ใช้ในการสื่อสาร ๗) วัตถุภาษา คือ การใช้วัตถุสิ่งของเพื่อการสื่อสาร อวจนภาษาที่แสดงออกบางอย่างมีความคล้ายคลึงกัน บางอย่างมีความแตกต่างกัน ทั้งลักษณะของอวจนภาษาและความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันของแต่ละสังคมวัฒนธรรม อวจนภาษา สามารถบอกให้ทราบถึงลักษณะต่างๆ ของผู้แสดง เช่น สถานภาพ บุคลิกลักษณะภายนอก รวมถึงอารมณ์ความรู้สึกภายใน แม้ศาสตร์ต่างๆ ในปัจจุบัน เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ สรีรวิทยา พยาธิวิทยา แพทยศาสตร์ จิตวิทยา สามารถสืบค้นและศึกษาได้จากอวจนภาษา ในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมของพระพุทธรองค์ จากลักษณะของอวจนภาษามีปรากฏแตกต่างกันไปตามแต่ความเหมาะสมของผู้ฟัง อวจนภาษาที่มีปรากฏมากคือภาษาท่าทาง อวจนภาษาต่างๆ ที่พระองค์ทรงแสดง ทรงใช้เพื่อแทนคำพูดบ้าง เสริมคำพูดบ้าง เพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟังให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา น้อมใจไปตามกระแสธรรมะที่พระองค์ทรงแสดง มีความสำคัญต่อการเผยแผ่ธรรมะในแง่เป็น กุศโลบายเพื่อเข้าหาผู้ฟัง ชักนำผู้ฟังเข้าสู่ความสนใจในเนื้อหาของธรรม ลักษณะการใช้พื้นที่ของพระพุทธรองค์เป็นการบอกให้ทราบถึงความ เป็นศาสดา เป็นการแสดงท่าทางหรืออิริยาบถทางกายภาพเป็นลักษณะของรูปร่างหน้าตา การสัมผัสเป็นการสัมผัสทางกายเพื่อสื่อสารความรู้สึก คำพูดที่เป็นปริภาษาเป็นการสื่อแทนความเคารพนับถือ การใช้ที่ซ้ำคำเป็นการย้ำหรือซ้ำเพื่อความของเทศนา การแทนคำเป็นการแสดงออกเพื่อแทนคำพูด การเสริมคำพูดเป็นการช่วยให้เกิดความเข้าใจ และการเน้นคำเป็นไปเพื่อเน้นคำพูด ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาและทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ เพื่อประโยชน์แก่การสื่อสารและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

พระมหาทวิช ธีรชาติ (ศรีพรหม) ได้กล่าวไว้ในบทความวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการเมืองในคัมภีร์ที่ขนิทาย” ตอนหนึ่งว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการกำเนิดรัฐ หน้าที่ของรัฐ ความเจริญและความเสื่อมของรัฐ รัฐในอุดมคติ รูปแบบการปกครอง ผู้ปกครอง เป้าหมายในการปกครอง และอิทธิพลของปรัชญาการเมืองในคัมภีร์ที่ขนิทายที่มีผลต่อการเมืองไทย จากการศึกษาพบว่า แนวความคิดทางการเมืองและการปกครองนั้นมุ่งที่จะสร้างระบอบการเมืองการปกครองที่ดีที่สุดขึ้นมา โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความเจริญรุ่งเรืองของรัฐ ความมั่นคงของรัฐ ความเป็นเอกราชของชาติ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของคนภายในรัฐ อย่างไรก็ตาม การเมืองการปกครองทุกระบบล้วนมีข้อบกพร่องด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในระบอบเผด็จการหรือระบอบประชาธิปไตยก็ตาม ทั้งนี้เพราะระบอบการเมืองนั้นๆ มุ่งที่จะสร้างระบอบการเมืองที่ดี โดยยึดถือกฎระเบียบที่เคร่งครัดเป็นสำคัญ แต่ยังขาดหลักการที่จะทำให้ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองนั้นเป็นคนดี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ปกครองในระบอบนั้นๆ มักถูกโค่นล้มเพราะเนื่องมาจากการใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ถูกต้อง มุ่งแต่ประโยชน์ตนและพวกพ้องมากกว่าประโยชน์สุขของประชาชน ซึ่งก็เป็นเพราะผู้ปกครองในระบอบนั้นๆ ขาดคุณธรรมและจริยธรรมใน

การปกครองและไม่ยึดหลักธรรมาธิปไตยในการปกครองนั่นเอง ฉะนั้น ธรรมาภิบาลจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกสังคม ส่วนแนวความคิดทางการเมืองการปกครองตามพระศนะของพระพุทธศาสนานั้นมุ่งที่จะสร้างบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดี ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในสถานะใดๆ ก็ตาม ทุกคนล้วนสามารถที่จะพัฒนาตนให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นไปได้ หากได้น้อมนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองตนเองและผู้อื่น แนวความคิดทางการเมืองของพระพุทธศาสนาจึงมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่สูงขึ้นไป คือถึงความเป็นอริยะได้ในที่สุดและพร้อมกันนั้นยังต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจภายในรัฐควบคู่กันไปด้วย ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐและการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนภายในรัฐจึงต้องทำควบคู่กันไปด้วยจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยที่อิงอาศัยเอกสารหนังสือ ซึ่งมีวิธีการดำเนินการ ดังนี้

๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นคำอธิบายในหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๔.๒ ศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของพระสูตรในทีฆนิกาย จำนวน ๓ วรรคคือ สीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎีกวรรค และกำหนดแก่นธรรมหลักๆ ของแต่ละพระสูตรไว้อย่างชัดเจน

๑.๔.๓ ศึกษาแก่นธรรมสำคัญที่ปรากฏใน ๓๔ สูตร ของทีฆนิกาย

๑.๔.๔ วิเคราะห์แก่นธรรมหลัก ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม ศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๑.๔.๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย ศึกษาเนื้อหาทีฆนิกายทั้ง ๓ วรรค คือสीलขันธวรรค ๑๓ สูตร มหาวรรค ๑๐ สูตร ปาฎีกวรรค ๑๑ สูตร รวม ๓๔ สูตร

๑.๖ นิยามศัพท์

คำสำคัญของเรื่องที่ทำกรวิจัย (Keywords)

ทีฆนิกาย คือ หมวดพระสูตรที่มีขนาดยาว จำนวน ๓๔ สูตร แบ่งออกเป็น ๓ ตอนหรือวรรค ประกอบด้วยสीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎีกวรรค ทั้งหมดนี้จัดเป็นพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือเล่มที่ ๘, ๑๐, ๑๑

แก่นธรรม คือ สาระของธรรม หมายถึงธรรมชั้น ๕ อย่าง คือ สीलขันธ สมานิขันธ ปัญญาขันธ วิมุตติขันธ วิมุตติญาณทัสสนขันธ เป็นต้น, แก่นแท้ของสรรพสัตว์ ในที่นี้หมายถึงสาระของธรรมในพระสูตร ๓๔ สูตร เช่น สัพพัญญุตญาณ, ปฏิจจสมุปบาท, สติปัฏฐาน ๔, อริยมรรค ๘ เป็นต้น

การประยุกต์ คือการนำหลักธรรมที่ปรากฏในทีฆนิกายทั้ง ๓ วรรค มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตอันเป็นส่วนของปัจเจกชนและพัฒนาสังคม

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. มีข้อมูลแก่นธรรมจากทีมนิกาย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พุทธศาสนิกชน นิสิต นักศึกษา มีหนังสือวิชาการที่สะดวกต่อการศึกษาค้นคว้าหาคำสอน
๓. ข้อมูลที่เผยแพร่ทางเว็บไซต์ของกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อำนวยความสะดวกต่อผู้ที่สนใจทั่วไป

บทที่ ๒

โครงสร้างและเนื้อหาสาระพระสูตรในทีฆนิกาย

พระสูตรต้นตปิฎก แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย มีจำนวนพระไตรปิฎกทั้งหมด ๒๕ เล่ม เริ่มตั้งแต่เล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓ แบ่งเป็น ๕ นิกาย (หมวดหมู่) คือทีฆนิกาย (เล่ม ๙-๑๑) มัชฌิมนิกาย (เล่ม ๑๒-๑๔) สังยุตตนิกาย (เล่ม ๑๕-๑๙) อังคุตตรนิกาย (เล่ม ๒๐-๒๔) และขุททกนิกาย (เล่ม ๒๕-๓๓) กล่าวเฉพาะทีฆนิกาย เป็นนิกายแรกอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎกเล่มที่ ๙-๑๐-๑๑ มีจำนวนพระสูตรทั้งสิ้น ๓๔ สูตร ในบทนี้จะกล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างและเนื้อหาสาระของพระสูตรในทีฆนิกาย โดยมีประเด็นสำคัญคือ ความหมายของทีฆนิกาย โครงสร้าง และเนื้อหาสาระของพระสูตรในทีฆนิกาย

๒.๑ ความหมายและโครงสร้างของทีฆนิกาย

คำว่า “นิกาย” แปลว่า หมวดหรือหมู่ หมายถึงหมวดหรือหมู่ของพระสูตร การจัดแบ่งหมวดหรือหมู่ของพระสูตร พระสังคีติกจารย์ (พระเถระผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย) ใช้เกณฑ์ดังนี้

๑. แบ่งตามความยาวของพระสูตร คือรวบรวมพระสูตรที่มีความยาวมากไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า ทีฆนิกาย (หมวดยาว) รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลางไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า มัชฌิมนิกาย (หมวด ปานกลาง) ส่วนพระสูตรที่มีขนาดความยาวน้อยกว่านั้นแยกไปจัดแบ่งไว้ในหมวดอื่นและด้วยวิธีอื่นดังจะกล่าวในข้อ ๒ ข้อ ๓ และข้อ ๔ ตามลำดับ

๒. แบ่งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระประเภทเดียวกันจัดไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า สังยุตตนิกาย (หมวดประมวล เนื้อหาสาระ) เช่นประมวลเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระมหาภิณษิตพระเจ้าเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า กัสสปสังยุต

๓. แบ่งตามลำดับจำนวนองค์ธรรมหรือหัวข้อธรรมะ คือรวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า อังคุตตรนิกาย (หมวดเรียง ด้วยองค์) และมีชื่อกำกับหมวดย่อยว่า นิบาต มี ๑๑ นิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม ๑ ข้อ เรียกว่า เอกกนิบาต ที่มี ๒ ข้อ เรียกว่า ทุกนิบาต ที่มี ๓ ข้อ เรียกว่า ดิกนิบาต ที่มี ๔ ข้อ เรียกว่า จตุกนิบาต ที่มี ๕ ข้อ เรียกว่า ปัญจนิบาต ที่มี ๖ ข้อ เรียกว่า ฉกนิบาต ที่มี ๗ ข้อ เรียกว่า สัตตนิบาต ที่มี ๘ ข้อ เรียกว่า อัฏฐกนิบาต ที่มี ๙ ข้อ เรียกว่า นวกนิบาต ที่มี ๑๐ ข้อ เรียกว่า ทสกนิบาต และ ที่มี ๑๑ ข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต

๔. จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง ๓ ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า ขุททกนิกาย (หมวดเล็กน้อย) แบ่งตามหัวข้อใหญ่เป็น ๑๕ คัมภีร์ คือ (๑) ขุททกปาฐะ (๒) อัมมปะทะ (ธรรมบท) (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตกะ (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวัตถุ (๗) เปตวัตถุ (๘) เถรคาถา (๙) เถรีคาถา (๑๐) ชาตกะ (๑๑) นิทเทส (๑๒) ปฏิสัมภิตามัคคะ (ปฏิสัมภิตามรรค) (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธวงศ์ (๑๕) จรียาปิฎก

ที่มณีกายมีพระสูตรรวม ๓๔ สูตร แบ่งย่อยออกเป็นวรรค (ตอน) ได้ ๓ วรรค คือ

๑. สीलขันธวรรค มี ๑๓ สูตร

๒. มหาวรรค มี ๑๐ สูตร

๓. ปาฎิกวรรค มี ๑๑ สูตร

การตั้งชื่อวรรค ท่านตั้งตามเนื้อหาในพระสูตรที่ ๑ ของวรรคก็มี ตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ของวรรคก็มี กล่าวคือ ในสीलขันธวรรคมีพรหมชาลสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องศีลและทิวฏฐิ ท่านจึงตั้งชื่อว่า **สीलขันธวรรค** แปลว่า ตอนที่ว่าด้วยกองศีล ในมหาวรรคมีมหาปทานสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยข้ออ้างใหญ่ คือกล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายตั้งแต่อดีตกาล จนมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ท่านจึงตั้งชื่อว่า **มหาวรรค** แปลว่า ตอนใหญ่ ในปาฎิกวรรคมีปาฎิกสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยนักบวชเปลือยชื่อ ปาฎิกบุตร ท่านจึงตั้งชื่อว่า **ปาฎิกวรรค** แปลว่า ตอนปาฎิกบุตร

โครงสร้างของพระสูตรในที่มณีกาย แบ่งออกได้ตามจำนวนเล่มคือ

พระสูตรในสीलขันธวรรค ๑๓ สูตร คือ

๑. พรหมชาลสูตร	๒. สามัญญผลสูตร
๓. อัมพัญญสูตร	๔. โสณทัณฑสูตร
๕. กุฏทันตสูตร	๖. มหาสิสูตร
๗. ชาลียสูตร	๘. มหาสีหนาทสูตร
๙. โปฏฐปาทสูตร	๑๐. สุภสูตร
๑๑. เกวัญญสูตร	๑๒. โลหิจจสูตร
๑๓. เติวิชชสูตร	

พระสูตรในมหาวรรค ๑๐ สูตร คือ

๑. มหาปทานสูตร	๒. มหานิทานสูตร
๓. มหาปรินิพพานสูตร	๔. มหาสุทฺถสนสูตร
๕. ขนวงสูตร	๖. มหาโควินทสูตร
๗. มหาสมยสูตร	๘. สักกปัญสูตร
๙. มหาสติปัญฐานสูตร	๑๐. ปายาสีราชัญญสูตร

พระสูตรในปาฎิกวรรค ๑๑ สูตร คือ

๑. ปาฎิกสูตร	๒. อุทุมพริกสูตร
๓. จักกวัตติสูตร	๔. อัคคัญญสูตร
๕. สัมปสาทนียสูตร	๖. ปาสาทิกสูตร
๗. ลักขณสูตร	๘. สิงคาลกสูตร
๙. อาฏานาฎิยสูตร	๑๐. สั้งคีติสูตร
๑๑. ทสฺตตรสูตร ^{๑๐}	

^{๑๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า [๑๐-๑๒].

ดังตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ โครงสร้างพระสูตรในทีฆนิกาย

ทีฆนิกาย		
สีลขันธวรรค (เล่มที่ ๙)	มหาวรรค (เล่มที่ ๑๐)	ปาฏิกวรรค (เล่มที่ ๑๑)
๑. พรหมชาลสูตร	๑. มหาปทานสูตร	๑. ปาฏิกสูตร
๒. สามัญญผลสูตร	๒. มหานิทานสูตร	๒. อุทุมพริกสูตร
๓. อัมพัญญสูตร	๓. มหาปรินิพพานสูตร	๓. จักกวัตติสูตร
๔. โสณทัณฑสูตร	๔. มหาสุทฺถสนสูตร	๔. อัคคัณฺณสูตร
๕. กุฏทันตสูตร	๕. ชนวสภสูตร	๕. สัมปสาทนียสูตร
๖. มหาลิสสูตร	๖. มหาโควินทสูตร	๖. ปาสาทิกสูตร
๗. ชาลียสูตร	๗. มหาสมยสูตร	๗. ลักขณสูตร
๘. มหาสีหนาทสูตร	๘. สักกปัญฺหสูตร	๘. สิงคาลกสูตร
๙. โปฏฐปาทสูตร	๙. มหาสติปัญฺฐานสูตร	๙. อาฏานาฎิยสูตร
๑๐. สุภสูตร	๑๐. ปายาสีราชัญญสูตร	๑๐. สังคีติสูตร
๑๑. เกวัญญสูตร		๑๑. ทสุตตรสูตร
๑๒. โลหิจจสูตร		
๑๓. เตวิชชสูตร		

จะเห็นได้ว่า พระสูตรต้นตปิฎก แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย ประกอบด้วย ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย สำหรับทีฆนิกายเป็นนิกายแรกของพระสูตรต้นตปิฎก และถือกันว่าเนื้อหาแห่งพระสูตรในทีฆนิกายนั้นเป็นหลักคำสอนชั้นดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า

๒.๒ เนื้อหาสาระของพระสูตรในทีฆนิกาย

เนื้อหาสาระของพระสูตรในทีฆนิกาย จะแบ่งออกเป็น ๓ วรรค ตามโครงสร้างของทีฆนิกาย กล่าวถึงรายละเอียดโดยย่อของทั้ง ๓๔ สูตร ดังนี้

๒.๒.๑ เนื้อหาสาระในสีลขันธวรรค^{๑๑}

ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค มีพระสูตรจำนวน ๑๓ พระสูตร

๑. พรหมชาลสูตร

ที่มาของชื่อ

พรหมชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยชายอันประเสริฐ คำว่า ชายอันประเสริฐ หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้า

ที่มาของพระสูตร

^{๑๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙, หน้า [๑๓-๕๔].

นิทาน เป็นข้อความแสดงเหตุการณ์ก่อนที่จะมีการแสดงพระสูตรนี้ เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินทางไกลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงปรากฏคำติเตียนพระรัตนตรัยของปริพาชกชื่อสุปิยะ และคำสรรเสริญพระรัตนตรัยของมาณพชื่อพรหมทัตผู้เป็นศิษย์ของสุปิยะปริพาชก ที่ภิกษุสงฆ์นำมาสนทนากัน พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงตรัสเตือนภิกษุสงฆ์มิให้โกรธเมื่อถูกตำหนิ และมีให้ยินดีจนเหลือเมื่อได้รับคำสรรเสริญเยินยอ แต่ให้ทรงพิจารณาสาเหตุแห่งการติเตียนและการสรรเสริญนั้น ๆ ตามความเป็นจริง

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้มีลักษณะเป็นธรรมบรรยาย หรือการบรรยายธรรมแบบพูดคนเดียวจนจบเรื่อง

สาระสำคัญของพระสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์ว่า ได้แก่ศีล ๓ ระดับ คือ (๑) จุฬศีล คือศีลอย่างเล็กน้อย (๒) มัชฌิมศีล คือศีลอย่างกลาง (๓) มหาศีล คือศีลอย่างใหญ่ กล่าวคือ คนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า พระองค์ทรงงดเว้นจากข้อห้ามในจุฬศีล ๒๖ ข้อ ในมัชฌิมศีล ๑๐ ข้อ และในมหาศีล ๗ ข้อ พระพุทธเจ้าตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์อีกอย่างหนึ่งได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ คือทรงรู้แจ้งธรรมะที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ประณีต คาดคะเนเอาด้วยเหตุไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต เมื่อทรงรู้แจ้งธรรมะนี้แล้วทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ ด้วยเหตุนี้คนทั้งหลายจึงกล่าวสรรเสริญพระองค์

พระองค์ตรัสต่อไปว่า มีสมณพราหมณ์บางพวกประกาศว่าทแสดงทวิภูฏิ ๖๒ ประการ เนื่องจากพวกเขาไม่รู้ตามความเป็นจริง จึงถูกทวิภูฏิเหล่านี้ครอบคลุมไว้เหมือนปลาที่ถูกแหคลุมไว้มีอาจหลุดพ้นไปได้ จึงทรงถือว่า ทวิภูฏิเหล่านี้เป็นมิจฉาทวิภูฏิ

๒. สามัญญผลสูตร

ที่มาของชื่อ

สามัญญผลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยผลแห่งความเป็นสมณะ คำว่า ความเป็นสมณะ หมายถึงการบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แคว้นมคธ ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในสวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป ในคืนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ สาเหตุที่ตรัสพระสูตรนี้ เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามว่าคนที่มีศีลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถนำมาประกอบอาชีพให้เกิดผลประจักษ์แล้วนำผลนั้นมาบำรุงเลี้ยงบิดามารดาบุตรภริยาญาติมิตรให้เป็นสุขสำราญได้ และนำผลบางส่วนมาบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ก็ได้ผลอย่างสูง คือได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายให้เข้าใจได้ใหม่ว่าการบวชให้ผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันเหมือนผลแห่งศีลปะดังกล่าว พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า การบวชมีผลมากกว่า

รูปแบบของพระสูตร

สามัญญผลสูตรมีลักษณะเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

สาระสำคัญของพระสูตร

ในตอนต้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเล่าว่าได้เสด็จไปหาเจ้าลัทธิตี ๖ คน คือ (๑) ครูปุรณะ กัสสปะ (๒) ครูมัณฑลี โคศาล (๓) ครูอชิตะ เกสกัมพล (๔) ครูปุณะ กัจจายนะ (๕) ครูนิครนถ์ นาฏบุตร (๖) ครูสมุชชัย เวลัฏฐบุตร ได้ตรัสถามปัญหาเรื่องสามัญญผล ครูทั้ง ๖ จึงทูลอธิบายลัทธิของตนให้ทรงทราบ ลัทธิทั้ง ๖ คือ

(๑) ลัทธิของครูปุรณะ กัสสปะ จัดอยู่ในประเภทอกิริยวาทะ คือเห็นว่าทำไม่เป็นอันทำ(การกระทำไม่มีผล คือทำบุญไม่ได้บุญ ทำบาปไม่ได้บาป)

(๒) ลัทธิของครูมัณฑลี โคศาล จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ คือเห็นว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย (ความบริสุทธิ์ ความเศร้าหมอง ไม่มีเหตุปัจจัย คือบริสุทธิ์เองหลังจากเวียนว่ายตายเกิดจนถึงที่สุดแล้ว เรียกว่าสังสารสุทธิ)

(๓) ลัทธิครูอชิตะ เกสกัมพล จัดอยู่ในประเภทอุจเฉทวาทะ คือเห็นว่าขาดสูญ (ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล)

(๔) ลัทธิครูปุณะ กัจจายนะ จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ

(๕) ลัทธิครูนิครนถ์ นาฏบุตร จัดอยู่ในประเภทอัตถิกมถานุโยค คือการทรมานตนเพื่อเผา กิเลส และอยู่ในประเภทสัสตวาทะ คือเห็นว่าชีวะเที่ยง

(๖) ลัทธิครูสมุชชัย เวลัฏฐบุตร จัดอยู่ในประเภทอมราวิกเขปวาทะ คือมีวาทะหลบเลี่ยงไม่ตายตัว

หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงพิสูจน์ให้พระเจ้าอชาตศัตรูเห็นประจักษ์ว่า การบวชในพระพุทธศาสนามีผลอย่างไร โดยทรงจำแนกเป็นข้อๆ และทรงซักถามให้พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสตอบเป็นบางข้อ ดังนี้

๑. ตรัสถามว่า ถ้าคนที่เคยเป็นทาสหรือกรรมกรของพระเจ้าอชาตศรรู้ออกบวชแล้ว ประพฤติตนดีงาม พระเจ้าอชาตศรรู้อจะทรงเรียกร้องให้พระรูปนั้นสึกออกมารับใช้เป็นทาสหรือกรรมกรต่อไปอีกหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ทรงเรียกร้องให้สึก แต่กลับจะทรงแสดงความเคารพ จะทรงถวายปัจจัย ๔ และความคุ้มครองป้องกันให้ พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า นี่แหละผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน

๒. ตรัสถามว่า ถ้าคนที่เคยทำนาของพระเจ้าอชาตศรรู้อออกบวชแล้วประพฤติตนดีงาม พระเจ้าอชาตศรรู้อจะทรงเรียกร้องให้สึกออกมาทำนาอย่างเดิมหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ แต่กลับจะทรงแสดงความเคารพ จะทรงถวายปัจจัย ๔ และความคุ้มครองป้องกันให้ พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อน

๓. ตรัสถามว่า เมื่อคบตีหรือบุตรคบตีฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใส จึงออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ สมบูรณ์ด้วยจุกศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล สำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้บาปอกุศลเข้ามาท่วมทับใจ มีสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ออกป่าหาความสงบ บำเพ็ญสมาธิ ละกิเลสที่เรียกว่านิวรณ์ ๕ ได้ จึงได้บรรลุฌานที่ ๑ (ปฐมฌาน) นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลข้อก่อนๆ

๔. ภิกษุผู้ได้ฌานที่ ๑ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้ฌานที่ ๒ (ทุติยฌาน) นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๕. ภิกษุผู้ได้ฌานที่ ๒ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้ฌานที่ ๓ (ตติยฌาน) นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๖. ภิกษุผู้ได้ฌานที่ ๓ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้ฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน) นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๗. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณ (ญาณที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง) เธอก็สามารถเห็นแจ้งว่า กายนี้ไม่เที่ยง มีการแตกทำลายไปเป็นธรรมดา วิญญาณก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เกี้ยวเนื่องอยู่ในกายนี้ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๘. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดมโนมยทธิญาณ (ญาณที่ทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ) เธอก็สามารถเนรมิตกายอื่นเข้ามาด้วยอำนาจจิต นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๙. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดอิทธิวิธญาณ (ญาณคือการแสดงฤทธิ์) เธอสามารถแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง เช่น คนเดียวแสดงให้เห็นเป็นหลายคนได้ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๑๐. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดทิพโสตธาตุญาณ (ญาณคือหูทิพย์) เธอสามารถได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงคนและเสียงทิพย์ได้ชัดเจนทั้งที่อยู่ใกล้และไกล นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๑๑. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดเจโตปริยญาณ (ญาณคือการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น) เธอก็สามารถกำหนดรู้จิตของคนอื่นตลอดจนจิตของสัตว์ทั้งหลายได้ชัดเจน นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๑๒. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณคือการระลึกชาติได้) เธอก็สามารถระลึกชาติก่อน ๆ ได้ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๑๓. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดทิพจักขุญาณ (ญาณคือตาทิพย์) เธอก็สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ทุกๆ ชั้นที่กำลังจุติ กำลังปฏิสนธิ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๑๔. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดอัสวกขยญาณ (ญาณคือการทำลายอาสวะให้หมดไป) เธอก็สามารถรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ทางให้ถึงความดับทุกข์ (รู้ริยสัจ ๔) พร้อมกับรู้อย่างนี้ จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะและอวิชชา เกิดความรู้ชัดว่า การเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลชื่อก่อนๆ

๓. อัมพัฏฐสูตร

ที่มาของชื่อ

อัมพัฏฐสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยอัมพัฏฐมาณพ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อโต้ตอบระหว่างพระพุทธเจ้ากับอัมพัฏฐมาณพในเรื่องวรรณะ

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่อัมพัฏฐมาณพ ขณะประทับแรมอยู่ในป่าใกล้หมู่บ้าน อิจฉานังคละ เขตเมืองอุกกัฏฐะ ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์แคว้นโกศล พระราชทานเป็นพรหมไทยให้พราหมณ์ไปกขรชาติเป็นผู้ปกครอง พราหมณ์ไปกขรชาติทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา จึงมอบหมายให้อัมพัฏฐมาณพผู้เป็นศิษย์ไปสังเกตดูว่า เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงตามกิตติศัพท์เล่าลือหรือไม่ อัมพัฏฐมาณพถามว่าจะสังเกตจากอะไร จึงบอกให้ตรวจดูว่ามีมหาบุรุษลักษณะครบ ๓๒ ประการตามคัมภีร์มันตรระของตนหรือไม่ แต่อัมพัฏฐมาณพกลับไปแสดงอาการไม่เคารพ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสพระสูตรนี้เพื่อกำจัดทิฏฐิมานะเรื่องถือชั้นวรรณะ

รูปแบบของพระสูตร

อัมพัฏฐสูตรเป็นแบบการสนทนาโต้ตอบ ส่วนใหญ่พระพุทธเจ้าทรงซักไล่เลียงจนอัมพัฏฐมาณพยอมจำนนด้วยหลักฐานและเหตุผล ลดทิฏฐิมานะลง กลับขอความรู้

ใจความสำคัญของพระสูตร

เริ่มต้น อัมพัฏฐมาณพซึ่งได้รับยกย่องว่ามีชาติตระกูลดี มีการศึกษาดี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอย่างองอาจกล้าหาญ แสดงกิริยาอาการเหยียดหยามพระผู้มีพระภาคด้วยการยืนสนทนาบ้าง เดินสนทนาบ้าง โดยอ้างว่าผู้เป็นพราหมณ์สมควรสนทนาอย่างนี้กับสมณะศิระชะไล่น ซึ่งเป็นจุดคนชั้นต่ำที่เกิดจากเท้าของท้าวมหาพรหม เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเตือนว่า ทำไมไม่ทำฐานะที่ได้รับมอบหมายมา โฉนจึงมาแสดงกิริยาของผู้ไร้การศึกษาเช่นนี้

อัมพัฏฐมาณพโกรธจัด จึงกล่าววาจากระทบถึงศากยวงศ์ว่าเป็นสกุลไพร่ ทุร้าย เพราะไม่เคารพตนซึ่งมีวรรณะสูงกว่า พระผู้มีพระภาคจึงทรงซักประวัติบรรพบุรุษของอัมพัฏฐมาณพ จนเขายอมรับว่าบรรพบุรุษของเขาชื่อกัณหา ซึ่งเป็นต้นสกุล กัณหาชนโคตร กัณหาเป็นลูกของหญิงรับใช้ของพระเจ้าโอกกากราชผู้ทรงเป็นบรรพบุรุษของพวกศากยกษัตริย์

จากนั้น ทรงซักถามถึงประเพณีนิยมของพราหมณ์ที่ปฏิบัติต่อกษัตริย์และพราหมณ์ตามหัวข้อต่อไปนี้

๑. ตรัสถามว่า บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นกษัตริย์ มารดาเป็นพราหมณ์ จะได้ ที่นั่งและน้ำในหมู่พราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะยอมให้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีศราท (พิธีทำบุญให้ผู้ตาย) พิธีเถลิกะ (พิธีในงานมงคล) ยัญพิธี (พิธีบวงสรวง) และพิธีปาหุณะ (พิธีต้อนรับแขก) หรือไม่ ทูลตอบว่า ยอม

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระ (มนตร์) ให้หรือไม่ ทูลตอบว่า สอนให้

ตรัสถามว่า พราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ห้าม

ตรัสถามว่า เขาจะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้

ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร ทูลตอบว่า เพราะเขาไม่บริสุทธิ์ฝ่ายมารดา

๒. ตรัสถามว่า บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นพราหมณ์ มารดาเป็นกษัตริย์ จะได้ที่นั่งและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ ทูลตอบว่า ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ ทูลตอบว่า สอนให้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ห้าม

ตรัสถามว่า เขาจะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้

ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร ทูลตอบว่า เพราะเขาไม่บริสุทธีย์ฝ่ายบิดา

ตรัสสรุปว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกันระหว่างหญิงกษัตริย์กับหญิงพราหมณ์ ชายกษัตริย์กับชายพราหมณ์ตามกรณีตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า กษัตริย์ประเสริฐกว่า เพราะบุตรที่เกิดจากหญิงพราหมณ์เป็นกษัตริย์ไม่ได้

๓. ตรัสถามว่า พราหมณ์ที่ถูกลงโทษโกนศีรษะ ถูกเอาขี้เถ้าโรยศีรษะ ถูกเนรเทศออกจากเมือง จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่สอน

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ห้าม

๔. ตรัสถามว่า กษัตริย์ที่ถูกลงโทษโกนศีรษะ ถูกเอาขี้เถ้าโรยบนศีรษะ ถูกเนรเทศออกจากเมือง จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ ทูลตอบว่า ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ ทูลตอบว่า สอนให้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ห้าม

ตรัสสรุปว่า กษัตริย์ประเสริฐกว่าพราหมณ์ แล้วทรงอ้างสุภาษิตของพรหมชื่อนังกุมารมารับรองว่า “ในหมู่ชนที่ถือชาติตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์นับว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) และจรณะ (ความประพฤติ) คือผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์?

อัมพัญญูถามพหุลถามว่า วิชาคืออะไร จรณะคืออะไร ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเป็นอย่างไร พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายจรณะตามแนวศีล ๓ ชั้น คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล พร้อมทั้งทรงอธิบายวิชาตามแนววิชา ๘ ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร ตรัสสรุปว่า ใครก็ตามที่ยังถือชาติ ถือโคตร ถือตัว ถืออวาหะ วิวาหะอยู่ ชื่อว่ายังอยู่ห่างไกลจากวิชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ต่อเมื่อละการถือเหล่านั้นได้แล้ว จึงจะชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

จากนั้นตรัสถึงทางแห่งความเสื่อมของวิชาและจรณะไว้ดังนี้

๑. สมณพราหมณ์ผู้ไม่ได้วิชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ก็จะทำบบริหารของนักบวชออกป่า กินผลไม้ที่หล่นลงมา

๒. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ ไม่ได้ ก็จะถือเสียมและตะกร้า ออกมาขุดเผือกมันและเก็บผลไม้กิน

๓. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ และข้อ ๒ ไม่ได้ ก็จะสร้างโรงบูชาไฟขึ้นท้ายหมู่บ้าน และนิคม คอยหาฟืนมาบ่าเรือไฟ เพื่อหวังเครื่องบูชาจากชาวบ้าน

๔. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๓ ไม่ได้ ก็จะปลูกบ้าน มีประตู ๔ ด้าน ที่ถนนสี่แยก เพื่อคอยบูชาสมณพราหมณ์ที่เดินทางมาจากทิศต่างๆ

ตรัสถามอัมพัฏฐมาณพว่า เขาก็บอจารย์ของเขาคือโปกขรชาติพราหมณ์ถึงพร้อมด้วยวิชา และจระณะดังกล่าวหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่

ตรัสถามว่า ปฏิบัติตามทางเสื่อมแห่งวิชาและจระณะดังกล่าวแล้วข้อใดได้บ้าง ทูลตอบว่า ปฏิบัติตามไม่ได้เลย

จึงตรัสสรุปว่า ทั้งอัมพัฏฐมาณพและอาจารย์ไม่มีคุณความดีอะไรเลย แต่ยังถือผิดๆ ว่า สมณะศรัทธาไลน์เป็นพวกดำ เกิดจากเท้าของท้าวมหาพรหม จะเจรจากับผู้รู้ไตรเพทได้อย่างไร โปกขรชาติถือตัวว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานพรหมไทยด้วยความเคารพเลื่อมใส แต่ทำไมไม่โปรดให้เข้าเฝ้าในที่เฉพาะพระพักตร์ เมื่อจะทรงปรึกษาข้อราชการ จะต้องมีมานกั้นบังไว้มิให้เห็นพระองค์เล่า สมณพราหมณ์ในบัดนี้ที่เรียนมันตระจนท่องได้ตามที่ฤๅษีผู้เป็นปจารย์ผู้ (แต่ง) ไว้ ก็หาใช้ว่าจะเป็นผู้เหมือนดังเช่นฤๅษีผู้เป็นปจารย์เหล่านั้นไม่

ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับทรรศนะเรื่องวรรณะหรือการแบ่งชนชั้นในสังคมของอินเดียทั้งในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล โดยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างทรรศนะของศาสนาพราหมณ์กับของพระพุทธศาสนา กล่าวคือทรรศนะฝ่ายพราหมณ์ถือว่า คนเราดีหรือเลวติดมาแต่ชาติกำเนิด แต่ฝ่ายพุทธถือว่า คนเราไม่ได้ดีหรือเลวมาแต่ชาติกำเนิด แต่จะดีหรือเลวโดยวิชา (ความรู้) และจระณะ (ความประพฤติ) ซึ่งเป็นการปฏิบัติทรรศนะทางสังคมของอินเดียสมัยพุทธกาล

ที่อัมพัฏฐมาณพอ้างว่าวรรณะพราหมณ์สูงกว่าวรรณะอื่น ๆ เพราะถือตามคัมภีร์พราหมณ์อย่างเคร่งครัด เช่นในปุรุชศกตะแห่งฤคเวทีก้าวไว้ตอนหนึ่งว่า “...เมื่อเขาแบ่งปฐมปุรุชะนั้น พราหมณ์เป็นปาก กษัตริย์เป็นแขน ไวศยะ (แพศย์) เป็นขาอ่อน และศูทรเป็นเท้าของปฐมปุรุชะนั้น? ในสมัยต่อมาเชื่อว่า ปฐมปุรุชะ คือพรหมหรือท้าวมหาพรหม เชื่อต่อไปว่า พวกพราหมณ์เกิดจากโอษฐ์(ปาก) กษัตริย์เกิดจากแขน(พาหา) แพศย์เกิดจากขาอ่อน(อูรู) และศูทรเกิดจากเท้า(บาท)ของพรหม แต่คติความเชื่อนี้เมื่อตกมาถึงสมัยพุทธกาลคงจางลงบ้างแล้ว เห็นได้จากประเพณีนิยมของพราหมณ์ที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นซักถามอัมพัฏฐมาณพ จนทำให้อัมพัฏฐมาณพยอมรับว่ากษัตริย์ประเสริฐกว่าพราหมณ์

๔. โสณทัณฑสูตร

ที่มาของชื่อ

โสณทัณฑสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยโสณทัณฑพราหมณ์ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาถาม-ตอบ ระหว่างพระผู้มีพระภาค กับโสณทัณฑพราหมณ์ผู้มีใจเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอยู่ก่อนแล้ว จากการไต่ยินกิตติศัพท์เกี่ยวกับพุทธคุณ การสนทนาถาม-ตอบจึงเป็นไปอย่างราบรื่น ไม่มีข้อโต้แย้งจากโสณทัณฑพราหมณ์

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่โสณทัณฑพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่ริมสระคัคครา เขตกรุงจัมปา เมืองหลวงของแคว้นอังคะ ซึ่งขณะนั้นขึ้นกับแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร โสณทัณฑพราหมณ์ได้รับพระราชทานเป็นพรหมไทยให้ปกครองกรุงจัมปา ฉะนั้น เมื่อได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคจึงรีบไปเฝ้าถึงที่ประทับ แม้ถูกพราหมณ์ผู้มาจากต่างถิ่น และพราหมณ์ผู้เป็นสาธุศิษย์บริวารคัดค้านว่าไม่ควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง ก็ไม่ฟัง กลับโต้แย้ง

พวกพราหมณ์เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีคุณสมบัติยิ่งใหญ่สมควรไปเฝ้าทั้งหมดจึงพากันไปเข้าเฝ้า ขณะเข้าเฝ้าก็นึกภาวนาขอให้พระผู้มีพระภาคตรัสถามเรื่องที่ตนตอบได้เกิด จะได้ไม่เสื่อมเสียเกียรติยศ เพราะการเสื่อมเสียเกียรติศหมายถึงการเสื่อมลาภสักการะที่ควรจะได้อีกด้วย พระผู้มีพระภาคทรงทราบวารจิตของโสณทัณฑพราหมณ์จึงตรัสถามเรื่องที่เขาตอบได้คือเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์อันเป็นเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ ในตอนต้น พระผู้มีพระภาคเป็นฝ่ายถาม โสณทัณฑพราหมณ์เป็นฝ่ายตอบ ในตอนท้ายโสณทัณฑพราหมณ์เป็นฝ่ายถาม แต่ถามเพื่อขอความรู้ ไม่ใช่ถามเพื่อโต้แย้ง

ใจความสำคัญของพระสูตร

พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ คือพระผู้มีพระภาคตรัสถาม โสณทัณฑพราหมณ์ว่า ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติก็อย่าง พวกพราหมณ์จึงจะเรียกเขาว่าเป็นพราหมณ์ และผู้นั้นจะเรียกตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ ก็เรียกได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่กล่าวเท็จ โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ผู้ที่จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ อย่าง คือ

๑. มีชาติตระกูลดี คือเกิดจากบิดามารดาเป็นพราหมณ์สืบต่อกันมาเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ
๒. ท่องจำมนตร์ในพระเวทได้ เป็นผู้คงแก่เรียน
๓. มีผิวพรรณดี มีรูปร่าง
๔. มีศีล ตั้งมั่นในศีล
๕. มีปัญญา

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ในคุณสมบัติ ๕ อย่างนี้ ถ้าจะตัดออกไปสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที่ ๓ คือ ผิวพรรณดีออกไปได้

ตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติที่เหลือ ๔ อย่างนั้น ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที่ ๒ คือท่องจำมนตร์ได้ออกไป

ตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติที่เหลือ ๓ อย่างนั้น ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที่ ๑ คือชาติตระกูลดี ออกไป

พอโสณทัณฑพราหมณ์ตอบจบ พวกพราหมณ์ที่มาด้วยพากันคัดค้านและขอร้องให้โสณทัณฑพราหมณ์อย่ายอมตัดคุณสมบัติใด ๆ ออกไป เพราะเป็นการกระทบผิวพรรณ มนตร์ และชาติตระกูล การพูดตามวาตะของพระสมณโคดมเช่นนี้ทำให้เสียเปรียบ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสแก่พวกพราหมณ์เหล่านั้นว่า ถ้าเห็นว่าตัวเองฉลาดกว่าโสณทัณฑพราหมณ์ ก็จงมาตอบคำถามแทนโสณทัณฑพราหมณ์ พวกพราหมณ์เหล่านั้นจำต้องยอมให้โสณทัณฑพราหมณ์ตอบคำถามต่อไป

โสณทัณฑพราหมณ์ตอบได้พวกพราหมณ์เหล่านั้นโดยยกตัวอย่างใกล้ตัว คือ หลานของตนที่ชื่อว่า อังคกะ ซึ่งนั่งอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย ว่ามีผิวพรรณดี ท่องจำมนตร์ได้ดี และมีชาติตระกูลดี แต่ยังมีทรัพย์ ประพฤติผิดลูกเมียเขา พูดเท็จ และดื่มน้ำเมา ในกรณีนี้ ผิวพรรณ มนตร์ และชาติตระกูลจะช่วยอะไรได้ โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวในที่สุดว่า ศีลและปัญญาต่างหากเป็นคุณสมบัติสำคัญของความเป็นพราหมณ์ ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้แหละที่พวกพราหมณ์จะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะเรียกตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ ก็เรียกได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่กล่าวเท็จ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้ ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไรได้ โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบทันทีว่า ตัดออกไม่ได้เลย คุณสมบัติ ๒ อย่างนี้ต้องมี อยู่คู่กัน เพราะศีลช่วยชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ ปัญญาที่ช่วยชำระศีลให้บริสุทธิ์ ปัญญามีแก่ผู้มีศีล ศีลมี แก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์จึงยกย่องศีลกับปัญญาว่าเป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก เปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้าง มือ ใช้เท้า ล้างเท้าฉนใด ศีลกับปัญญาก็ชำระกันและกันฉนนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองคำกล่าวของโสณทัณฑพราหมณ์ว่าถูกต้องตรงกับหลักคำสอน ของพระองค์ แล้วตรัสถามโสณทัณฑพราหมณ์ต่อไปว่า ศีลเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร โสณทัณฑ พราหมณ์ไม่ตอบ กลับทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบาย

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า ศีลได้แก่ศีล ๓ ชั้น คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ผู้มีศีล ๓ ชั้นนี้สามารถบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ ผู้ได้ฌาน ๔ แล้วสามารถพัฒนาต่อไปจนได้วิชชา ๘ (ดัง รายละเอียดในสามัญญผลสูตร) เมื่อทรง อธิบายจบ โสณทัณฑพราหมณ์ก็ประกาศตนเป็นอุบาสกขอ ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นอุปายโกศล คือพระปรีชาสามารถในการวางแผนของพระผู้มีพระภาค เริ่มแรกทรงทราบวาระจิตของโสณทัณฑพราหมณ์ว่ากำลังตกอยู่ในความกลัว คือกลัวว่าถ้าตนถาม ปัญหาไม่ได้ดี หรือตอบปัญหาไม่ได้ดี บริษัทบริวารของตนจะเสื่อมศรัทธา แล้วตนจะเสื่อมลาภ สักการะที่ควรจะได้ เมื่อทรงทราบดังนั้นก็ทรงเลือกปัญหาที่โสณทัณฑพราหมณ์ถนัดอยู่แล้ว นั่นคือ เรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ และทรงวางแผนการสนทนาไว้อย่างดี จนโสณทัณฑพราหมณ์ผู้ได้รับยก ย่องว่าเป็นปราชญ์ เรียนจบไตรเพท เป็นอาจารย์ของพวกพราหมณ์ จำต้องเดินตามแผนที่ทรงวางไว้ โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนต้องยอมรับว่า การมีผิวพรรณดี ท่องจำมนตร์ได้มากๆ และมีชาติตระกูลเป็น พราหมณ์สืบทอดกันมาเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ก็ไม่สำคัญเท่ากับศีลและปัญญา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรง รับรองว่าคำตอบถูกต้อง เขาก็ล้าพองใจว่า ความเห็นของตนตรงกับของพระผู้มีพระภาค ฉะนั้น เมื่อ ทรงถามต่อไปว่า ศีลเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์จึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาค ทรงอธิบายซึ่งก็เข้าแผนของพระองค์ จึงทรงอธิบายตามหลักคำสอนพระองค์ เริ่มตั้งแต่มีผู้ศรัทธา เลื่อมใสในพระองค์ ออกบวช รักษาศีล ๓ ชั้น เมื่อมีศีลบริสุทธิ์แล้วเจริญสมถกรรมฐานจนได้สมาธิ แล้วใช้สมาธิเป็นฐานเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้ฌาน ๔ ใช้ฌาน ๔ เป็นฐานเจริญภาวนาต่อไปจน ได้วิชชา ๘ บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นสามัญญผลที่สูงกว่าความเป็นพราหมณ์ตาม ทรรศนะของพวกพราหมณ์ และนับเป็นการปฏิวัติแนวความคิดดั้งเดิมในเรื่องนี้ได้สำเร็จ จนทำให้พวก พราหมณ์จำนวนไม่น้อยสละลัทธิเดิม ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแทน แต่ยังมีผู้ที่เห็นตามลัทธิเดิม อยู่อีกจำนวนมาก พระองค์ก็ไม่ทรงห้าม ไม่ทรงบังคับให้เชื่อตามพระองค์

๕. ฎีกาพันตสูตร

ที่มาของชื่อ

ฎีกาพันตสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยฎีกาพันตพราหมณ์ (ฎีกาพันตะ แปลว่า ฟันเขยิบ) ที่ชื่อ อย่างนี้ เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับฎีกาพันต พราหมณ์ โดยฎีกาพันตพราหมณ์เป็นผู้ถาม พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสตอบ

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กุกกัณฑพรหมณ์ขณะประทับอยู่ในสวนอัมพลัญฐิกาใกล้หมู่บ้านพรหมณ์ชื่อชาณุมัต แคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร พระราชทานหมู่บ้านนี้เป็นพรหมไทยให้กุกกัณฑพรหมณ์ปกครอง ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จแวะไปประทับที่นั่น กุกกัณฑพรหมณ์กำลังเตรียมการจัดทำพิธีบูชามหาอัณู ๓ ประการ มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ เพื่อความสุข ความเจริญของตนเองและประชาชนในหมู่บ้านของเขา โดยเตรียมสัตว์ไว้ฆ่าบูชาอัณู คือ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๓๐๐ ตัว เนื่องจากตนไม่ทราบว่าจะทำพิธีนี้อย่างไรแน่ และทราบว่าพระผู้มีพระภาคทรงทราบดี ฉะนั้น เมื่อทราบจากพวกพรหมณ์ทั้งหลายว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญฐิกาแล้ว จึงได้ออกไปเฝ้า แม้จะถูกพรหมณ์หลายร้อยคนที่มาพักเพื่อรับทานในพิธีบูชามหาอัณู นั้นคัดค้านว่า ไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง กุกกัณฑพรหมณ์ก็ได้ยกเอาพุทธคุณขึ้นมาอ้างลบล้างเหตุผลของพวกพรหมณ์ทำนองเดียวกับที่โสณทัณฑพรหมณ์กล่าวอ้าง

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบอีกแบบหนึ่ง คือกุกกัณฑพรหมณ์เข้าไปเฝ้าเพื่อทูลขอคำอธิบาย พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายโดยยกอดีตมหาราช พระองค์หนึ่งที่เคยทำพิธีบูชามหาอัณูนี้ ได้ผลดีมาแล้วมาตรัสเล่าให้ฟัง แล้วกุกกัณฑ-พรหมณ์ก็ทูลถามเพื่อขอความรู้ต่อไป โดยมีโต้แย้งใด ๆ พระผู้มีพระภาคก็ทรงอธิบายจนผู้ถามพอใจ

ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายพิธีบูชามหาอัณู ๓ ประการที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ โดยยกเอาพิธีบูชามหาอัณูของพระเจ้ามหาวิจิตรราช มาตรัสเล่าประกอบ ดังนี้

พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหาร เต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่ง ทรงประสงค์จะทำพิธีบูชามหาอัณูเพื่อความสุขสวัสดิแก่พระองค์เองและอาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพรหมณ์ปุโรหิตว่าจะทำอย่างไร พรหมณ์ปุโรหิต จึงกราบทูลแนะนำให้ทรงทำเป็นชั้น ๆ ดังต่อไปนี้

ชั้นที่ ๑ ให้ทรงปราบโจรผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคน เพื่อมิให้กลับมาเป็นเสี้ยนหนามเปียดเบียนประชาราษฎร์ต่อไปอีก โดยวิธีการ ๓ อย่าง คือ

๑. ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร
๒. ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย
๓. ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ

พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงปฏิบัติตามคำแนะนำนี้โดยเคร่งครัด ก็ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือพระราชทรัพย์เพิ่มพูนมากขึ้น ๆ บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเรือนไม่ต้องปิดประตู อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า

ชั้นที่ ๒ ให้มีรับสั่งถึงบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ พวก คือ (๑) พวกเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับพระเจ้ามหาวิจิตรราช (๒) พวกอำมาตย์ราชบริพารผู้ใหญ่ (๓) พวกพรหมณ์มหาศาล (พรหมณ์ผู้มีทรัพย์มาก) (๔) พวกคหบดีมหาศาล (คหบดีผู้มีทรัพย์มาก) เพื่อขอให้บุคคลเหล่านั้นรับทราบการพระราชพิธีบูชามหาอัณู และขอความเห็นชอบด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบ

รับรองด้วยดี คำรับรองนี้เรียกว่า อนุมติ ๔ (จากบุคคล ๔ พวก) ถือเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ ใน องค์ประกอบทั้งหมด ๑๖ ประการ

ขั้นที่ ๓ ตรวจสอบคุณสมบัติ ๘ ประการของเจ้าของพิธีบูชามหาโยถ คือ พระเจ้ามหาวิจิตรราช และคุณสมบัติ ๔ ประการของผู้ทำพิธี คือพราหมณ์ปุโรหิตเอง ปรากฏว่าทั้งพระเจ้ามหาวิจิตรราชและ พราหมณ์ปุโรหิตมีคุณสมบัติครบถ้วนตามตำรา

จึงเป็นอันได้องค์ประกอบของมหาโยถครบทั้ง ๑๖ ประการ (อนุมติ ๔, คุณสมบัติของพระเจ้า มหาวิจิตรราช ๘ และคุณสมบัติของปุโรหิต ๔) พราหมณ์ปุโรหิต กราบทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงสบาย พระทัยว่า ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชามหาโยถที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการอย่างนี้จะไม่มีการครหานินทา ได้ภายหลัง

ขั้นที่ ๔ ให้ทรงวางพระทัยในการบูชามหาโยถ ๓ ประการ คือต้องไม่ทรงเดือดร้อนพระทัยว่า (๑) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา จักสิ้นเปลืองไป (๒) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา กำลัง สิ้นเปลืองไป (๓) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา ได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

ขั้นที่ ๕ ให้ทรงวางพระทัยในผู้มารับทาน ซึ่งจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน โดยให้ทรงตั้ง พระทัยเจาะจงให้แก่ผู้ซึ่งตเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ เท่านั้น

ขั้นที่ ๖ ในการทำพิธีบูชามหาโยถนั้น ไม่ต้องฆ่าวัว แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์นานาชนิด ไม่ ต้องตัดไม้ทำลายป่ามาทำหลักบูชาโยถ ไม่ต้องตัดหญ้าคา พวกทาสกรรมกรของพระเจ้ามหาวิจิตรราชก็ ไม่ต้องถูกบังคับให้ทำสิ่งที่ตนไม่ต้องการ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีมีเพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงเตรียมการเสร็จตามขั้นตอนนั้นแล้ว พวกเจ้าผู้ครองเมือง พวก อำมาตย์ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาลได้นำทรัพย์พวกละจำนวนมากมาถวายร่วม ในพิธีนั้น แต่พระเจ้ามหาวิจิตรราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีก ด้วย บุคคลทั้ง ๔ พวกจึงได้จัดตั้งโรงงานขึ้นในทิศทั้ง ๔ ของหลุมโยถ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมืองตั้งโรง ทานใน ทิศตะวันออก พวกอำมาตย์ในทิศใต้ พวกพราหมณ์มหาศาลในทิศตะวันตก และพวกคหบดีใน ทิศเหนือ แล้วทำการแจกทานไปพร้อม ๆ กับพระเจ้ามหาวิจิตรราช

ภูมทันตพราหมณ์ทูลถามว่า ยังมีโยถอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่ามหาโยถ ดังกล่าวหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือนิตยทาน (การให้ทานเป็นประจำแก่ผู้มีศีล)

ทูลถามว่า มีโยถอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่านิตยทานหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือการสร้างวิหารอุทิศถวายแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ทูลถามว่า มีโยถอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสร้างวิหารหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึง

ทูลถามว่า มีโยถอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการถึงพระรัตนตรัยหรือไม่ ตรัส ตอบว่า มี คือการสมาทานศีล ๕

ทูลถามว่า มีโยถอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสมาทาน ศีล ๕ หรือไม่ ตรัส ตอบว่า มี คือการออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ชั้น บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ แล้ว เจริญภาวนาจนได้วิชชา ๘ (ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร)

กฏพันตพราหมณ์เล่มสี่ในพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต แล้วสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหมดที่เตรียมไว้ เมื่อได้ฟังอนุพุทพิกถาต่อไปอีกก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงถึงหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงปฏิบัติแนวความคิดเรื่องการบูชาด้วยใจด้วยการฆ่าสัตว์ เป็นการบูชาด้วยเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ ตลอดจนการตัดไม้ทำลายธรรมชาติ

๒. ทรงแสดงให้เห็นว่ามหายัญ ๓ ประการ อันมืองค์ประกอบ ๑๖ ประการ ซึ่งพวกพราหมณ์ถือกันว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์มีผลมากนั้น จริง ๆ แล้วเป็นพิธีที่ต้องเตรียมการมาก แต่มีผลน้อย คือ น้อยกว่านิตยทาน (เช่นการใส่บาตรทุก ๆ เช้า) ซึ่งมีการเตรียมการน้อย หรือแม้การถือศีล ๕ ซึ่งมีการเตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่า

๓. ทรงแนะนำวิธีพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่การพัฒนาคนและการพัฒนาบ้านเมือง การพัฒนาคน คือพัฒนาให้มีศีลและปัญญา อันเป็นยัญสุดท้าย ส่วนการพัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ได้แก่หลักการปราบโจรผู้ร้าย ๓ ประการ

๖. มหาลิสสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาลิสสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยเจ้าลิจฉวีชื่อมหาลิส คำว่า เจ้าลิจฉวี เป็นชื่อรวมของกษัตริย์ผู้ครองแคว้นวัชชี ซึ่งมีกรุงเวสาลีเป็นเมืองหลวง แคว้นนี้ ปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรมหรือสาธารณรัฐ จึงมีกษัตริย์หลายองค์ร่วมกันปกครอง บางครั้งมีถึง ๗,๗๐๗ องค์ เจ้าลิจฉวีที่กล่าวถึงในพระสูตรนี้มีพระนามว่า โอลุฑฐัธะ (แปลว่า ปากแหวง) ส่วนคำว่า “มหาลิสเป็นชื่อโคตรหรือสกุล พระผู้มีพระภาคทรงเรียกเจ้าลิจฉวีองค์นี้ตามชื่อโคตรว่า มหาลิส โดยตลอด และที่ชื่อว่า มหาลิสสูตร เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับเจ้าลิจฉวีองค์นี้

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เจ้ามหาลิสหรือเจ้าโอลุฑฐัธลิจฉวี ขณะประทับอยู่ภูฏาคารศาลา ป่ามทวัน เขตกรุงเวสาลี ในวันนั้น นอกจากคณะของเจ้ามหาลิสแล้ว ยังมีคณะพราหมณ์ทูตจากแคว้นโกศล และคณะพราหมณ์ทูตจากแคว้นมคธมาเฝ้าด้วย เมื่อคณะพราหมณ์ทูตทั้ง ๒ คณะสนทนากับพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้วก็นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้น ต่อจากนั้น เจ้ามหาลิสได้ทูลถามปัญหาเรื่องตาทิพย์หุทิพย์

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ แบบขอความรู้

ใจความสำคัญของพระสูตร

เจ้ามหาลิสกราบทูลว่า ท่านได้ทราบที่เจ้าลิจฉวีชื่อสุนักขัตตะ ผู้มาปฏิบัติธรรมอยู่กับพระผู้มีพระภาคถึง ๓ ปี ได้คุณวิเศษขึ้นตาทิพย์เท่านั้น ยังไม่ได้หุทิพย์ จึงอยากจะทราบว่า ตาทิพย์และหุทิพย์มีจริงหรือไม่ ตรัสตอบว่า มีจริง

ทูลถามว่า เพราะเหตุไรเจ้าสำนักชัตตลิจฉวีจึงไม่ได้หุทิพย์ ตรัสตอบว่า การได้ตาทิพย์และหุทิพย์ขึ้นอยู่กับกำลังของสมาธิ บางคนทำสมาธิมุ่งให้ได้ตาทิพย์หรือ หุทิพย์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพื่อให้เห็นรูปหรือได้ยินเสียงเฉพาะในทิศใดทิศหนึ่งเท่านั้น บางคนอาจทำสมาธิมุ่งให้ได้ทั้งตาทิพย์และหุทิพย์ เพื่อให้เห็นรูปและได้ยินเสียงในทิศใดทิศหนึ่ง แต่บางคนอาจทำสมาธิมุ่งให้ได้ทั้งตาทิพย์และหุทิพย์เพื่อให้เห็นรูปและได้ยินเสียงในทุก ๆ ทิศ

ทูลถามว่า ภิกษุในพระศาสนานี้คงมาประพฤติพรหมจรรย์เพื่อให้ได้ตาทิพย์ และหุทิพย์เท่านั้นกระมัง ตรัสตอบว่า ไม่ใช่เท่านั้น ยังมีคุณวิเศษที่สูงกว่านี้อีกที่ภิกษุในพระศาสนานี้ควรทำให้เกิดมีขึ้นในตน คือ

๑. การขจัดสัญญาชนหรือสังโยชน (กิเลสที่ผูกมัด) ๓ อย่าง ได้แก่ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่ามีตัวตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) และสีลัพพตปรามาส (การยึดติดศีลพรตอย่างมกมาย) ให้หมดไป จะทำให้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน

๒. การขจัดสัญญาชน ๓ อย่างดังกล่าวให้หมดไป และบรรเทาโรค โทสะ โมหะให้ลดน้อยลง จะทำให้บรรลุสกทาคามีผล เป็นพระสกทาคามี

๓. การขจัดสัญญาชน ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามราคะ (ความกำหนัดในกาม) (๕) ปฏิฆะ (ความหงุดหงิดขัดเคือง) ให้หมดไป จะทำให้บรรลุอนาคามีผล เป็น พระอนาคามี

๔. การขจัดให้อาสวะทั้งปวงหมดสิ้นไป จะทำให้บรรลุเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการฝึกจิต) และปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการเจริญปัญญา) เป็นพระอรหันต์

ทูลถามว่า มีข้อปฏิบัติเพื่อให้บรรลุคุณวิเศษเหล่านั้นหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้เจ้ามหาสิริพิงว่า มีนักบวช ๒ รูป คือ มณฑิยปริพาชก และชาลียปริพาชกมาทูลถามว่า ชีวะ กับ สรีระ เป็นคนละอย่างกันหรือเป็นอย่างเดียวกัน ตรัสตอบว่า ผู้ได้สามัญญผลขั้นสูงสุดดังกล่าวแล้วจะไม่สงสัยในเรื่องนี้เลย

ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงถึงสามัญญผล คือผลแห่งความเป็นสมณะอีกวิธีหนึ่งนอกจากที่ทรงแสดงไว้โดยละเอียดในสามัญญผลสูตรแล้ว

๗. ชาลียสูตร

ที่มาของชื่อ

ชาลียสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยชาลียปริพาชก ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาโต้ว่าทะกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับชาลียปริพาชกและเพื่อนของเขาชื่อมณฑิยะ

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ๒ รูป คือ มณฑิยปริพาชกและชาลียปริพาชก ขณะประทับอยู่ในโฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ นักบวช ๒ รูปนั้นเข้าไปเฝ้าเพื่อโต้ว่าทะกับพระพุทธเจ้าเรื่องชีวะกับสรีระ ซึ่งเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการตอบปัญหาแบบหนึ่ง คือตอบแบบไม่เปิดโอกาสให้ผู้ถามได้ซักถามตามที่ตั้งใจมา

ใจความสำคัญของพระสูตร

มัลลียปริพาชกและชาลียปริพาชกทูลถามว่า ชีวะ (วิญญาณอมตะหรืออาตมัน) กับสรีระ (ร่างกาย) ต่างกันหรือเป็นอย่างเดียวกัน ตรัสตอบแบบตัดปัญหาว่า ผู้มีศีลสมบุรณ์ (ศีล ๓ ชั้น คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล) เจริญสมถกัมมัฏฐานจนได้มาน ๔ แล้ว เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนบรรลुวิชา ๘ สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว จะเข้าใจปัญหาเรื่องชีวะกับสรีระได้แจ่มแจ้ง ไม่สงสัยอะไรอีกต่อไป

๘. มหาสีหนาทสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาสีหนาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการบันลือสีหนาท คำว่า การบันลือสีหนาท คือ การกล่าวอย่างองอาจกล้าหาญตั้งพญาราชสีห์คาราม เนื้อความในพระสูตรนี้เป็นพระพุทธานุญาตที่ประกาศท้าทายให้ผู้รู้สอบสวนดูได้

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่อเจลกัสสปะ (นักบวชเปลือย) ขณะประทับอยู่ในกัณณกถลมฤคทายวัน เขตเมืองอุชฌัญญา แคว้นโกศล ที่ตรัสพระสูตรนี้เพราะอเจลกัสสปะทูลถามว่า จริงหรือไม่ที่มีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงดำนิตบะทุกชนิด ทรงคัดค้านและชี้โทษของผู้บ้ำเพ็ญตบะทุกคนว่าเป็นผู้มีอาชีวะเศร้าหมองโดยส่วนเดียว

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม – ตอบอีกแบบหนึ่ง คือทรงตอบปัญหาแบบบรรยายเปรียบเทียบ ซึ่งทำให้การตอบปัญหาแต่ละประเด็นชัดเจนจนไม่อาจโต้เถียงได้

ใจความสำคัญของพระสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของอเจลกัสสปะดังกล่าวข้างต้นว่า พระองค์มิได้ทรงคัดค้านและชี้โทษของผู้บ้ำเพ็ญตบะทุกคนว่า เป็นผู้มีอาชีวะเศร้าหมองโดยส่วนเดียว เพราะทรงเห็นด้วยทิพยจักขุว่า ผู้บ้ำเพ็ญตบะบางคนตายแล้วไปเกิดในอบายภูมิก็มี บางคนตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ก็มี สมณพราหมณ์บางพวกเป็นบัณฑิตมีทรศนะบางอย่างตรงกับพระองค์ก็มี บางพวกมีทรศนะบางอย่างขัดแย้งกับพระองค์ก็มี แต่ถ้าวิญญูชนนำส่วนที่ตรงกันมาเปรียบเทียบกับกันระหว่าง ศาสดากับศาสดา หมู่สาวกกับหมู่สาวก หลักธรรมกับหลักธรรมแล้ว เขาจะสรรเสริญพระองค์สาวกและหลักธรรมของพระองค์แน่นอน

อเจลกัสสปะกราบทูลว่า มีการบ้ำเพ็ญตบะหลายอย่างที่จัดเป็นสามัญคุณ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นสมณะ) และพรหมัญคุณ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพราหมณ์) ได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า แม้จะบ้ำเพ็ญตบะเหล่านั้นให้สมบุรณ์ ก็ชื้อว่ายังห่างไกลจากสามัญคุณและพรหมัญคุณ เพราะยังขาดศีลสัมปทา (ความสมบุรณ์ด้วยศีล) จิตตสัมปทา (ความสมบุรณ์ด้วยสมาธิ) และปัญญาสัมปทา (ความสมบุรณ์ด้วยปัญญา) ซึ่งทรงถือว่าเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณที่สูงส่ง ภิกษุผู้สมบุรณ์ด้วยคุณอย่างนี้จึงจะเรียกว่าสมณะ ว่าพราหมณ์ ได้จริง

อเจลกัสสปะกราบทูลว่า การบำเพ็ญตบะที่จัดเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณ (ของพราหมณ์) นี้ทำได้ยากแสนยาก พระพุทธเจ้าตรัสว่า นั่นเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การเจริญเมตตาจิตไม่ทำให้เวรไม่ให้มีพยาบาท และการเจริญสมาธิจนบรรลุเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ ซึ่งเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของพระองค์ ทำได้ยากแสนยากกว่า

อเจลกัสสปะกราบทูลว่า สมณะและพราหมณ์เป็นผู้ที่รู้ได้ยาก พระพุทธเจ้าตรัสว่า นั่นเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การเจริญเมตตาจิตไม่ทำให้เวรไม่ให้มีพยาบาท และการเจริญสมาธิจนได้เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ รู้ได้ยากยิ่งกว่า

เมื่ออเจลกัสสปะทูลถามว่า ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เป็นอย่างไร จึงตรัสอธิบายศีล ๓ ชั้น ฌาน ๔ และวิชชา ๘ (ดังรายละเอียดในพรหมชาลสูตรและสามัญญผลสูตรข้างต้น)

๙. โปฏฐปาทสูตร

ที่มาของชื่อ

โปฏฐปาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยโปฏฐปาทปริพาชก ที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับโปฏฐปาทปริพาชก

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่โปฏฐปาทปริพาชก ณ มัลลิการาม (ซึ่งเป็นที่พักของนักบวชรูปนี้กับคณะประมาณ ๓,๐๐๐ รูป) เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปนั้น โปฏฐปาทปริพาชกและคณะกำลังสนทนากันอย่างอึกทึก พอเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา โปฏฐปาทปริพาชกจึงสั่งให้คณะหยุดสนทนา เมื่อได้ทักทายต้อนรับพระองค์แล้ว ได้ทูลถามปัญหาที่ตนและคณะสงสัยมานาน คือปัญหาเรื่องอภิสิญญานิโรธ

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม - ตอบ เพื่อขอความรู้จัดความสงสัย มิใช่เพื่อโต้วาทะ

ใจความสำคัญของพระสูตร

โปฏฐปาทปริพาชกกราบทูลว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายได้เคยโต้เถียงเรื่องอภิสิญญานิโรธกันอย่างกว้างขวาง แต่หาข้อยุติไม่ได้ ข้อโต้เถียงนั้นอาจแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็นคือ

๑) สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเห็นว่า สัญญา (ความจำได้หมายรู้) ของคน เกิดและดับไปเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้น คนก็มีสัญญา เมื่อดับไป คนก็ไม่มีสัญญา

๒) สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาเป็นอัตตาของคน เข้าๆ ออกๆ ในคน เมื่อเข้ามา คนก็มีสัญญา เมื่อออกไป คนก็ไม่มีสัญญา

๓) สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาของคนเข้ามาและออกไปเพราะสมณพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากบันดาลให้เป็นไป

๔) สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาของคนเข้ามาและออกไปเพราะเทวดาผู้มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากบันดาลให้เป็นไป

โปฏฐปาทปริพาชกกราบทูลว่า ขณะฟังเขาโต้เถียงกัน ตนนึกถึงพระพุทธเจ้าว่าทรงทราบถึงปัญหานี้ดีแน่นอน แล้วทูลขอให้ทรงอธิบาย พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า สมณพราหมณ์พวกที่ ๑ เห็นผิด ที่ถูกคือสัญญาเกิด-ดับ เพราะการศึกษา เช่น ภิกษุในศาสนาของพระองค์ศึกษาเรื่องศีลจนมีศีล

สมบูรณ์ แล้วเจริญสมาธิจนได้ปฐมฌาน กามสัญญา (ความจำได้หมายรู้ในเรื่องกาม) ของภิกษุณั้ระดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้ทุติยฌาน สัจสัญญาที่มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้ตติยฌาน สัจสัญญาที่มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธินั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีแต่สุขอันเกิดจากอุเบกขาจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้จตุตถฌาน สัจสัญญาที่มีแต่สุขอันเกิดจากอุเบกขานั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้รูปฌานที่ ๑ สัจสัญญาที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์นั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในอากาสาณัญจายตนะ (กำหนดรู้อากาสาณัญจายตนะไม่ได้) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้รูปฌานที่ ๒ สัจสัญญาในอากาสาณัญจายตนะนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในวิญญาณัญจายตนะ (กำหนดรู้วิญญาณัญจายตนะไม่ได้) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้รูปฌานที่ ๓ สัจสัญญาในวิญญาณัญจายตนะนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในอากิญจัญญายตนะ (กำหนดรู้ว่าไม่มีอะไรเลย) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ และเมื่อเธอได้รูปฌานที่ ๔ สัจสัญญาในอากิญจัญญายตนะก็ดับไป สัญญาใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น เพราะเธอไม่คิดอะไร จึงไม่เกิดการปรุงแต่ง สัญญาต่างๆ จึงดับไป นี้คืออภิสัญญานิโรธ (การดับสัญญาที่ยิ่งใหญ่)

จากนั้นไปภิกษุปาทปริพาชกได้ทูลถามปัญหาเพิ่มเติมอีก ๗ ข้อ คือ

๑) ทรงบัญญัติสัญญาอันเลิศอย่างเดียวหรือหลายอย่าง ตรัสตอบว่า ทรงบัญญัติทั้งอย่างเดียวและหลายอย่าง

๒) สัญญากับญาณอย่างไรเกิดก่อน ตรัสตอบว่า สัญญาเกิดก่อนญาณ

๓) สัญญาเป็นอัตตา หรือว่าสัญญากับอัตตาเป็นคนละอย่างกัน ทรงชักว่า อัตตาที่ว่าหมายถึงอะไร ทูลตอบว่า หมายถึงอัตตาที่อาศัยรูป ตรัสตอบว่า อัตตาอย่างนั้นเป็นคนละอย่างกับสัญญา

๔) อัตตาตามที่ตนเข้าใจหมายถึงอัตตาที่เกิดจากใจ มีอวัยวะและอินทรีย์ครบถ้วน ตรัสตอบว่า อัตตาอย่างนั้นก็เป็นคนละอย่างกับสัญญา

๕) อัตตาตามที่ตนเข้าใจ หมายถึงอัตตาที่ไม่มีรูป เกิดจากสัญญา ตรัสตอบว่า อัตตาอย่างนั้นก็เป็นคนละอย่างกับสัญญา

๖) ตัวเองจะรู้ได้หรือไม่ว่า สัญญาเป็นอัตตาของคน หรือสัญญากับอัตตาเป็นคนละอย่างกัน ตรัสตอบว่า คำถามนี้เป็นทิวฏฐิอย่างหนึ่งซึ่งไม่ตรงกับตรรกะของพระพุทธองค์จึงไม่ทรงตอบ ไปภิกษุปาทปริพาชกเพียรถามปัญหาทางอันตคาหิกทิวฏฐิ ๑๐ อีกต่อไป พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบยืนยันว่า พระองค์ไม่ทรงตอบเพราะไม่มีประโยชน์

๗) ปัญหาเช่นไรพระองค์จึงจะทรงตอบ ตรัสตอบว่า ทรงตอบปัญหาเรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยสัจ ๔)

๑๐. สุกสูตร

ที่มาของชื่อ

สุกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยสุกมาณพ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างท่านพระอานนกับสุกมาณพ บุตรของโตเทยยพราหมณ์บ้านตุทิ ใกล้เขตกรุงสาวัตถี

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่สุภมาณพ ณ บ้านของสุภมาณพ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วไม่นาน ต่างกับพระสูตรชื่อเดียวกันนี้ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสกั เพราะพระสูตรนั้นพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสแก่มาณพผู้นี้ เนื้อเรื่องที่ตรัสก็ต่างกัน

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ เพื่อขอความรู้ ไม่ใช่เพื่อโต้ว่าทะอย่างทีสุภมาณพทูลถามพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในสุกสูตร (สูตรที่ ๔๙) แห่งมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสกั

ใจความสำคัญของพระสูตร

สุภมาณพทราบว่า ท่านพระอานนท์มาพักที่พระเชตะวันมหาวิหาร จึงให้คนไปนิมนต์มาที่บ้านเรียนถามว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมอะไร ทรงชักชวนให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในธรรมอะไร ท่านพระอานนท์ตอบว่า ทรงสรรเสริญชั้น ๓ และทรงชักชวนให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในชั้น ๓

สุภมาณพเรียนถามว่า ชั้น ๓ คืออะไร ตอบว่า ชั้น ๓ คือ สีลชั้น ๓ (กองศีล) สมาธิชั้น ๓ (กองสมาธิ) และปัญญาชั้น ๓ (กองปัญญา) และอธิบายความอย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรู ดังปรากฏในสามัญญผลสูตรทุกประการ

๑๑. เกวัฏฐสูตร

ที่มาของชื่อ

เกวัฏฐสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเกวัฏฐคหบดี ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับเกวัฏฐคหบดี

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่เกวัฏฐคหบดี ขณะประทับอยู่ในสวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี หรือที่เรียกว่าปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา เกวัฏฐคหบดีเป็นพุทธศาสนิกชนผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ชาวนาลันทาหันมานับถือพระพุทธศาสนาโดยทั่วกัน จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลให้รับสั่งแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้ชำนาญทางการแสดงปาฏิหาริย์ ไปแสดงปาฏิหาริย์ให้ชาวเมืองนั้นชม พระพุทธเจ้าตรัสจึงได้ตรัสเทศนาพระสูตรนี้

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาธรรม ตอบคำถามที่ถามด้วยความหวังดี

ใจความสำคัญของพระสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสตอบเกวัฏฐว่า พระองค์มิได้สอนธรรมเพื่อให้ภิกษุแสดงปาฏิหาริย์แก่คฤหัสถ์ แล้วทรงชี้แจงว่า ทรงรู้แจ้งปาฏิหาริย์ ๓ อย่างคือ (๑) อิทธิปาฏิหาริย์ (การแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์) (๒) อาเทศนาปาฏิหาริย์ (การตักทายใจผู้อื่นได้อย่างน่าอัศจรรย์) (๓) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ (การพรั่าสอนที่มีผลอย่างน่าอัศจรรย์) ที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เช่นการเนรมิตกายได้หลายอย่าง เพราะชาวบ้านเข้าใจว่าผู้ที่แสดงฤทธิ์ได้เพราะมีวิชาชื่อว่า คันธาริ และที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงอาเทศนาปาฏิหาริย์ เพราะชาวบ้านเข้าใจว่าผู้ที่ตักทายใจคนอื่นได้เพราะมีวิชาชื่อมนิกา

จากนั้นทรงแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์ให้เกวัฏฐะฟัง คือทรงแสดงผลของศีล ๓ ชั้น ผลของฌาน ๔ และวิชา ๘ ดังรายละเอียดในพรหมชาลสูตรและสามัญญผลสูตร ในตอนท้ายทรงเล่าเรื่อง

ภิกษุรูปหนึ่งที่ต้องการทราบวามหาภูตรูป ๔ (ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ) ดับสนิทในที่ใด จึงเข้าสมาธิไปเที่ยวถามพวกเทวดาในเทวโลกทุกๆ ชั้น ก็ไม่ได้รับคำตอบ จึงไปเที่ยวถามพวกเทพที่เป็นพรหมบริษัทในพรหมโลกจนได้เข้าพบท้าวมหาพรหมที่อ้างว่าเป็นผู้สร้างโลก ท้าวมหาพรหมนำภิกษุรูปนั้นไปในที่ลับหูลับตา แล้วกระซิบบอกว่า ไม่มีใครรู้หรือกนอกจากพระพุทธเจ้า ภิกษุรูปนั้นจึงกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามข้อข้องใจนั้น พระองค์ตรัสตอบว่า ดับสนิทในจิตของพระอรหันต์

๑๒. โลหิจจสูตร

ที่มาของชื่อ

โลหิจจสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยโลหิจจพราหมณ์ ที่ชื่ออย่างนี้เพราะเนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นข้อสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับโลหิจจพราหมณ์

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่โลหิจจพราหมณ์ ขณะทรงแวะพักในหมู่บ้านสาลาวติกา (หมู่บ้านที่มีต้นสาละเป็นริ้ว) แคว้นโกศล ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานเป็นพรหมไทยให้ โลหิจจพราหมณ์ปกครอง ทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อแก้ความเห็นผิดของโลหิจจพราหมณ์

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม-ตอบ โดยพระผู้มีพระภาคทรงซักถามไล่เลียงแบบถามนำจนโลหิจจพราหมณ์ต้องตอบตามที่ทรงประสงค์ แล้วทรงสรุปคำตอบเหล่านั้นเป็นคำแก้ไขความเห็นผิดของโลหิจจพราหมณ์เอง คล้ายกับบทสนทนาของนักปรัชญากรีก ชื่อเพลโต (Plato)

ใจความสำคัญของพระสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสถามโลหิจจพราหมณ์ว่า จริงหรือไม่ที่มีผู้กล่าวว่า โลหิจจพราหมณ์มีความเห็นว่า สมณะหรือพราหมณ์ควรบรรลुकุศลธรรม แต่ไม่ควรบอกแก่ผู้ใด เพราะไม่มีใครช่วยใครได้ ผู้ที่บอกถือว่ายังมีความโลภ เหมือนคนที่ตัดเครื่องจองจำเก่า แล้วสร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นแทน ก็ถือว่ามีความโลภอย่างเดียวกัน ความโลภเป็นความชั่วร้าย จึงไม่ควรมีความโลภ

โลหิจจพราหมณ์กราบทูลว่าจริง ทรงซักถามว่า มีคนกล่าวว่า โลหิจจพราหมณ์ปกครองหมู่บ้านนี้ก็ควรได้รับผลประโยชน์ในหมู่บ้านนี้แต่ผู้เดียว ไม่ควรแบ่งให้แก่ผู้ใด ผู้กล่าวอย่างนี้ชื่อว่าสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อยู่ในหมู่บ้านนี้หรือไม่ ทูลตอบว่า สร้างความเดือดร้อน ทรงซักว่า ผู้สร้างความเดือดร้อนชื่อว่าหวังประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือไม่หวังประโยชน์ ทูลตอบว่า ไม่หวังประโยชน์ ทรงซักว่า ผู้ไม่หวังประโยชน์ชื่อว่ามีเมตตาจิตหรือคิดเป็นศัตรู ทูลตอบว่า คิดเป็นศัตรู ทรงซักต่อไปว่า เมื่อคิดเป็นศัตรู ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิหรือสัมมาทิฎฐิ ทูลตอบว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ตรัสสรุปว่า ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ มีคติ ๒ อย่างคือ ตายแล้วไปเกิดในนรกหรือในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน

นอกจากนี้ ทรงยกเอาการปกครองแคว้นโกศลและแคว้นกาสิของพระเจ้าปเสนทิโกศลมาซักถามไล่เลียงอย่างเดียวกับกรณีของโลหิจจพราหมณ์ จนโลหิจจพราหมณ์ยอมรับว่าถ้าไม่แบ่งผลประโยชน์ให้ผู้ใดปกครองก็จะมีข้อบกพร่องในด้านคุณธรรมจนจบลงที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ จึงทรงสรุปว่า ความเห็นที่ว่า สมณะหรือพราหมณ์ควรบรรลुकุศลธรรมแต่ไม่ควรบอกผู้ใดนั้น ก็ถือว่าไม่แบ่งผลประโยชน์แก่ผู้อื่น จัดเป็นมิจฉาทิฎฐิเช่นกัน จากนั้นทรงแสดงว่ามีศาสดาอยู่ ๓ ประเภทที่สมควรถูกหักท้วง และศาสดาอีก ๑ ประเภทที่ไม่สมควรถูกหักท้วง

๑๓. เติวิชชสูตร

ที่มาของชื่อ

เติวิชชสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยไตรเพท ซึ่งเป็นชื่อคัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ คือ ฤคเวท ยชุรเวท และสามเวท

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่มาณพ (ชายหนุ่ม) ๒ คน คือ วาเสฏฐมาณพและภาร์ทวาชมาณพ ขณะประทับอยู่ในอัมพวันใกล้ฝั่งแม่น้ำจิวตีเหนือหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อมนสาฎกะ แคว้นโกศล เหตุที่ตรัสพระสูตรนี้เพราะมาณพทั้งสองเข้าไปเฝ้าทูลถามเรื่องทางไปสู่พรหมโลกที่ตกลงกันไม่ได้ว่า ทางไหนเป็นทางตรง

รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนาถาม - ตอบอีกแบบหนึ่ง คือเมื่อมาณพทั้งสองทูลถาม พระพุทธเจ้าใช้วิธีปฏิเสธ (ย้อนถามกลับไป) และทรงถามนำรูปไปจนเขาตอบไม่ได้ ต้องขอให้ทรงอธิบายให้ฟัง

ใจความสำคัญของพระสูตร

วาเสฏฐมาณพกราบทูลว่า ตนกับภาร์ทวาชมาณพถกเถียงกันเรื่องทางไปสู่พรหมโลก ตนอ้างถึงทางที่ไปภรรตพราหมณ์บอกไว้ว่าเป็นทางตรง ส่วนภาร์ทวาชมาณพอ้างถึงทางที่ดารุกขพราหมณ์บอกไว้ว่าเป็นทางตรง จึงทูลขอให้ทรงตัดสินว่าผู้ใดกล่าวถูกต้อง ผู้ใดกล่าวผิด ทรงย้อนถามว่าถัดผิดกันตรงไหน กล่าวผิดกันตรงไหน กล่าวต่างกันตรงไหน วาเสฏฐมาณพกราบทูลว่า ที่จริง ทางที่พราหมณ์ผู้เป็นบูรพาจารย์บัญญัติไว้ล้วนเป็นทางนำผู้ปฏิบัติให้ไปถึงพรหมโลกได้ทั้งนั้น เหมือนทางต่างๆ ใกล้หมู่บ้านย่อมไปบรรจบกันที่กลางหมู่บ้านทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าทรงซักถามให้มาณพทั้งสองกล่าวยืนยันข้อความข้างต้นถึง ๓ ครั้ง แล้วทรงย้อนถามว่า ในบรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพท มีสักคนไหมที่เคยเห็นพรหม มาณพทั้งสองทูลตอบว่าไม่มี ทรงซักต่อไปเรื่อยๆ ตั้งแต่อาจารย์ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท จนถึงพวกฤๅษี ๑๐ ตนผู้แต่งมันตระ สอนมันตระและขับมันตระ เช่น ฤๅษีอัญฐกะ วามกะ วามทเวะ เวสสามิตร มาณพทั้งสองทูลตอบว่า ไม่มีใครเคยเห็นพรหม แต่ท่านเหล่านั้นต่างก็บอกไว้ว่าทางนี้เป็นทางตรง เป็นทางนำไปถึงพรหมโลก

พระพุทธเจ้าตรัสสรุปว่า เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ไม่เคยเห็นพรหมจะบอกว่าทางนี้เป็นทางตรงไปสู่พรหมโลก เหมือนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกันเดินไป คนแรกไม่เคยเห็นทาง คนกลางและคนปลายก็ไม่เคยเห็นทาง แล้วจะไปถูกทางได้อย่างไร นอกจากนั้น ยังทรงยกอุปมาอีกหลายอย่างมาสนับสนุนว่าเป็นไปไม่ได้ แล้วตรัสถามว่า ตามที่พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์บอกไว้ คุณสมบัติของพรหมกับคุณสมบัติของพราหมณ์เหมือนกันหรือไม่ เข้ากันได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่เหมือนกัน เข้ากันไม่ได้ จึงตรัสสรุปว่า เมื่อพรหมกับพราหมณ์ต่างกัน เข้ากันไม่ได้ พราหมณ์เมื่อตายแล้วจะไปอยู่ร่วมกับพรหมได้อย่างไร

มาณพทั้งสองทูลถามว่า แล้วพระองค์ทรงรู้จักพรหมและทางไปสู่พรหมโลกหรือไม่ ตรัสตอบว่า ทรงรู้จักพรหมและทางไปสู่พรหมโลกได้ดี เหมือนชาวบ้านมนสาฎกะรู้จักบ้านมนสาฎกะและทางไปสู่บ้านนั้นได้ดี ฉะนั้น แล้วทรงอธิบายทางไปสู่พรหมโลกตามคำขอของมาณพทั้งสอง ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร แล้วทรงซักถามให้เปรียบเทียบระหว่างพรหมกับภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วย

ศีล ได้มาน ๔ และวิชา ๘ มีพรหมวิหารธรรม ๔ ประจำจิตตลอดเวลา จนมาจนพยอมรับว่าเข้ากันได้ เมื่อภิกษุนั้นตายไปย่อมเข้าไปอยู่ร่วมกับพรหมได้

๒.๒.๒ เนื้อหาสาระในมหาวรรค^{๑๒}

ที่มณิกาย มหาวรรค มีพระสูตรจำนวน ๑๐ พระสูตร ดังนี้

๑. มหาปทานสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาปทานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยตำนานใหญ่ หรือชีวประวัติใหญ่ ในที่นี้หมายถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ในพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยปรารภเรื่องบุพเพนิวาสญาณ (ความรู้เรื่องชีวิตของคนสมัยก่อน) ของพระองค์ ที่ภิกษุเหล่านั้นนำมาสนทนากันที่ห้องนั่ง ใกล้กัณเฑาะพ ในพระเชตวัน

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาปทานสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง

ใจความสำคัญของพระสูตร

เนื้อหาของพระสูตรนี้ แบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนที่ ๑ ตรัสเล่าพระประวัติโดยสังเขปของพระพุทธเจ้าในอดีต ๖ พระองค์ และของพระองค์เอง ตอนที่ ๒ ตรัสเล่าพระประวัติของพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีโดยพิสดารพระองค์เดียว แต่ทรงประสงค์ให้เป็นตัวอย่างว่า พระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ รวมทั้งพระองค์เองก็มีพระประวัติเช่นนี้

เนื้อหาตอนที่ ๑

พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ว่า ภิกษุทั้งหลายกำลังสนทนาเรื่องบุพเพนิวาสญาณของพระองค์ด้วยความศรัทธาเลื่อมใส แต่ไม่เคยได้เห็นผลประจักษ์ด้วยตนเองว่าเป็นอย่างไร เพียงแต่ฟังต่อๆ กันมา จึงเสด็จมาหาภิกษุเหล่านั้นตรัสถามว่า สนทนาเรื่องอะไรอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสถามว่า อยากฟังไหม จะแสดงให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับแล้วจึงตรัสเล่าพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต ๖ พระองค์ และของพระองค์รวมเป็น ๗ พระองค์ คือ พระวิปัสสี พระพุทธเจ้า พระลิขิตพุทธเจ้า พระเวสสภูพุทธเจ้า พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า

เนื้อเรื่องที่ตรัสเล่าเป็นรูปแบบเดียวกันทั้ง ๗ พระองค์ คือ เกี่ยวกับ (๑) ปีที่เสด็จอุบัติขึ้น (๒) พระชาติ (๓) พระโคตร (๔) ประมาณพระชนมายุ (๕) สถานที่ตรัสรู้ (๖) คู่พระอัครสาวก (๗) การประชุมพระสาวก (หมายถึงการประชุมครั้งใหญ่ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต และทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์) (๘) พระอุปัฏฐาก (๙) พระบิดา พระมารดา (๑๐) เมืองที่ประสูติ

^{๑๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙, หน้า [๘-๖๖].

เมื่อตรัสเล่าจบ ได้เสด็จเข้าพระวิหารที่ประทับ ภิกษุเหล่านั้นนั่งสนทนากันต่อ คราวนี้ได้ยกเรื่องขึ้นสนทนาว่า น้าอัครราชย์จริงที่พระพุทธเจ้าทรงทราบพระประวัติเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน แล้วตั้งประเด็นข้อสงสัยขึ้นว่า ทรงทราบเรื่องเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง หรือมีเทวดากราบทูลให้ทรงทราบ

เนื้อหาตอนที่ ๒

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายสนทนากันด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ จึงเสด็จกลับมาหาภิกษุเหล่านั้นอีกในตอนเย็น และตรัสเล่าต่อเพื่อทรงแก้ข้อสงสัยของภิกษุเหล่านั้นว่า พระองค์ทรงทราบเรื่องเหล่านี้ด้วยพระองค์เองด้วย เทวดากราบทูลให้ทรงทราบด้วย แต่คราวนี้ตรัสเล่าเฉพาะพระประวัติของพระวิปัสสิพุทธเจ้าโดยพิสดาร

สาระสำคัญของตอนที่ ๒ ประกอบด้วยพระประวัติของพระวิปัสสิพุทธเจ้าตอนประสูติ ตอนเสด็จออกผนวช ตอนตรัสรู้ ตอนทรงประกาศพระศาสนา และตอนแสดงโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งเป็นตอนสุดท้ายของพระประวัตินั้น ต่อจากนั้น ตรัสเล่าถึงคำกราบทูลของพวกเทวดาและพรหมชั้นต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้ทรงทราบพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระวิปัสสิพุทธเจ้า เป็นต้น

ในตอนประสูติ มีเรื่องที่ต้องศึกษา ๒ เรื่อง คือ เรื่องกฏธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ และเรื่องลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงมีเหมือนกัน

ในตอนเสด็จออกผนวช มีเรื่องเทวทูต ๔ โดยพิสดาร และเมื่อเสด็จออกผนวชมีมหาชนออกบวชตามเสด็จถึง ๘๔,๐๐๐ คน แต่เมื่อจะทรงปฏิบัติสมณธรรมเพื่อให้บรรลุผลที่ทรงหวัง พระองค์ทรงปลีกออกไปจากคณะนักบวชที่บวชตามเสด็จเหล่านั้น

ในตอนตรัสรู้ เรื่องที่น่าสนใจมากที่สุด ได้แก่ลำดับการพิจารณาสภาพของสังขารตามหลักปฏิจจนสมุปปาทของพระวิปัสสิพุทธเจ้า โดยทรงเริ่มพิจารณาจากขรามณะซึ่งเป็นปัจจุบันธรรมคือ สภาพที่ปรากฏในปัจจุบันขึ้นไปหาสาเหตุว่า “เมื่ออะไรมี ขรามณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย ขรามณะจึงมี” ครั้งทรงพิจารณาเรื่องนี้โดยแยบคาย จึงทรงรู้แจ้งด้วยพระปัญญาว่า “เมื่อชาติมี ขรามณะจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ขรามณะจึงมี”

ทรงพิจารณาอย่างนี้เรื่อยไปจนถึงนามรูปกับวิญญาณว่า “เมื่ออะไรมี นามรูปจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี” ครั้นทรงพิจารณาเรื่องนี้โดยแยบคาย จึงทรงรู้แจ้งด้วยพระปัญญาว่า “เมื่อวิญญาณมี นามรูปจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี” จากนั้น ทรงพระดำริว่า “เมื่ออะไรมี วิญญาณจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี” ครั้นทรงพิจารณาเรื่องนี้โดยแยบคาย จึงทรงรู้แจ้งด้วยพระปัญญาว่า “เมื่อนามรูปมี วิญญาณจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี”

มีข้อสังเกตว่า ตรงนี้ต่างกับกฎปฏิจจนสมุปปาทโดยทั่วไป ที่ไล่ขึ้นไปตามลำดับว่า

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

พระวิปัสสิพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเช่นนั้น คือ ครั้นทรงพิจารณาไล่ขึ้นไปจนถึงวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปแล้ว ทรงพิจารณาย้อนกลับไปหานามรูปอีก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าไว้ว่า “จากนั้น ทรงดำริว่า วิญญาณนี้ย่อมหมุนกลับมาจากนามรูปเท่านั้น ไม่เลยไปกว่านั้น เพราะความหมุนกลับเพียงแค่นี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง แก่บ้าง ตายบ้าง จูติบ้าง อุบัติบ้าง”

ในตอนประกาศพระศาสนา มีเรื่องที่น่าสนใจเป็นพิเศษ คือ ตัวเลขจำนวนพระสาวกชุดแรก ที่ทรงส่งไปประกาศพระศาสนา กล่าวคือ หลังจากทรงรับคำอาราธนาจากท้าวมหาพรหมแล้ว พระวิปัสสีพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดพระโอรสพระนามว่าชัณฑะ และบุตรของปุโรหิตชื่อติสสะ ท่านทั้งสองก็ได้บรรลุธรรมแล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุ จึงเกิดมีภิกษุสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรกและได้เป็นคู่พระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ต่อมาเมื่อมหาชนทราบข่าวนี้ก็พากันไปเฝ้า และหลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว มีผู้บรรลุธรรมชั้นสูง ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุอีกจำนวน ๘๔,๐๐๐ รูป นับเป็นคณะที่ ๒

ย้อนกล่าวถึงนักบวชจำนวน ๘๔,๐๐๐ คนที่ออกบวชตามเสด็จพระวิปัสสีและแยกจากกันระหว่างที่พระวิปัสสีทรงบำเพ็ญสมณธรรมนั้น นักบวชเหล่านี้ครั้งได้ทราบข่าวว่า พระวิปัสสีตรัสรู้แล้ว และกำลังประกาศพระศาสนาอยู่ในกรุงพันธุมิตราชาธานี ก็พากันเดินทางมาเฝ้า หลังฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ได้บรรลุธรรมและขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุทั้งหมด นับเป็นคณะที่ ๓ รวม ๓ คณะ คือ ๒ + ๘๔,๐๐๐ + ๘๔,๐๐๐ รูป เป็น ๑๖๘,๐๐๒ รูป แต่ท่านใช้ตัวเลขโดยประมาณว่า ๑๖๘,๐๐๐ รูป (อภุจสมุฏฐิภิกษุสทสสส) ภิกษุเหล่านี้ล้วนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ต่อมาพระวิปัสสีพุทธเจ้าตรัสเรียกประชุมสงฆ์ทั้งหมดแล้วทรงส่งไปประกาศพระศาสนาในท้องถิ่นต่างๆ โดยทรงนัดให้กลับมายังกรุงพันธุมิตี เพื่อฟังโอวาทปาติโมกข์จากพระองค์ทุกๆ ๖ ปี

๒. มหานิทานสูตร

ที่มาของชื่อ

มหานิทานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยสิ่งที่เป็นต้นเหตุใหญ่ คำว่า ต้นเหตุใหญ่ ในที่นี้หมายถึงปฏิจจนุปบาท หรือกฎปัจจัยการ คือการที่สิ่งทั้งปวงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ ชื่อนี้จึงตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุงชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกुरु เพื่อทรงแก้ความเข้าใจผิดของพระเถระ คือ ท่านกราบทูลว่าน่าแปลกใจที่ปฏิจจนุปบาทนี้ซึ่งเป็นธรรมที่ลึกซึ้งสุดจะคาดคะเนได้ แต่สำหรับท่าน กลับเป็นธรรมง่าย ๆ พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้พูดเช่นนั้น แล้วทรงอธิบายรายละเอียดให้ฟัง

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหานิทานพระสูตร เป็นบรรยายโวหาร แบบถาม-ตอบ ซึ่งมีทั้งแบบถามเอง - ตอบเอง (กถेतูกามยตาปุจจา) และถามให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็น (อนุมติปุจจา) และมีอุปมาอุปไมยประกอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุเทศ

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏปฏิจจนุปบาทนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้งสุดจะคาดคะเนได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังปรากฏแก่ข้าพระองค์ เหมือนกับว่าเป็นของง่าย ๆ พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่าพูดเช่นนั้น ปฏิจจนุปบาทนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้งสุดจะคาดคะเนได้ เพราะหมู่สัตว์ไม่รู้ไม่เข้าใจปฏิจจนุปบาทนี้ จึงยุ่งเหยิงเหมือนขอด

ด้ายของช่างหูก เป็นปมม้วนงมเหมือนกระจุกด้าย เป็นเหมือนหม้ายมุงกระต่ายและหม้ายปล้อง ไม่อาจข้ามอบาย ทுகติ วินิบาต และสงสารไปได้

ภาคนิทเทศ

จากนั้น ทรงอธิบายปฏิจจสมุปบาทโดยละเอียดมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. ทรงแสดงด้วยกถุกรรมยาปจฺจนา (ถามเอง - ตอบเอง) ว่า ถ้ามีผู้ถามว่า “ชรามรณะมี เพราะมีปัจจัยหรือ” ควรตอบว่า “มี” เมื่อถูกถามว่า “อะไรเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” ควรตอบ “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” ต่อไป ทรงตั้งคำถามในทำนองนี้ว่า ชาติมีอะไรเป็นปัจจัย ตอบว่า มีภพเป็นปัจจัย

ถามว่า ภพมีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีอุปาทานเป็นปัจจัย

ถามว่า อุปาทานมีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีตัณหาเป็นปัจจัย

ถามว่า ตัณหา มีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีเวทนาเป็นปัจจัย

ถามว่า เวทนามีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีผัสสะเป็นปัจจัย

ถามว่า ผัสสะมีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีนามรูปเป็นปัจจัย

ถามว่า นามรูปมีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีวิญญาณเป็นปัจจัย

ถามว่า วิญญาณมีอะไรเป็นปัจจัย   ตอบว่า มีนามรูปเป็นปัจจัย

แล้วทรงสรุปย้อนกลับเพื่อทรงแสดงลำดับการเกิดแห่งกองทุกข์ว่า

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย   วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย   นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย   ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย   เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย   ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย   อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย   ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย   ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี

๒. จากนั้น ทรงอธิบายด้วยวิธีตั้งคำถามให้ตอบ โดยทรงยกปฏิจจสมุปบาทแต่ละข้อมาตั้ง แล้วทรงอธิบายความหมายของปฏิจจสมุปบาทข้อนั้นๆ เสร็จแล้วทรงตั้งคำถามแบบอนุมติปจฺจนา (ถามเพื่อขอความเห็น) เช่น

(ข้อ ๘๘) “อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี เธอพึงทราบเหตุผลที่ชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าชาติ คือเพื่อความเป็นเทพของพวกเทพ ..... เพื่อความเป็นสัตว์เลื้อยคลานของพวกสัตว์เลื้อยคลาน ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง ก็ถ้าชาติไม่ได้มีเพื่อความเป็นอย่างนั้นของสรรพสัตว์พวกนั้นๆ เมื่อชาติไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะชาติดับไป ชรามรณะจะปรากฏได้หรือ” ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า” จึงทรงสรุปว่า “อานนท์ เพราะเหตุหนึ่ง เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งชราและมรณะ ก็คือชาตินั่นเอง”

๓. จากนั้น ทรงอธิบายย้อนขึ้นไปจนถึง “เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี” ก็ทรงขยายผลของเวทนาออกไปเป็น ๘ ประการ ดังนี้

“ด้วยเหตุนี้แล อานนท

เพราะอาศัยเวทนา	ตัณหาจึงมี
เพราะอาศัยตัณหา	ปรียะสนา (การแสวงหา) จึงมี
เพราะอาศัยปรียะสนา	ลาภะ (การได้) จึงมี
เพราะอาศัยลาภะ	วินิจฉยะ (การกำหนด) จึงมี
เพราะอาศัยวินิจฉยะ	ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) จึงมี
เพราะอาศัยฉันทราคะ	อัชโณสานะ (ความหมกมุ่นฝังใจ) จึงมี
เพราะอาศัยอัชโณสานะ	ปริคคหะ (การยึดถือครอบครอง) จึงมี
เพราะอาศัยปริคคหะ	มัจฉริยะ (ความตระหนี่) จึงมี
เพราะอาศัยมัจฉริยะ	อารักขะ (ความหวงกั้น) จึงมี

เพราะอาศัยอารักขะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นเนกย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพุดขึ้นเสียงว่า ‘มึง มึง’ การพุดส่อเสียดและการพุดเท็จ”

๔. จากนั้น ทรงอธิบายย้อนขึ้นจาก “เพราะอารักขะเป็นปัจจัย .....” ไปจนถึง “เพราะอาศัยตัณหา ปรียะสนาจึงมี” แล้วทรงสรุปว่า ธรรม ๒ อย่าง คือ ตัณหาและปรียะสนา รวมลงเป็นอย่างเดียวกับเวทนา จากนั้น ทรงอธิบายปฏิจลสมุปบาทต่อคือ “เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี” โดยนัยข้างต้นจนถึง “เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี” แล้วทรงสรุปว่า

ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น วิญญาณและนามรูปจึงเกิด แก่ ตาย จูติ หรืออุบัติ
 ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีคำที่เป็นเพียงชื่อ
 ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีคำที่ใช้ตามความหมาย
 ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีคำบัญญัติ
 ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีแต่สื่อความเข้าใจ
 ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีวิภูฏะหรือวิภูฏะ

ความเป็นไป ความเป็นอย่างนี้ ย่อมปรากฏโดยการบัญญัติ คือ สมมติบัญญัติขึ้นใช้เพื่อสื่อความหมายกัน สิ่งที่เป็นสภาวะปรากฏได้แก่ นามรูปที่เป็นไปพร้อมกับวิญญาณ เพราะต่างก็เป็นปัจจัยของกันและกัน

๕. จากนั้น ทรงอธิบายเรื่องการบัญญัติอัตตาของพวกที่เชื่อเรื่องอัตตาว่า มี ๔ แบบ ซึ่งบัญญัติตามทรรศนะ ๔ ทรรศนะ ดังนี้ (๑) บัญญัติว่า อัตตาของเรามีขนาดจำกัด มีรูปตามทรรศนะที่เห็นว่าอัตตามีขนาดจำกัด มีรูป (๒) บัญญัติว่า อัตตาของเรามีขนาดไม่จำกัด มีรูป ตามทรรศนะที่เห็นว่าอัตตามีขนาดไม่จำกัด มีรูป (๓) บัญญัติว่า อัตตาของเรามีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ตามทรรศนะที่เห็นว่าอัตตามีขนาดจำกัด ไม่มีรูป (๔) บัญญัติว่า อัตตาของเรามีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ตามทรรศนะที่เห็นว่าอัตตามีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป

เมื่อบัญญัติอัตราตามทรรศนะเหล่านี้ ก็จะมีทรรศนะย่อย ๓ ทรรศนะ เกิดตามมาจากแต่ละทรรศนะ คือ (๑) อัตราที่อยู่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น (๒) อัตราที่อยู่ตลอดไป (๓) เราสามารถทำอัตราที่มีสภาพไม่เที่ยงให้มีสภาพเที่ยงได้

ความตรงนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะบัญญัติอัตราตามทรรศนะใด สิ่งที่มาคือ การยึดติดในเรื่องอัตรา หรืออัตราวาหุปาทาน แล้วนำไปสู่การเชื่อมโยงตามกฎปฏิจจสมุปบาทต่อไป นั่นคือ อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

ในทางตรงกันข้าม การไม่บัญญัติอัตราตามทรรศนะทั้ง ๔ อย่างนี้ ก็จะไม่มีการทรรศนะย่อย ๓ อย่างเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การเชื่อมโยงของกฎปฏิจจสมุปบาทก็จะขาดตอนลง

๖. ทรงอธิบายต่อไปว่า ทิฎฐิหรือทรรศนะที่เห็นว่ามีอัตรา มี ๓ ทรรศนะ คือ (๑) ทรรศนะที่เห็นว่า เวทนาเป็นอัตราของเรา (๒) ทรรศนะที่เห็นว่า เวทนาไม่ใช่อัตราของเรา เพราะอัตราของเราไม่เสวยอารมณ์ (๓) ทรรศนะที่เห็นว่า เวทนาไม่ใช่อัตราของเรา เพราะอัตราของเราจะไม่เสวยอารมณ์ก็มีใช่ อัตราของเราจึงเสวยอารมณ์อยู่ เพราะอัตราของเรามีเวทนาเป็นคุณสมบัติ

ทรงเน้นว่า ไม่ว่าจะเห็นอย่างไรใน ๓ ทรรศนะนี้ เมื่อถูกถามว่า ในเวทนา ๓ อย่าง คือ สุข เวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา ซึ่งต่างก็มีลักษณะไม่เที่ยงแท้แน่นอนอนัน เวทนาใดเป็นอัตราหรือเป็นคุณสมบัติของอัตรา ผู้ถือทรรศนะนั้นๆ ก็ตอบไม่ได้

ความตรงนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่มีอัตราที่เที่ยงแท้ถาวร มีแต่สภาวธรรมที่เรียกว่านามรูปกับวิญญาณที่เชื่อมโยงกันตามกฎปฏิจจสมุปบาทดังที่ตรัสไว้ข้างต้น

๗. จากนั้น ทรงอธิบายเรื่องวิญญาณฐิติ คือ ภูมิเป็นที่ตั้งหรือที่เกิดของวิญญาณ ๗ ภูมิ เรื่องอายตนะ คือที่ต่อ ในที่นี้หมายถึงภูมิของสัตว์ที่จัดเข้าในวิญญาณฐิติไม่ได้ มี ๒ ภูมิ และเรื่องวิโมกข์ คือ ความหลุดพ้น ๘ แบบ

วิญญาณฐิติ ๗ ภูมิ ได้แก่ (๑) ภูมิของสัตว์ผู้มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์ เทวดาในสวรรค์ ๖ ชั้น พวกยักษ์ฉิณีและพวกเวมานิกเปรตที่พ้นจากอบายภูมิ ๔ (๒) ภูมิของสัตว์ผู้มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกพรหมชั้นปฐมฌาน ได้แก่ พรหมปาริสาชชา พรหมปุโรหิตา และมหาพรหมา (๓) ภูมิของสัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน คือ พวกพรหมชั้นอาภัสสระ (๔) ภูมิของสัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกันมีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พรหมชั้นสุกภิกณะ (๕) ภูมิของสัตว์ผู้ได้อากาสนัญจายตนสมาบัติ (๖) ภูมิของสัตว์ผู้ได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติ (๗) ภูมิของสัตว์ผู้ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ

อายตนะ ๒ ภูมิ คือ ภูมิของสัตว์ที่ไม่อาจจัดเข้าในวิญญาณฐิติ ๗ ได้ เพราะไม่มีสัญญา (อสัญญา) หรือกำหนดไม่ได้ว่าเป็นสัญญา (เนวสัญญานาสัญญา) ได้แก่ (๑) ภูมิของพวกพรหมชั้นอัสสัญญีสัตว์ (พรหมลูกฟัก มีแต่รูปไม่มีสัญญา) คือผู้ได้อสัญญายตนสมาบัติ (๒) ภูมิของพวกพรหมผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ

ทรงเน้นว่า เหล่าสัตว์ในภพภูมิเหล่านี้ ถ้าไม่รู้แจ้งปฏิจจสมุปบาท ไม่รู้ความเกิด ความดับ คุณและโทษของวิญญาณฐิติและอายตนะเหล่านี้ ก็จะเพลิดเพลีนอยู่ในภพภูมินั้นๆ ไม่อาจหลุดพ้นไปได้ จึงต้องได้รับโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ผู้รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณและโทษของภพภูมิเหล่านี้และรู้ชัดอุบายวิธีสลัดออกจากภพภูมิเหล่านี้ ก็จะไม่เพลิดเพลีนในภพภูมิต่างๆ ซึ่งเป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้น ด้วยวิโมกข์ ๘ แบบ สำหรับบุคคล ๘ จำพวก

๓. มหาปรินิพพานสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาปรินิพพานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมหาปรินิพพาน หมายถึงการดับขั้นของพระพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดสำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นบันทึกประมวลลำดับเหตุการณ์และพระธรรมเทศนาในขบวนเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายของพระพุทธรเจ้า ตลอดจนเหตุการณ์ในวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน การถวายพระเพลิง การแจกพระบรมสารีริกธาตุ และการสร้างพระสถูป สันนิษฐานกันว่า พระสูตรนี้ พระธรรมสังคหาคณาจารย์ครั้งปฐมสังคายนาจัดทำขึ้น นับเป็นพระสูตรที่ยาวที่สุด

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาปรินิพพานสูตรเป็นแบบบันทึกเล่าเรื่อง โดยประมวลเหตุการณ์และพระธรรมเทศนาทั้งหมดที่เกิดขึ้นในขบวนเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายมารวมไว้

ใจความสำคัญของพระสูตร

เนื้อหาของพระสูตรนี้แบ่งเป็น ๖ ภาณวาร และแบ่งย่อยออกเป็น ๔๔ ตอน บางตอนบันทึกไว้โดยย่อและมีรายละเอียดแยกไปตั้งเป็นสูตรหนึ่งต่างหากก็มี เช่น มหาสุทิสสนสูตร ขนวกสกุสูตร บางตอนปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ ทั้งของพระสูตรตันตปิฎก ของพระวินัยปิฎก และของพระอภิธรรมปิฎก สาระสำคัญของแต่ละตอนมีดังนี้

ตอนที่ ๑-๓

วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แคว้นมคธ เข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาศิขณภูฏ เขตกรุงราชคฤห์ กราบทูลตามรับสั่งของพระเจ้าอชาตศัตรู เรื่องจะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี พระพุทธรเจ้ามิได้ตรัสอะไรในเรื่องนี้ แต่ได้ตรัสถามท่านพระอานนทที่กำลังถวายงานพัดอยู่ในขณะนั้นว่า พวกเจ้าวัชชียังปฏิบัติมั่นตามราชอธิปไตยธรรม ๗ ประการอยู่หรือไม่ เมื่อเถระทูลตอบว่า ยังปฏิบัติมั่นอยู่ จึงทรงพยากรณ์ว่า ตราบใดที่พวกเจ้าวัชชียังปฏิบัติมั่นตามราชอธิปไตยธรรม ๗ ประการ ตราบนั้นพวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย แล้วทรงเล่าให้วัสสการพราหมณ์ฟังว่า เคยตรัสเรื่องราชอธิปไตยธรรม ๗ ประการนี้แก่พวกเจ้าวัชชี

วัสสการพราหมณ์กราบทูลว่า พวกเจ้าวัชชีปฏิบัติเพียงประการเดียวก็จะมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อม ไม่ต้องปฏิบัติให้ครบทั้ง ๗ ประการเลย พระเจ้าอชาตศัตรูไม่ควรทำสงครามกับพวกเจ้าวัชชีเลย นอกจากใช้วิธีทางการทูต หรือไม่ก็ทำให้แตกสามัคคีกัน แล้วทูลลากลับ

หลังจากวัสสการพราหมณ์กลับไปไม่นาน พระพุทธรเจ้ารับสั่งให้ท่านพระอานนทเรียกประชุมสงฆ์ทั้งหมดที่พำนักอยู่ในกรุงราชคฤห์ในขณะนั้น และได้ตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องอธิปไตยธรรมสำหรับภิกษุ หรือภิกษุอธิปไตยธรรม รวม ๖ หมวด เป็นอธิปไตยธรรม ๗ ประการ ๕ หมวด ๖ ประการ ๑ หมวด หมวดที่ ๔ ได้แก่โพฆงค์ ๗ หมวดที่ ๕ ได้แก่สัญญา ๗ (คือ สัญญา ๗ ประการ แรกในสัญญา ๑๐) และหมวดที่ ๖ ได้แก่สาราณียธรรม ๖

จากนั้น ได้เสด็จพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ลงจากภูเขาศิขณภูฏไปยังอัมพลัฏฐิกาวิน (สวนมะม่วงหนุ่ม) เสด็จเข้าประทับ ณ ตำหนักหลวง ทรงแสดงพระธรรมเทศนาว่า

ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา แก่ภิกษุทั้งหลายแล้วเสด็จต่อไปจนถึงเมืองนาลันทา ประทับที่ป่าวาริภัมพวัน (สวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี) แคว้นมคธ

ตอนที่ ๔

ท่านพระสารีบุตรเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ที่ป่าวาริภัมพวัน กราบทูลถึงความเลื่อมใสที่ท่านมีต่อพระพุทธเจ้าด้วยอาสาภิวาจา คือ วาจาอันองอาจดุจเสียงราชสีห์คำราม (สีหนาท) ว่า ไม่เคยมี จักไม่มี และยอมไม่มี สมณะหรือพราหมณ์ผู้อื่น ซึ่งจะมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณ ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า

เมื่อทรงท้วงติงว่า พระเถระไม่มีเจตปริญญาณ (ปัญญาหยั่งรู้วาระจิตของผู้อื่น) ในพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน จะรู้เรื่องในพระทัยของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นได้อย่างไร ท่านกราบทูลว่า ท่านมีวิธีการอนุমানโดยอาศัยองค์ธรรม ๓ หมวด คือ นิรวณ ๕ สติปฏิฐาน ๔ และโพชฌงค์ ๗ เป็นเครื่องมืออนุমানว่า เพราะพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงละนิรวณ ๕ ประการได้เด็ดขาด มีพระทัยมั่นคงในสติปฏิฐาน ๔ ประการ ทรงเจริญในโพชฌงค์ ๗ ประการ ตามความเป็นจริง จึงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ท่านเปรียบเทียบท่านเองกับนายประตู่ผู้ฉลาดของเมืองชายแดนที่มีกำแพงมั่นคง มีประตูเข้า-ออกเพียงประตูเดียวว่า เขาย่อมรู้จักสัตว์ใหญ่ๆ ทุกชนิดที่เข้าและออกจากเมืองนั้น โดยพิจารณาสำรวจที่ทางเข้า-ออกนี้ ฉะนั้น ท่านก็พิจารณาสำรวจจากธรรม ๓ หมวดนี้ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าทรงนี้ได้ตรัสรับรองความถูกต้องของการอนุมานนี้ แต่อรรถกถาบอกให้ดูรายละเอียดเรื่องนี้ในสัมปสาทนียสูตร ในที่ขนิทาย ปาฏิกวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑) ทรงนี้มีข้อที่ควรศึกษา คือ ท่านพระสารีบุตรมิได้ตามเสด็จมาจากกรุงราชคฤห์เพราะท่านมาพักอยู่ที่นาลันทา ซึ่งเป็นบ้านเดิมของท่านเพื่อโปรดมารดา และท่านก็ได้นิพพานในท้องที่ท่านเกิดนั่นเอง หลังจากขบวนเสด็จเคลื่อนไปแล้ว

ตอนที่ ๕-๗

พระพุทธเจ้าเสด็จจากเมืองนาลันทาไปถึงปาฏลิกคาม แคว้นมคธ ประทับ ณ บ้านรับรองของอุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิกคาม ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดอุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้น เรื่องโทษของผู้ทุศีล ๕ ประการ และอนิสงส์ของผู้มีศีล ๕ ประการ วันรุ่งขึ้นตรัสกับท่านพระอานนท์เรื่องการสร้างเมืองปาฏลิวัดที่มหาอำมาตย์แคว้นมคธ ๒ คน คือ สีนีระและวัสสการพราหมณ์กำลังดำเนินการอยู่ว่า ต่อไปเมืองนี้จะเป็นเมืองชั้นเยี่ยม เป็นศูนย์กลางการค้าขาย แต่จะมีอันตราย ๓ อย่าง คือ อันตรายที่เกิดจากไฟ จากน้ำ และจากการแตกสามัคคี ต่อมา มหาอำมาตย์ทั้งสองเข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปเสวยพระกระยาหารที่บ้านพักของตน ครั้นเสวยพระกระยาหารเสร็จทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาที่ขึ้นต้นว่า ยสมิ ปเทเส กปเปติ ซึ่งคณะสงฆ์ยังใช้เป็นบทเจริญพระพุทธมนต์ในงานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองอาคารใหม่ มาจนทุกวันนี้

ตอนที่ ๘ - ๑๐

พระพุทธเจ้าทรงนำภิกษุสงฆ์ไปยังโกฏิกคาม ตรัสกับภิกษุทั้งหลายเรื่องอริยสัจ ๔ แล้วเสด็จต่อไปจนถึงนาทิกคามหรือญาติคาม แคว้นวัชชี ประทับ ณ ตำบลกัฏฐ (ที่ชาวบ้านญาติคามสร้างถวายเป็นถ้ำ) ทรงตอบคำถามของท่านพระอานนท์เรื่องคติและอภิสมปรายภพของพุทธบริษัทของหมู่บ้านนั้นที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งมีทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา และมีคุณธรรมตั้งแต่โสดาปัตติผล

จนถึงอรหัตตผล สรุพบว่า มีทั้งผู้ที่ไม่หวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีกและผู้ที่จะไปบรรลุมโหิในวันข้างหน้า

หลังจากตรัสตอบคำถามของท่านพระอานนท์จบแล้ว ทรงแสดงธรรมเรื่องแวนธรรมเพื่อให้พุทธบริษัทใช้เป็นหลักสำหรับสำรวจตัวเอง พยากรณ์ตัวเองโดยไม่ต้องมาทูลถามพระองค์อีก ทรงสรุปว่า พระอริยสาวกผู้มีแวนธรรมนี้แล้วพยากรณ์ตนเองได้ว่า จะไม่ไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อบาย ทุคติ และวินิบาตแน่นอน

อนึ่ง ขณะประทับ ณ ตำบลกัฐนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญาไว้หลายเรื่อง รวมทั้งสติปัฏฐาน ๔

ตอนที่ ๑๑

จากนั้น เสด็จต่อไปยังสวนมะม่วงของนางอัมพาลีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ วันรุ่งขึ้น เสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่บ้านนางอัมพาลีตามคำอาราธนา หลังจากเสวยพระกระยาหารแล้ว นางได้ถวายสวนมะม่วงให้เป็นที่พักของสงฆ์ตลอดไป ขณะประทับอยู่ที่สวนมะม่วงได้ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญาหลายเรื่อง

ตอนที่ ๑๒ - ๑๕

จากนั้น เสด็จต่อไปถึงเวฬุคาม เขตกรุงเวสาลี รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายแยกย้ายกันจำพรรษา ณ ที่ที่มีเพื่อนหรือคนที่คุ้นเคยกันโดยรอบกรุงเวสาลี ส่วนพระองค์ทรงจำพรรษา ณ เวฬุคาม ขณะประทับอยู่ที่เวฬุคามนั้น ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรง ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส จวนเจียนจะปรินิพพาน แต่ก็ทรงอดกลั้นไว้ด้วยอิทธิบาท ทำให้ท่านพระอานนท์ที่เฝ้าพยาบาลอยู่ตลอดเวลา รู้สึกดีใจหายกังวล และกราบทูลความรู้สึกให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสสอนเรื่องความไม่เที่ยงของสังขารซึ่งต้องมีการพลัดพรากเป็นธรรมดา ทรงสอนให้มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ายึดติดพระองค์

เช้าวันหนึ่ง เสด็จไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลีโดยมีท่านพระอานนท์ตามเสด็จ หลังจากเสวยพระกระยาหารแล้ว เสด็จต่อไปยังป่าตาลเจดีย์ เขตกรุงเวสาลี ทรงแสดงนิมิตโอภาสให้พระเถระฟังถึง ๓ ครั้ง เพื่อให้ทูลอาราธนาให้ทรงดำรงพระชนมชีพต่อไปเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก แต่ท่านไม่เข้าใจความหมายแห่งนิมิตโอภาสนั้น จึงรับสั่งให้ท่านออกไปจากที่ประทับ และมารผู้มีบาปก็ได้โอกาสเข้าเฝ้าทูลอาราธนาให้ปรินิพพานโดยอ้างว่าถึงเวลาอันสมควรแล้ว พระองค์จึงรับคำอาราธนาของมาร และทรงปลงพระชนมายุสังขารว่า จากวันนี้ไปอีก ๓ เดือน พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ตอนที่ ๑๖-๒๐

ทันทีที่ทรงปลงพระชนมายุสังขาร ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ทำให้ท่านพระอานนท์แปลกใจจึงเข้าเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้าถึงสาเหตุ พระองค์ทรงตอบว่า เกิดจากสาเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เกิดจากธรรมชาติของโลก (๒) เกิดจากอำนาจฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์มีอำนาจทางใจ (๓-๘) เกิดจากอำนาจบุญบารมีของพระพุทธเจ้า ๖ คราว ได้แก่คราวเสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา คราวประสูติ คราวตรัสรู้ คราวประกาศพระธรรมจักร คราวปลงพระชนมายุสังขาร และคราวเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ตรัสเล่าให้พระอานนท์ฟังต่อไปว่า พระองค์เคยเสด็จเข้าไปในบริษัท ๘ จำพวก คือ ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และพรหมบริษัท โดยทรงปรับพระองค์ให้กลมกลืนกับบริษัทนั้นๆ จนเขาจำพระองค์ไม่ได้ ตรัสเล่าต่อไปอีก ๓ เรื่อง คือ เรื่องอภิภายณะ ๘ ประการ เรื่องวิโมกข์ ๘ ประการ และทรงเล่าเรื่องมารทูลอาราธนาให้ปรินิพพานซึ่งทรงรับคำอาราธนาของมารแล้ว

ตอนที่ ๒๑ - ๒๓

ท่านพระอานนท์กราบทูลอาราธนาให้ทรงดำรงพระชนมชีพต่อไปอีก ๑ กัป เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ตรัสตอบว่า พระองค์ได้ทรงแสดงนิมิตให้ท่านพระอานนท์ฟังถึง ๖ ครั้งแล้ว เพื่อให้อาราธนา ถ้าพระเถระกราบทูลอาราธนา พระองค์จะทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ได้เป็นกัปๆ ด้วยอำนาจแห่งอิทธิบาท ๔ ประการ แล้วทรงแสดงอานุภาพของอิทธิบาท ๔ ประการให้ฟัง และทรงย้าว่า บัดนี้ทรงรับคำอาราธนาของมารแล้ว พระองค์จะปรินิพพานในอีก ๓ เดือนข้างหน้า จะคืนคำไม่ได้ จากนั้นตรัสชวนท่านพระอานนท์ไปพักที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี

ขณะประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน รับสั่งให้ท่านพระอานนท์เรียกประชุมสงฆ์ที่หอฉัน และได้ตรัสย้าให้ภิกษุทั้งหลายศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติเจริญธรรมที่ควรรู้อย่างต่อไปนี้ เพื่อให้พระศาสนาดำรงอยู่ได้ยืนนาน ซึ่งจะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุล เพื่อสุขแก่คนหมู่มากตลอดจนเทวดาทั้งหลาย คือ สติปัญญา ๔ สัมมัตถิยา ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘

จากนั้น ทรงแสดงสังเขปธรรมว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด อีกไม่นาน การปรินิพพานของตถาคตจะมี จากนั้นไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน

ตอนที่ ๒๔

ในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นหลังจากทรงแสดงสังเขปธรรมแล้ว ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี ครั้นเสวยพระกระยาหารเสร็จ ขณะเสร็จกลับออกจากกรุงเวสาลี ทรงหยุดทอดพระเนตรกรุงเวสาลีด้วยอาการมองของข้าง คือ หมุนตัวกลับหันมอง เพราะข้างเอี้ยวคอมองไม่ได้ พระอาการที่ทอดพระเนตรกรุงเวสาลีครั้งนี้ เรียกว่า ทอดพระเนตรกรุงเวสาลีอย่างข้างมอง รับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า นี่เป็นการทอดพระเนตรกรุงเวสาลีครั้งสุดท้าย แล้วตรัสชวนท่านพระอานนท์ไปยังภัณฑุคาม ขณะประทับอยู่ที่ภัณฑุคาม ทรงแสดงหลักธรรม ๔ ประการแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดธรรมเหล่านั้น พระองค์และภิกษุทั้งหลายจึงเร่ร่อนไปตลอดกาลนาน ธรรม ๔ ประการนั้น คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา อริยวิมุตติ

ตอนที่ ๒๕

ทรงนำภิกษุสงฆ์ออกจากภัณฑุคามไปยังหัตถิคามและชัมพูคาม แต่ละแห่งทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา ในบริบทต่างๆ อีกมากมาย แล้วเสด็จไปจนถึงโกคคนคร ประทับอยู่ที่ ณ อานนทเจดีย์ ขณะประทับอยู่ที่ ณ อานนทเจดีย์ ในโกคคนคร ทรงแสดงมหาปเทศ ๔ ประการเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายใช้เป็นข้ออ้างในการตัดสินใจพระธรรมวินัยว่า อะไรเป็นพระพุทฺธพจน์ อะไรไม่เป็นพระพุทฺธพจน์ นับเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาพระธรรมวินัยมาจนถึงบัดนี้

ตอนที่ ๒๖-๒๘

จากนั้น ทรงนำภิกษุสงฆ์ออกจากโกศนคร เสด็จไปยังกรุงปาวา เมืองหลวงของแคว้นมัลละ (แคว้นนี้ ขณะนั้นแบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งมีกรุงปาวาเป็นเมืองหลวง อีกส่วนหนึ่งมีกรุงกุสินารา เป็นเมืองหลวง) ประทับอยู่ ณ อัมพวัน ของนายจุนทกัมมารบุตร ในวันรุ่งขึ้นเสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่บ้านของนายจุนทกัมมารบุตรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ตามคำอาราธนา

หลังจากเสวยพระกระยาหารที่ชื่อสุกรมัททวะของนายจุนทกัมมารบุตรแล้ว ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรงลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส แต่ทรงใช้สติสัมปชัญญะข่มทุกขเวทนาไว้ ตรัสชวนท่านพระอานนท้ออกเดินทางต่อไปยังกรุงกุสินารา ระหว่างทางทรงหยุดพักและรับสั่งให้พระเถระนำน้ำดื่มมาถวาย ซึ่งมีเรื่องอัศจรรย์ที่พระเถระประสพ คือน้ำในแม่น้ำตรงนั้นมีน้ำน้อยและถูกกองเกวียน ๕๐๐ เล่มเหยียบย่ำไปก่อนหน้านั้นไม่นาน กลับเป็นน้ำใสสะอาด ท่านจึงตักมาถวายให้ทรงดื่มได้

ขณะประทับพักผ่อนอยู่ที่ควงไม้ต้นหนึ่งนั้น เจ้ามัลละองค์หนึ่งพระนามว่าปุกกุสะ เดินทางจากกรุงกุสินารามาเห็นเข้าจึงแวะเข้าไปเฝ้า ได้สนทนากันเรื่องอาหารดาบส กาลามโคตร ในที่สุดเจ้าปุกกุสะได้ถวายผ้าเนื้อดีสีทองที่เรียกว่า ผ้าสังคีรวรรณ ๒ ผืน แล้วทูลลาจากไป พระเถระนำผ้า ๒ ผืนมาคลุมพระวรกายของพระพุทธเจ้า ปรากฏเป็นสีเปล่งปลั่งดังถ่านไฟที่ปราศจากเปลวไฟ ซึ่งตรัสเล่าว่าเหตุการณ์อย่างนี้เกิดแก่พระองค์ ๒ ครั้ง คือ ครั้งที่ตรัสรู้และครั้งปรินิพพานนี้

ตรัสเล่าต่อไปว่า คนทั้งหลายอาจเข้าใจว่า อาหารของนายจุนททำให้พระองค์ปรินิพพานแล้วพากันพูดให้นายจุนทเดือดร้อน จึงรับสั่งให้ท่านพระอานนท์ทำความเข้าใจกับคนทั้งหลายว่า อาหารบิณฑบาตที่สำคัญ ๒ คราว ให้ผลและวิบากเสมอกัน คือ อาหารบิณฑบาตที่เสวยแล้วตรัสรู้ พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณและอาหารบิณฑบาตที่เสวยแล้วปรินิพพาน

ตอนที่ ๒๙-๓๓

จากนั้น ทรงนำภิกษุสงฆ์ข้ามแม่น้ำหิริญญวดีจากกรุงปาวาไปยังฝั่งกรุงกุสินารา แล้วเสด็จตรงไปยังศาลวันของพวกเจ้ามัลละ กรุงกุสินารา รับสั่งให้ท่านพระอานนท์จัดตั้งเตียงระหว่างควงไม้สาละคู่ หันพระเศียรไปทางทิศเหนือแล้วประทับสี่หัตถ์สัณฐาน ท่านพระอุปัชฌาย์เข้าเวรยืนถวายงานพัดอยู่ ณ เบื้องพระพัตร รับสั่งให้ท่านพระอุปัชฌาย์กลับไป ท่านพระอานนท์เห็นเหตุการณ์นั้น ต่อมาจึงเข้าเฝ้าทูลถามเหตุผล ตรัสบอกว่า ตอนนั้นมีเทวดาจำนวนมากจาก ๑๐ โลกธาตุ (หมื่นจักรวาล) ลงมาเฝ้าพระองค์ จึงรับสั่งให้ท่านพระอุปัชฌาย์กลับไปเพื่อมิให้บัง

ท่านพระอานนท์กราบทูลต่อไปว่า เมื่อพระองค์ยังมีพระชนม์อยู่ ท่านเองได้มีโอกาสพบปะสนทนาธรรมกับพระมหาเถระทั้งหลายที่มาเฝ้าตามกาลอันสมควร แต่หลังจากพุทธปรินิพพานจะไม่มีโอกาสเช่นนั้นอีก พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ที่พุทธบริษัทจะมาบูชาสักการะซึ่งทำให้มีโอกาสพบปะกันได้

ท่านพระอานนท์ทูลถามเรื่องการปฏิบัติต่อสตรี ตรัสตอบว่า อย่าดู ถ้าจำเป็นต้องดู ก็อย่าพูด ถ้าจำเป็นต้องพูด ต้องมีสติ ทูลถามต่อไปว่า จะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระองค์อย่างไร ตรัสตอบว่า ให้ปฏิบัติอย่างเดียวกับที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ จากนั้น ตรัสถึงอุปารหบุคคล ๔ จำพวก ว่าควรปฏิบัติอย่างไร เพราะเหตุไร

ตอนที่ ๓๔-๓๖

เมื่อทรงทราบข่าวว่าท่านพระอานนท์หลบไปยืนร้อนให้อยู่ จึงรับสั่งให้ท่านเข้าเฝ้า แล้วทรงแสดงลักษณะที่เป็นอัจฉริยภาพของท่านเปรียบเทียบกับพระเจ้าจักรพรรดิให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ทำให้ท่านพระอานนท์คลายความเศร้าโศกลงได้

ท่านพระอานนท์กราบทูลให้เสด็จไปปรินิพพานที่เมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงจัมปา กรุงราชคฤห์ กรุงสาวัตถี เมืองสาเกต กรุงโกสัมพี กรุงพาราณสี เพราะในเมืองเหล่านี้มีชัตติยมหาศาล พราหมณมหาศาล และคหบดีมหาศาลจำนวนมาก จะได้จัดการบูชาพระสรีระของพระองค์ได้ อย่าปรินิพพานในเมืองเล็ก เมืองดอน เมืองกิ่งเช่นนี้เลย พระองค์จึงตรัสเล่าเรื่องที่เป็นโบราณคดีของกรุงกุสินาราให้ภิกษุทั้งหลายฟัง คือ เรื่องพระเจ้ามหาสุทิสสนะ (มีรายละเอียดแยกไปตั้งเป็นอีกสูตรหนึ่งชื่อมหาสุทิสสนสูตร)

จากนั้น รับสั่งให้ท่านพระอานนท์ไปแจ้งข่าวแก่พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราได้ทรงทราบว่า พระองค์เสด็จมาประทับที่สาละวัน และจะเสด็จดับขันธปรินิพพานในคืนนั้น ท่านทูลรับสนองพระดำรัสแล้วเข้าไปยังหอประชุมของพวกเจ้ามัลละถวายพระพรให้ทรงทราบ พวกเจ้ามัลละพร้อมพระประยูรญาติจึงเข้าเฝ้าถวายอภิเวทโศกเจ้าตามลำดับราชตระกูลจนครบถ้วนในเวลาปฐมยามแห่งคืนนั้น

ตอนที่ ๓๗-๓๘

ต่อมา สุภัททปริพาชกชาวเมืองกุสินารา ทราบข่าวนี้จึงมาขอเข้าเฝ้า เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาโดยย่อจากพระพุทธเจ้าแล้วก็เกิดความเลื่อมใสขอบรรพชาอุปสมบท ทรงอนุญาตและทรงมอบหมายให้ท่านพระอานนท์จัดการบรรพชาอุปสมบทให้ ซึ่งถือเป็นพระสาวกรูปสุดท้ายที่ทันเห็นพระองค์

จากนั้น รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” แล้วรับสั่งเรื่องอื่นๆ อีก ๒ เรื่อง คือ เรื่องการใช้คำว่า อาวุโสและกันเฒ่า เรื่องการลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทะ ในที่สุดทรงเปิดโอกาสให้ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระองค์ถึงเรื่องที่ยังสงสัย แต่ไม่มีผู้ใดทูลถามเลย จึงตรัสปัจฉิมวาจาว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”

ตอนที่ ๓๙

ครั้นตรัสพระปัจฉิมวาจานั้นแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานโดยกระบวนการดังนี้ ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน ทรงเข้าตติยฌาน เป็นอย่างนี้เรื่อยไปจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ออกจากสมาบัตินี้ แล้วทรงเข้าสัญญาเวทิตนโรธต่อไปทรงย้อนกลับ คือออกจากสัญญาเวทิตนโรธ แล้วเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติอีก ทรงปฏิบัติอย่างนี้จนถึงปฐมฌาน นับเป็นรอบที่ ๒ โดยอนุโลม ๑ รอบ และปฏิโลม ๑ รอบ ต่อจากนั้น ทรงออกจากปฐมฌานเข้าทุติยฌาน ทรงออกจากทุติยฌานเข้าตติยฌาน ทรงออกจากตติยฌานเข้าจตุตถฌาน ทรงออกจากจตุตถฌานแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน และได้เกิดแผ่นดินไหวพร้อมกับมีกลองทิพย์ดังกึกก้องขึ้นเป็นสัญญาณบอกเหตุว่าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

ตอนที่ ๔๐-๔๔

ต่อไปเป็นตอนบูชาพระพุทธรูปของพวกเจ้ามัลละ ตอนท่านพระมหากัสสปะนำคณะเดินทางมาถึง ตอนถวายพระเพลิง ตอนแฉนพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ผู้แทนของแคว้นต่างๆ และตอนแคว้นต่างๆ ทำการบูชาพระบรมสารีริกธาตุและสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

๔. มหาสุทฺถสนสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาสุทฺถสนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามหาสุทฺถสนะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในเนื้อหาของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับสี่หยาบนเตียงภายใต้คองไม้สาละคู่ในวันปริณิพพานเพื่อทรงอธิบายให้พระเถระเข้าใจว่า ทำไมพระองค์จึงเสด็จมาปริณิพพานที่กรุงกุสินาราที่พระเถระเรียกว่าเมืองเล็ก เมืองดอนและเมืองกิ่ง พระสูตรนี้เป็นส่วนขยายของตอนที่ว่าด้วยพระเจ้ามหาสุทฺถสนะในมหาปริณิพพานสูตร

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาสุทฺถสนสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

ท่านพระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า อย่าได้ปริณิพพานในเมืองเล็ก เมืองดอน เมืองกิ่งนี้ เมืองใหญ่เหล่านี้ยังมีอยู่ เช่น กรุงจัมปา กรุงราชคฤห์ กรุงสาวัตถี เมืองสาเกต กรุงโกสัมพี กรุงพาราณสี ขอได้โปรดเสด็จไปในเมืองเหล่านี้เถิด ขัตติยมหาศาล พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล ผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งในพระองค์มีอยู่มากในเมืองเหล่านี้ ท่านเหล่านี้จะจัดการบูชาพระสรีระของพระองค์

ภาคนิทเทส

พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าพูดอย่างนั้น แล้วทรงเล่าเรื่องในอดีตของกรุงกุสินารามีใจความว่า เคยเป็นราชธานีของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่ามหาสุทฺถสนะ ผู้ครอบครองมหาอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต มีเมืองขึ้น ๘๔,๐๐๐ เมือง และมีกรุงกุสาวดี คือกรุงกุสินาราในบัดนี้เป็นเมืองหลวง กรุงกุสาวดีมีอาณาเขตทางทิศตะวันออกและตะวันตกยาว ๑๒ โยชน์ ทางทิศเหนือและใต้ยาว ๗ โยชน์ มีประชากรหนาแน่น มีเศรษฐกิจดี มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขสนุกรื่นเรียงทั้งกลางวันและกลางคืน

พระเจ้ามหาสุทฺถสนะทรงมีรัตนหริหรือแก้ว ๗ ประการ คือ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดี (ขุนคลัง) แก้ว (๗) ปริณายก (ขุนพล) แก้ว และทรงสมบูรณ์ด้วยพระฤทธิ์ (ความสำเร็จ) ๔ ประการ คือ (๑) มีพระรูปงดงาม (๒) มีพระชนมายุยืนนาน (๓) มีพระโรคพารน้อย (๔) ทรงเป็นที่รักที่พอใจของประชาชน นอกจากนี้ ยังมีปราสาท เช่น ธรรมปราสาท ราชมณเฑียร เช่น เรือดยอดมหาวิญหะ สระโบกขรณี เช่น สระธรรมโบกขรณี และราชทรัพย์อื่นๆ อีกมาก

ทรงพิจารณาเห็นว่า ที่ทรงเพียบพร้อมบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติและทรัพย์สมบัติเหล่านี้ เพราะกรรมดีของพระองค์ คือ (๑) ทาน (การให้) (๒) ทมะ (การข่มใจ) (๓) สัจญมะ (การสำรวม)

แล้วเสด็จเข้าไปในเรือนยอดมหาวิญหะ ประทับบนบัลลังก์ทอง ทรงเจริญญาณสมาบัติขจัดกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสชาติก ทรงสลัดออกจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับ แล้วทรงแผ่เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาไปยังสรรพสัตว์ทั่วทุกทิศ อนึ่ง เพื่อให้มีเวลาเจริญญาณสมาบัติมากขึ้น จึงมีรับสั่งให้ลดการเข้าเฝ้าให้น้อยลงๆ

เมื่อเวลาล่วงไปหลายพันปี พระนางสุภัททา พระราชเทวีผู้เป็นนางแก้วของพระเจ้าพระมหาสุทิสสนะ ได้เสด็จด้วยขบวนพยุหยาตราเต็มยศเพื่อมาเฝ้าถึงที่ประทับ บำเพ็ญพรหมจรรย์ ณ เรือนยอดมหาวิญหะ แต่พระเจ้ามหาสุทิสสนะรับสั่งให้จัดสถานที่สำหรับเข้าเฝ้า ณ สวนตาลทอง โดยโปรดให้นำบัลลังก์ทองจากเรือนยอดมหาวิญหะลงไปประดิษฐานที่กลางสวน พระองค์เสด็จลงไปประทับในท่าสี่ไสยา พระนางสุภัททาเทวีทอดพระเนตรเห็นพระอินทร์และพระฉวีวรรณของพระเจ้ามหาสุทิสสนะผ่องใสยิ่งนัก ทรงทราบว่ พระราชสวามีจะสวรรคต จึงกราบทูลบรรยายพระราชสมบัติของพระองค์แต่ละประเภทแล้วทรงขอให้พอพระทัยพระราชสมบัตินั้นๆ และให้ทรงเยื่อใยในการดำรงพระชนม์ต่อไป

พระเจ้ามหาสุทิสสนะตรัสว่า พระนางเคยทรงทักทายพระองค์ด้วยสิ่งที่น่าพอพระทัยโดยตลอดมา วันสุดท้ายนี้ทรงทักทายด้วยสิ่งไม่น่าพอพระทัย เมื่อพระนางทูลถามว่า ให้กราบทูลอย่างไรจึงจะพอพระทัย จึงตรัสสอนให้พระนางทรงทักทายพระองค์ว่า ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทุกอย่างจะต้องมี พระองค์อย่าสวรรคตทั้งที่มีความอาลัยอยู่เลย เพราะการสวรรคตของผู้ยังมีความอาลัย บัณฑิตติเตียน พระองค์ทรงมีเมืองขึ้น ๘๔,๐๐๐ เมือง มีกรุงกุสาวดีราชธานีเป็นเมืองหลวง โปรดทรงละความพอพระทัยเมืองเหล่านี้เถิด อย่าทรงเยื่อใยในการดำรงพระชนม์เลย ..... เมื่อพระเจ้ามหาสุทิสสนะตรัสอย่างนี้ พระนางสุภัททาเทวีก็ทรงพระกันแสง แต่ก็ทรงฝันพระทัยได้กราบทูลตามรับสั่งทุกประการ จากนั้นไม่นาน พระเจ้ามหาสุทิสสนะก็ได้สวรรคต และได้ไปเกิดในพรหมโลก รวมพระชนมายุขอพระเจ้ามหาสุทิสสนะ ดังนี้

ทรงเล่นอย่างเด็กอยู่	๘๔,๐๐๐ ปี
ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชอยู่	๘๔,๐๐๐ ปี
ทรงครองราชสมบัติอยู่	๘๔,๐๐๐ ปี
ทรงประพฤติพรหมจรรย์ในเพศฤๅษีอยู่	๘๔,๐๐๐ ปี
รวม	๓๓๖,๐๐๐ ปี

พระพุทธเจ้าทรงสรุปไว้ว่า พระเจ้ามหาสุทิสสนะในสมัยนั้น คือพระองค์เอง และทรงชี้ให้เห็นสังขธรรมว่า แม้พระเจ้ามหาสุทิสสนะจะทรงสมบูรณ์ด้วยพระราชสมบัติมหาศาล แต่ก็ทรงใช้สอยเพียงบางส่วนเท่านั้น เช่น ทรงมีเมืองขึ้นถึง ๘๔,๐๐๐ เมือง แต่ทรงอยู่ครองเพียงเมืองเดียว คือกรุงกุสาวดี ทรงมีปราสาทถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ แต่ทรงอยู่ครองเพียงองค์เดียว คือธรรมปราสาท ทรงมีเรือนยอดถึง ๘๔,๐๐๐ หลัง แต่ทรงอยู่ครองเพียงหลังเดียว คือมหาวิญหะ ..... ทรงย้ำว่า “ดูเถิด อานนท์ สังขารเหล่านั้นทั้งปวงล้วนลำดับไป ผันแปรไปแล้ว สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงอย่างนี้แล สังขารทั้งหลายไม่ยั่งยืนอย่างนี้แล สังขารทั้งหลายไม่น่ายึดอย่างนี้แล อานนท์ ข้อนี้อันนี้จึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นไปจากสังขารทั้งปวงโดยแท้”

ตรัสต่อไปว่า พระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมครอบครองแผ่นดินใหญ่มีมหาสมุทร ทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ณ สถานที่ที่เป็นกรุงกุสินารานี้มาถึง ๖ ครั้งแล้ว ทรงทอดทิ้งพระศพไว้ ณ ที่นี้ถึง ๖ ครั้งแล้ว และครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๗ เป็นครั้งสุดท้ายของพระองค์

๕. ขนบสกุตร

ที่มาของชื่อ

ขนบสกุตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยขนบสกุตย์ คือ พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ ชื่อนี้ ตั้งตามชื่อบุคคลในเนื้อหาของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ ตำหนักอิฐใน นาทิกคาม เขตแคว้นวัชชี เมื่อครั้งเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้าย โดยปรารภคำกราบทูลเลียบ เคียงของท่านพระอานนท์ พระสูตรนี้นับเป็นส่วนขยายอีกส่วนหนึ่งของมหาปรินิพพานสูตร คือส่วน ขยายของตอนที่ทรงพยากรณ์คติและอภิสัมปรายภพของชาวบ้านนาทิกคาม เป็นต้น

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของขนบสกุตรเป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง มีการถาม - ตอบ ประกอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

ท่านพระอานนท์กราบทูลเลียบเคียงว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์คติและอภิสัมปรายภพของพุทธบริษัทผู้ล่วงลับไปแล้ว เช่น ชาวบ้านนาทิกคาม แคว้นวัชชี และพุทธบริษัทใน แคว้นอื่นๆ โดยรอบ (ยกเว้นแคว้นมคธ) ทำให้พุทธบริษัทในแคว้นเหล่านั้นมีความยินดี เกิดปีติโสมนัส แต่การที่ไม่ทรงพยากรณ์คติอภิสัมปรายภพของพุทธบริษัทชาวมคธผู้ล่วงลับไปแล้วทำให้ดูเหมือนว่า แคว้นนี้ไม่มีพุทธบริษัท ทั้งๆ ที่แคว้นนี้มีพุทธบริษัทจำนวนมาก พระเจ้าพิมพิสารก็ทรงศรัทธา เลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง และแคว้นนี้ก็เป็นสถานที่ที่ตรัสรู้ด้วย ถ้าพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ คติและอภิสัมปรายภพของพุทธบริษัทชาวมคธ จะทำให้พุทธบริษัทจำนวนมากในแคว้นนี้เกิดความ เลื่อมใสและจะไปเกิดในสุคติภูมิต่อไป กราบทูลจบก็ทูลลาจากไป

ภาคนิทเทส

เช้าวันรุ่งขึ้น หลังจากเสด็จกลับจากบิณฑบาตในนาทิกคามและเสวยพระกระยาหารแล้ว เสด็จเข้าในตำหนักอิฐ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ทรงตั้งพระทัยเพ่งพิจารณากำหนดจะทราบคติและ อภิสัมปรายภพของพุทธบริษัทชาวมคธผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ทรงทราบชัดตามที่ทรงปรารภว่า ครั้นใน เวลาเย็น เสด็จไปประทับบนพุทธอาสน์ในร่มเงาพระวิหาร ท่านพระอานนท์เข้าเฝ้า จึงตรัสเล่าเรื่อง ที่ทรงทราบให้พระเถระฟังมีใจความว่า

ขนบสกุตย์ คืออดีตพระเจ้าพิมพิสารมาเฝ้าพระองค์ กราบทูลให้ทรงทราบว่า ท่านไปเกิด เป็นยักษ์ชื่อขนบสกุตย์ในชั้นจาตุมหาราช เป็นบริวารของท้าวเวสวัณมหาราช ท่านบรรลุโสดาบันแล้ว ปรารถนาจะบรรลุเป็นพระสกทาคามีต่อไป โดยประพฤดิธรรมคำสอนของพระองค์ตลอดมาได้วัน เลยนับแต่ได้เลื่อมใสในพระองค์เป็นครั้งแรกเป็นต้นมา การมาเฝ้าครั้งนี้มาด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) มาด้วยความเลื่อมใสและปรารถนาจะเข้าเฝ้า (๒) มีเรื่องจะกราบทูลให้ทรงทราบ คือเรื่อง การ ประชุมของเทพชั้นดาวดึงส์

ชนวสภยักราบทูลเรื่องการประชุมของเทพชั้นดาวดึงส์ มีท้าวสักกะเป็นประธานและมีท้าวจาตุมหาราชพร้อมด้วยบริษัทมีชนวสภยักรวมอยู่ด้วยเข้าเฝ้าอยู่ด้านนอกทั้ง ๔ ทิศว่า มีขึ้นในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ อันเป็นวันเข้าพรรษา ในที่ประชุมนั้น พวกเทพผู้เคยประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธเจ้ารุ่งเรืองกว่าเทพพวกอื่น ทำให้ท้าวสักกะทรงอนุโมทนาต่อเทพเหล่านั้นและทรงสรรเสริญพระรัตนตรัย

ขณะที่พวกเทพชั้นดาวดึงส์ประชุมกันเสร็จและยังไม่ทันกลับ ได้เกิดแสงสว่างเจิดจ้าขึ้นซึ่งเป็นบุพนิมิตแสดงว่า ท้าวมหาพรหมจะเสด็จลงมา พวกเทพและท้าวจาตุมหาราชจึงต่างก็รอคอยจะเฝ้าท้าวมหาพรหม จากนั้นไม่นาน สันถุมารพรหมก็ปรากฏองค์ขึ้นและตรัสอนุโมทนาที่พวกเทพชั้นดาวดึงส์เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย จากนั้นได้ทรงกล่าวคำสรรเสริญพระรัตนตรัยให้พวกเทพชั้นดาวดึงส์ฟัง แล้วทรงแสดงธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอน รวม ๔ เรื่อง คือ (๑) เรื่องการเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ (๒) เรื่องวิธีบรรลुโอกาส ๓ ประการ (๓) เรื่องสติปัญญา ๔ ประการ (๔) เรื่องบริหารแห่งสมาธิ ๗ ประการ ในตอนท้าย สันถุมารพรหมทรงสรุปว่า มีชาวอมครผู้มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จำนวน ๒,๓๐๐,๐๐๐ คน ที่ล่วงลับดับชีพไปแล้วเป็นพระโสดาบันก็มี เป็นพระสกทาคามีก็มี และที่เป็นพระอนาคามีก็มี

พระพุทธเจ้าทรงสรุปให้ท่านพระอานนท์ฟังว่า เรื่องคติและอภิธรรมปรายภาพของพุทธบริษัทชาวมครนี้ พระองค์ทรงทราบเองด้วย ชนวสภยักราบทูลให้ทรงทราบด้วย

๖. มหาโควินทสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาโควินทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมหาโควินทพราหมณ์ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในเนื้อหาของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ปัญจสิขะ คันธรรพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของปัญจสิขะ คันธรรพบุตร

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาโควินทสูตร ในตอนต้นที่เป็นคำกราบทูลของปัญจสิขะ คันธรรพบุตร เป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง ในตอนท้ายที่เป็นพระพุทธพจน์เป็นบรรยายโวหารแบบตอบคำถาม

ใจความสำคัญของพระสูตร

เนื้อหาของพระสูตรนี้แบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนต้นเป็นคำกราบทูลของปัญจสิขะ คันธรรพบุตร เรื่องมหาโควินทพราหมณ์ตามที่ได้ฟังมาจากสันถุมารพรหม และตอนท้ายเป็นพระพุทธพจน์ที่ตรัสตอบคำถามของปัญจสิขะ คันธรรพบุตร มีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

ตอนต้น

ปัญจสิขะ คันธรรพบุตร ซึ่งเป็นเทพบุตรองค์หนึ่งในพวกคนธรรพ์และเป็นเทพบริวารของท้าวธตรฐมหาราช ได้ลงมากราบทูลพระพุทธเจ้าว่า เมื่อวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ อันเป็นวันปวารณา ได้มีการประชุมของพวกเทพชั้นดาวดึงส์ ณ เทวสภาชื่อสุธัมมา มีท้าวสักกะจอมเทพเป็นประธาน ทรงอนุโมทนาต่อพวกเทพผู้เคยประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค ซึ่งเป็นพวกที่เจริญรุ่งเรืองเหนือเทพพวกอื่น (ความตรงนี้เหมือนในชนวสภสูตรทุกประการ) จากนั้นได้ตรัสสรรเสริญพระคุณของ

พระพุทธเจ้าตามความเป็นจริง ๘ ประการ ทำให้เทพบางองค์แสดงความปรารถนาว่า ขอให้มิพระสัมมาพระพุทธเจ้าคราวเดียวกัน ๔ พระองค์บ้าง ๓ พระองค์บ้าง ๒ พระองค์บ้าง ท้าวสักกะจอมเทพตรัสตอบว่า เป็นไปไม่ได้ที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในคราวเดียวกัน ๒ พระองค์ ขอให้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นมีพระโรคน้อย มีพระชนม์มียาวเถิด

ปัญจสิขะ คันธรรพบุตรกราบทูลต่อไปว่า ในขณะที่การประชุมของพวกเทพชั้นดาวดึงส์เสร็จสิ้นลง แต่พวกเทพและท้าวจาตุมหาราชพร้อมด้วยบริวารยังไม่ทันกลับ ได้เกิดแสงสว่างเจิดจ้าขึ้นซึ่งเป็นบุพนิมิตแห่งการปรากฏของท้าวมหาพรหม พวกเทพและท้าวจาตุมหาราชพร้อมด้วยบริวารจึงรอคอยเฝ้าท้าวมหาพรหมต่อไป (ความตรงนี้เหมือนในขวสกุสุตรทุกประการ) จากนั้นไม่นาน สันธุการพรหมก็ปรากฏองค์ขึ้น ทรงอนุโมทนาต่อพวกเทพผู้เคยประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค ทำให้พวกเทพมีความเบิกบานใจ กราบทูลว่า นี่เป็นความเบิกบานใจครั้งที่ ๒ ในวันนั้น ครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อได้ฟังท้าวสักกะจอมเทพตรัสสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าตามความเป็นจริง ๘ ประการ สันธุการพรหมจึงทรงขอให้ท้าวสักกะจอมเทพตรัสสรรเสริญพระคุณนั้นให้ท่านสดับด้วย

หลังจากท้าวสักกะจอมเทพตรัสสรรเสริญพระคุณนั้นจบลง สันธุการพรหมทรงแสดงความยินดีแล้วทรงเล่าเรื่องมหาโควินทพราหมณ์ให้พวกเทพฟังเพื่อสนับสนุนว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีปัญญามากมานานแล้ว คือ ได้เป็นบุโรhitของกษัตริราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วถึง ๗ พระองค์ เป็นอาจารย์ของพราหมณ์มหาศาล ๗ คน และพราหมณ์นาค ๗๐๐ คนในคราวเดียวกัน เป็นผู้แบ่งชมพูทวีปซึ่งมีลักษณะตอนใต้สอบเข้า ตอนเหนือผายออก เหมือนส่วนหน้าของเกวียน ให้เป็นอาณาจักรที่มีเนื้อที่เท่าๆ กัน ๗ อาณาจักร พร้อมกับสร้างเมืองและสิ่งสำคัญๆ ของอาณาจักรเหล่านั้น ต่อมาได้ลาพักราชการเป็นเวลา ๔ เดือน หลีกออกไปเจริญกฤณมานเพื่อให้พบพระพรหมในที่สุด สันธุการพรหมมาปรากฏ ได้สนทนากันและได้ออกบวชประพฤติพรหมจรรย์เพื่อไปเกิดในพรหมโลกตามคำแนะนำของสันธุการพรหม ได้สั่งสอนธรรมแก่คนทั้งหลาย หลังจากถึงแก่มรณภาพแล้วได้ไปเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก สวากผู้รู้ทั่วถึงธรรมทั้งหมดก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก ส่วนผู้ไม่รู้ทั่วถึง แต่มีความเลื่อมใสได้ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ของสวรรค์ ๖ ชั้น ลดหลั่นกันลงมา อย่างต่ำที่สุดได้เกิดในพวกคนธรรพ์ นับว่าการบวชประพฤติพรหมจรรย์ของคนเหล่านั้นไม่สูญเปล่า

ตอนท้าย

ปัญจสิขะ คันธรรพบุตร จบคำกราบทูลลงด้วยคำถามว่า พระพุทธเจ้าทรงระลึกถึงเรื่องนั้นได้หรือไม่ ตรัสตอบว่า ทรงระลึกได้ มหาโควินทพราหมณ์ในสมัยนั้นคือพระองค์เอง แต่พรหมจรรย์นั้นไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อไปเกิดในพรหมโลกเท่านั้น ส่วนพรหมจรรย์ของพระองค์ในชาตินี้เป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ทรงอธิบายว่า พรหมจรรย์นี้ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘

ทรงแสดงผลแห่งพรหมจรรย์นี้ต่อไปว่า สวากของพระองค์ผู้รู้ทั่วถึงธรรมทั้งหมดเป็นผู้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เหล่าสวากผู้ไม่รู้ทั่วถึงธรรมทั้งหมด บางพวกเป็นพระอนาคามี บางพวกเป็นพระสกทาคามี บางพวกเป็นพระโสดาบัน การบวชประพฤติพรหมจรรย์ของสวากเหล่านั้นไม่สูญเปล่า

๗. มหาสมยสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาสมยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประชุมครั้งใหญ่ของเทวดา ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ขณะประทับอยู่ ณ ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภการประชุมกันของเทวดา มาร เทพ และพรหมจาก ๑๐ โลกธาตุ หรือหิมนจักรวาล เพื่อมาเฝ้าพระองค์และชมปฏิบัติทาของภิกษุสงฆ์

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาสมยสูตร ในตอนต้นที่เป็นความนำเป็นบรรยายโวหารแบบรายงาน ในตอนกลางซึ่งเป็นรายชื่อเทวดา มาร เทพ และพรหม เป็นบรรยายโวหารแบบแนะนำหรือขานชื่อ และตอนสุดท้ายเป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง

อนึ่ง พระสูตรนี้มีรูปแบบทางวรรณกรรมเป็นคำฉันท์หรือคาถาเป็นส่วนใหญ่ จึงจัดอยู่ในประเภท เคยยะ ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในวงศศตฺตฺศาสน์ คือมีลักษณะทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน

ใจความสำคัญของพระสูตร

เนื้อหาของมหาสมยสูตรแบ่งเป็น ๓ ตอนคือ

ตอนต้น เป็นความนำของท่านพระอานนท์ กล่าวถึงความเป็นมาของพระสูตรนี้ ตอนกลาง พระพุทธเจ้าแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายรู้จักชื่อเทวดา มาร เทพ และพรหม ตามลำดับหมู่คณะที่มาเฝ้าจากหิมนจักรวาล พวกเทวดา มาร เทพ นำโดยพระอินทร์ ส่วนพรหมนำโดยท้าวสุพรหมมา สันธุกุมาร พรหม และติสสมหาพรหม

ตอนท้าย พระพุทธเจ้าทรงเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในที่ประชุมของเทวดา มาร เทพ และพรหมเหล่านั้นว่า เมื่อพวกเทวดา มาร เทพและพรหมมาพร้อมกันแล้ว ได้มีเสนามารบุกเข้ามาในที่ประชุมนั้นด้วยประสงค์ร้าย พระองค์จึงรับสั่งให้ที่ประชุมทราบและระวังตัว ทรงเล่าว่า มหาเสนามารสังเสนามารนั้นให้มาจับพวกที่มาประชุมมัดไว้ด้วยราคะ อย่าให้ผู้ใดหลุดรอดไปได้ แล้วเอาฝ่ามือทุบดินแรงๆ ให้เสนามารปฏิบัติตามให้สำเร็จ แต่ทรงแสดงพุทธานุภาพมิให้เสนามารและพญามารทำอะไรแก่ผู้มาประชุมได้เลย ในที่สุด พญามารได้กล่าวสรรเสริญพระสาวกของพระองค์ว่า เป็นผู้ชนะสงครามแล้ว ล่วงพ้นความหวาดกลัว มียศ ปรากฏอยู่ในหมู่ชน บันเทิงอยู่ในหมู่เทพทั้งหลาย

๘. สักกปัญหาสูตร

ที่มาของชื่อ

สักกปัญหาสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะ ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ที่ภูเขาเวทียกะ ทางทิศเหนือของหมู่บ้านพราหมณ์ชื่ออัมพลันท์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อทรงตอบปัญหาของท้าวสักกะ

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสักกปัญหาสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถาม - ตอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

เนื้อหาของพระสูตรนี้มี ๒ ภาณวาร ภาณวารที่ ๑ อาจแบ่งย่อยเป็น ๔ ตอน คือ ตอนที่เป็นความนำ ตอนปัญจสิขะ คันธรรพบุตรบรรเลงเพลง ตอนท้าวสักกะเข้าเฝ้า และตอนท้าวสักกะกราบทูลเรื่องโคปกเทพบุตร ภาณวารที่ ๒ อาจแบ่งย่อยเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหา และตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสถามท้าวสักกะ ดังมีใจความสำคัญต่อไปนี้

ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ที่ภูเขาเวทียกะ จึงทรงชักชวนเทพชั้นดาวดึงส์ลงไปเฝ้าโดยรับสั่งให้ปัญจสิขะ คันธรรพบุตรนำเสด็จ (เพราะเคยเข้าเฝ้ารับใช้พระพุทธเจ้าบ่อยๆ) เมื่อเสด็จถึงถ้ำนั้น ทรงทราบว่าพระพุทธองค์กำลังเข้าฌานอยู่ จึงรับสั่งให้ปัญจสิขะ คันธรรพบุตรเข้าไปบรรเลงเพลงถวายก่อน ปัญจสิขะ คันธรรพบุตรรับสนองเทวบัญชาแล้ว เข้าไปยืนในที่ไมใกล้นักและไม่ไกลนักจากจุดที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ โดยกะว่าเสียงพินและเพลงขับของตนจะดังไปถึง แล้วบรรเลงพินพร้อมกับขับเพลงที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และพระอรหันต์ ผสมผสานกับกามคุณ คือความรักของตนที่มีต่อเทพธิดาชื่อภัททาสุริยวัจฉสา

พระพุทธเจ้าตรัสชมเชยปัญจสิขะ คันธรรพบุตรว่าบรรเลงพินและขับเพลงได้ดี เสียงพินกับเสียงเพลงเข้ากันดีมาก ตรัสถามว่า เนื้อเพลงนั้นแต่งเมื่อไร ปัญจสิขะ คันธรรพบุตรกราบทูลว่า แต่งเมื่อพระองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะประทับ (เสวยวิมุตติสุข) อยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แต่งเพราะกำลังหลงรักเทพธิดาภัททาสุริยวัจฉสา ธิดาของท้าวติมพหุ หัวหน้าคณธรรพ์

ท้าวสักกะเห็นได้โอกาสตรัสเรียกปัญจสิขะ คันธรรพบุตรมารับสั่งให้กราบทูลขออนุญาตเข้าเฝ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต จึงเสด็จนำเหล่าเทพเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องโคปกเทพบุตรให้ทรงทราบ ทรงสรุปว่า เพราะทรงทราบเรื่องการปฏิบัติธรรมและผลแห่งการปฏิบัติธรรมของโคปกเทพบุตรจึงเสด็จมาเฝ้าเพื่อจะฟังธรรมเช่นนั้นบ้าง แล้วทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตจึงถามปัญหาารวม ๑๔ ข้อ มีใจความสรุปได้ ๑๒ ข้อ ดังนี้

๑. ทูลถามว่า พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่นๆ จำนวนมาก ต่างตั้งความปรารถนาว่า ขอพวกเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่ถูกลงโทษ ไม่มีศัตรู ไม่ถูกเบียดเบียน ไม่จองเวรกัน แต่เพราะอะไรเล่าผูกมัดไว้ พวกเขาจึงยังคงมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียน และจองเวรกันอยู่ ตรัสตอบว่า เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) ผูกมัดไว้

๒. ทูลถามว่า อิสสาและมัจฉริยะ เกิดจากอะไร ตรัสตอบว่า เกิดจากอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ถ้าไม่มีอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ก็ไม่มีอิสสาและมัจฉริยะ

๓. ทูลถามว่า อารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก เกิดจากอะไร ตรัสตอบว่า เกิดจากฉันทะ (ความพอใจ) ถ้าไม่มีฉันทะ ก็ไม่มีอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก

๔. ทูลถามว่า ฉันทะเกิดจากอะไร ตรัสตอบว่า เกิดจากวิตก (การตรึก การไตร่ตรอง) ถ้าไม่มีวิตก ก็ไม่มีฉันทะ

๕. ทูลถามว่า วิตกเกิดจากอะไร ตรัสตอบว่า เกิดจากแง่ต่างแห่งปัญจสัญญา (การคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ ด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฐิของตนๆ จนเกิดแง่หรือมุมมองต่างกันไป) ถ้าไม่มีแง่ต่างแห่งปัญจสัญญา ก็ไม่มีวิตก

๖. ทูลถามว่า ภิคุชปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควรและดำเนินไปสู่ความดับแห่งต่างแห่งปัญจสังขยา ตรัสตอบว่า โสมนัส (ความดีใจ) โทมนัส (ความเสียใจ) และอุเบกขา (ความวางเฉย) มีอย่างละ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพ ได้แก่ ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ส่วนฝ่ายที่ไม่ควรเสพ มีนัยตรงกันข้าม

อนึ่ง ในโสมนัส โทมนัส และอุเบกขาฝ่ายที่ควรเสพ ก็แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่มีวิตกและวิจารณ์ และฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่มีการวิจารณ์ ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ ฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่มีการวิจารณ์ประณีตกว่า

ภิคุชปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควร และดำเนินไปสู่ความดับแห่งต่างแห่งปัญจสังขยา

๗. ทูลถามว่า ภิคุชปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมในปาติโมกข์ ตรัสตอบว่า กายสมาจาร (ความประพฤติทางกาย) วจีสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) และปริเยสนา (การแสวงหา) มีอย่างละ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพ ได้แก่ ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ส่วนฝ่ายที่ไม่ควรเสพ มีนัยตรงกันข้าม

ภิคุชปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมในปาติโมกข์

๘. ภิคุชปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมอินทรีย์ ตรัสตอบว่า อารมณ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ มีอย่างละ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ (คำอธิบายขยายความต่อจากนี้ ท้าวสักกะเป็นผู้อธิบายตามที่เข้าพระทัยโดยตรงถือตามคำอธิบายของการปฏิบัติเพื่อสාරวมในปาติโมกข์เป็นแนว)

๙. ทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดมีวาตะ (หลักการ) ศีล (ข้อปฏิบัติ) ฉันทะ (ลัทธินิยม) และอัชฌาสานะ (จุดหมาย) อย่างเดียวกันใช้หรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่อย่างเดียวกัน

๑๐. ทูลตอบว่า เพราะเหตุไร ตรัสตอบว่า เพราะโลกมีธาตุ (นิสัยใจคอ ความนิยม) หลากหลาย ในโลกที่มีธาตุหลากหลายนี้ เหล่าสัตว์ยึดมั่นธาตุใดๆ อยู่ ก็ย่อมยึดธาตุนั้นๆ ด้วยเรี่ยวแรง และความยึดมั่นว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง

๑๑. ทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด มีความสำเร็จสูงสุด (หมดกิเลส) มีความเกษมจากโยคะสูงสุด (บรรลุนิพพาน) ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด (บรรลุอุปริยมรรค) มีที่สุดอันสูงสุด (ถึงนิพพาน) ใช่หรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่

๑๒. ทูลถามว่า เพราะเหตุไร ตรัสตอบว่า เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นยังไม่สิ้นตัณหา ภิคุชทั้งหลายเท่านั้นเป็นผู้หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา จึงมีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด และมีที่สุดอันสูงสุด

ท้าวสักกะจอมเทพทรงชื่นชมพระพุทธภาษิตแล้วกราบทูลว่า ตัณหาคือความหวั่นไหวเป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร ฆุดคร่าบุรุษ (คน) ให้ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ บุรุษจึงเข้าถึงฐานะสูงบ้าง ต่ำบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสถามท้าวสักกะว่า ทรงจำได้หรือไม่ว่า เคยตรัสถามปัญหานี้กับสมณพราหมณ์เหล่าอื่นมาแล้ว ทูลตอบว่า จำได้ คือ เคยตรัสถามสมณพราหมณ์ที่เข้าพระทัยว่า เป็นผู้อยู่ป่า อยู่ในเสนาสนะอันสงัด แต่ไม่ทรงได้รับคำตอบ พอเขาทราบว่าเป็นท้าวสักกะ กลับได้รับยกย่อง

นับถือ ยอมตนเป็นสาวกของพระองค์ แล้วทรงประกาศยืนยันว่า พระองค์บรรลุเป็นพระโสดาบัน เพราะได้สดับพระธรรมเทศนาครั้งนี้

พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า ทรงจำได้หรือไม่ว่า ทรงได้ความยินดีได้โสมนัสเช่นนี้มาก่อนแล้ว ทูลตอบว่า จำได้ คือ ทรงได้ความยินดีได้โสมนัสเมื่อพวกเทพบริวารพากันอสูร แต่เป็นความยินดีเป็นโสมนัสที่เป็นทางมาแห่งทัณฑาวุธและศัตราวุธ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ส่วนการได้ความยินดี การได้โสมนัส เพราะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ไม่เป็นทางมาแห่งทัณฑาวุธและศัตราวุธ เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อกายกำหนด ..... เพื่อนิพพาน

พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไรจึงทรงประกาศเช่นนี้ ทูลตอบว่า ทรงเห็นประโยชน์ ๖ ประการ แล้วทรงอธิบายโดยละเอียด จบลงด้วยทรงใช้พระหัตถ์ตบแผ่นดิน ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทธสส

๙. มหาสติปัฏฐานสูตร

ที่มาของชื่อ

มหาสติปัฏฐานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุงชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ โดยทรงปรารภพุทธบริษัทชาวกัมมาสธัมมนิคมว่ามีความสนใจในการเจริญสติปัฏฐานกันอย่างมาก แม้พวกทาส กรรมกร และบริวารชนก็พูดกันแต่เรื่องสติปัฏฐาน

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นบรรยายโวหารถามเอง - ตอบเอง และมีอุปมาอุปไมยผสมด้วย นับเป็นกระบวนบรรยายที่สมบูรณ์แบบ มีทั้งภาคอุทเทส ภาคนิทเทส และภาคอาานิสงส์ เป็นการบรรยายกัมมัญฐานที่เข้าใจง่าย ปฏิบัติตามได้ถูกต้อง

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระพุทธเจ้าทรงยกหัวข้อการบรรยายขึ้นเป็นอุทเทสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเวหะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญาณธรรม (อริยมรรค) เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ”

สติปัฏฐาน คือ การตั้งสติสัมปชัญญะ เพียรพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกให้ได้ โดยแยกพิจารณาเป็น ๔ ประการ คือ

- (๑) การพิจารณาเห็นกายในกาย
- (๒) การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
- (๓) การพิจารณาเห็นจิตในจิต
- (๔) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย

ภาคนิทเทส

- การพิจารณากายในกายแบ่งออกเป็น ๖ หมวด คือ

๑. พิจารณาลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ให้เห็นการไหลเข้า ไหลออกติดต่อกันเป็นลำ ยาวสั้น สลับกันไป

๒. พิจารณาอิริยาบถ คือ พิจารณาการเดิน ยืน นั่ง นอน ให้รู้ความเป็นไปของอิริยาบถนั้นๆ

๓. พิจารณาสัมปชัญญะ คือ พิจารณาความรู้สึกตัวในการเคลื่อนไหวทางกาย เช่น การก้าวไป การถอยกลับ การคู้แขนเข้า การเหยียดแขนออก โดยกำหนดให้รู้ทันทุกอากัปภิกิริยานั้นๆ

๔. พิจารณาสิ่งปฏิภูล คือ พิจารณาอาการ ๓๒ ในกายของตนมีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ให้เห็นว่าเป็นของน่าเกลียด

๕. พิจารณาธาตุ คือ พิจารณาดิน น้ำ ไฟ ลม ในกายของตน ให้เห็นโดยความเป็นธาตุ เหมือนคนฆ่าโค หรือลูกมือของคนฆ่าโคหนังแบ่งอวัยวะของโคที่ฆ่าแล้ว ออกเป็นส่วนๆ อย่างชำนาญ

๖. พิจารณาซากศพ ซึ่งมีลักษณะต่างๆ กันถึง ๙ ลักษณะ เช่น ซากศพที่ตายแล้ว ๑ วัน ถึง ๓ วัน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับกายของตนว่า มีสภาพอย่างเดียวกัน

- การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย คือ พิจารณาความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ (อุเบกขา) ในตัวเอง แบ่งเป็น ๙ ประการ คือ

๑. เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๒. เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๓. เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๔. เมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๕. เมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๖. เมื่อเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๗. เมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๘. เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๙. เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

- การพิจารณาเห็นจิตในจิต คือ พิจารณาจิตของตนให้เห็นสภาวะตามที่ปรากฏในขณะนั้นๆ และรู้ชัดตามความเป็นจริง แบ่งเป็น ๑๐ ประการตามสภาวะของจิต เช่น จิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ

- การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ พิจารณาว่าในขณะนั้นๆ มีธรรมอะไรเกิดอยู่ในจิตของตน ก็รู้ชัดธรรมนั้นๆ แบ่งเป็น ๕ หมวด คือ

๑. หมวดนิรวรณ ๕

๒. หมวดชั้น ๕

๓. หมวดอายตนะ ๑๒

๔. หมวดโพชฌงค์ ๗

๕. หมวดสัจจะ ๔

ตัวอย่างการพิจารณาเห็นนิรวรณ ๕ เช่น เมื่อกามฉันทะภายในมืออยู่ก็รู้ชัดว่า “กามฉันทะภายในของเรามีอยู่” หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า “กามฉันทะภายในของเราไม่มีอยู่” นอกจากนี้ยังพิจารณาให้รู้ชัดความเกิดแห่งกามฉันทะ ความดับแห่งกามฉันทะ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกามฉันทะนั้นด้วย

ภาคอานิสงส์

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐานในตอนท้ายของพระสูตรนี้ว่า บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการนี้แม้เพียง ๗ วันเป็นอย่างน้อย ก็หวังได้ว่า จะมีผลในปัจจุบันอย่างใดอย่างหนึ่ง ในจำนวนผล ๒ อย่าง คือ (๑) จะได้บรรลุอรหัตตผล (๒) ถ้ายังมีอุปาทานเหลืออยู่ จะบรรลุอนาคามีผล จึงทรงสรุปว่า สติปัฏฐาน ๔ ประการนี้ เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน

๑๐. ปายาสีราชัญญสูตร

ที่มาของชื่อ

ปายาสีสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเจ้าปายาสี ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในเนื้อหาของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระกุมารกัสสปะแสดงแก่เจ้าปายาสี ผู้ครองเมืองเสตัพพนคร ขณะแวะพักอยู่ที่ป่าไม้สี่เสียด ทางทิศเหนือของเมืองเสตัพพนคร แคว้นโกศล เพื่อทำลายมิจฉาทิฎฐิหรือความเห็นผิดของเจ้าปายาสี

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของปายาสีสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบโต้วาทะ มีอุปมาอุปไมยประกอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

เจ้าปายาสีผู้ครองเสตัพพนครทรงทราบว่า พวกพราหมณ์และคหบดีชาวเสตัพพนครจำนวนมากกำลังเดินออกจากเมืองเพื่อไปนมัสการท่านพระกุมารกัสสปะที่ป่าไม้สี่เสียด เพราะมีกิตติศัพท์ว่า ท่านเป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา เป็นพหูสูต พุดจาไพเราะ ปฏิภาณดี และเป็นพระอรหันต์ จึงเสด็จไปด้วยเพื่อจะโต้วาทะทำลายความเห็นที่ตรงกันข้ามกับพระองค์

ครั้นเสด็จไปถึงที่พักของท่านพระกุมารกัสสปะ ทรงประกาศความเห็นที่เป็นนัตถิกวาทะขึ้นว่า พระองค์มีวาตะอย่างนี้ มีทิฎฐิอย่างนี้ว่า โลกอื่นไม่มี โอปปาติกสัตว์ (สัตว์ผู้เกิดผุดขึ้น) เช่น เทวดา) ไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและกรรมที่ทำชั่วไม่มี

พระเถระจึงใช้ปฏิภาณซักถามย้อนถามและตอบโต้ด้วยอุปมาอุปไมยเป็นจำนวนมาก จนสามารถทำลายความเห็นผิดของเจ้าปายาสีได้สำเร็จ เจ้าปายาสีทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา การซักถามตอบโต้มีใจความสำคัญดังนี้

๑. อุปมาด้วยดวงจันทร์ดวงอาทิตย์

พระเถระ : ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มีในโลกนี้หรือโลกอื่น เป็นเทพหรือเป็นมนุษย์

เจ้าปายาสี : มีในโลกอื่น ไม่ใช่โลกนี้ เป็นเทพ ไม่ใช่มนุษย์

พระเถระ : แสดงว่า โลกอื่นมี โอปปาติกสัตว์มี ผลวิบากของกรรมที่ทำดีและกรรมที่ทำชั่วมี

เจ้าปายาสี : ไม่มี เพราะเคยสั่งให้ญาติมิตรผู้ทำกรรมชั่วที่กำลังจะตายว่า ถ้าได้ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต หรือนรกจริง ตามที่สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวไว้ ขอให้กลับมาบอกด้วย แต่ญาติมิตรเหล่านั้นมิได้กลับมาบอกเลย นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี

๒. อุปมาด้วยโจร

พระเถระ : โจรที่ทำความผิด ครั้นถูกจับได้และถูกตัดสินให้ประหารชีวิต เขาขอร้องให้เพชฌฆาตปล่อยตัวเขาไปก่อน เมื่อบอกลาญาติมิตรแล้วจะกลับมาให้ประหารชีวิต เพชฌฆาตจะผ่อนผันให้โจรตามคำขอร้องหรือไม่

เจ้าปายาสี : ไม่ควรผ่อนผัน ต้องตัดศีรษะโจรนั้นขณะขอผ่อนผันนั่นเอง

พระเถระ : โจรซึ่งเป็นมนุษย์ยังมิได้รับการผ่อนผันจากเพชฌฆาตซึ่งเป็นมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น นายนิรยบาลจะผ่อนผันให้ญาติมิตรของพระองค์กลับมาบอกลาก่อนหรือ นี่ก็แสดงว่าโลกอื่นมี .....

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังเห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเคยสั่งให้ญาติมิตรผู้ทำกรรมดีที่กำลังจะตายว่า ถ้าได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์จริงตามที่สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวไว้ ก็ขอให้กลับมาบอกบ้าง แต่ไม่มีผู้ใดกลับมาบอกเลย นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี .....

๓. อุปมาด้วยบุรุษในหลุมอุจจาระ

พระเถระ : บุรุษที่ตกลงไปในหลุมอุจจาระจนมิดศีรษะ เมื่อได้รับการช่วยเหลือให้ขึ้นมาได้ และได้รับการชำระล้างให้สะอาด ขโลมด้วยน้ำมัน ลูบไล้ด้วยแป้ง ถึง ๓ ครั้ง โคนผมและหนวดสวมพวงมาลัยอย่างดี ให้นุ่งห่มผ้าราคาแพง ให้อยู่ในปราสาทบำรุงบำเรอด้วยกามคุณ ๕ บุรุษนั้นยังต้องการจะกลับไปดำลงในหลุมอุจจาระอีกหรือไม่

เจ้าปายาสี : ไม่แน่นอน เพราะหลุมอุจจาระไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่ารังเกียจ น่าเกลียด

พระเถระ : ผู้ไปเกิดเป็นเทพ ย่อมรู้สึกรู้ว่าโลกมนุษย์ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่ารังเกียจ น่าเกลียด เช่นเดียวกัน นี่แสดงว่าโลกอื่นมี .....

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังเห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเคยสั่งให้ญาติร่วมสายโลหิตผู้รักชาติ ๕ ที่กำลังจะตายว่า ถ้าได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จริงตามที่สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวไว้ ขอให้กลับมาบอกหรือส่งข่าวให้ทราบบ้าง แต่เขาไม่กลับมาบอกหรือส่งข่าวให้ทราบเลย นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี .....

๔. อุปมาด้วยเทพชั้นดาวดึงส์

พระเถระ : ขอให้นึกเทียบปีของมนุษย์กับปีของเทพชั้นดาวดึงส์ว่าต่างกันอย่างไร คือ ๑๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับ ๑ ราตรี (๑ วัน ๑ คืน) ของเทพชั้นดาวดึงส์ ๓๐ ราตรีทิพย์นั้นเป็น ๑ เดือนทิพย์ ๑๒ เดือนทิพย์เป็น ๑ ปีทิพย์ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์เป็นอายุขัยของพวกเทพชั้นดาวดึงส์ โดยนัยนี้ ถ้าญาติร่วมสายโลหิตของพระองค์คิดว่า “ขอให้เราเฝ้าอัมพรังพร้อมได้รับการบำรุงบำเรอด้วยกามคุณ ๕ ที่เป็นทิพย์สัก ๒ - ๓ วันก่อน จึงค่อยไปทูลเจ้าปายาสีว่า โลกอื่นมีจริง .....” เขาจะกลับมาพบพระองค์หรือ

เจ้าปายาสี : คงไม่พบ เพราะโยมคงตายไปแล้ว แต่โยมไม่เชื่อว่า เทพชั้นดาวดึงส์มีอายุขัยเช่นนี้

๕. อุปมาด้วยคนตาบอดแต่กำเนิด

พระเถระ : คนตาบอดแต่กำเนิดไม่อาจเห็นรูปสีด้าและรูปสีแดงเป็นต้น ไม่อาจเห็นรูปที่เรียบและรูปที่ขรุขระ ไม่อาจเห็นดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ถ้าเขาพูดว่ารูปนั้นๆ ดวงดาว ดวง

จันทร์ ดวงอาทิตย์ไม่มี คนที่เห็นรูปร่างๆ ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ไม่มี ผู้พูดเช่นนี้ชื่อว่าพูดถูกต้องหรือไม่

เจ้าปายาสี : ไม่ถูกต้องแน่นอน เพราะรูปร่างๆ มี ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์มี คนที่เห็นสิ่งเหล่านี้ก็มี

พระเถระ : พระองค์ก็เป็นเช่นกับคนตาบอดแต่กำเนิดนั่นแหละ เพราะโลกอื่นมิใช่จะเห็นได้ด้วยตาเนื้อ ผู้มีตาทิพย์เท่านั้นจึงเห็นได้

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังไม่เห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเห็นสมณพราหมณ์ผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม อายากมีชีวิต ไม่อยากตาย ทั่วๆ ที่รักความสุข เกลียดความทุกข์ โยมจึงคิดว่าถ้าสมณพราหมณ์พวกนี้รู้ว่า เมื่อตายไปแล้ว คุณความดีจะปรากฏ พวกเขาคงฆ่าตัวตายเพื่อให้ได้คุณความดีนั้นแน่นอน นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี ....

๖. อุปมาด้วยสตรีมีครรภ์

พระเถระ : เรื่องเคยมีมาว่า พราหมณ์คนหนึ่งมีภรรยา ๒ คน คนที่ ๑ มีลูกชายอายุได้ ๑๐-๑๒ ปี คนที่ ๒ กำลังมีครรภ์แก่ เมื่อพราหมณ์นั้นถึงแก่กรรม ลูกชายของพราหมณ์ถือกรรมสิทธิ์เข้าครอบครองทรัพย์มรดกของบิดา ภรรยาคนที่ ๒ ขอให้ลูกเลี้ยงรอก่อนจนกว่านางจะคลอดลูก เพราะถ้าเด็กในครรภ์เป็นชายจะได้ส่วนแบ่งในทรัพย์มรดกครึ่งหนึ่ง แต่ลูกเลี้ยงไม่ยอมรอก นางจึงฆ่าท้องเพื่อคิดว่าเด็กในครรภ์เป็นชายหรือหญิง ในที่สุดนางต้องสูญเสียทั้งชีวิตตัวเอง ชีวิตลูก และทรัพย์สมบัติ เพราะความโง่เขลาเบาปัญญาในการแสวงหาทรัพย์ สมณพราหมณ์ผู้ฉลาด เป็นบัณฑิต จึงไม่ยอมฆ่าตัวตาย เพื่อหวังคุณความดีในโลกอื่น แต่อยากมีชีวิตอยู่เพื่อทำประโยชน์แก่คนหมู่มาก ก็ได้บุญมาก นี่แสดงว่าโลกอื่นมี .....

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังไม่เห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเคยสังฆราชบุรุษให้จับโจรผู้ทำความผิดมาใส่ลงในหม้อแล้วให้ปิดฝาหม้อ รััดด้วยหนังสด พอกด้วยดินเหนียวจนหนา เสร็จแล้วให้ยกขึ้นตั้งบนเตาตีไฟเผา เพื่อจะดูชีวะ (วิญญาณ) ของโจร เมื่อคะเนว่า โจรนั้นตายแล้ว จึงสั่งให้ยกหม้อลงมาเปิดดู ปรากฏว่าไม่พบชีวะของโจรนั้นเลย นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี .....

๗. อุปมาด้วยคนหลับฝัน

พระเถระ : เมื่อพระองค์บรรทมหลับกลางวันและทรงสุบินเห็นสิ่งต่างๆ เช่น เห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ คนที่เฝ้าปรนนิบัติพระองค์อยู่ได้เห็นชีวะของพระองค์เข้า - ออก จากพระกายของพระองค์หรือไม่

เจ้าปายาสี : ไม่เห็น

พระเถระ : พระองค์ยังมีพระชนม์อยู่แท้ๆ คนที่เฝ้าปรนนิบัติพระองค์ยังไม่เห็นชีวะของพระองค์ที่เข้า - ออกได้เลย โฉนพระองค์จะทรงเห็นชีวะของคนตายได้เล่า นี่แสดงว่าโลกอื่นมี .....

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังไม่เห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเคยสังฆราชบุรุษให้นำโจรผู้ทำความผิดมาซึ่งหน้าหนักก่อนแล้วใช้เชือกรัดจนตาย แล้วให้ซึ่งอีกครั้ง ปรากฏว่าน้ำหนักก่อนตายเบากว่าน้ำหนักหลังตาย ร่างกายก่อนตายอ่อนนุ่ม ปรับตัวได้ง่าย แต่ร่างกายหลังตายแข็งกระด้าง ปรับตัวได้ยาก นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี .....

๘. อุปมาด้วยก้อนเหล็กร้อน

พระเถระ : ก้อนเหล็กเดียวกัน เมื่อช่วงขณะที่เผาไฟลุกโพล่ง กับช่วงขณะเย็นสนิท ขณะไหนจะมีน้ำหนักเบากว่า อ่อนกว่าและปรับตัวได้ง่ายกว่า

เจ้าปายาสี : ก้อนเหล็กขณะมีไฟมีลมติดไฟลุกโพล่งอยู่ จะมีน้ำหนักเบากว่า อ่อนกว่า และปรับตัวได้ง่ายกว่า

พระเถระ : ร่างกายก็เหมือนกัน ขณะยังมีชีวิตมีไออุ่นและมีวิญญาณ จะมีน้ำหนักเบากว่า อ่อนนุ่มกว่าและปรับตัวได้ง่ายกว่า พระดำรัสของพระองค์แสดงว่าโลกอื่นมี .....

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังเห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเคยสั่งราชบุรุษให้จับโจรผู้ทำความผิดมาลงโทษประหารชีวิต โดยมีให้ผิวหนัง เอ็น กระดูก และเยื่อในกระดูกได้รับกระทบกระเทือน และเมื่อโจรนั้นใกล้ตาย ให้จับโจรให้นอนหงายบ้าง ให้นอนคว่ำบ้าง ให้นอนตะแคงบ้าง จับพุงให้หนึ่งข้าง กดศีรษะลงบ้าง ใช้ฝ่ามือทุบบ้าง ใช้สิ่งอื่นๆ ทุบบ้าง ลากไปมาบ้าง เพื่อให้เห็นชีวิตของโจรนั้น ก็ไม่เห็นเลย ทั้งๆ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็มีอยู่เหมือนเดิม แต่ไม่รับรู้อะไรเลย นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี .....

๙. อุปมาด้วยการเป่าสังข์

พระเถระ : คนเป่าสังข์คนหนึ่งนำสังข์ไปหมู่บ้านแถบปัจฉิมชนบท (บ้านนอก) ยืนเป่าสังข์ขึ้น ๓ ครั้ง แล้ววางสังข์ลงบนพื้นดิน ชาวบ้านได้ยินเสียงสังข์ก็แตกตื่นมามุงดู ถามคนเป่าสังข์ว่าเสียงอะไรไพเราะดี คนเป่าสังข์บอกว่าเสียงสังข์ แล้วชี้ไปที่สังข์ พวกเขาหิบบ้างให้หงายขึ้นแล้วพูดว่าพูดสิพ่อสังข์ เมื่อสังข์ไม่ส่งเสียงก็จับให้คว่ำหน้าลง จับให้ตะแคงขวา ตะแคงซ้าย ยกให้สูงขึ้น วางลงต่ำ ใช้ฝ่ามือเคาะ ใช้สิ่งอื่นเคาะ ลากไปมา พร้อมกับสั่งให้สังข์ส่งเสียง สังข์ก็ไม่ส่งเสียง คนเป่าสังข์คิดว่าชาวปัจฉิมชนบทนี้โง่จริง จึงจับสังข์ขึ้นเป่า ๓ ครั้ง แล้วถือสังข์เดินจากไป ชาวปัจฉิมชนบทจึงพูดกันว่า สังข์นี้เมื่อมีคนมีความพยายามและมีลมจึงส่งเสียง ถ้าไม่มีคนไม่มีความพยายามไม่มีลม ก็ไม่ส่งเสียง ข้อนี้นั้นใด ร่างกายคนก็ฉนั้นนั่น เมื่อมีชีวิต มีไออุ่นและมีวิญญาณ จึงเคลื่อนไหวได้ รับรู้สิ่งต่างๆ ได้ ถ้าไม่มีชีวิต ไม่มีไออุ่น ไม่มีวิญญาณ ก็เคลื่อนไหวไม่ได้ รับรู้อะไรไม่ได้ ถึงจะมตา หู จมูก ลิ้น กายเหมือนกัน นี่แสดงว่าโลกอื่นมี .....

เจ้าปายาสี : ถึงกระนั้น โยมก็ยังเห็นว่าโลกอื่นไม่มี เพราะเคยสั่งราชบุรุษให้จับโจรผู้กระทำความผิดมาลงโทษประหารชีวิต โดยเชือดหนังเพื่อหาชีวิตของเขาก็ไม่เห็น จึงให้เถื่อนหนัง ให้แลเนื้อให้ตัดเอ็น ให้ตัดกระดูก ให้ตัวเยื่อในกระดูก ก็หาพบชีวิตของเขาไม่ นี่แสดงว่าโลกอื่นไม่มี .....

๑๐. อุปมาด้วยขลุ่ยลูซาไฟ

พระเถระ : ขลุ่ยลูซาไฟคนหนึ่งก่อนจะจากอาศรมไปทำธุระข้างนอก ได้สั่งเด็กที่นำมาเลี้ยงไว้จนมีอายุ ๑๐-๑๒ ปีว่า “จงบูชาไฟ อย่าให้ไฟดับ ถ้าไฟดับ น้มีด น้ฟัน น้ไม้สีไฟ เจ้าจงก่อบูชาไฟ” เมื่อขลุ่ยไปได้ไม่นาน ไฟได้ดับลง เพราะเด็กมัวแต่เล่นเพลิน เมื่อนึกได้จึงเข้ามาดู เห็นไฟดับก็จัดการตามขลุ่ยสั่ง คือ นำไม้สีไฟมาตาก ก็ไม่ได้ไฟ จึงผ่าไม้เป็น ๒ ซีก ๔ ซีก จนถึง ๒๐ ซีก ก็ไม่ได้ไฟ จากนั้นจึงสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ แล้วนำไปโหลกลงในครกจนเป็นผงแล้วโปรยในที่ที่มีลมแรง คิดว่า จะได้ไฟ ก็ไม่ได้อีก พอดีขลุ่ยกลับมา เมื่อทราบเรื่องจึงคิดว่า เด็กคนนี้โง่จริง หาไฟไม่ถูกวิธี จึงไม่ได้ไฟ แล้วแสดงวิธีหาไฟที่ถูกวิธีให้ดู ข้อนี้นั้นใด พระองค์ก็ทรงหาโลกอื่นไม่ถูกวิธีฉนั้นนั่น ขอให้สละทิฏฐิขั้วนั้นเสียเถิด

เจ้าปายาสี : โยมสละไม่ได้ เพราะใครๆ ก็รู้จักโยมว่ามีวาตะอย่างนี้ ทิฏฐิอย่างนี้

พระเถระจึงนำอุปมามาเปรียบเทียบอีก ๔ อุปมา เพื่อให้เจ้าปายาสีทรงสละทิฏฐิชั่ว คือ (๑) อุปมาด้วยนายกองเกวียน ๒ คน (๒) อุปมาด้วยคนทูนห่ออุจจาระ (๓) อุปมาด้วยนักเลงสกา (๔) อุปมาด้วยคนหอบเปลือกป่าน

ในที่สุด เจ้าปายาสีทรงรับสารภาพว่า พระองค์ทรงพอพระทัยตั้งแต่อุปมาข้อแรกแล้ว แต่ทรงประสงค์จะฟังปฏิภาณของท่านพระกุมารกัสสปต่อไป จึงทำเป็นไม่พอพระทัย แล้วได้ทรงแสดงตนเป็นพุทธมามกะขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

นอกจากนี้ ยังทรงขอให้ท่านพระกุมารกัสสปอธิบายวิธีทำยัญวิธีเพื่อประโยชน์สุขแก่พระองค์ตลอดกาลนาน พระเถระได้ถวายเป็นคำแนะนำวิธีบูชายัญตามแบบพุทธว่า ยัญที่ไม่ต้องฆ่าสัตว์ ไม่ต้องทำให้สัตว์เดือดร้อน และผู้รับยัญต้องดำเนินชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นยัญที่มีผลมาก เหมือนชวานาหวานเมล็ดพันธุ์พืชที่ดีมีลักษณะสมบูรณ์ลงในนาที่ดีก็ย่อมมีผลมาก

เจ้าปายาสีทรงเลื่อมใส น้อมนำไปปฏิบัติ คือทรงเริ่มให้ทานโดยแต่งตั้งให้บุตรมาเป็นผู้จัดการ เมื่อสิ้นชีพิตักษัย ก็ไปเกิดในวิมานว่างชื่อเสรีสกิมานในชั้นจาตุมหาราช เพราะทรงให้ทานโดยไม่เคารพ คือมิได้ให้ด้วยตนเอง ส่วนบุตรมาพนซึ่งทำหน้าที่จัดการถวายทานตามหน้าที่ด้วย ให้ทานด้วยของตัวเองด้วย ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เมื่อท่านพระควัมปตีไปเยี่ยมที่เสรีสกิมาน ปายาสีเทพบุตรได้ขอให้พระเถระเทศน์สอนพุทธบริษัทให้ทำทานด้วยความเคารพ อย่าทำเหมือนเจ้าปายาสี

๒.๒.๓ เนื้อหาสาระในปาฏิกวรรค^{๑๓}

ที่มณิกาย ปาฏิกวรรค มีพระสูตร จำนวน ๑๓ สูตร ดังนี้

๑. ปาฏิกสูตร

ที่มาของชื่อ

ปาฏิกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยนักบวชเปลือยชื่อปาฏิกบุตร ซึ่งเป็นนักบวชเปลือยคนที่ ๓ ในจำนวนนักบวชเปลือย ๓ คนที่ปรากฏในพระสูตรนี้ นักบวชเปลือยอีก ๒ คน คือ (๑) โกรกชัตติยะ (๒) กฬารัมชณกะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภคควโคตรปริพาชก ณ อารามของปริพาชกนี้ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอนุปิยนคม แคว้นมัลละ โดยทรงปรารภคำพุลถามของภคควโคตรปริพาชก เรื่องเจ้าสุนักชัตตะ ลิจฉวิบุตร ลาสิกขา จึงทรงเล่าสาเหตุที่สุนักชัตตะ ลิจฉวิบุตร ลาสิกขาให้ฟังอย่างละเอียด

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของปาฏิกสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง ซึ่งมีการสนทนาถาม - ตอบ ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสุนักชัตตะ ลิจฉวิบุตร เป็นเนื้อหาของเรื่องที่ทรงเล่า

^{๑๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙, หน้า [๗-๕๔].

ใจความสำคัญของพระสูตร

พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในอนุปิยนิกม แต่ทรงเห็นว่ายังเข้าอยู่ จึงเสด็จเข้าไปในอารามของภคควโคตรปริพาชก ทรงได้รับการต้อนรับจากภคควโคตรปริพาชกเป็นอย่างดี ครั้นประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดถวายแล้ว ภคควโคตรปริพาชกกราบทูลว่า เมื่อหลายวันมาแล้ว เจ้าสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตร มหาและบอกว่า ได้ลาสิกขาแล้ว ไม่อยู่อุทิศพระผู้มีพระภาคต่อไปแล้ว จึงทูลถามว่า เรื่องนี้เป็นความจริงหรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เป็นความจริง แล้วตรัสเล่าให้ฟังว่า เมื่อหลายวันมาแล้ว เจ้าสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตรมาเฝ้าทูลลาสิกขาว่า บัดนี้ ตนขอบอกคืนพระผู้มีพระภาค จะไม่อยู่อุทิศพระผู้มีพระภาคอีกต่อไป โดยอ้างเหตุผล ๒ ประการ คือ (๑) เพราะพระองค์ไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ดู (๒) เพราะไม่ทรงประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก

ทรงเล่าว่า ทรงโต้ตอบกับเจ้าสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตร ดังนี้

๑. ในเรื่องการบอกคืนไม่อยู่อุทิศพระองค์ ทรงย้อนถามว่า ทรงเคยขอร้องให้มาอยู่อุทิศพระองค์หรือ เขาทูลตอบว่า ไม่ทรงขอร้อง ตรัสสรุปว่า เมื่อไม่ทรงขอร้อง ก็ไม่ใช่เรื่องที่ใครจะบอกคืนใคร

๒. ในเรื่องการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ทรงย้อนถามว่า ทรงเคยให้คำมั่นสัญญาไว้หรือว่า ถ้าเจ้าสุณักขัตตะมาอยู่อุทิศพระองค์ พระองค์จะทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ดู หรือเจ้าสุณักขัตตะเคยขอคำมั่นสัญญาไว้ว่า ตนจะมาอยู่กับพระองค์ ถ้าพระองค์จะทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ดู เขาทูลตอบว่า พระองค์มิได้ทรงให้คำมั่นสัญญาไว้ ทั้งตนก็มิได้ขอคำมั่นสัญญาไว้ ตรัสสรุปว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็มีไม่ใช่เรื่องที่ใครจะบอกคืนใคร

ตรัสถามต่อไปว่า พระธรรมที่ทรงสอนไว้ ทำให้ผู้ปฏิบัติตามพันทุกข์ได้หรือไม่ ทูลตอบว่า พันทุกข์ได้ ตรัสถามว่า การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์หรือไม่แสดง จะช่วยให้พันทุกข์หรือไม่ให้พันทุกข์ได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ช่วย ทรงสรุปว่า การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร

๓. ในเรื่องการประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก ก็ทรงย้อนถามทำนองเดียวกันกับเรื่องการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และเจ้าสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตร ก็ทูลตอบทำนองเดียวกัน

ตรัสเล่าต่อไปว่า พระองค์ทรงเตือนสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตรว่า เคยเที่ยวประกาศพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ในวัชชีคามไว้อย่างไร ไม่กลัวประชาชนด่าว่า เจ้าสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตร ไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์จึงลาสิกขาหรือ เจ้าสุณักขัตตะโกรธ จึงหนีไป

ตรัสเล่าย้อนขึ้นไปว่า ความจริง ในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์นั้นพระองค์ทรงแสดงให้เจ้าสุณักขัตตะดูแล้วถึง ๓ ครั้ง ขณะเจ้าสุณักขัตตะยังเป็นภิกษุทำหน้าที่อุปัฏฐากพระองค์ คือ ทรงพยากรณ์ความเป็นไปของนักบวชเปลือยชื่อโกรกขัตติยะ นักบวชเปลือยชื่อภารมชัมภกะ และนักบวชเปลือยชื่อปาฏิกบุตร ซึ่งล้วนเป็นผู้ที่เจ้าสุณักขัตตะ ลิจฉวีบุตรนั้นถือว่าเป็นพระอรหันต์ชั้นดี เมื่อทรงนำเรื่องเหล่านั้นตรัสถามเจ้าสุณักขัตตะว่า พระองค์ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ดูแล้วหรือไม่ เจ้าสุณักขัตตะก็ทูลรับว่าทรงแสดงแล้ว พระองค์จึงทรงประณามว่า คำกล่าวอ้างในการบอกลาสิกขาของเจ้าสุณักขัตตะเป็นการพูดเท็จ ทำให้เจ้าสุณักขัตตะโกรธมาก จึงหนีไป

ส่วนเรื่องทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดโลกนั้น ตรัสเล่าให้ภคควโคตรปริพาชกฟังว่า พระองค์ทรงรู้เรื่องนี้ดีว่า สมณพราหมณ์ผู้บัญญัติทฤษฎีเรื่องนี้อาศัยเหตุอะไร และทรงรู้อย่างไรไปก่อนนั้น จึงไม่ทรง

ยึดมั่นถือมั่น เพราะไม่ทรงยึดมั่นถือมั่นจึงทรงหลุดพ้นจากวิภวภูติ แล้วตรัสเล่าความเป็นมาของ
ทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ของสมณพราหมณ์ ๔ จำพวกโดยละเอียด

เมื่อตรัสเล่าจบ ภัคควโคตรปริพาชกประกาศความเลื่อมใสและชื่นชมพระพุทธภาษิตนั้น

๒. อุทุมพริกสูตร

ที่มาของชื่อ

อุทุมพริกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการบันลือสีหนาทที่อุทุมพริกการาม ซึ่งอยู่ในเขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ชื่อที่ตั้งตามเนื้อหาของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่นิโครธปริพาชกและคณะ ณ อุทุมพริกการาม ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกปริพาชก เพื่อจะทรงปราบมิถนาทิกุณฐิของนิโครธปริพาชก

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอุทุมพริกสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม - ตอบ แบบบันลือสีหนาทประกาศพระ
สัพพัญญุตญาณ ปราบมิถนาทิกุณฐิของผู้ฟัง

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

สันธานคหบดีชาวกรุงราชคฤห์ ออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ภูเขาชิลมกุฎ แต่เห็นว่ายังเข้าเกินไปจึงแวะเข้าไปสนทนากับนิโครธปริพาชก ณ อุทุมพริกการาม ได้กล่าวเปรียบ
ปฏิบัติของพวกปริพาชกกับของพระพุทธเจ้าว่า พวกปริพาชกเมื่อมาประชุมพบปะกัน ชอบพูดเสียง
ดังด้วยเรื่องดีร้ายนานถา ส่วนพระพุทธเจ้าทรงใช้เสนาสนะอันสงบสงัด มีเสียงเบา นิโครธปริพาชก
กล่าวว่า “พระสมณโคดมจะเจรจากับใครได้ จะเข้าไปสนทนากับใครได้ จะมีปัญญาเฉลียวฉลาด
เหนือกว่าใคร ปัญญาของพระสมณโคดมเหมาะกับเรื่องว่างเท่านั้น พระสมณโคดมไม่กล้าเข้าสู่
บริษัท ไม่สามารถจะเจรจากับใครได้ พระองค์ประทับอยู่ภายในที่สงัด เหมือนโคตบาอดเดินวนเวียนอยู่ ณ
ภายในที่สงัดเท่านั้น คหบดี ขอให้พระสมณโคดมมาสู่บริษัทนี้เถิด พวกเราจะผูกพระสมณโคดมด้วย
ปัญหาข้อเดียวเท่านั้น เหวี่ยงให้หมุนเหมือนหม้อเปล่า ฉะนั้น”

พระพุทธเจ้าทรงทราบการสนทนานั้นด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ จึงเสด็จลงจาก
ภูเขาชิลมกุฎไปยังฝั่งโบกขรณีสุมาคธา และเสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้ง เมื่อนิโครธปริพาชกเห็นจึงตก
ลงกับคณะว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาสู่บริษัทนั้น จะทูลถามว่า พระองค์ทรงแนะนำสาวกด้วย
ธรรมอะไร ที่ทำให้สาวกเหล่านั้นถึงความเบาใจ ปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ (โลกุตตรมรรค) อันเป็นที่
พึงชั้นสูง และเมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึง เขาก็ทูลถามปัญหานี้

ภาคนิทเทส

๑. พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ธรรมที่ทรงได้แนะนำเหล่าสาวกนั้น ผู้นับถือลัทธิอื่นไม่สามารถ
เข้าใจได้ ขอให้ทูลถามปัญหาที่เกี่ยวกับลัทธิของเขาเถิด นิโครธปริพาชกกราบทูลว่า ตนนับถือลัทธิ
การกีดกันบาปด้วยตบะ และทูลถามว่า การกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์เป็นอย่างไร ที่ไม่บริบูรณ์
เป็นอย่างไร

๒. ทรงแสดงวิธีบำเพ็ญตบะของพวกอเจลก (นักบวชเปลือย) และของปริพาชกต่างๆ โดย
ละเอียด ตั้งแต่ นักบวชเปลือยที่ไม่มีมารยาท เลี้ยงมือ ไม่รับอาหารที่เขาเชิญไป ไม่หยุดรับอาหารที่เขา

เชิญให้หยุด จนถึงถือการอาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง แล้วตรัสถามว่า การกีดกันบาปด้วยตบะเหล่านี้ เป็น ลัทธิการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์หรือไม่บริบูรณ์ นิโครธปริพาชกทูลตอบว่า เป็นลัทธิการกีดกัน บาปด้วยตบะที่บริบูรณ์

๓. ทรงแย้งว่า ยังไม่บริบูรณ์ ยังเศร้าหมองอยู่ เมื่อนิโครธปริพาชกทูลถามว่า เพราะเหตุไร จึงยังไม่บริบูรณ์ จึงทรงแสดงอุปกิเลส คือ เหตุที่ทำให้การกีดกันบาปด้วยตบะเหล่านั้นไม่บริบูรณ์ จำนวน ๒๒ ข้อ แล้วตรัสถามว่า การกีดกันบาปด้วยตบะเหล่านั้นไม่บริบูรณ์จริงหรือไม่ เขาทูลตอบ ว่า ไม่บริบูรณ์ และทูลขอให้ทรงแสดงการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์

๔. ทรงแสดงการกีดกันบาปด้วยตบะที่ถึงความบริสุทธิ์ ๒๒ ข้อ มีนัยตรงกันข้ามกับอุปกิเลส ๒๒ ข้อข้างต้น แล้วตรัสถามว่า การกีดกันบาปด้วยตบะที่ทรงแสดงนั้นเป็นลัทธิการกีดกันบาปด้วย ตบะที่บริบูรณ์หรือไม่ เขาทูลตอบว่า บริบูรณ์แบบถึงยอดถึงแก่นทีเดียว ทรงแย้งว่า ยังไม่บริบูรณ์ ถึงยอดถึงแก่น บริบูรณ์แค่สะเก็ดเท่านั้น

๕. เมื่อนิโครธปริพาชกทูลขอให้แสดงการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์ถึงยอดถึงแก่น จึง ทรงแสดงวัตรสังวร ๔ ประการ ทรงแนะนำให้นิเวศน์ ๕ ให้เจริญอัปปมัญญา ๔ โดยแฝงจิตไปยังหมู่ สัตว์ทั่วทุกทิศตลอดโลกอันหาประมาณมิได้ แล้วตรัสถามว่า เป็นลัทธิการกีดกันบาปด้วยตบะที่ บริบูรณ์หรือไม่ เขาทูลตอบว่า บริบูรณ์ถึงยอดถึงแก่นแน่นอน แต่ทรงแย้งว่า ยังไม่ถึงยอดถึงแก่น เป็นแค่เปลือกเท่านั้น

๖. เมื่อนิโครธปริพาชกทูลขอให้แสดงการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์ถึงยอดถึงแก่น จึง ทรงแสดงต่อจากอัปปมัญญา ๔ จนถึงปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือการระลึกชาติก่อนได้ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ จนถึงสังขวิภูฏิกัปปวิภูฏิกัปปเป็นอันมาก และตรัสถามว่า เป็นลัทธิการกีดกันบาป ด้วยตบะที่บริบูรณ์หรือไม่ เขาทูลตอบว่า บริบูรณ์ถึงยอดถึงแก่นโดยแท้ แต่ทรงแย้งว่า ยังไม่ถึงยอด ถึงถึงแก่น เป็นแค่กระทู้เท่านั้น

๗. เมื่อนิโครธปริพาชกทูลขอให้ทรงแสดงการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์ถึงยอดถึงแก่น ต่อไป จึงทรงแสดงต่อจากปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จนถึงจุตุปปาตญาณ หรือทิพยจักขุ แล้วตรัสถามว่า เป็นลัทธิการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์ถึงยอดถึงแก่นหรือไม่ เขาทูลตอบว่า ถึงยอดถึง แก่นแน่นอน และทรงรับรองว่า ถึงยอดถึงแก่น (ตามลัทธิของพวกนิครนถ์ปริพาชกเหล่านั้น) ทำให้ พวกปริพาชกพอใจเป็นอย่างมาก

๘. ทรงย้อนไปถึงปัญหาข้อแรกที่นิโครธปริพาชกทูลถาม คือปัญหาที่ว่าธรรมอะไรที่ทรงใช้ แนะนำเหล่าพระสาวก ทำให้เหล่าพระสาวกถึงความเบาใจ ปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์อันเป็นที่พึง ชั้นสูง แล้วตรัสตอบว่า ธรรมนั้นยอดเยี่ยมกว่าและประณีตกว่าการกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์ถึง ยอดถึงแก่น ดังที่ทรงแสดงมาแล้ว เมื่อตรัสจบ พวกปริพาชกส่งเสียงอื้ออึงว่า พวกตนและอาจารย์ นิบหายแล้ว พวกตนและอาจารย์ไม่รู้ยิ่งไปกว่านี้เลย

๙. เมื่อสันธานคหบดีกล่าวเป็นเชิงเตือนนิโครธปริพาชกว่า ไม่เห็นทำตามที่พูดอวดอ้างไว้เลย นิโครธปริพาชกนั่งนิ่ง ก่อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา ตอบไม่ได้ พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า พูดอย่าง นั้นจริงหรือ เขากราบทูลว่า พูดจริง ขอสารภาพผิด และทูลขอให้ทรงอภัยโทษเพื่อสำรวมต่อไป พระองค์ทรงให้อภัย แล้วตรัสว่า บุคคลผู้รู้ ไม้อ้อวด ไม่มีมายา เป็นคนตรง จงมาเถิด พระองค์จะ ทรงแนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติธรรมเพียง ๗ ปี ถึง ๗ วัน ก็สามารถทำให้บรรลุถึงประโยชน์ยอดเยี่ยมได้

๑๐. ตรัสสรุปไว้ในตอนท้ายว่า ที่ตรัสอย่างนี้ มิได้หวังจะให้พวกปริพาชกมาเป็นศิษย์ของพระองค์ ทั้งมิได้หวังจะให้พวกเขาเคลื่อนจากอุทเทส จากอาชีพที่ยึดถืออยู่เดิม มาดำรงอยู่ในอกุศลธรรมแต่อย่างใด ทรงหวังให้เขาละอกุศล กระทำแต่กุศลเท่านั้น ปรากฏว่าปริพาชกเหล่านั้นนั่งนิ่งเหมือนถูกมารตลใจ

๓. จักกวัตติสูตร

ที่มาของชื่อ

จักกวัตติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งหมายถึงกษัตริราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงประพฤติธรรมที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร อันเป็นเหตุให้แก้ว ๗ ประการ มีจักรแก้ว เป็นต้นเกิดขึ้น และทรงใช้จักรนี้แผ่พระราชอาณาจักร ปราบปรปักษ์จนมีเมืองขึ้นทั้ง ๔ ทิศ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ที่เมืองมาตุลา แคว้นมคธ โดยทรงประสงคิให้ผู้ฟังฟังตนฟังธรรม ไม่ฟังสิ่งอื่น เพราะการฟังตนฟังธรรมทำให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ ทำให้มารขัดขวางความเจริญไม่ได้

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจักกวัตติสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบสาธกนิทานทั้งเรื่องอดีตและอนาคต

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนให้ฟังตนฟังธรรม ไม่ฟังสิ่งอื่น วิธีฟังตนฟังธรรมให้กระทำโดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ (ทรงแสดงเฉพาะบทมาตिका) และให้ประพฤติธรรมอันเป็นโคจรที่สืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) เมื่อประพฤติข้อนี้ บุญกุศลจะเจริญยิ่งขึ้น มารจะขัดขวางมิได้

ภาคนิทเทส

๑. ทรงอธิบายว่า ผู้ฟังตนฟังธรรมจะเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ แล้วทรงสาธกนิทานเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิในอดีต ๗ พระองค์ มีพระเจ้าทัฬหะเนมิ เป็นต้น ผู้ประพฤติจักรวรรดิวัตรสืบทอดต่อ ๆ กันมาโดยลำดับ

จักรวรรดิวัตรที่พระเจ้าจักรพรรดิทั้ง ๗ พระองค์ ทรงประพฤติ ได้แก่ (๑) อาศัย ธรรมสักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จัดการรักษาป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน (พระมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดา) กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ติดตาม (พระราชวงศ์) พราหมณ์และคหบดี ขวานิคมและชาวชนบท (ชาวแคว้นแคว้น) สมณ-พราหมณ์ สัตว์พวกเนื้อ และสัตว์จำพวกนกโดยธรรม ไม่กระทำให้สิ่งที่ผิดแบบแผนของแคว้นแคว้น (๒) แจกจ่ายทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์เลี้ยงชีพ (๓) เข้าไปหาสมณ-พราหมณ์ผู้วันชาติจากความมัวเมาประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) ฝึกตน สงบตน ทำให้ตนเองดับกิเลสได้ แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล เป็นอกุศล อะไรเป็นคุณ เป็นโทษ อะไรควรทำ ไม่ควรทำ อะไรทำแล้วก่อให้เกิดสุข หรือก่อให้เกิดทุกข์ตลอดกาลนาน

ตรัสเล่าว่า เมื่อกษัตริราชราชทรงประพตจักรวรรดิวัตรนี้โดยบริบูรณ์แล้ว แก้ว ๗ ประการ ได้เกิดขึ้น ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ พระเจ้าจักรพรรดิและประชาราษฎร์ผู้ประพตตามมีอายุยืนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี มีวรรณะผ่องใส มีความสุข มีโภคะและพละ

๒. ตรัสเล่าต่อไปว่า ยังมีกษัตริราชราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกพระองค์หนึ่ง ซึ่งนับเป็นองค์ที่ ๘ ไม่ทรงประพตจักรวรรดิวัตรสืบทอดจากพระชนก จึงไม่ทรงมีแก้ว ๗ ประการ บ้านเมืองของพระองค์จึงไม่เจริญรุ่งเรือง ประชาษฎร์ประสบความเดือดร้อน อดอยากต้องขโมยเขากิน อกุลศธรรมข้อ อทินนาทาน จึงเกิดขึ้น อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละเริ่มเสื่อมถอย ต่อมา ได้เกิดอกุลศธรรมข้อ ปาณาติบาต มุสาวาท เป็นต้น ขึ้นตามลำดับ เมื่ออกุลศธรรมแต่ละข้อเจริญขึ้น กุลศธรรม เสื่อมลง ๆ ตามลำดับ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละก็เสื่อมลง ๆ ตามลำดับ จนถึงสมัยหนึ่งที่มนุษย์มีอายุชั้แค่ ๑๐ ปีตาย ในสมัยนั้นจะเกิดกาลยุคขึ้นมิกศัญญ์เป็นเวลา ๗ วัน คือ คนเห็นคนเข้าใจว่าเป็นเนื้อที่ตนอยากกินเพื่อแก้ความหิวโหย จึงใช้อาวุธประหัตประหารกัน จนผู้คนล้มตายไปเกือบหมดโลก ช่วงเวลานั้น เรียกว่า สัตถันตรกัป

คนที่รอดตาย คือ ผู้ที่หลบหนีออกจากหมู่คณะไปหลบซ่อนตัวอยู่ป่าดงพงพี พอพ้น ๗ วัน จึงออกจากที่ซ่อน เกิดความรู้สึกสำนึกถึงคุณค่าของธรรม แล้วตั้งใจปฏิบัติธรรม ทำให้ค่อย ๆ กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับอีก

๓. ตรัสเล่าต่อไปว่า เมื่อมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง พระนามว่าสังขะ จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์ทรงประพตจักรวรรดิวัตร อย่างเคร่งครัด ทำให้บ้านเมืองของพระองค์เจริญรุ่งเรือง กว้างขวาง อาณาจักร ของพระองค์มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่กรุงพาราณสี แต่จะมีชื่อว่าเกตุมดีราชธานี มีประชาราชนาแน่น

นอกจากนี้ ยังตรัสเล่าว่า ในสมัยนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า เมตไตรย จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก จะทรงสั่งสอนธรรมและบริหารการคณะสงฆ์อย่างเดียวกับพระองค์ในบัดนี้

ภาคนิคมน์

ตรัสสรุปไว้ว่า ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงสอนให้ฟังตนฟังธรรมโดยการเจริญสติปัญญา ๔ และประพตธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งสืบเนื่องมาจากบิดา (พระองค์เอง) ผู้ปฏิบัติธรรมยอมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ คือ

๑. ธรรมที่ทำให้มีอายุยืน ทรงแนะนำให้เจริญอุททิบาท ๔
๒. ธรรมที่ทำให้มีวรรณะ ทรงแนะนำให้รักษาศีล
๓. ธรรมที่ทำให้มีสุขะ ทรงแนะนำให้เจริญฌาน ๔
๔. ธรรมที่ทำให้มีโภคะ ทรงแนะนำให้เจริญอัปปมัญญา (พรหมวิหาร) ๔
๕. ธรรมที่ทำให้มีพละ ทรงแนะนำให้เจริญวิปัสสนา จนได้เจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ

ตรัสจบ ภิภุหังหลายต่างชื่นชมยินดี

ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษา ดังนี้

๑. รูปแบบและวิธีการแสดงนำเสนอใจมาก การสาธกนิทานในอดีตมาสนับสนุน หลักคำสอนของพระองค์ทำให้ผู้ฟังเห็นจริงเห็นจ้งและเร้าใจให้อยากฟัง นอกจากนี้ การพยากรณ์เหตุการณ์ข้างหน้าว่า จะต้องเป็นไปอย่างเดียวกันนี้ เท่ากับทรงแสดง สีนหาทประกาศัจธรรมของพระองค์โดย

ทรงใช้พระสัพพัญญุตญาณทั้งฝ่ายอดีตตั้งสัญญา และฝ่ายอนาคตตั้งสัญญาเป็นอุปกณ์ จึงทำให้พระสูตรนี้ น่าสนใจมาก

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้มีสาระสำคัญเพียงการฟังตน ฟังธรรม แต่ทรงนำเรื่องอนาคตวงศ์ คือ เรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคตเข้ามาเสริมไว้ด้วย เท่ากับทรงเพิ่มเติมเรื่องพุทธวงศ์ ที่ตรัสไว้ในคราวเสด็จนิวัตกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก โปรดอ่านรายละเอียดในบทนำของชุดทกนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๓ ประกอบ

๓. ผลแห่งพระสูตรนี้ ในพระบาลีมีแค่ว่าย่อไว้ แต่รรถกถาอธิบายเพิ่มเติม ว่า ภิกษุสงฆ์ทั้ง ๒๐,๐๐๐ รูป บรรลุอรหัตตผล ส่วนประชาชนชาวเมืองมาตุลาทั้ง ๘๔,๐๐๐ คน ต่างได้ดื่มน้ำอมฤต และฎีกาอธิบายขยายความว่า หมายถึงบรรลุมรรคและผลเบื้องต้น คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค และสกทาคามิผล

๔. อักคัณฺฐสูตร

ที่มาของชื่อ

อักคัณฺฐสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า อักคัณฺฐะ มาจากคำ ๒ คำ คือ อคฺค + ญา คำว่า อคฺค แปลว่า เลิศ หรือชั้นเลิศ ยอด หรือชั้นยอด เดิมหรือชั้นเดิม ต้นหรือชั้นต้น ส่วนคำว่า ญา แปลว่า รู้ รวมกันแปลว่า ที่รู้กันว่าเลิศ ว่า ยอด ว่า เดิม หรือว่า ต้น ในที่นี้แปล ตามความหมายเฉพาะที่รรถกถาอธิบายไว้

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สามเณรชื่อว่าเสฏฐะและสามเณรชื่อภารทวาชะ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงชี้แจงให้เข้าใจว่า พวกพราหมณ์ไม่รู้เรื่องเก่า หรือความเป็นมาของวรรณะ ๔ ตามความเป็นจริง

พระสูตรนี้สืบเนื่องมาจากพระสูตรอีก ๒ สูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านทั้งสองไว้ ก่อนหน้านี้ นั่นคือ (๑) วาเสฏฐสูตร ใน มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ (๒) เตวิขสุสูตร ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙ ดังมีใจความว่า ชายหนุ่มวาเสฏฐะ และชายหนุ่มภารทวาชะผู้มีชาติกำเนิดในตระกูลอาทิจจพราหมณ์มหาศาล เรียนจบไตรเพท แต่เรียนจากอาจารย์ต่างกัน วันหนึ่งเถียงกันเรื่องพระพรหมที่แท้จริง เมื่อตกลงกันไม่ได้ จึงไปทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงตัดสิน พระองค์จึงทรงแสดงวาเสฏฐสูตรให้ฟัง ชายหนุ่มทั้งสองเกิดความเลื่อมใส ขอลงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ต่อมาเถียงกันเรื่องทางไปสู่พรหม ก็ได้ไปทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงตัดสินให้อีก พระองค์ จึงทรงแสดงเตวิขสุสูตรให้ฟัง ชายหนุ่มทั้งสองจึงทูลขอบรรพชา พระองค์ทรงอนุญาตให้บรรพชาเป็นสามเณร และมาถึงเหตุการณ์ในพระสูตรนี้ ซึ่งอยู่ในช่วงที่สามเณรทั้งสองกำลังอยู่ปริวาส (ตติยปริวาส) เพื่อขออุปสมบทเป็นภิกษุ

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอักคัณฺฐสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบสาธกนิทานโบราณคดีประกอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทศ

เย็นวันหนึ่ง สามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะชวนกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ขณะเสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้ง เมื่อถวายอภิวัตแล้วได้เดินจงกรมตามเสด็จ พระองค์ตรัสถามว่า การที่ท่านทั้งสองทั้งตระกูลและธรรมเนียมพราหมณ์มาบวชในพระธรรมวินัยนี้ พวกญาติ ๆ ได้ว่ากล่าวอย่างไรบ้าง สามเณรทั้งสองกราบทูลว่า เขาต่ออย่างเต็มรูปแบบทีเดียว เมื่อตรัสถามว่า เขาต่ออย่างไร ท่านทั้งสองกราบทูลว่า

เขาค่าว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐที่สุด มีผิวขาว บริสุทธ์ เป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม พระพรหมนิรมิตขึ้นมา เป็นทายาทของพระพรหม วรรณะอื่นเลวทราม มีผิวดำ ไม่บริสุทธ์ เกิดจากพระบาทของพระพรหม การที่ท่านทั้งสองทั้งวรรณะพราหมณ์มาอยู่ในพวกสมณะศรัทธาแล้ว ผู้มีวรรณะต่ำทราม เป็นคนรับใช้ เป็นเฝ้าของมารนั้นไม่ไฉน ไม่สมควรเลย

พระองค์ตรัสว่า “พวกพราหมณ์กล่าวอย่างนั้น เพราะไม่รู้ความจริง เป็นไปได้อย่างไร พวกเขาเกิดจากนางพราหมณีแท้ ๆ แต่เขากล่าวว่า เกิดจากพรหม เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ความจริง ไม่ว่าจะ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าประพฤติกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ความประพฤตินั้นก็ เป็นอกุศลธรรม มีโทษ ไม่ควรประพฤติ ไม่ใช่จริยธรรม เป็นธรรมดำ มีวิบากดำ วิญญูชนติเตียนได้เหมือนกัน”

อนึ่ง ไม่ว่าจะ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าประพฤติกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ความประพฤตินั้นก็ เป็นกุศลธรรม ไม่มีโทษ ควรประพฤติ เป็นจริยธรรม เป็นธรรมขาว มีวิบากขาว วิญญูชนสรรเสริญเหมือนกัน

ตรัสย่ำว่า ธรรมเหล่านี้เท่านั้นมีอยู่จริง เมื่อถือธรรมเหล่านี้เป็นเกณฑ์ ก็สามารถรวมวรรณะ ๔ เข้าเป็นประเภทบุคคลได้ ๒ พวก คือ (๑) พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมดำ ที่วิญญูชนติเตียน (๒) พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมขาว ที่วิญญูชนสรรเสริญ ฉะนั้น คำกล่าวของพวกพราหมณ์ที่ว่า พราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐที่สุดเป็นต้นนั้น จึงเป็นคำกล่าวที่วิญญูชนไม่รับรอง เพราะไม่ว่าคนในวรรณะใด ใน ๔ วรรณะนั้น ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์จนบรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต-ชีนาสพ ผู้นั้นสมควรได้ชื่อว่าผู้ประเสริฐที่สุดในโลก คือ เป็นผู้ประเสริฐโดยธรรม ไม่ใช่โดยวรรณะ

ตรัสเป็นเชิงปลอบใจสามเณรทั้งสองว่า ถ้ามีผู้ใดถามท่านทั้งสองว่า เป็นพวกไหน ให้ตอบว่าเป็นพวกพระสมณะ ศากยบุตร เพราะผู้มีศรัทธาตั้งมั่นในพระองค์ควร เรียกว่า เป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากพระโอษฐ์ของพระองค์ เกิดจากพระธรรม พระธรรมนิรมิตขึ้นมา เป็นทายาทของพระธรรม ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น เพราะคำว่า ธรรมกาย กิติ พรหมกาย กิติ ธรรมภูต กิติ หรือ พรหมภูต กิติ เป็นพระนามของพระองค์

ภาคนิทเทศ

พระผู้มีพระภาคทรงนำนิทานโบราณคดีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกมาตรัสเล่าประกอบหลักธรรมของพระองค์ เพื่อชี้ให้เห็นว่า พวกพราหมณ์เข้าใจเรื่องระบบวรรณะ ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากเดิมอย่างไร เรื่องที่ตรัสเล่ามีใจความดังนี้

๑. ทรงตัดตอนแห่งสังวัฏฏ์ของโลก ในช่วงสุดท้าย คือ ช่วงที่โลกเสื่อมลงจนสลายไป สัตว์โลกส่วนมากที่รอดชีวิต ได้ไปเกิดในชั้นอากาศสรรพหมี มีสภาพเป็นกายทิพย์ มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านออกจากกาย สัญจรอยู่ใน อากาศ สถิตอยู่ในวิมานอันงดงาม นานแสนนาน

๒. จากนั้น ทรงแสดงการกำเนิดหรือวิวัฒนาการของโลก ตั้งแต่ตอนต้นแห่งวิวิฏฏกับ คือ ช่วงที่โลกกลับก่อตัวขึ้นใหม่ เริ่มจากสภาพที่เป็นน้ำแม่เต็มอวกาศอันเว้งว่างเปล่า ไม่มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดวงดาวใด ๆ ทั่วบริเวณมืดมิด โลกค่อย ๆ แข็งตัวขึ้น มีพืชพรรณเกิดขึ้นตามลำดับ คือ (๑) จัณดิน ลอยอยู่บนผิวน้ำ (๒) สะเก็ดดิน (๓) เครื่องดิน (๔) ข้าวสาลีเกิดเองตามธรรมชาติ ผลิตผลเป็น ข้าวสารสุก ไม่มีแกลบและรำ

๓. ในขณะเดียวกัน ทรงแสดงวิวัฒนาการของมนุษย์ควบคู่ไปกับวิวัฒนาการของโลกดังต่อไปนี้

๓.๑ มีพรหมพวกหนึ่งจากชั้นอภัสสรพรหมจุติลงมาเกิดในโลกระยะแรกเริ่มที่ยังเป็นพื้นน้ำ สัตว์โลกพวกนี้ยังมีสภาพร่างกายเป็นทิพย์ มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีกาย สัญจรอยู่ในอากาศ เช่นเดียวกับสมัยที่อยู่ในชั้นอภัสสรพรหม

๓.๒ ต่อมา เมื่อเกิดจันดินขึ้น สัตว์โลกหรือมนุษย์พวกแรกได้ใช้บริโภคน เป็นอาหารแทนปิตี ทำให้ร่างกายหยาบขึ้น รัศมีกายหายไป ตอนนี เกิดมีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดวงดาวขึ้น

๓.๓ เมื่อสัตว์โลกพวกนี้บริโภคจันดินนาน ๆ เข้า ร่างกายเปลี่ยนแปลง มากขึ้น บางพวกมีผิวพรรณดี บางพวกมีผิวพรรณเลว จึงเกิดการเหยียดผิวกันขึ้น เพราะเหยียดผิวกัน จันดินจึงหายไป พวกเขาจึงเกิดความโหยหาขึ้นเป็นครั้งแรก

๓.๔ เมื่อสะเก็ดดินเกิดขึ้น สัตว์โลกพวกนี้จึงใช้สะเก็ดดินเป็นอาหารแทนจันดินที่หายไป เมื่อบริโภคสะเก็ดดินไปนาน ๆ ร่างกายได้เปลี่ยนแปลงมากขึ้น ผิวพรรณต่างกันมากขึ้น การเหยียดผิวกันก็รุนแรงขึ้น ทำให้สะเก็ดดินหายไป พวกสัตว์โลกได้เกิดความรู้สึกโหยหาขึ้นอีก

๓.๕ เมื่อเครื่องดินเกิดขึ้น พวกเขาก็ใช้เครื่องดินเป็นอาหารแทนสะเก็ดดินที่หายไป และเมื่อบริโภคไปนาน ๆ จึงมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายมากขึ้น การเหยียดผิวก็ยังรุนแรงขึ้น จนเครื่องดินหายไปพวกเขากลับรู้สึกโหยหาต่อไปอีก

๓.๖ เมื่อข้าวสาลี(เกิดเอง) เกิดขึ้น พวกเขาก็ใช้ข้าวสาลีนี้เป็นอาหาร แทน และเมื่อบริโภคข้าวสาลีไปนาน ๆ จึงมีการเปลี่ยนแปลงทาง ร่างกายมากขึ้น คือเกิดอวัยวะเพศชายและเพศหญิงขึ้น ทำให้เกิดลักษณะเป็นมนุษย์ผู้ชายและผู้หญิงเด่นชัด เมื่อคนต่างเพศเพ่งมองกัน จึงเกิดความรู้สึกทางเพศขึ้น และได้เสพเมถุนธรรมกัน การเสพเมถุนธรรมนี้ เขาถือว่าเป็นความชั่ว ฉะนั้น เมื่อเห็นผู้ใดเสพเมถุนธรรมกัน คนส่วนมากจะพากันขับไล่ออกไปจากหมู่ ต่อมา ผู้นิยมเสพเมถุนธรรมจึงแยกตัวไปปลุกเรื่อนอยู่เพื่อมิให้ผู้อื่นเห็น พวกนี้มีคำเรียกต่อมาว่า ผู้ครองเรื่อน (อาคาริก) ผู้ไม่มีเรื่อน เรียกว่า อนาคาริก ซึ่งต่อมา ได้แก่นักบวช

๓.๗ ข้าวสาลีเกิดเองนี้มีลักษณะพิเศษ คือ ต้นที่ถูกเก็บผลไปในตอนเช้า จะผลิตผลขึ้นใหม่อีกในตอนเย็น หรือต้นที่ถูกเก็บผลในตอนเย็น จะผลิตผลขึ้นใหม่อีกในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น พวกเขาจึงมีข้าวสาลีให้บริโภคอย่างไม่บกพร่อง ทั้งนี้เพราะพวกนี้ยังไม่มีการสะสม คือ อยากรับประทานเวลาไหน ก็ไปเก็บมาบริโภคเพียงครั้งละมือ ต่อมา เมื่อมีการสะสมขึ้น คือ บางพวกเก็บมาครั้งเดียวสำหรับบริโภคทั้งเช้าและเย็นบ้าง เก็บไว้บริโภค ๒ วันบ้าง ๔ วันบ้าง ๘ วันบ้าง ทำให้ต้นข้าวสาลีที่ถูกเก็บผลไปแล้วไม่ผลิตผลอีกต่อไป โดยนัยนี้ ข้าวสาลีก็ค่อยลดจำนวนลง จนมหาชนมองเห็นภัยเฉพาะหน้า

๔. ต่อจากนี้ ตรัสเล่าถึงวิวัฒนาการของระบบสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง คือ ตรัสเล่าว่า มหาชนได้ประชุมกันเพื่อแก้ไขป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้น โดยตกลงให้แบ่งสรรที่ดินให้

แต่ละคน (ครอบครัว) มีสิทธิครอบครองเพื่อทำมาหากิน และคัดเลือกผู้มีลักษณะดีให้ทำหน้าที่ปกครองดูแลในฐานะเจ้าของแผ่นดิน จึงมีคำ ขัตติยะ (ตรงกับคำว่า กษัตริยะ ในภาษาสันสกฤต) เกิดขึ้น โดยประชาชนยินดีแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้ปกครองนั้น เนื่องจากผู้ปกครองทำหน้าที่ได้ดี ประชาชน พอใจ จึงมีคำ ราชา เกิดขึ้นและเนื่องจากผู้ปกครองเป็นผู้ที่มหาชนคัดเลือก แต่งตั้ง จึงมีชื่อว่า มหาสมมตราช ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ กลุ่มคนที่เรียกว่า กษัตริย์จึงเกิดขึ้น

ต่อมา เมื่อมีคนละเมียดสิทธิของผู้อื่น และกระทำการทุจริตต่าง ๆ มากขึ้น จึงมีคนอีกกลุ่มหนึ่ง ช่วยทำหน้าที่สั่งสอนและทำพิธีลอยบาปให้ จึงมีคำว่า พรหมณ์ เกิดขึ้น พวกนี้ก็ได้รับการบำรุงเลี้ยงดูจากประชาชนพวกที่นิยมสัพพัญญูธรรม ซึ่งเป็น ผู้ครองเรือนและมีหน้าที่ทำงานต่าง ๆ ตามถนัด จึงมีชื่อว่า เวสสา คือ พวกแพศย์ นอกจากนี้ยังมีประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งทำการทำงานที่ต่ำกว่าพวกแพศย์ จึงมีชื่อว่า สุททะ หรือ สุทร

ตรัสเล่าต่อไปว่า ต่อมา มีกษัตริย์ผู้เบื่อหน่ายหน้าที่ปกครอง จึงออกไปบวชเป็นบรรพชิต เรียกตัวเองว่า สมณะ คำว่า สมณะ จึงเกิดขึ้น แม้พวกพรหมณ์ พวกแพศย์ และพวกสุทรที่เบื่อหน่ายหน้าที่ของตน ๆ ออกบวชเป็นบรรพชิตก็เรียกว่า สมณะ เหมือนกัน

ภานิกมณ

ตรัสสรุปว่า การเป็นกษัตริย์ พรหมณ์ แพศย์ สุทร และแม้สมณะล้วนเป็นโดยธรรม คือหน้าที่ มิใช่โดยวรรณะอย่างที่พวกพรหมณ์เข้าใจ ทั้ง ๕ พวกนี้ ถ้าประพฤติดุธรรม คือ กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต เป็นมิฉชาติภูมิ หลังจากตายก็ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรกเหมือนกัน ถ้าประพฤติดุธรรม คือ สุจริต ๓ หลังจากตายก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน แล้วตรัสสอนให้เจริญโพธิปักขิยธรรม

ในที่สุด ทรงยกคำภีษิตของสังกุมารพรหมมาสนับสนุนพระพุทธภีษิตข้างต้นว่า ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จัดว่า เป็นผู้ประเสริฐในหมู่เทพและมนุษย์

ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต นำศึกษาหลายประการ ขอเสนอเพื่อประกอบการพิจารณา ประดับสติปัญญา ดังนี้

๑. รูปแบบและวิธีการที่ทรงใช้แสดงพระสูตรนี้คล้ายกับพระสูตรที่ ๓ ข้างต้น คือ ทรงสาธกนิทานโบราณคดีมาสนับสนุนหลักธรรมของพระองค์ ทำให้เราใจชวนฟัง ชวนอ่านเป็นอย่างดี

๒. นับเป็นพระสูตรแรกที่ทรงแสดงเรื่องต้นกำเนิดหรือวิวัฒนาการของโลกไว้อย่างแจ่มแจ้ง โดยมีได้มีผู้ใดทูลขอให้ทรงแสดง วิวัฒนาการของโลกที่ทรงแสดงนี้คล้ายมติทางวิทยาศาสตร์ คือ โลกเกิดขึ้นตามธรรมชาติไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้ทำลาย

๓. เพื่อให้เข้าใจเรื่องวรรณะและทรศนะหรือทฤษฏีในเรื่องนี้อย่างชัดเจน ควรอ่านพระสูตรต่อไปนี้ประกอบด้วย คือ (๑) อัมพพัฏฐสูตร และ พรหมชาลสูตร ใน ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ (๒) ปาฏิกสูตร และจักกวัตติสูตร คือพระสูตรที่ ๑ และที่ ๓ ในเล่มนี้

๔. ผลแห่งพระสูตรนี้ อรรถกถาอธิบายว่า สามเณรทั้งสองได้บรรลุอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔

๕. สัมปสาทนียสูตร

ที่มาของชื่อ

สัมปสาทนียสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยความเลื่อมใสยิ่งในพระผู้มีพระภาค หมายถึงความเลื่อมใสของท่านพระสารีบุตรที่บันลือสีหนาท ประกาศพระพุทธานุคุณด้วยอาสาภิวาจา ณ เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค ชื่อนี้จึงตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้แสดง ณ เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาพันทา (นาลันทา) แคว้นมคธ เพื่อกราบทูลความรู้สึกลำบากในพระมหากุณาธิคุณ ที่พระผู้มีพระภาคประทานแก่ท่านและความเลื่อมใสอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีต่อพระองค์

อรรถกถาอธิบายความตรงนี้ไว้ว่า เช้าวันนั้น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่พักเข้าไปบิณฑบาตในเมืองนาพันทา เพื่อสนองความเลื่อมใสของชาวเมือง ครั้นกลับจากบิณฑบาตและฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ได้เข้าสู่ที่พักกลางวันนั่งเข้าผลสมาบัติ เมื่อออกจากผลสมาบัติแล้วได้มีความคิดขึ้นว่า การที่ท่านบรรลุคุณธรรม จนดำรงอยู่ในสาวกบารมีญาณเห็นปานนี้ ก็เพราะท่านได้รับพระมหากุณาธิคุณจากพระผู้มีพระภาค จากนั้น ท่านได้น้อมรำลึกถึงพระพุทธานุคุณโดยพิสดาร ทำให้เกิดปิติโสมนัสแผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลความรู้สึกลำบากนั้นให้ทรงทราบ

พระสูตรนี้เป็นส่วนขยายตอนหนึ่งของ มหาปรินิพพานสูตร ในที่ขนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) คือ ตอนที่ว่าด้วยสารีบุตรบันลือสีหนาท (สารีบุตรตสีหนาท) ข้อที่ ๑๔๕-๑๔๖ ซึ่งเป็นเพียงข้อความเบื้องต้นของพระสูตรนี้ คือข้อที่ ๑๔๑-๑๔๓ (ดูคำแนะนำมหาปรินิพพานสูตรในบทนำของ ที่ขนิกาย มหาวรรค ประกอบด้วย)

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสัมปสาทนียสูตรเป็นคำกราบทูลแบบพรรณนาโวหาร มีการถาม-ตอบ ประกอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยอาสาภิวาจา คือ วาจาอันองอาจ ดุจเสียงราชสีห์คำราม (สีหนาท) ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค อย่างนี้ว่า ไม่เคยมี จักไม่มี และย่อมไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ผู้อื่น ซึ่งจะมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณ ยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาค”

เมื่อทรงท้วงติงว่า พระเถระไม่มีเจโตปริยญาณ (ปัญญาหยั่งรู้วาระจิตของผู้อื่น) ในพระพุทธานุคุณทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน จะรู้เรื่องในพระทัยของพระพุทธานุคุณเหล่านั้นได้อย่างไร ท่านกราบทูลว่า ท่านมีวิธีการอนุমান โดยอาศัยองค์ธรรม ๓ หมวด คือ นิรวรณ ๕ สติปัญญา ๔ และโพชฌงค์ ๗ เป็นเครื่องมือ อนุমানว่า เพราะพระพุทธานุคุณทุกพระองค์ทรงละนิรวรณ ๕ ประการ ได้เด็ดขาด มีพระทัยมั่นคงดีในสติปัญญา ๔ ประการ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ตามความเป็นจริง จึงตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ท่านเปรียบท่านเองกับนายประตูผู้ฉลาดของเมืองชายแดนที่มีกำแพงมั่นคง มีประตูเข้า-ออก เพียงประตูเดียวว่า เขาย่อมรู้จักสัตว์ใหญ่ ๆ ทุกชนิดที่เข้าและออกจากเมืองนั้น โดยพิจารณาสำรวจที่ ทางเข้า-ออกนี้ ฉันทได้ ท่านก็พิจารณาสำรวจ พระพุทธเจ้าทั้งหลายจากธรรม ๓ หมวดนี้ ฉันทนั้น

ภาคนิทเทศ

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลรายละเอียดต่อไปว่า (วันหนึ่ง) ท่านได้เข้าเฝ้าพระผู้มี พระภาคถึง ที่ประทับ ในถ้ำสุกรชาตา ภูเขาชิลมกุฎ เพื่อฟังธรรม พระองค์ก็ทรง แสดงธรรมอย่างยอดเยี่ยม ประณีตยิ่งนัก ทั้งฝ่ายอกุลศ และทั้ง ๒ ฝ่าย เปรียบเทียบกันให้ท่านฟัง ท่านสามารถบรรลุ ธรรมเหล่านั้นทุกประการจึงได้เลื่อมใสใน พระองค์ว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง โดยชอบ พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว”

จากนั้น ท่านได้นำพระธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่าน ซึ่งท่านถือว่าเป็น ธรรมยอดเยี่ยม จำนวน ๑๕ เรื่อง และพระพุทธรูปอื่น ๆ อีก รวมเป็น ๑๖ เรื่องมาพรรณนา คือ

๑. พระธรรมเทศนาเรื่องกุศลธรรม ๘ หมวด
๒. พระธรรมเทศนาเรื่องการบัญญัติอายตนะ ๖ คู่
๓. พระธรรมเทศนาเรื่องการก้าวลงสู่ครุฑ ๔ ประการ
๔. พระธรรมเทศนาเรื่องอาเทศนาปาฏิหาริย์ ๔ ประการ
๕. พระธรรมเทศนาเรื่องบุคคลบัญญัติ ๗ จำพวก
๖. พระธรรมเทศนาเรื่องทสสนสมบัติ ๔ ประการ
๗. พระธรรมเทศนาเรื่องปธาน ๗ ประการ
๘. พระธรรมเทศนาเรื่องปฏิบัติ ๔ ประการ
๙. พระธรรมเทศนาเรื่องมารยาทการพูดและมารยาทคือศีลของบุรุษ
๑๐. พระธรรมเทศนาเรื่องวิธีสั่งสอน ๔ ประการ
๑๑. พระธรรมเทศนาเรื่องความหยิ่งรู้การหลุดพ้นของบุคคลอื่น ๔ ประการ
๑๒. พระธรรมเทศนาเรื่องสี่สวดวาทะ (ลัทธิที่ถือว่า อัตตา และโลกเที่ยง) ๓ ลัทธิ
๑๓. พระธรรมเทศนาเรื่องความหยิ่งรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้
๑๔. พระธรรมเทศนาเรื่องความหยิ่งรู้การจติและการอุปติ
๑๕. พระธรรมเทศนาเรื่องการแสดงฤทธิ์ ๒ ประการ

๑๖. ท่านได้พิจารณาพระพุทธรูปอย่างอื่นอีก ๓ ประการ คือ (๑) บรรดาสิ่งที่กุลบุตรผู้มี ศรัทธา มีความเพียร มีเรี่ยวแรง จะฟังบรรลุ พระผู้มีพระภาคทรงบรรลุครบบริบูรณ์แล้ว (๒) ไม่ทรง หมกมุ่นกับกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมถานุโยค (๓) ทรงได้ฌาน ๔ ที่อยู่เหนือกามาวจรจิต เป็น ฌานที่ทรงใช้เพื่อดำรงอยู่อย่างมีความสุขในปัจจุบัน

ท่านสรุปโดยประกาศความเชื่อมั่นว่า ถ้ามีผู้ถามท่านว่า มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นในอดีตกาล ในอนาคตกาล และในปัจจุบันกาล ซึ่งจะมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาคบ้าง หรือไม่ ท่านจะตอบว่า ไม่มี

ถ้าเขาถามว่า ได้มีสมณะหรือพราหมณ์ในอดีตกาลซึ่งมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณเสมอ กับพระผู้มีพระภาคบ้างหรือไม่ ท่านจะตอบว่า มี ถ้าเขาถามว่า จักมีสมณะหรือพราหมณ์ในอนาคต กาล ซึ่งจะมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณเสมอกับพระผู้มีพระภาคบ้างหรือไม่ ท่านจะตอบว่า มี แต่

ถ้าเขาถามว่า จะมีสมณะหรือพราหมณ์ในปัจจุบัน ซึ่งจะมีปัญญาเสมอกับพระผู้มีพระภาคบ้างหรือไม่ ท่านจะ ตอบว่า ไม่มี เพราะท่านได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่าเป็นไป ไม่ได้เลยที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จะทรงอุบัติขึ้นพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน และได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ที่ท่านพรรณนามานี้ถูกต้องหรือไม่ เป็นการกล่าวต่อพระองค์หรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองว่า ถูกต้อง มิได้กล่าวต่อพระองค์

ท่านพระมหาอุทายี ซึ่งได้นั่งฟังโดยตลอด ได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธานุภาพว่า แม้ทรงมีคุณธรรมดังที่ท่านพระสารีบุตรพรรณานมา พระองค์ไม่ทรงโอ้อวด ช่างน่าอัศจรรย์จริง ๆ พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้ท่านพระสารีบุตรกล่าวธรรมบรรยายนี้แก่พุทธบริษัทบ่อย ๆ เพื่อให้ผู้ที่ยังเคลือบแคลงสงสัยในพระองค์ จักละความเคลือบแคลงสงสัยไปได้

ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีความสมบูรณ์ ทั้งวิธีการแสดงและเนื้อหา และเนื่องจากผู้แสดง ได้เตรียมตัวมาอย่างดีเพื่อประกาศความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในพระผู้มีพระภาค ผู้ฟัง เช่นท่านพระมหาอุทายีจึงรู้สึกซาบซึ้งและประทับใจอย่างยิ่ง จนอดใจไว้ไม่ได้ จึงกราบทูล แสดงความรู้สึกของท่านออกมา

อนึ่ง อาจจะได้ว่า นี่เป็นการบันลือสีหนาทเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค ครั้งสุดท้ายของท่านพระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวา ผู้เลิศทางปัญญาก็ได้ เพราะหลังจากนี้ ท่านก็ได้ปรินิพพาน ณ บ้านเกิด คือ เมืองนาฬันทาเมือง

๖. ปาสาทิกสูตร

ที่มาของชื่อ

ปาสาทิกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเหตุให้เกิดความเลื่อมใส ชื่อนี้ตั้งตามคำกราบทูลของท่านพระอุปัชฌายะ กล่าวคือ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมบรรยายเรื่องนี้จบลง ท่านพระอุปัชฌายะซึ่งยืนถวายงานพักอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระองค์ เกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่ง จนทนไม่ได้ จึงกราบทูลแสดงความรู้สึกของท่าน ออกมา และทูลถามว่า ธรรมบรรยายนี้ ชื่ออะไร ตรัสตอบว่า ชื่อ ปาสาทิกะ

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระจุนทะ สมณทูตและท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทในอัมพวันของพวกเวรัญญาตาคายะ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของท่านพระจุนทะและท่านพระอานนท์เรื่องการแตกสามัคคีของพวกนิกรณห์หลังจากนิกรณห์นาฏบุตรดับขันธได้ไม่นานนัก

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของปาสาทิกสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

ท่านพระจุนทะ สมณทูต (น้องชายของท่านพระสารีบุตร) ซึ่งจำพรรษาอยู่ในกรุงปาวา ได้ทราบข่าวการดับขันธของนิกรณห์ นาฏบุตรและการแตกสามัคคีของพวกนิกรณห์หลังจากนิกรณห์ นาฏบุตรดับขันธได้ไม่นานนัก จึงออกเดินทางมาหาท่านพระอานนท์ที่หมู่บ้านสามคาม ของชาวตาคายะ ในแคว้นสักกะ เล่าเรื่องทั้งหมดให้ท่านพระอานนท์ฟัง พระเถระเห็นว่า เรื่องนี้จะเป็นเหตุให้พระผู้มีพระ

ภาคตรีศเทศนาธรรมที่สำคัญได้เรื่องหนึ่ง จึงชวนท่านพระจุนทะเข้าเฝ้า ณ ปราสาทในอัมพวัน ของพวกเวธัญญาศากยะ กราบทูลตามที่ท่านพระจุนทะเล่าให้ฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ ดับขันธุ์ที่กรุงปาวา เพราะการดับขันธุ์ของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น พวกนิครนถ์จึงแตกแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกันจนถึงขั้นจะฆ่าฟันกัน แม้พวกสาวกนิครนถ์ นาฏบุตรที่เป็น คฤหัสถ์หนุ่มสาว ก็เกิดความเบื่อบ่นหน่ายคลายความรัก รู้สึกท้อถอยในพวกนิครนถ์ ทั้งนี้ เพราะ ธรรมวินัยที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ไม่เป็นไป เพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่ผู้มีใจพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งพำนัก เพราะที่พึ่งพำนักถูกทำลายเสียแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในธรรมวินัยที่ศาสดากล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ก็เป็นเช่นนี้แหละ แล้วทรงอธิบายขยายความโดยพิสดารต่อไป ดังนี้ภาคนี้เทศ

๑. ทรงแสดงเปรียบเทียบเรื่ององค์ประกอบของศาสนา

ทรงแสดงว่า องค์ประกอบของศาสนา ๓ ประการ คือ (๑) ศาสดา (๒) หลัก ธรรม (๓) สาวก เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ศาสนาได้รับการสรรเสริญ หรือถูกตำหนิ ตีเตียน ด้วยเหตุผลต่อไปนี้

๑.๑ ถ้าศาสดาไม่ดี (ไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) หลักธรรมไม่ดี แต่สาวกดี คือ ไม่ยอมปฏิบัติตาม ตามหลักธรรมนั้น ศาสดาและหลักธรรมจะถูกตำหนิตีเตียน ส่วนสาวกได้รับการสรรเสริญ

๑.๒ ถ้าศาสดาไม่ดี หลักธรรมไม่ดี และสาวกก็ไม่ดี คือยอมปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ทั้ง ศาสดา หลักธรรม และสาวกจะถูกตำหนิตีเตียน ผู้ปฏิบัติตาม คำชักชวนไม่ได้บุญ

๑.๓ ถ้าพระศาสดาดี(เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) หลักธรรมดี แต่สาวกไม่ดี คือไม่ปฏิบัติตาม ศาสดา และหลักธรรมนั้นได้รับการสรรเสริญ สาวกถูกตำหนิตีเตียน ส่วนผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมได้บุญ

๑.๔ ถ้าศาสดาดี หลักธรรมดี และสาวกดี คือ ปฏิบัติตาม ทั้งศาสดา หลักธรรม และสาวก ได้รับการสรรเสริญ ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมได้บุญ

๑.๕ ถ้าศาสดาดี หลักธรรมดี และสาวกเข้าใจอรรถแห่งหลักธรรมนั้นอย่างแจ่มแจ้ง เมื่อ ศาสดาดับขันธุ์ไป สาวกไม่ได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง

๒. ทรงแสดงบริบูรณ์และไม่บริบูรณ์ของพรหมจรรย์

๒.๑ ถ้าศาสดาเป็นผู้ไม่มั่นคง ไม่มีประสบการณ์มาก บวชได้ไม่นาน พรหมจรรย์ของศาสดา นั้นไม่บริบูรณ์ ถ้าศาสดาเป็นผู้มั่นคง มีประสบการณ์ บวชมานาน พรหมจรรย์ของศาสดานั้นจึงจะ บริบูรณ์

๒.๒ แม้ศาสดาเป็นผู้มั่นคง เป็นต้น แต่ถ้าสาวกหรือสาวิกาชั้นเถระกัถิ ชั้นมัชฌิมะกัถิ หรือชั้น นวกะกัถิ ชั้นใดชั้นหนึ่งไม่เลียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก้แค้นล้าง ไม่บรรลุนิพพานชั้นอรหัตตผล ไม่อาจกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ ไม่อาจแสดงธรรมแก่คาคกล่าวหาของฝ่ายอื่นได้ พรหมจรรย์ของ ศาสดานั้นก็ไม่บริบูรณ์ (นัยนี้รวมถึงอุบาสก อุบาสิกาด้วย)

ส่วนพรหมจรรย์ที่บริบูรณ์มีนัยตรงกันข้าม

๒.๓ ตรัสสรุปว่า

พระองค์ หลักธรรมและสาวกของพระองค์เป็นองค์ประกอบที่ดี พรหมจรรย์ของพระองค์จึง บริบูรณ์ครบถ้วน แพร่หลายกว้างขวาง ทั้งพระองค์และสาวกของพระองค์เป็นผู้เลิศด้วยลาภและยศ ยังไม่มีผู้ใดในโลกทัดเทียมได้ พรหมจรรย์ของพระองค์บริบูรณ์ครบถ้วน ไม่ยิ่ง ไม่หย่อน ไม่สามารถจะ

ตัดทอน หรือเพิ่มเติมอะไร ๆ ได้อีก ในกรณีนี้ทรงยกเอาหลักธรรมของอุทกดาบส รามบุตร (ผู้เคยเป็นอาจารย์ของพระองค์) มาเปรียบเทียบให้เห็นว่า มีความลึกซึ่งแตกต่างกัน

๓. ทรงแนะนำให้ทำสังคายนา

ทรงแสดงหลักการสังคายนาและธรรมที่ควรสังคายนาไว้ เพื่อให้ดำรงมั่นยืนนาน ต่อไป ดังนี้

๓.๑ หลักการสังคายนา คือ (๑) พร้อมเพรียงกันประชุม (๒) สอบทานอรรถกับบรรณ (๓) สอบทานพยัญชนะกับพยัญชนะ (๔) อย่างทะเลาะวิวาทกัน (๕) ถ้าภิกษุใดทรงจำอรรถและพยัญชนะ มาผิดหรือถูก อย่าเพิ่ง ชื่นชม ยอมรับ หรือคัดค้าน แต่ควรร่วมกันพิจารณาตรวจสอบ ให้ดีก่อน

๓.๒ ธรรมที่ควรสังคายนา ได้แก่ โพธิปักขยธรรม ๓๗ ประการ คือ สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘

๔. เหตุที่ทรงอนุญาตปัจจัย ๔

ทรงอธิบายว่า พระองค์มิได้ทรงแสดงธรรมเพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้น ในปัจจุบัน เท่านั้น ทั้งมิใช่เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเท่านั้น แต่ทรง แสดงธรรมเพื่อประโยชน์ทั้ง ๒ ประการนี้ การที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้สอยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ก็เพราะเหตุผล เดียวกันนี้ มิใช่ออย่างอื่น

๕. ทรงแนะนำวิธีโต้ตอบกับพวกเดียรฉัตรปริพาชก

๕.๑ ถ้าเขากล่าวว่า พวกสมณะ ศากยบุตร ก็ยึดถือลัทธิสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นด้วยการเสพ สุข) ฟังตอบเขาว่า สุขัลลิกานุโยคมี ๒ แบบ คือ (๑) แบบชาวบ้าน ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด พวกเราไม่ยึดถือ (๒) แบบที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลาย กำหนดโดยส่วนเดียว พวกเรายึดถือ ถ้าเขาถามว่า เพื่อหวังอะไร ฟังตอบว่า สุขัลลิกานุโยค ๔ ประการ ที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนดโดยส่วนเดียวนั้น ผู้ยึดถือจะพึงหวังผล ๔ ประการ คือ บรรลุเป็น พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

๕.๒ ถ้าเขากล่าวว่า พวกสมณะ ศากยบุตรมีหลักการไม่แน่นอน ฟังตอบว่า พระองค์ทรง บัญญัติหลักการที่แน่นอนไว้แล้ว เป็น หลักการที่พระสาวก จะไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิตที่ยังเหลืออยู่ ได้แก่ หลักการ ๙ ประการ ที่พระอรหันต์ชีนาสจะไม่ล่วงละเมิดตลอด ชีวิต คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลัก ทรัพย์ ไม่เสพเมถุน ไม่พูดเท็จทั้งที่รู้ ไม่สั่งสมบริโภคนาม ไม่ลำเอียงเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลง และเพราะกลัว

๕.๓ ถ้าเขากล่าวว่า พระสมณโคดมบัญญัติแต่ญาณทัสสนะอันไม่มีขอบเขต ในเรื่องอดีต เท่านั้น ไม่ได้บัญญัติญาณทัสสนะอันไม่มีขอบเขตในเรื่องอนาคตเลย ฟังตอบว่า พระองค์ทรงมีสถานู สาริญาณ (ญาณระลึกชาติก่อนได้ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ) จึงทำให้พระองค์ทรงรู้เรื่องในอดีตอัน ยาวนาน และทรงมีญาณที่เกิดจากการตรัสรู้ (มรรคญาณ ๔ คือ โสดาปัตติมรรคญาณ - อรหัตตมรรค ญาณ) จึงทำให้พระองค์ทรงรู้เรื่องในปัจจุบันและในอนาคตได้ยาวนาน ด้วยพระญาณทั้งสองนี้ พระองค์จึงทรงรู้ว่า อะไรจริงแท้ อะไรไม่จริงแท้ อะไรสมควรพูด อะไรไม่สมควรพูด

๖. ทรงอธิบายเรื่องอื่น ๆ อีกหลายประการ คือ

๖.๑ ทรงอธิบายเหตุที่ทรงได้พระนามว่า ตถาคต

๖.๒ ทรงอธิบายปัญหาที่ทรงพยากรณ์และที่ไม่ทรงพยากรณ์

๖.๓ ทรงอธิบายทฤษฎินิสัยที่สหระคตด้วยชั้นส่วนอดีต คือ ปุพพันตักัปิกทฤษฎี ๑๖ ลัทธิ (ในจำนวน ๑๘ ลัทธิ ที่ตรัสไว้ในพรหมชาล สุตระแห่งทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙)

๖.๔ ทรงอธิบายทฤษฎินิสัยที่สหระคตด้วยชั้นส่วนอนาคต คือ อปรันตักัปิกทฤษฎี ๘ ลัทธิ (ในจำนวน ๔๔ ลัทธิ ที่ตรัสไว้ในพรหมชาลสูตร)

๖.๕ ทรงอธิบายสติปัฏฐาน ๔ และทรงแสดงเหตุผลว่า ทรงบัญญัติ สติปัฏฐาน ๔ ประการนี้เพื่อละ เพื่อก้าวล่วงทฤษฎีเหล่านั้น

ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีความสมบูรณ์ในตัว คือ สมบูรณ์ทั้งเนื้อหาสาระและวิธีการแสดง จึงเข้าใจผู้ฟังทำให้เกิดความประทับใจและความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ท่าน พระอุปัชฌายะกราบทูลในตอนท้ายของพระสูตรนี้

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต น่าศึกษา ดังนี้

๑. ข้อความตอนต้น (ข้อ ๑๔๔-๑๔๕) ของพระสูตรนี้เหมือนกับข้อความตอนต้น (ข้อ ๔๑-๔๒) ของสามคามสูตรในมัชฌิมนิกาย มูลปมณาสก(พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔) คือ ท่านพระจุนทะ ซึ่งจำพรรษาในกรุงปาวา ขณะทีฆนิกาย นาฏบุตร ศาสดาของลัทธิทีฆนิกาย (ที่เรียกว่า ศาสนาเซนในปัจจุบัน) ดับขันธลงในที่นั้น ต่อมาไม่นาน พวกทีฆนิกาย ได้ตีความหลักคำสอนขัดแย้งกันเป็น ๒ ฝ่าย จนเกิดแตกแยกกัน ท่านจึงนำข่าวนี้อ่านให้ท่านพระอานนท์ทราบ ท่านพระอานนท์เห็นเป็นเรื่องสำคัญ จึงชวนท่านพระจุนทะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

สรุปว่า เหตุการณ์และบุคคลที่เป็นต้นเหตุให้ตรัสเทศน์พระสูตรทั้งสองนี้เป็นเหตุการณ์และบุคคลเดียวกัน และน่าจะเป็นคราวเดียวกันด้วย เพราะสถานที่ที่ท่านพระจุนทะไปหาท่านพระอานนท์เป็นสถานที่แห่งเดียวกัน คือ หมู่บ้านสามคาม ของชาวศากยะ แคว้นสักกะ

ที่ต่างกัน คือ (๑) ในสามคามสูตร ไม่ระบุสถานที่แน่นอนว่า เมื่อพระเถระ ทั้งสองเข้าเฝ้านั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ จุดไหนของหมู่บ้านสามคาม แต่ในพระสูตรนี้ ระบุไว้ชัดเจนว่า ขณะที่พระเถระทั้งสองเข้าเฝ้า พระองค์ประทับ อยู่ ณ ปราสาท ในสวนมะม่วงของพวกเวธัญญาศากยะ แคว้นสักกะ ซึ่งมีผู้ สันนิษฐานว่า คงอยู่ในหมู่บ้านสามคามนั่นเอง (๒) ในสามคามสูตร ท่านพระอานนท์ทราบต่อไปจากที่ปรากฏในพระสูตรนี้อีกเล็กน้อย แต่สำคัญมาก เพราะเป็นเหตุให้ทรงแสดงสามคามสูตร คือ ท่านทราบต่อไปว่า ท่านมีความคิดว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานไปแล้ว ขอย่าให้เกิดความวิวาทเช่นนั้นขึ้นใน สงฆ์เลย เพราะความวิวาทเช่นนั้น มิได้เป็นไปได้เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่คนหมู่มากร พระผู้มีพระภาคจึงทรงชี้แจงให้ท่านพระอานนท์หายกังวลตั้งรายละเอียดในสามคามสูตร ส่วนพระสูตรนี้ ทรงแสดงแก่ท่านพระจุนทะผู้นำข่าวนั้นมาให้ทรงทราบ เนื้อความที่ทรงแสดงจึงแตกต่างไปจากสามคามสูตร และยาวกว่า พระธรรมสังคคาทกาทจารย์ จึงจัดแยกสามคามสูตรซึ่งสั้นกว่าและเข้าเกณฑ์มัชฌิมนิกาย ไปรวมอยู่ในมัชฌิม- นิกาย ส่วนพระสูตรนี้เข้าเกณฑ์ทีฆนิกาย จึงจัดแยกมารวมไว้ในทีฆนิกาย ดังที่ ปรากฏ

๒. ระยะทางที่ท่านพระจุนทะมาหาท่านพระอานนท์ที่หมู่บ้านสามคามนั้น ไกลมาก คือ ท่านเดินทางจากกรุงปาวาขึ้นไปทางทิศเหนือ ผ่านกรุงกุสินารา ซึ่งเป็นเมืองหลวงอีกเมืองหนึ่งของแคว้นมัลละ ผ่านแคว้นโกศลที่มีกรุงสาวัตถีเป็นเมืองหลวงจึงเข้าเขตแคว้นสักกะ แสดงว่าต้องเป็นเรื่องสำคัญและใหม่จึงต้องเดินทางไกลเช่นนี้

๓. ยังมีอีกพระสูตรหนึ่งซึ่งปรารภการดับขันธของนิครนถ์ นาฎบุตรเหมือนกัน และมีเนื้อหาสาระสัมพันธ์กับพระสูตรนี้ นั่นคือ สังคีสสูตร ของท่านพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระสูตรที่ ๑๐ ในเล่มนี้ เนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ที่สัมพันธ์กับสังคีสสูตร ได้แก่ ตอนที่พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย โดยทรงแสดงหลักการและธรรมที่ควรสังคายนาไว้ ท่านพระสารีบุตรผู้แสดงสังคีสสูตรที่กรุงปาวา ซึ่งเป็นสถานที่ที่นิครนถ์ นาฎบุตรดับขันธได้ไม่นาน จึงอาศัยเหตุการณ์นี้แสดงวิธี การสังคายนาพระธรรมวินัยตามนัยที่ทรงแนะนำไว้ในพระสูตรนี้ เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมแก่คณะสงฆ์มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับเป็นประธานอยู่ด้วย และเมื่อท่านแสดงจบ พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาสาธุการ เท่ากับทรงรับรองว่า ท่านพระสารีบุตรแสดงวิธีการสังคายนาได้ถูกต้องตามที่ทรงประสงค์

พระสูตรนี้จึงมีความสมบูรณ์และสำคัญยิ่ง

๗. ลักษณะสูตร

ที่มาของชื่อ

ลักษณะสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ชื่อนี้ ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นทราบความเป็นมาของลักษณะมหาบุรุษของพระองค์เอง

อรรถกถาบันทึกความเป็นมาของพระสูตรไว้มีใจความว่า ท่านพระอานนท์เข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ได้ยินชาวกรุงสนทนาเรื่องพระผู้มีพระภาคทรงสมบูรณ์ด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พระวรกาย ของพระองค์จึงดงมายิ่ง แต่ไม่ทราบว่า ลักษณะเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร พระเถระ จึงนำเรื่องนี้มากราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์และตรัสเรื่องนี้ให้ทราบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภทอตุลุปัตติกะ

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของลักษณะสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง มีคาถาประพันธ์ของพระโบราณกเถระประกอบเวทย์ภาษิตของพระผู้มีพระภาค

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มหาบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๓๒ ประการ ย่อมมีคติ ๒ อย่าง คือ ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ (๒) ถ้าออกบวช จะได้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วทรงจำแนกลักษณะ ๓๒ ประการ โดยละเอียด (ข้อ ๑๙๘-๒๐๐) คล้ายกับที่ตรัสไว้ในมหาปทานสูตร (ข้อ ๓๓-๓๖) แห่งที่ฌนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐)

ภาคนิทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า ถึงพวกภิกษุณีนักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา จะจดจำลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการนี้ได้ แต่พวกนั้นไม่ทราบว่า มหาบุรุษทรงทำกรรมอะไรไว้ จึงทรงได้ลักษณะเหล่านี้

จากนั้น ทรงอธิบายสาเหตุที่พระองค์ทรงได้ลักษณะแต่ละประการโดยละเอียด แต่ทรงจัดกลุ่มใหม่ โดยรวมลักษณะที่มีสาเหตุเกี่ยวข้องกันเข้าไว้ในกลุ่มเดียวกัน มิได้ทรงอธิบายโดยลำดับ ๑-๓๒ ตามที่ทรงแสดงไว้ก่อน

ขอแนะนำพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ลักษณะที่ ๑ มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน

สาเหตุในชาติก่อน ทรงสมทานในกุศลธรรม (กุศลกรรมบถ ๑๐) ทรง สมทานมั่นคงในสุจริต ๓ คือ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ในการจำแนกทาน ในการสมทานศีล รักษาอุโบสถ ในความเกื้อกูลมารดา บิดา สมณะ และพราหมณ์ ในความประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล และในกุศลธรรมอันอื่น ๆ (ในที่นี้หมายถึงสัพพัญญุตญาณ) เพราะทรงทำ สังสม พอกพูนกรรมเหล่านี้ ทำให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้น จึงทรงได้ลักษณะนี้

ลักษณะที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๑๕ มีเส้นพระบาทยื่นยาวออกไป มีพระองค์ลีลาว และมีพระวรกายตั้งตรงดุจกายพรหม

สาเหตุ ในชาติก่อน ทรงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑฆาตและ ศัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ เพราะ ทรงทำ สังสม พอกพูนกรรมเหล่านี้ ทำให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้น จึงทรงได้ลักษณะเหล่านี้

ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อสังเกตน่าศึกษา ดังนี้

๑. คำว่า ลักษณะมหาบุรุษ แปลจากคำบาลีว่า มหาบุริสลกขณฺ์ หมายถึงนิมิตหรือเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่า ท่านผู้นี้เป็นมหาบุรุษ

๒. คำว่า มหาบุรุษ หมายถึงบุคคลเช่นไร มีผู้ทูลถามพระผู้มีพระภาคหลายครั้ง เช่น ท่านพระสารีบุตร ดังความปรากฏในมหาบุริสสูตรแห่งสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙) พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ได้แก่ บุคคลผู้ หลุดพ้นแล้ว โดยการเจริญสติปัญญา ๔ และทรงสนทนากับวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ดังความปรากฏในวัสสการสูตรที่ ๑ แห่งอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๑) ความว่า

วัสสการพราหมณ์ กราบทูลว่า มหาบุรุษ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ (๑) เป็นพหูสูต (๒) มีสติ (๓) เป็นคนขยัน (๔) มีปัญญา

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มหาบุรุษ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ (๑) มีกัลยาณธรรม (๒) ถึงความเชี่ยวชาญในจิต (๓) ได้ฌาน ๔ (๔) ได้เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ

๓. ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พราหมณ์มา ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว ดังความที่ตรัสเล่าไว้ในมหาปทานสูตรแห่งทีฆนิกาย มหาวรรค ดังอ้างแล้วข้างต้น และเมื่อพระองค์ประสูติใหม่ ๆ ก็มีการประชุมพราหมณ์ ทำนาย ลักษณะท่านองเดียวกับที่ตรัสเล่าไว้ในมหาปทานสูตร

นอกจากนี้ บรรดาพราหมณ์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลายในสมัยพุทธกาล เป็นผู้ทรงจำลักษณะมหาบุรุษนี้ได้อย่างแม่นยำ ดังความที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ว่าพอ พราหมณ์เหล่านั้นทราบข่าวลือว่า พระสมณโคดม เป็นพุทธเจ้า จึงส่งศิษย์ให้มาพิสูจน์ว่าจริงหรือไม่ โดยให้ตรวจดูลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการนี้ เช่น ที่ปรากฏในอัมพวิสูตร แห่งทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) แสดงว่าความเชื่อเรื่องลักษณะมหาบุรุษ เป็นของศาสนาพราหมณ์ (ดู อด.ต.ก.อ. ๒/๕๙/๑๖๓ ประกอบ)

๔. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้เห็นว่า ทรงทราบเรื่องนี้ดีกว่าพวกพราหมณ์ คือ ทรงทราบว่า ลักษณะมหาบุรุษเกิดจากกรรมในอดีตชาติ ลักษณะมหาบุรุษของพระองค์แต่ละประการ ทรงอธิบายได้ว่าเป็นผลของกรรมอะไร

กล่าวโดยสรุป พระผู้มีพระภาคทรงนำคติความเชื่อเรื่องลักษณะมหาบุรุษของพราหมณ์มา อธิบายขยายความตามกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา

๘. สิงคาลสูตร

ที่มาของชื่อ

สิงคาลสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยสิงคาลกมาณพ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคล ในพระสูตร อนึ่ง ในบางแห่งเรียกชื่อพระสูตรต่างออกไป เช่น สิงคาลสูตรก็มี ลีคาโลวาทสูตรก็มี สิงคาโลวาทสูตรก็มี ทั้ง ๒ ชื่อสุดท้ายนี้ แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระโอวาท ที่ทรงแสดงแก่สิงคาลหรือสิงคาลกมาณพ

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่มาณพชื่อสิงคาลกะ (ลีคาละ หรือ สิงคาละในบางแห่ง) ขณะเสด็จออกจากพระเวฬุวันจะเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ เพื่อทรงแนะนำให้ไว้ทิศตามแบบของอริยวินัย (แบบพุทธ)

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสิงคาลสูตรเป็นแบบบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ และมีคาถาประพันธ์ ประกอบเวยายากรณภาษิตด้วย

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกมาณพกำลังไหว้ทิศอยู่แต่เข้าตรู มีผมและผ้าเปียกปอน จึงตรัสถามเพื่อชวนสนทนาว่า กำลังทำอะไร เมื่อเขา กราบทูลว่า กำลังไหว้ทิศตามคำสั่งของบิดาก่อนบิดาจะตาย จึงตรัสว่า ในอริยวินัย เขาไม่ได้ไหว้ทิศกันแบบนี้ เขาทูลถามว่า ในอริยวินัย เขาไหว้ทิศกันอย่างไร

ตรัสตอบว่า พระอริยสาวกเว้นจากบาปกรรม ๑๔ ประการ คือ กรรมกิเลส ๔ เหตุ ๔ ประการที่ทำให้ทำบาปกรรม และอบายมุข ๖ ประการ ชื่อว่า เป็นผู้ปิดป้องทิศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ภาคนิทเทส

ทรงอธิบายขยายความในภาคอุทเทสข้างต้น ดังนี้

๑. กรรมกิเลส ๔ ประการ ได้แก่ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร และมุสาวาท
  ๒. เหตุ ๔ ประการ ได้แก่ อคติ ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ
  ๓. อบายมุข ๖ ประการ ได้แก่ (๑) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่ง ความประมาท (๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน (๓) การเที่ยวดูมหรสพ (๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน (๕) การคบคนชั่วเป็นมิตร (๖) การเกียจคร้าน
- จากนั้น ทรงอธิบายอบายมุข ๖ ประการนี้โดยละเอียด แล้วทรงอธิบายเรื่อง มิตร ๒ ประเภท คือ มิตรเทียม และมิตรแท้หรือมิตรมีใจดี ประเภทละ ๔ พวก แล้วทรงขยายความของมิตรแต่ละพวก ทั้งฝ่ายมิตรเทียมและมิตรแท้พวกละ ๔ ๆ อีก รวมเรื่องมิตรทั้งหมดมี ๓๒ ประการ

จากนั้น ทรงอธิบายเรื่องการปิดป้องทิศ ๖ โดยทรงแบ่งบุคคล ๖ ประเภท ตามจำนวนทิศทั้ง ๖ ทิศ คือ บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศ เบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง และสมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน และทรงแนะนำให้ปฏิบัติต่อกัน ตามหน้าที่ฝ่าย ละ ๕ ประการ (ยกเว้นหน้าที่ของสมณพราหมณ์ ซึ่งมี ๖ ประการ) เมื่อปฏิบัติได้ครบถ้วนตามหน้าที่ของทิศนั้น ๆ แล้ว ก็ถือว่าเป็นผู้ไหว้ทิศตามแบบอริยวินัย หรือ แบบพุทธครบ บริบูรณ์ ผู้ไหว้ทิศแบบนี้จะปิดป้องทิศได้สำเร็จ

จบธรรมบรรยาย สิงคาลกมาณพมีความเลื่อมใสได้แสดงตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัย ตลอดชีวิต

ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. ทำไมบิดาของสิงคาลกมาณพจึงสั่งกำชับก่อนตายให้ลูกไหว้ทิศ

๒. ทำไมพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงเรื่องนี้

ข้อสังเกตทั้ง ๒ ประการนี้ อรรถกถาบันทึกไว้แล้ว ขอจับใจความมาเสนอ เพื่อประกอบการ พิจารณาประเด็นปัญหา ดังนี้

๑. สิงคาลกมาณพเป็นบุตรของคหบดีมหาศาลคนหนึ่งของกรุงราชคฤห์ เป็นผู้ นับถือ พระพุทธศาสนา ทั้งคหบดีและภรรยาเป็นพระโสดาบัน แต่บุตรไม่มีศรัทธา ในพระศาสนา เมื่อบิดา มารดาแนะนำให้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคและพระมหาเถระมีท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลา นะ ท่านพระมหากัสสปะ เป็นต้น ผู้เป็นบุตรมักตอบว่า เขาไม่มีกิจจะต้องไปหาสมณะเหล่านั้น การ เข้าไปหาสมณะจะ ต้องไหว้ การน้อมตัวลงไหว้ทำให้เจ็บหลัง การนั่งคุกเข่าทำให้เจ็บเข่า การนั่งบน พื้นทำให้เสื่อผ้าแปดเปื้อน เศร้าหมอง เก่าเร็ว การเข้าไปนั่งใกล้ทำให้ต้องสนทนา พูดจากัน ซึ่งจะ นำไปสู่ความสนทสนม และจะต้องนิมนต์ให้รับจีวร บิณฑบาต เป็นต้น ซึ่งทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์เปล่า ๆ ด้วยเหตุนี้ บิดามารดาจึงเลิกแนะนำ ต่อมา เมื่อบิดาป่วยหนัก นอนชมอยู่บนเตียง ได้สั่งสิงคาล กมาณพก่อนตายให้หมั้น ไหว้ทิศ ทั้งนี้โดยหวังว่า สิงคาลกมาณพคงไม่เข้าใจความหมาย และต้องไหว้ ทิศอย่างที่คนทั่วไปไหว้ ซึ่งจะเป็เหตุให้พระผู้มีพระภาคหรือพระอริยสาวกเห็นเข้า แล้วจะช่วย แนะนำให้เข้าใจความหมายตามเจตนาของตนได้

๒. ตอนเช้าตรู่ของวันที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูหมู่สัตว์ที่ควรโปรด ตามพุทธกิจประจำวัน ทรงเห็นอุปนิสัยของสิงคาลกมาณพ จึงเสด็จ มาเทศน์สอนเรื่องนี้ตามที่ผู้เป็น บิดาประสงค์ และทรงมุ่งหมายให้พระธรรมเทศนานี้เป็น คิหิวินัย คือ ข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์สืบไปด้วย

คิหิวินัย หรือ คิหิปฏิบัตินี้ จึงกลายมาเป็นธรรมะสำหรับสังคมที่ชาวพุทธ ทั่วไปยึดถือปฏิบัติ กันสืบมาจนบัดนี้

๙. อาณานาฎิสสูตร

ที่มาของชื่อ

อาณานาฎิสสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยมนต์เครื่องรักษาชื่ออาณานาฎิยะ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหา

สาระของพระสูตร

คำว่า อาฏานาภิกษะ เป็นชื่อปริตร หรือบทสวดมนต์บทหนึ่ง เหมือนรัตนปริตร ชันธปริตร โมรปริตร รัชคคปริตร องคุลิมาลปริตร เป็นต้น ซึ่งนิยมใช้เจริญพระ พุทธรณ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ ชื่อมนต์อาฏานาภิกษะนี้ ตั้งตามชื่อเมืองอาฏานาภา ในอุตรครุฑทวีปที่ท้าวเวสวัณมหาราชปกครองอยู่

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท้าวเวสวัณมหาราช หรือท้าวกุมเวระในนามของท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ ได้สาธยายถวายพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขต กรุงราชคฤห์ เพื่อขอให้พระองค์ทรงเรียนไว้และตรัสบอกแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย สำหรับใช้ป้องกันตัว มิให้พวกอสูรผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนา มาทำอันตรายได้ พระองค์ทรงรับและทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทใช้เป็นมนต์เครื่องรักษาสืบมาจนบัดนี้

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอาฏานาภิกษุสูตร มี ๒ แบบ คือ ตอนต้นของแต่ละภาณวาร เป็นคำบรรยายแบบเล่าเรื่องด้วยคำร้อยแก้ว ตอนที่ ๒ ตัวมนต์อาฏานาภิกษุปริตรเป็น คำร้อยกรองผสมกับคำร้อยแก้ว

ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาณวารที่ ๑

คืนวันหนึ่ง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ พร้อมด้วยกองทัพยักษ์ กองทัพคนธรรพ์ กองทัพกุมภภัณฑ์ และกองทัพนาค เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ท้าวเวสวัณมหาราชได้กราบทูลในนามของท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ ว่า ยักษ์ ชั้นสูงที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี ยักษ์ชั้นกลางที่ไม่เลื่อมใสใน พระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี และยักษ์ชั้นต่ำที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี

กราบทูลต่อไปว่า ยักษ์ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค เพราะทรงสอนให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤตินอกใจกาม จากการพูดเท็จ และจากการดื่มเมา คือสุรา และเมรัย ซึ่งพวกนั้นงดเว้นไม่ได้ จึงไม่พอใจ ไม่ชอบใจ พวกนั้นอาจจะเบียดเบียนพระสาวกทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าได้

ท่านจึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงเรียนมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาภิกษะ เพื่อให้ยักษ์เหล่านั้นเลื่อมใส ช่วยคุ้มครอง รักษา มิให้พุทธบริษัทถูกเบียดเบียนและเพื่อให้อยู่สุขสำราญ

เมื่อทรงเห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยพระอาการดุชนี จึงทรงสาธยายมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาภิกษะจนจบ

ตัวมนต์นั้นเป็นคาถาประพันธ์ มีใจความสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นคำนมัสการและสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ คือ (๑) พระวิปัสสีพุทธเจ้า (๒) พระสิขีพุทธเจ้า (๓) พระเวสสภูพุทธเจ้า (๔) พระกุกสันธพุทธเจ้า (๕) พระโกนาคมนพุทธเจ้า (๖) พระกัสสปพุทธเจ้า (๗) พระศากยโคดมพุทธเจ้า

ตอนที่ ๒ เป็นคำพรรณนาสรรเสริญท้าวมหาราชในทิศทั้ง ๔ คือ (๑) ท้าวอตรฐ ผู้รักษาการณ์ทางทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร (๒) ท้าววิรุฬหก ผู้รักษาการณ์ทางทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวาร (๓) ท้าววิรูปักษ์ ผู้รักษาการณ์ทางทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวาร (๔) ท้าวเวสวัณ

หรือ ท้าวภูเวร ผู้รักษาการณ์ ทางทิศเหนือมีพวักษ์เป็นบริวาร ท้าวมหาราชเหล่านี้มีความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์

ตอนที่ ๓ พรรณนาอุตรกฐทวีปซึ่งอยู่ในอารักขาของท้าวเวสวัณมหาราช โดยพิสดารกว่าทิศอื่น ๆ

ตอนที่ ๔ เป็นค่านมัสการพระผู้มีพระภาค

จากนั้น ท้าวเวสวัณมหาราชทรงพรรณนาสรรพคุณของมนต์เครื่องรักษาชื่อ อาณานาฎิยะนี้เป็นคำร้อยแก้วหรือเวียงการณ และมีคำร้อยกรองหรือคาถาสมด้วย ทรงพรรณนาจบ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ และบริวารก็ทูลลากลับ

ภาณวารที่ ๒

ครั้นรุ่งเช้า พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมแล้วตรัสเล่า เรื่องที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์มาเฝ้า และทรงสาธยายมนต์นั้นให้ฟังโดยละเอียดตามที่ท้าวเวสวัณมหาราชกราบทูล แล้วรับสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นเล่าเรียนมนต์นี้ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป

ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้มีความเกี่ยวข้องกับ เทพนิยาย แต่เป็นเทพนิยาย แบบพุทธ เหมือนมหาสมยสูตรและพระสูตรอื่น ๆ อีกหลายสูตรในทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) เพราะพระสูตรนี้แสดงให้เห็นภาระหน้าที่ของท้าวมหาราช ทั้ง ๔ องค์ ที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน นั่นคือ การอารักขาพระผู้มีพระภาคและพุทธบริษัท ทำให้ท่านที่ปฏิบัติธรรมอยู่ในเสนาสนะป่าเกิดความรู้สึกปลอดภัย มีกำลังใจตั้งหน้าปฏิบัติธรรม จนได้รับผลสำเร็จ

อาณานาฎิยะสูตรนี้ ชาวไทยนิยมสวดในพิธีมงคลต่าง ๆ เรียกว่า สวดภาณยักษ์ บ้าง สวดอาณานาฎิยะ โดยเฉพาะในพิธีตรุษของหลวงสมัยก่อน มีการยิงปืนขณะ สวดอาณานาฎิยะ เรียกว่า ยิงปืนอาณานา

๑๐. สังคีสสูตร

ที่มาของชื่อ

สังคีสสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการสังคายนา ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระ ของพระสูตร

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ณ ท้องพระโรงหลังใหม่ ชื่อ อุพทกะของพวกเจ้ามัลละ เขตกรุงปาวา แคว้นมัลละโดยมีพระผู้มี พระภาคประทับอยู่ด้วย

สาเหตุที่ท่านพระสารีบุตรแสดงพระสูตรนี้มีว่า ก่อนหน้านั้นเล็กน้อย นิครนถ์ นาฎบุตร หรือ ศาสตามหาวิระของศาสนาเซนได้ดับขันธ ณ กรุงปาวานี้ หลังจากศาสดาดับขันธ สาวกของท่านก็แตกสามัคคีกันเป็น ๒ ฝ่าย ท่านพระสารีบุตรจึงยกเหตุการณ์นี้ขึ้นปรารภว่า เป็นเพราะศาสดาสอนไว้ไม่ดี จึงทำให้สาวกตีความคำสอนแตกต่างกัน ส่วนพระธรรมวินัยของพระศาสนานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสสอนไว้ดีแล้ว และเสนอให้เพื่อนพรหมจารีของท่านร่วมกันสังคายนาพระธรรมวินัยนี้ เพื่อให้ดำรงอยู่ได้นาน ไม่ควรทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัย

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสังคีสสูตรเป็นการประมวลหมวดธรรม มีการบรรยายแบบถามเอง-ตอบเอง ประกอบ

ใจความสำคัญของพระสูตร

ในช่วงที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ประมาณ ๕๐๐ รูป และทรงแวะพัก ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร ทรงได้รับนิมนต์จากพวกเจ้ามัลละแห่งกรุงปาวาให้เสด็จไปประทับ เพื่อเป็นสิริมงคล ณ ท้องพระโรงอุพตกะ ซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ ๆ ยังมีได้ใช้สอย ณ ที่นั้น พระองค์ ทรงแสดงธรรมแก่ผู้มาเฝ้าจนค่อนคืน ครั้นทรงแสดงธรรมจบลง และทรงอนุญาต ให้พวกเจ้ามัลละและชาวกรุงปาวากลับบ้านได้ จากนั้น ทรงมอบหมายให้ท่านพระสารีบุตร แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายแทนพระองค์ แล้วทรงสำเร็จสี่ทศโยธา ณ ที่ประทับนั่นเอง

ท่านพระสารีบุตรกล่าวปรารภการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์ หลังจาก นิครนถ์ นาฏบุตร ผู้เป็นศาสตาดับขันธไฉนนาน ณ กรุงปาวานั้นเอง ว่าเป็นเพราะศาสนานั้นสอนธรรมไว้ไม่ดี ส่วนพระธรรมวินัยนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ดี จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุทั้งหลายจะพร้อมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อให้ดำรงมั่นคงยืนนาน เพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งหลายสืบไป

จากนั้น ท่านได้เสนอวิธีการสังคายนาโดยประมวลหลักธรรมทั้งหลายที่มีจำนวนหัวข้อเท่ากันรวมไว้เป็นหมวดเดียวกันคล้ายวิธีการของอังคุตตรนิกาย เช่น ประมวลหลักธรรมจำนวน ๑ ประการ เข้าเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า ธรรมหมวดละ ๑ ประการ ประมวลหลักธรรมจำนวน ๒ ประการ เข้าเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า ธรรมหมวดละ ๒ ประการ โดยทำนองนี้จนถึง ธรรมหมวดละ ๑๐ ประการ

ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกต ดังนี้

๑. พระสูตรนี้ ถือเป็นผลงานที่สำคัญมากขึ้นหนึ่งของท่านพระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวา ผู้เลิศทางปัญญา และได้รับยกย่องว่า เป็นพระธรรมเสนาบดี ของพระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระธรรมราชา ผลงานที่สำคัญมากนอกจากพระสูตรนี้ที่ควรกล่าวถึง ได้แก่

- (๑) มหานิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙)
- (๒) จุฬนิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐)
- (๓) ปฏิสัมภิทามรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑)
- (๔) สัมมาทิฎฐิสูตฺร ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒)
- (๕) ทสุตตรสูตร (คือ พระสูตรที่ ๑๑ ในเล่มนี้)

๒. เหตุเกิดหรือความเป็นมาของพระสูตรนี้ อรรถกถาอธิบายไว้ว่า เป็นไปตามพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาค คือ ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ที่ควรโปรดตามพุททกิจ ประจำวันนั้นแล้ว ทรงเห็นว่า วันนั้น เมื่อพระองค์ทรงมอบหมายให้ท่านพระสารีบุตร แสดงธรรมแทนพระองค์ พระเถระจะแสดงพระสูตรนี้และภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป จะบรรลุอรหัตตผล พระองค์จึงเสด็จนำภิกษุสงฆ์ไปประทับที่ท้องพระโรงนั้น

๓. พระสูตรนี้กับปาสาทิกสูตร (พระสูตรที่ ๖ ในเล่มนี้) ปรารภเหตุการณ์ เดียวกัน คือ การแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์ หลังจากนิครนถ์ นาฏบุตร ผู้เป็นศาสตาดับขันธไปไฉนนาน เหตุการณ์ในปาสาทิกสูตรน่าจะเกิดก่อน เพราะสังเกตจาก พฤติกรรมและคำบอกเล่าของท่านพระจุนทกะ สมณทูต เรื่องนิครนถ์ นาฏบุตร ดับขันธ ทำให้ท่านพระอานนท์เห็นเป็นข่าวใหญ่ สมควรนำขึ้นกราบทูลพระผู้มี พระภาคได้ และในพระสูตรนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายทำ สังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อให้ดำรงอยู่ได้นาน (ดูคำแนะนำปาสาทิกสูตร ประกอบ)

เหตุการณ์ในพระสูตรนี้ แม้จะเกิดทีหลัง แต่เนื่องจากห่างกันไม่นาน และสถานที่แสดงพระสูตรกับสถานที่ดับขันธของนิครนถ์ นาฏบุตรเป็นที่เดียวกัน จึงอ้างซ้ำได้อีก และที่สำคัญ ท่านได้สนองพระดำริของพระผู้มีพระภาคที่ทรงแนะนำไว้ในปาสาทิกสูตร โดยเสนอวิธีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งพระผู้มีพระภาคก็ทรงรับรองว่าถูกต้อง เป็นผลงานที่ดี

จุดเด่นและสำคัญของพระสูตรนี้ คือ เป็นต้นแบบของการทำสังคายนาพระธรรมวินัยในสมัยต่อมา หลังจากท่านและพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว

๔. การรวบรวมพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ตามลำดับจำนวนแบบสังคีสสูตรนี้ พระธรรมสังคาคาจารย์ผู้ทำสังคายนาหลังพุทธปรินิพพาน ก็ได้นำไปใช้อย่างเห็น ได้ชัด คือ การจัดหมวดหมู่พระสูตรในอังคุตตรนิกาย ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างดี

๑๑. ทสุตตรสูตร

ที่มาของชื่อ

ทสุตตรสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรม ๑ ถึง ๑๐ ประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า ทสุตตระ มาจากคำ ๒ คำ คือ ทส แปลว่า ๑๐ + อุตฺตร แปลว่า ยิ่ง, เหนือ, เบื้องบน เป็นต้น รวมกัน อาจแปลว่า ยิ่งกว่า ๑๐ เกิน ๑๐ หรือ สูงสุด แค่ ๑๐ ก็ได้ แต่คงไม่ตรงกับความหมายที่ท่านใช้ในพระสูตรนี้ คำนี้หรือรอกกา อธิบายไว้ ๓ นัย ความหมายของพระสูตรที่แปลไว้ข้างต้นเป็นเพียงความหมาย นัยที่ ๒ เท่านั้น ความหมายทั้ง ๓ นัยมีดังนี้

๑. ที่ชื่อว่า ทสุตตระ เพราะในพระสูตรนี้ ท่านตั้งมาติกาไว้ ๑๐ บท แล้วจำแนกหมวดธรรมตามมาติกาทั้ง ๑๐ บทนั้น

๒. ที่ชื่อว่า ทสุตตระ เพราะมีหมวดธรรมที่มีองค์ธรรมจำนวนตั้งแต่ ๑ ถึง ๑๐ ประการ (สูงสุดแค่ ๑๐)

๓. ที่ชื่อว่า ทสุตตระ เพราะในแต่ละหมวดธรรม ท่านตั้งปัญหาไว้ต่าง ๆ กัน ถึง ๑๐ ปัญหา

ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ขณะตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปพัก ณ ฝั่งสระโบกขรณีชื่อคัคครา ใกล้กรุงจัมปา (นครหลวงของแคว้นอังคะซึ่งขณะนั้นขึ้นกับแคว้นมคธ) เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นบรรลุพระนิพพาน เพื่อทำที่สุดทุกข์ ดังที่ท่านยกขึ้นเป็นนิกเขปทว่า

“เราจักกล่าวทสุตตรสูตร อันเป็นธรรมเครื่องปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัด เพื่อบรรลุพระนิพพาน เพื่อทำที่สุดทุกข์”

รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของทสุตตรสูตร เป็นการประมวลหมวดธรรมแบบเดียวกับสังคีสสูตร แต่วิธีการจำแนกหมวดธรรมต่างกัน และนับเป็นวิธีการที่แปลกและใหม่ ไม่มีในพระสูตรอื่น ๆ

ใจความสำคัญของพระสูตร

๑. โครงสร้าง

โครงสร้างของพระสูตรนี้ประกอบด้วยส่วน ๒ ส่วน คือ (๑) มาติกา (๒) หมวดธรรม มาติกา มี ๑๐ บท และหมวดธรรมก็มี ๑๐ หมวด

มาติกา ๑๐ บท มีเค้าโครง ดังนี้

๑. ธรรมที่มีอุปการะมาก	๒. ธรรมที่ควรเจริญ

๓. ธรรมที่ควรกำหนดรู้	๔. ธรรมที่ควรละ
๕. ธรรมที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม	๖. ธรรมที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
๗. ธรรมที่แทงตลอดได้ยาก	๘. ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น
๙. ธรรมที่ควรรู้อย่าง	๑๐. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

หมวดธรรม ๑๐ หมวด ได้แก่ หมวดธรรมที่มีองค์ธรรม ๑ ประการ จนถึง หมวดธรรมที่มีองค์ธรรม ๑๐ ประการ แต่ท่านใช้สั้น ๆ ว่า ธรรม ๑ ประการ ธรรม ๒ ประการ เป็นต้น แต่ละหมวดธรรม เช่น ธรรม ๑ ประการ ประกอบด้วยธรรมมีอุปการะมาก ธรรมควรเจริญ ธรรมควรกำหนดรู้ จนถึง ธรรมที่ควรทำให้แจ้งตามเค้าโครงของมัตติกา

ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกต นำศึกษาหลายประการ ขอเสนอเพื่อประกอบการพิจารณา ประดับสติปัญญา ดังนี้

๑. ในเรื่องความเป็นมาของพระสูตรนี้

๑.๑ เรื่องภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป โดยประมาณ อรรถกถาบันทึกไว้ว่า โดยปกติพวกภิกษุไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคครั้งใหญ่ ๆ ปีละ ๒ ครั้ง คือ ก่อนเข้า พรรษาและออกพรรษาแล้ว ก่อนเข้าพรรษาไปกราบทูลขอเรียนกัมมัญฐาน เพื่อนำไปเจริญ ระหว่างจำพรรษา ณ ที่ต่าง ๆ ครั้นออกพรรษาแล้ว ไปกราบทูลรายงานผลการปฏิบัติกัมมัญฐาน ในโอกาสที่ภิกษุทั้งหลายมาเฝ้า นั้น มักรับสั่งให้ไปหา ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะ เพื่อให้ช่วยแนะนำด้วยในกรณีที่คุณนั้นเป็น สาวกเวเนยยะ คือ ผู้สามารถบรรลุธรรมได้ด้วยการฟังพระธรรมเทศนาจากพระองค์ หรือจากพระสาวกของพระองค์ ในครั้งนี้ก็เหมือนกัน ทรงเห็นว่า ภิกษุพวกนี้เป็นสาวกเวเนยยะจึงทรงแนะนำให้ไปหาท่านพระสารีบุตร และเมื่อภิกษุเหล่านั้นได้ฟังทสูตรสูตรจบลง ทั้งหมดได้บรรลุอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ประการ

๑.๒ คำที่ท่านพระสารีบุตรใช้ทักทายภิกษุเหล่านั้น ในตอนเริ่มต้น พระสูตรว่า “ท่านภิกษุทั้งหลาย” แปลจากคำว่า “อาวุโส ภิกษเว” อรรถกถาอธิบาย ว่า เป็นคำที่พระสาวกใช้ทักทายกัน ถ้าเป็นคำทักทายที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้ กับภิกษุทั้งหลาย มีแต่คำว่า “ภิกษเว” เท่านั้น แต่โดยทั่วไปพระสาวกจะทักทายกันเพียงสั้น ๆ ว่า “อาวุโส” (ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย) เท่านั้น

๒. ในเรื่องรูปแบบ ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า รูปแบบของทสูตรสูตรเป็นการประมวลหมวดธรรมแบบเดียวกับสังคีตสูตร แต่วิธีการจำแนกหมวดธรรมต่างกัน และนับเป็นวิธีการที่แปลกและใหม่ ไม่มีในพระสูตรอื่น ๆ นั้น ขอขยายความให้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

รูปแบบการจัดหมวดหมู่พระสูตร โดยถือจำนวนหัวข้อธรรมเป็นเกณฑ์ เป็นวิธีการของอังคุตตรนิกาย คือ จัดรวมพระสูตรที่มีองค์ธรรม หรือหลักธรรม ๑ ประการ เข้าเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า เอกกนิบาต จัดรวมพระสูตรที่มีหลักธรรม ๒ ประการ เข้าเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า ทุกนิบาต เป็นต้นไป จนถึงพระสูตรที่มีหลักธรรม ๑๑ ประการหรือเกินกว่านั้น เรียกว่า เอกาทสกนิบาต

ในสังคีตสูตร ท่านพระสารีบุตรใช้วิธีจัดหมวดหลักธรรมตามจำนวนหัวข้อ เช่นเดียวกับอังคุตตรนิกาย แต่ท่านใช้ประมวลหลักธรรมทั้งหมด เข้าเป็น ๑๐ หมวด ตั้งแต่หมวดละ ๑ ประการ จนถึงหมวดละ ๑๐ ประการบรรจุไว้ในพระสูตรเดียว พระสูตรนั้นจึงมีความยาวเข้าเกณฑ์ของทีฆนิกาย

ในพระสูตรนี้ ท่านใช้วิธีการใหม่ คือ จัดรวมหลักธรรมเข้าเป็นหมวดตั้งแต่ หมวดละ ๑ ประการ จนถึง ๑๐ ประการ และท่านกำหนดบทมคคาธิกาขึ้น ๑๐ บท สำหรับจำแนกหลักธรรมของแต่ละหมวด ดังแสดงไว้ข้างต้นแล้ว

๓. มองโดยรวม อาจเห็นว่า ท่านพระสารีบุตรประสงค์จะเสนอรูปแบบการ สังกายนาพระธรรมวินัยอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวใหม่ที่ท่านคิดขึ้นภายหลังจาก แสดงสังคีสสูตรไปแล้ว ข้อนี้แสดงให้เห็นอัจฉริยภาพของท่านได้ดียิ่ง

กล่าวโดยสรุป ที่มคคาธิกาเป็นนิกายแรกของพระสูตรตันตปิฎก หมายถึงประมวลพระสูตรขนาดยาว แบ่งออกเป็น ๓ ตอนหรือหมวด เรียกว่า วรรค คือ ๑) สีสันธวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องศีลและพรตต่าง ๆ ทั้งในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา มี ๑๓ สูตร ๒) มหาวรรค หมวดที่มีชื่อตามชื่อของพระสูตรที่มีคำว่า “มหา” เป็นคำต้นชื่อมารวมไว้มี ๑๐ พระสูตร ๓) ปาฎิกวรรค เป็นหมวดที่มีชื่อตามชื่อของพระสูตรแรกของวรรคคือปาฎิกสูตร มี ๑๑ พระสูตร เนื้อหาพระสูตรในที่มคคาธิกาถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุด เท่าที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ในบทต่อไปจะได้ศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในที่มคคาธิกา ต่อไป

บทที่ ๓ ศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏในทีฆนิกาย

เนื้อหาแห่งพระสูตรในทีฆนิกายถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุดเท่าที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ในงานวิจัยนี้ จะขอประมวลเอาหลักธรรมในทีฆนิกายที่สำคัญมาแนะนำไว้โดยสรุป พอเป็นแนวทางให้ท่านผู้สนใจ ได้ติดตามไปค้นคว้าหาอ่านได้โดยละเอียด ในพระไตรปิฎก ซึ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว ทั้งฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทย หลักคำสอนที่สำคัญในทีฆนิกาย นำมาสรุปไว้ดังต่อไปนี้

๓.๑ แก่นธรรมในสี่ลขันธวรรค

ทีฆนิกาย สี่ลขันธวรรค มีพระสูตร ๑๓ สูตร แก่นธรรมที่ปรากฏในแต่ละสูตรมี ดังนี้

๑. พรหมชาลสูตร สูตรว่าด้วยข่ายอันประเสริฐ^{๑๔}

พระพุทธเจ้าตรัสสี่ล ๓ หมวด อันเป็นเรื่องที่คนจะกล่าวชมเชยพระองค์ สี่ล ๓ หมวดแบ่งออกเป็น สี่ลอย่างเล็กน้อย สี่ลอย่างกลาง และสี่ลอย่างใหญ่

สี่ลอย่างเล็กน้อย (จุฬศีล)

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติล่วงพรหมจรรย์
๒. เว้นจากพูดปด, พูดส่อเสียด (ยุให้แตกกัน), พูดคำหยาบ ๆ, พูดเพ้อเจ้อ
๓. เว้นจากทำลายพืชและต้นไม้
๔. ฉันทมือเดียว เว้นจากการฉันทอาหารในเวลากลางคืน, เว้นการฉันทในเวลาวิกาล, เว้นจากฟ้อนรำขับร้อง ประโคม และดูการเล่น, เว้นจากทัดทรง ประดับประดารา่างกายด้วยระเบียบดอกไม้ของหอม เครื่องทา เครื่องย้อมผัดผิวต่าง ๆ, เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่มีภายในใสนุ่นหรือสำลี, เว้นจากการรับทองและเงิน

๕. เว้นจากการรับข้าวเปลือกดิบ, เนื้อดิบ, เว้นจากการรับหญิง หรือหญิงรุ่นสาว, เว้นจากการรับทาสี ทาสา, เว้นจากการรับแพะ, แกะ, ไก่, สุกร, ช้าง, โค, ม้า, ลา, เว้นจากการรับนา, สวน.

๖. เว้นจากการชกส้อม, การค้าขาย, การโกงด้วยตาชั่ง ด้วยเงินเหรียญ (สำริด) และด้วยการนับ (ชั่ง, ตวง, วัด,)

๗. เว้นจากการใช้วิธีโกงด้วยให้สินบน หลอกหลวงและปลอมแปลง, เว้นจากการตัด (มือ, เท้า) การฆ่า การมัด การข่มขืนทรัพย์ (ในทาง) การปล้น การจู่โจมทำร้าย

สี่ลอย่างกลาง (มัชฌิมศีล)

๑. เว้นจากการทำลายพืช
๒. เว้นจากการสะสมอาหารและผ้า เป็นต้น
๓. เว้นจากการเล่นหลากชนิด เช่น ฟ้อนรำ เป็นต้น

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๘/๑-๔๗.

๔. เว้นจากการพนันต่างชนิด
๕. เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่
๖. เว้นจากการประดับประดาตกแต่งร่างกาย
๗. เว้นจากตริจฉานกถา (พูดเรื่องไร้ประโยชน์หรือที่ขัดกับสมณเพศ)
๘. เว้นจากการพูดแข่งดีหรือข่มขู่กัน
๙. เว้นจากการชกสือ
๑๐. เว้นจากการพูดปด, การพูดประจบ, การพูดอ้อมค้อม (เพื่อหวังลาภ), การพูดกด, การพูดเอาลาภแลกลาภ (หวังของมากด้วยของน้อย). (ในแต่ละข้อนี้มีการแจกรายละเอียดออกไปมาก).

ศีลอย่างใหญ่ (มหาศีล)

๑. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยตริจฉานวิชา เช่น ทายนิमित, ทายฝัน, ทายหนูกัดผ้า เป็นต้น.
๒. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยตริจฉานวิชา เช่น คุณลักษณะแก้วมณี , ลักษณะไม้ถ้อ, ลักษณะผ้า, ลักษณะคัสตรา เป็นต้น.
๓. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยตริจฉานวิชา เช่น ทายทักเกี่ยวกับพระราชา ด้วยพิจฉาดาวฤกษ์
๔. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยตริจฉานวิชา เช่น ทายจันทรปราคาสุริยุปราคา เป็นต้น.
๕. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยตริจฉานวิชา เช่น ทายฝันชุก ฝันแล้ง เป็นต้น.
๖. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยตริจฉานวิชา เช่น การบน, การแก้บน, การประกอบยา

ทิวฎี ๖๒ ประการ

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงความคิดเห็น ๖๒ ประการของสมณพราหมณ์ในครั้งนั้น คือพวกที่มีความเห็นปรารถนาเบื้องต้นของสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นมาอย่างไร (ปุพพัตตักปัฏิกะ) ๑๘ ประเภท กับพวกที่มีความเห็นปรารถนาเบื้องต้นสิ่งต่าง ๆ ว่าจะลงสุดท้ายอย่างไร (อปรัตักปัฏิกะ) ๔๔ ประเภท (รวมเป็น ๖๒) ดังต่อไปนี้ : -

ความเห็นปรารถนาเบื้องต้น ๑๘

ทิวฎีหรือความเห็นประเภทนี้ (ปุพพัตตักปัฏิกะ) ที่มี ๑๘ นั้น แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ หมวดที่เห็นว่าเที่ยง (สัสสวาทะ) ๔, เห็นว่าบางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง (เอกัจจสัสสติกะ เอกัจจจสัสสติกะ) ๔, เห็นว่ามีที่สุดและไม่มีที่สุด (อันตานันติกะ) ๔, พูดชัดสายไม่ตายตัวเหมือนปลาไหล (อมราวิกเขปิกะ) ๔, เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ (อธิจสมุปปันนะ) ๒ รวมเป็น ๑๘ ดังรายละเอียด คือ : -

(๑) หมวดเห็นว่าเที่ยง (สัสสวาทะ) ๔

๑. เห็นว่าตัวตน (อัตตา) และโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ ตั้งแต่ชาติเดียว จนถึงแสนชาติ
๒. เห็นว่าตัวตน และโลกเที่ยง เพราะระลึกได้เป็นกัป ๆ ตั้งแต่กัปเดียวถึง ๑๐ กัป
๓. เห็นว่าตัวตน และโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้มากกัป ๆ ตั้งแต่ ๑๐ กัปถึง ๔๐ กัป
๔. นักเดา เดาตามความคิดคาดคะเนว่า โลกเที่ยง

(๒) หมวดเห็นว่าบางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง (เอกัจจสัสสติกะ เอกัจจจสัสสติกะ) ๔

๑. เห็นว่าพระพรหมเที่ยง แต่พวกเราที่พระพรหมสร้างไม่เที่ยง

๒. เห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกที่มีโทษเพราะเล่นสนุกสนาน (ชิตทาปโทสิกา) ไม่เที่ยง

๓. เห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกที่มีโทษเพราะคิดร้ายผู้อื่น (มโนปโทสิกา) ไม่เที่ยง

๔. นักเดา เดาตามความคิดคาดคะเนว่า ตัวตนฝ่ายกายไม่เที่ยง ตัวตนฝ่ายจิตเที่ยง

(๓) หมวดเห็นว่ามีที่สุดและไม่มีที่สุด (อัตตानันติกะ) ๔

๑. เห็นว่าโลกมีที่สุด

๒. เห็นว่าโลกไม่มีที่สุด

๓. เห็นว่าโลกมีที่สุด เฉพาะด้านบนกับตัวล่าง ส่วนด้านกว้างหรือด้านขวางไม่มีที่สุด

๔. นักเดา เดาตามความคิดคาดคะเนว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่

(๔) หมวดพูดชัดส่ายไม่ตายตัวแบบปลาไหล (อมราวิกเขปิกะ) ๔

๑. เกรงว่าจะพูดปด จึงพูดปฏิเสธว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่, อย่างนั้นก็ไม่ใช่, อย่างอื่นก็ไม่ใช่, มิใช่ ก็ไม่ใช่

๒. เกรงว่าจะยึดถือ จึงพูดปฏิเสธแบบข้อ ๑

๓. เกรงว่าจะถูกซักถาม จึงพูดปฏิเสธแบบข้อ ๑

๔. เพราะโง่เขลา จึงพูดปฏิเสธแบบข้อ ๑ และไม่ยอมรับหรือยืนยันอะไรเลย

(๕) หมวดเห็นว่ามีสิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเอง ไม่มีเหตุ (อธิจจสมุปปีนนะ) ๒

๑. เห็นว่ามีสิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ เพราะเคยเกิดเป็นอสัญญีสัตว์.

๒. นักเดา เดาเอาตามความคิดคาดคะเนว่า สิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ

ความเห็นปรารภเบื่องปลาย ๔๔

ทิวฐิ หรือความเห็นปรารภเบื่องปลาย (อปรัันตักปัปิกะ) ที่มี ๔๔ นั้น แบ่งออกเป็น ๕ หมวด หมวดที่เห็นว่ามีสัญญาความจำได้หมายรู้ (สัญญาวาทะ) ๑๖, หมวดที่เห็นว่าไม่มีสัญญา (อสัญญาวาทะ) ๘, หมวดที่เห็นว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เนวสัญญานาสัญญิวาทะ) ๘, หมวดที่เห็นว่าขาดสัญญา (อุจเฉทวาทะ) ๗, หมวดที่เห็นว่าสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ) ๕ รวมเป็น ๔๔ ดังรายละเอียด คือ :

(๑) หมวดเห็นว่ามีสัญญา (สัญญาวาทะ) ๑๖

๑. ตนมีรูป

๒. ตนไม่มีรูป

๓. ตนทั้งมีรูป ทั้งไม่มีรูป

๔. ตนมีรูปก็มีใช่ ไม่มีรูปก็มีใช่

๕. ตนมีที่สุด

๖. ตนไม่มีที่สุด

๗. ตนทั้งมีที่สุด ทั้งไม่มีที่สุด

๘. ตนมีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่

๙. ตนมีสัญญา (ความจำได้หมายรู้) เป็นอันเดียวกัน

๑๐. ตนมีสัญญาต่างกัน

๑๑. ตนมีสัญญาเล็กน้อย

๑๒. ตนมีสัญญาหาประมาณมิได้

๑๓. ตนมีสุขโดยส่วนเดียว

๑๔. ตนมีทุกข์โดยส่วนเดียว

๑๕. ตนมีทั้งสุขทั้งทุกข์

๑๖. ตนไม่มีทุกข์ไม่มีสุข

ตนทั้งสิบหกประเภทนี้ ตายไปแล้ว ก็มีสัญญา คือความจำได้หมายรู้ทั้งสิ้น

(๒) หมวดเห็นว่าไม่มีสัญญา (อสังญีวาหะ) ๘

เห็นว่าตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๘ ข้างต้น คือตนมีรูป จนถึงตนมีที่สุดก็มีใจ ไม่มีที่สุดก็มีใจ ทั้งแปดประเภทนี้ ตายไปแล้ว ก็ไม่มีสัญญา คือไม่มีความจำได้หมายรู้

(๓) หมวดเห็นว่ามีสัญญาก็มีใจ ไม่มีสัญญาก็มีใจ (เนวสังญีวาหะ) ๘

เห็นว่าตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๘ ข้างต้น คือตนมีรูป จนถึงตนมีที่สุดก็มีใจ ไม่มีที่สุดก็มีใจ ทั้งแปดประเภทนี้ ตายไปแล้ว มีสัญญาก็มีใจ ไม่มีสัญญาก็มีใจ

ทั้งสามหมวดนี้ รวมเรียกว่า อุทธมาชตนิกา แปลว่า พวกที่มีความเห็นเกี่ยวกับสภาพเมื่อตายไปแล้วจะเป็นอย่างไร

(๔) หมวดเห็นว่าขาดสูญ (อุจเฉทวาหะ) ๗

๑. ตนที่เป็นของมนุษย์และสัตว์

๒. ตนที่เป็นของทิพย์ มีรูป กินอาหารหยาบ

๓. ตนที่เป็นของทิพย์ มีรูป สำเร็จจากไป

๔. ตนที่เป็นอากาศัญญายตนะ

๕. ตนที่เป็นวิญญูณัญญายตนะ

๖. ตนที่เป็นอากิจจัญญายตนะ

๗. ตนที่เป็นเนวสังญานาสัญญายตนะ

ทั้งเจ็ดประเภทนี้ เมื่อสิ้นชีพแล้ว ก็ขาดสูญ ไม่เกิดอีก

(๕) หมวดเห็นสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมนิพพาน) ๕

๑. เห็นว่าการเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานอย่างยอดเยี่ยมในปัจจุบัน. ๒, ๓, ๔, ๕ เห็นว่าการเพียบพร้อมด้วยฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ เป็นนิพพานอย่างยอดเยี่ยมในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า ในที่สุดได้ตรัสสรุปว่า สมณพราหมณ์ทุกคนที่ทวิภูริความเห็นความเห็นต่าง ๆ รวม ๖๒ ประการเหล่านี้ ย่อมได้เสวยอารมณ์ เพราะอาศัยอายตนะสำหรับถูกต้อง ๖ อย่าง (คือตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ), เพราะเหตุที่เสวยอารมณ์จึงเกิดต้นหาความทะยานอยาก, เพราะเหตุที่มีความทะยานอยาก จึงมีความยึดมั่นถือมั่น, เพราะเหตุที่มีความยึดมั่นถือมั่น จึงมีภพ คือความมีความเป็น, เพราะเหตุที่มีความมีความเป็น (ภพ) จึงมีชาติ คือความเกิด, เพราะเหตุที่มีความเกิด จึงมีความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก คร่ำครวญ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ และความคับแค้นใจ. สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมติดอยู่ในข่ายแห่งความเห็นทั้งหกสิบสองนี้เหมือนปลาติดข่ายฉะนั้น. ส่วนตลาคตเป็นผู้ถอนต้นหาอันจะนำไปให้เวียนอยู่ในภพได้แล้ว กายยังดำรงอยู่ตราบใด ก็มีผู้แลเห็นเมื่อกายทำลายไปแล้ว ก็ไม่มีผู้แลเห็น.

๒. สำนัญญผลสูตร สูตรว่าด้วยผลของความเป็นสมณะ^{๑๕}

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงของการออกบวชเป็นสมณะไว้เป็นข้อ ๆ ดังนี้ : -

๑. ผู้เคยเป็นทาสหรือกรรมกรของพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อออกบวชประพฤติตนดีงามแล้ว จะทรงเรียกร้องให้กลับไปเป็นทาสหรือกรรมกรตามเดิมหรือไม่ พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสตอบว่า ไม่เรียกกลับ แต่จะแสดงความเคารพถวายปัจจัย ๔ และถวายความคุ้มครองอันเป็นธรรม. ตรัสสรุปว่า นี่เป็นผลของความเป็นสมณะที่เห็นได้ในปัจจุบัน

๒. คนทำนาของพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อออกบวชประพฤติตนดีงามแล้ว จะทรงเรียกร้องให้กลับไปทำนาให้ตามเดิมหรือไม่ ตรัสตอบเหมือนข้อแรก จึงนับเป็นผลของความเป็นสมณะที่เห็นได้ในปัจจุบัน

๓. คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี พังธรรมเลื่อมใสแล้วออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ สมบูรณ์ด้วยศีล (พรรณนาศีลอย่างเล็กน้อย อย่างกลาง อย่างใหญ่ เหมือนในพรหมชาลสูตร), สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีให้บาปอกุศลเกิดขึ้นท่วมทับจิต, มีสติสัมปชัญญะ, มีความสันโดษ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้, ออกป่าบำเพ็ญสมาธิ ละกิเลสที่เรียกว่านิวรณ์ ๕ เสียได้ จึงได้บรรลุมานที่ ๑ นี้ก็เป็นผลของความเป็นสมณะที่เห็นได้ในปัจจุบัน

๔. ได้บรรลุมานที่ ๒

๕. ได้บรรลุมานที่ ๓

๖. ได้บรรลุมานที่ ๔

๗. น้อมจิตไปเพื่อเกิดความรู้เห็นด้วยปัญญา (ญาณทัสสนะ) ว่า กายมีความแตกทำลายไปเป็นธรรมดา วิญญาณก็อาศัยและเนื่องในกายนี้ (วิปัสสนาญาณ ญาณอันทำให้เห็นแจ้ง)

๘. นิรมิตร่างกายอื่นจากกายนี้ได้ (มโนมยิทธิ คือฤทธิ์ทางใจ)

๙. แสดงฤทธิ์ได้ เช่น น้อยคนทำให้เป็นมากคน มากคนทำให้เป็นน้อยคน เดินน้ำ ดำดิน เป็นต้น (อิทธิวิริ)

๑๐. มีหูทิพย์ ได้ยินเสียงไกลไกล ที่เกินวิสัยของมนุษย์ธรรมดา (ทิพย์โสต)

๑๑. กำหนดรู้ใจผู้อื่นได้ (เจโตปริยญาณ)

๑๒. ระลึกชาติในอดีตได้ (ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ)

๑๓. เห็นสัตว์อื่นตายเกิดด้วยตาทิพย์ (เรียกว่าทิพย์จักขุ หรือจุตูปปาตญาณ คือญาณรู้ความตาย และความเกิดของสัตว์)

๑๔. รู้จักทำอาสวะ คือกิเลสที่หมักหมม หรือหมักดองในสันดานให้สิ้นไป (อาสวักขยญาณ)

เมื่อจะย่อผลแห่งความเป็นสมณะที่เห็นได้ในปัจจุบันทั้งสิบสี่ข้อนี้เป็นหมวด ๆ ก็อาจย่อได้ ๓ หมวด คือ หมวดที่ ๑ ทำให้พ้นจากฐานะเดิม คือพ้นจากความเป็นทาส เป็นกรรมกร พ้นจากความ เป็นชวานา ได้รับการปฏิบัติด้วยดี แม้จากพระมหากษัตริย์ คือผลข้อ ๑ กับข้อ ๒ หมวดที่ ๒ เมื่อ อบรมจิตใจจนเป็นสมาธิ ก็เป็นเหตุให้ได้มาน ที่ ๑ ถึง ๔ อันทำให้ละกิเลสอย่างกลางได้ คือผลข้อ ๓, ๔, ๕, และ ๖. หมวดที่ ๓ ทำให้ได้วิชา ๘ อันเริ่มแต่ข้อ ๗ ได้วิปัสสนาญาณ จนถึงข้อ ๑๔ ได้อาสวักขยญาณ)

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐-๒๕๓/๔๘-๘๖.

๓. อัมพัญญสูตร สุตรวาด้วยกาไรตอบอัมพัญญมาณพ^{๑๖}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า บรรดาบรรณ ๔ กษัตริย์ประเสริฐกว่าพราหมณ์ โดยตรัสรับรองภานิตของพรหมชื่อสนังกุมารที่ว่า “ในหมู่ชนที่ถือโคตร กษัตริย์ประเสริฐสุด แต่ผู้ใดสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้และความประพฤติ) ผู้นั้นประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์ .” สาระสำคัญของสุภาชิตนี้ ถือว่าความรู้ความประพฤติสำคัญกว่าชาติสกุล แล้วได้ตรัสถึงความประพฤติและความรู้ โดยเน้นย้ำว่า “ใครก็ตามยังถือชาติ ถือโคตร ถือตัว ถืออวาหะ วิวาหะ คนเหล่านั้นย่อมอยู่ห่างไกลจากความรู้และความประพฤติอันยอดเยี่ยม ต่อเมื่อละความถือชาติ ถือโคตร ถือตัว ถืออวาหะ วิวาหะได้ จึงจะทำให้แจ้งได้ซึ่งความรู้และความประพฤติอันยอดเยี่ยม.” ครั้นแล้วตรัสอธิบายถึงการที่กุลบุตรออกบวชตั้งอยู่ในศีลธรรม บำเพ็ญทาน ๔ และวิชา ๘ ชื่อว่าสมบุรณ์ ด้วยความรู้และความประพฤติอย่างยอดเยี่ยม ไม่มีความรู้ความประพฤติอื่นยิ่งกว่า ครั้นแล้วได้ทรงแสดงปากทางแห่งความเสื่อม ๔ ประการของความสมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤตินั้น คือสมณพราหมณ์ผู้มิได้บรรลุความรู้และความประพฤตินั้น

๑. หาบบริวารของนักบวชออกปากกินผลไม้ที่ตก
๒. ทำอย่างข้อ ๑ ไม่ได้ จึงถือจอบและตะกร้าออกปากกินเผือกมันผลไม้
๓. ทำอย่างข้อ ๑-๒ ไม่ได้ จึงสร้างโรงบูชาไฟที่ท้ายคามหรือนิคม บำเรอไฟอยู่ (คอยหาเชื้อเพลิงใส่ไฟมิให้ดับ เป็นการบำเรอไฟหรืออัคนีเทพ)
๔. ทำอย่างข้อ ๑-๒-๓ ไม่ได้ ก็ปลูกบ้าน มีประตู ๔ ด้าน ในถนน ๔ แยก เพื่อคอยบูชาสมณพราหมณ์ซึ่งเดินทางมาแต่ ๔ ทิศ ตามกำลังความสามารถ. (อรรถกถาอธิบายว่า เอาดีทางคุณธรรมชั้นสูงไม่ได้ ก็เอาดีทางบวชเป็นดาบส)

๔. โสณทัณฑสูตร สุตรวาด้วยพราหมณ์ชื่อโสณทัณฑะ^{๑๗}

โสณทัณฑพราหมณ์ ได้กราบทูลกับพระผู้มีพระภาคถึงคุณสมบัติของผู้เป็นพราหมณ์ว่า ต้องมี ๑) มีชาติดี คือเกิดจากมารดาบิดาเป็นพราหมณ์ สืบสายมา ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ๒) ท่องจำมนต์ในพระเวทได้ ๓) มีรูปงาม ๔) มีศีล และ ๕) เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา คุณสมบัติ ๕ ประการนี้ หากจะลดลง จะลดอะไรลงได้บ้าง เมื่อลดจนถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่สำคัญคือศีลกับปัญญา เป็นสิ่งที่ลดไม่ได้ เพราะศีลชำระปัญญา ปัญญาชำระศีล ในที่ใดมีศีลในที่นั้นมีปัญญา ในที่ใดมีปัญญาในที่นั้นมีศีล ศีลกับปัญญากล่าวได้ว่าเป็นยอดในโลก เปรียบเหมือนใช้มือล้างมือใช้เท้าล้างเท้า ศีลกับปัญญาที่ชำระกันและกันฉนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงการที่บุคคลเลื่อมใสในพระองค์ ออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ชั้น บำเพ็ญสมาธิจนได้บรรลุฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ และได้วิชา ๘ มีวิปัสสนาญาณ เป็นต้น มีอาสวัคชญาณเป็นที่สุด เป็นอันตรัสอธิบายถึงศีลและอธิบายถึงปัญญา โดยรอบยอดที่ปัญญาอันทำให้สิ้นอาสวะคือกิเลสที่หมักดองในสันดาน

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๔-๒๕๙/๘๗-๑๑๐.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๐๐-๓๒๑/๑๑๑-๑๒๔.

๕. กฎทัตสุตร สูตรว่าด้วยกฎทัตพรหมณ์^{๑๘}

แก่นธรรมสำคัญที่ปรากฏในพระสูตรนี้ เกี่ยวกับเรื่องการบูชายัญ โดยมีรายละเอียดกำหนดเป็นขั้นต่าง ๆ คือ

ขั้นที่ ๑ ให้ปราบโจรผู้ร้ายก่อน แต่ไม่ใช่ด้วยวิธี แต่ไม่ใช่ด้วยวิธีฆ่าหรือจอบจ่า เพราะพวกที่หลีกเลี่ยงถูกฆ่าก็จะเปียดเบียนชนบทในภายหลัง (ตัวตายตัวแทน) โดยที่แท้ควรถอนรากโจรผู้ร้าย (ด้วยวิธีจัดการทางเศรษฐกิจให้ดี) คือ ๑) แจกพืชแก่กสิกรในชนบทที่อุตสาหกรรมประกอบอาชีพ ๒) ให้ทุนแก่พ่อค้าที่อุตสาหกรรมในการค้าให้อาหาร ๓) พระราชทานค่าจ้างข้าราชการ (ให้ทุกคนมีอาชีพมีรายได้) พระราชทรัพย์ก็เพิ่มพูน ชนบทก็จะมีเสี้ยนหนาม มนุษย์ทั้งหลายก็จะรื่นเริงอุ้มบุตรให้ฟ่อนอยู่ท้อง ไม่ต้องปิดประตูเรือน

ขั้นที่ ๒ ให้ขออนุญาตบูชามหายัญ โดยให้แจ้ง ๑) พวกกษัตริย์ผู้น้อยกว่าที่อยู่ในนิคมชนบท ๒) อำมาตย์ ข้าราชการบริพารที่อยู่ในนิคมชนบท ๓) พรหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมชนบท ๔) คฤหบดีที่อยู่ในนิคมชนบทได้ทราบเรื่อง และอนุญาตให้บูชามหายัญ เมื่อทรงปฏิบัติตามนั้นก็ได้รับอนุญาตจากบุคคลทั้งสี่ประเภทเหล่านั้น นับเป็นฝ่ายอนุมัตติ ๔ ซึ่งเป็นเครื่องประกอบของยัญนั้น

ขั้นที่ ๓ ตรวจสอบคุณสมบัติของเจ้าของพิธีบูชามหายัญคือองค์พระเจ้ามหาวชิชิตะเอง ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติ ๘ ประการ คือ ๑) มีชาติดี ๒) มีรูปร่างงาม ๓) มีทรัพย์มาก ๔) มีกำลังรบ ๕) มีศรัทธาบริจากทาน ๖) สดับตรับฟังมาก (มีการศึกษาดี) ๗) รู้ความหมายของภาษิตนั้น ๆ (อธิบายความหมายได้) และ ๘) เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา คุณสมบัติ ๘ ประการนี้เป็นเครื่องประกอบของยัญนั้น คุณสมบัติพรหมณ์ปุโรหิตอีก ๔ คือ ๑) มีชาติดี ๒) ท่องจำมนต์ได้ ๓) มีศีล ๔) เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา

คุณสมบัติ ๔ ประการนี้เป็นเครื่องประกอบของยัญนั้น (รวมเป็น ๑๒ คือฝ่ายอนุมัตติ ๔ คุณสมบัติของราชา ๘ คุณสมบัติของปุโรหิต ๔)

ขั้นที่ ๔ ทรงวางพระทัยในการบูชามหายัญทั้ง ๓ กาลคือ คือต้องไม่มีความเดือดร้อนใจว่า โภครทรัพย์เป็นมาก ๑) จักหมดไป ๒) กำลังหมดไป ๓) หมดไปแล้ว

ขั้นที่ ๕ การบรรเทาเทาความเดือดร้อนใจของผู้บูชายัญที่จะพึงมีในฝ่ายผู้รับทาน ๑๐ ประการ คือผู้ฆ่าสัตว์, ผู้ลักทรัพย์, ผู้ผิดในกาม, ผู้พูดปด, ผู้พูดเสียด, ผู้พูดคำหยาบ, ผู้พูดเพ้อเจ้อ, ผู้ละโมภอยากได้ของคนอื่น, ผู้พยาบาลปองร้ายผู้อื่น, ผู้เห็นผิดทำนองคลองธรรม อาจมาสู่ยัญพิธี โดยตั้งใจว่ายัญนี้อุทิศผู้ที่ปฏิบัติดี ตรงกันข้ามกับฝ่ายชั่ว ๑๐ ประการ

ขั้นที่ ๖ เมื่อมีเครื่องประกอบยัญ ๑๒ ประการดังต่อไปนี้ ก็ไม่มีผู้ใดกล่าวติเตียนได้โดยธรรม. ครั้นแล้วได้แสดงวิธีบูชาต่อไป ในยัญนั้น ไม่มีการฆ่าโค, แพะ, แกะ, ไก่, สุกรและสัตว์ต่าง ๆ ก็ไม่ต้องถึงความพินาศ, ไม่มีการตัดต้นไม้ เพื่อสร้างปราสาท (ต้อนรับผู้มาดูพิธี) ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคามมาเพื่อแหววงประดับโรงพิธี หรือเพื่อปูลาดกับพื้น พวกทาสกรรมกรก็ไม่ต้องถูกขู่เชิญลงโทษ มีหน้ามองด้วยน้ำตาทำงาน ใครปรารถนาจะทำก็ทำ ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องทำ เพราะยัญนั้นสำเร็จด้วยเนยใส, น้ำมัน, เนยข้น, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย, ผู้ที่เดินทางมาในการนี้ นำเครื่องบรรณาการมาถวาย พระเจ้ามหาวชิชิตะก็ไม่ทรงรับ กลับตรัสให้นำของพระองค์เพิ่มให้กลับไป แต่บุคคลเหล่านั้นไม่นำกลับ กลับสละตาม (คือแจกทานตามพระเจ้ามหาวชิชิตะ) ต่างตั้งยัญศาลาขึ้น ๔ ทิศ (กษัตริย์ทิศบูรพา, อำมาตย์ทิศทักษิณ, พรหมณ์มหาศาลทิศ

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๕-๑๕๐.

ประจิม, คฤหบดีทศอุดร) แจกทานร่วมในการนี้ ภูฏันทนพรพราหมณ์กราบทูลถามว่า ยังมียัญอื่นที่มีการเริ่มน้อยกว่า แต่มีผลมากกว่ายัญ ๓ บริหาร ๑๖ ที่กล่าวแล้วหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงยัญที่มีการริเริ่มน้อยกว่า แต่มีผลมากกว่า สิ่งที่มีการริเริ่มน้อยกว่า แต่มีผลมากกว่ากันโดยลำดับ ซึ่งผู้มีพระภาคตรัสตอบมีดังนี้ : -

๑. การให้ทานเป็นนิത്യ อุทิศผู้มีศีล.
๒. การสร้างวิหาร (ที่อยู่) อุทิศสงฆ์ที่มาจาก ๔ ทิศ.
๓. การถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ
๔. การสมทานศีล ๕ คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดบด และดื่มสุราเมรัย.
๕. การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ประเภท บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ บำเพ็ญปัญญาจนได้วิชา ๘

๖. มหาสิทธสูตร สุตรวาทด้วยการโต้ตอบกับเจ้าฉวีชื่อมหาสิ^{๑๙}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเจริญสมาธิของภิกษุทั้งหลายว่ามีได้มีเป้าหมายเพื่อให้ได้สมาธิเพียงอย่างเดียว สมาธิที่กล่าวนี้หมายถึงสมาธิที่เป็นเหตุให้ได้รับอภิญาญามีตาทิพย์ หูทิพย์ เป็นต้น แต่เป้าหมายสำคัญของการเจริญสมาธิก็คือเพื่อทำลายกิเลสให้หมดสิ้น เป็นพระอรหันต์บุคคลระดับต่าง ๆ โดยถือเอาการทำลายสังโยชน์เป็นเกณฑ์กำหนด คือ

๑. การทำสังโยชน์ (กิเลสที่ผูกมัด) ให้สิ้นไป ๓ ประการ อันทำให้เป็นพระโสดาบัน
๒. ทำสังโยชน์ ๓ ประการนั้นให้สิ้น ทำระคะ โทสะ โมหะให้น้อยลง อันทำให้เป็นสกทาคามี
๓. ทำสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการให้สิ้น อันทำให้เป็นพระอนาคามี
๔. ทำอาสวะให้สิ้น ทำให้แจ้งความหลุดพ้นเพราะสมาธิ (เจโตวิมุตติ) และความหลุดพ้นเพราะปัญญา (ปัญญาวิมุตติ)

๗. ชาลิสสูตร สุตรวาทด้วยความที่ตรัสโต้ตอบชาลิตริพพาชก^{๒๐}

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสบรรยายลักษณะของผู้ออกบวช ตั้งอยู่ในศีล บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ตั้งแต่ที่ ๑ ถึง ๔ และได้วิชา ๘ แล้วตรัสว่า ภิกษุผู้รู้เห็นอย่างนี้ไม่ควรกล่าวว่า ชีวะ กับ สรีระ เป็นอันเดียวกัน หรือกล่าวว่า ชีวะ กับ สรีระ เป็นคนละอัน พระองค์ทรงรู้ทรงเห็นอย่างนี้ จึงไม่ตรัสว่า ชีวะ กับ สรีระ เป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน

๘. มหาสิหนาทสูตร สุตรวาทด้วยการลือสิหนาท^{๒๑}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสข้อเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับเดียรถีย์ โดยสรุปความได้ว่า สมณพราหมณ์บางคนที่เป็นบัณฑิตละเอียดอ่อน แตกฉานด้วยปัญญา ย่อมกล่าวตรงกันข้ามกับพระองค์ในบางฐานะ ไม่ตรงกันในบางฐานะ ๑) บางข้อที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวว่าดี เรากล่าวว่าดี บางข้อที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวว่าไม่ดี เรากล่าวว่าไม่ดีก็มี, ๒) บางข้อที่สมณะพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวว่าดี เรากล่าวว่าไม่ดี บางข้อที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวว่าไม่ดี เรากล่าวว่า

^{๑๙} ฎายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๙-๓๗๗/๑๕๑-๑๕๘.

^{๒๐} ฎายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๘-๓๘๐/๑๕๙-๑๖๐.

^{๒๑} ฎายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๘๑-๔๐๔/๑๖๑-๑๗๔.

๓) พวกอื่นคัดค้านว่าไม่เป็นเช่นนั้น ที่แท้มีสมณพราหมณ์ที่มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก สมณพราหมณ์เหล่านั้นนำเข้าได้ นำออกได้ซึ่งสัญญาของคน เมื่อนำเข้าคนก็มีสัญญา เมื่อนำออกคนก็ไม่มีสัญญา.

๔) พวกอื่นคัดค้านว่าไม่เป็นเช่นนั้น ที่แท้เทพผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก เทพเหล่านั้นนำเข้าได้ นำออกได้ซึ่งสัญญาของคน เมื่อนำเข้าคนก็มีสัญญา เมื่อนำออกคนก็ไม่มีสัญญา.

ไปภูษาพาหุพริพาชกกล่าวต่อไปว่า (ระหว่างที่ฟังเขาโต้เถียงกันนั้น) ข้าพระองค์ระลึกถึงพระผู้มีพระภาคฯ เป็นผู้ฉลาดในธรรมเหล่านี้ เป็นผู้รู้ปกติของอภิสัญญาภิโรธ อภิสัญญาภิโรธเป็นอย่างไร ? พระผู้มีพระภาคฯ ตรัสตอบว่า สมณพราหมณ์ที่กล่าวว่าสัญญาของคนเกิดขึ้นดับไปโดยไม่มีเหตุปัจจัยนั้น นับว่ามีความผิดพลาดแต่เบื้องต้น เพราะสัญญาของคนเกิดขึ้นดับไปโดยมีเหตุปัจจัย คือสัญญาอันหนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นเพราะสิกขา (การศึกษาหรือสำเนียงทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ คือสัญญาอันหนึ่ง ย่อมดับไปเพราะสิกขา การรักษาในศีล จิตตสิกขา การศึกษาในสมาธิ และสัญญาสิกขา การศึกษาในปัญญา) สัญญาอันหนึ่งย่อมดับไปเพราะสิกขา ครั้นแล้วตรัสพรรณนาถึงการที่กุลบุตรออกบวช ตั้งอยู่ในศีล บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานที่ ๑ เมื่อได้ฌานที่ ๑ แล้ว กามสัญญา (ความจำได้หมายรู้ในกามคืออารมณ์ที่น่าใคร่) ที่เคยมีก็ย่อมดับไป สัญญาอันละเอียดอันเป็นจริงในปิติ (ความอึดใจ) และสุขอันเกิดแต่ความสด ย่อมมีในสมัยนั้น นี่คือนิยามสัญญาอันหนึ่ง ย่อมดับเพราะสิกขา ในฌานที่ ๒ สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจ (อันละเอียดเป็นจริง) ในปิติและสุข ย่อมดับไป สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในปิติสุข อันเกิดแต่สมาธิ ย่อมมีในสมัยนั้น ในฌานที่ ๓ สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจ ในปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ย่อมดับไป สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในอุเบกขา (ความวางเฉย) และสุขย่อมมีในสมัยนั้น ในฌานที่ ๔ สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในอุเบกขาและสุข ย่อมดับไป สัญญาอันสุขุมอันเป็นสัจจในความไม่ทุกข์ไม่สุข ย่อมมีในสมัยนั้น ในอรุณานที่ ๑ (เอกาสนัญญาตนะ) รูปสัญญา (ความจำได้หมายรู้ในรูป) ย่อมดับไป สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในอากาศาสนัญญาตนะ (อรุณานที่มีอากาศไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์) ย่อมมีในสมัยนั้น ในอรุณานที่ ๒ (วิญญาณัญญาตนะ) สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในอากาศาสนัญญาตนะย่อมดับไป สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในวิญญาณัญญาตนะ (อรุณานที่มีวิญญาณไม่สิ้นสุดเป็นอารมณ์) ย่อมมีในสมัยนั้นในอรุณานที่ ๓ (อาภิกญัญญาตนะ) สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในวิญญาณัญญาตนะ ย่อมดับไป สัญญาอันสุขุม อันเป็นสัจจในอาภิกญัญญาตนะ (อรุณานที่มีความคิดว่าไม่มีอะไรแม้เล็กน้อยเป็นอารมณ์) ย่อมมีในสมัยนั้น. ภิกษุที่มีสัญญาของตน พ้นจากสัญญานั้น ๆ แล้วก็ถูกต้องสัญญาอันเลิศ (ขึ้นไป) โดยลำดับ เมื่อตั้งอยู่ในสัญญาอันเลิศแล้ว ก็คิดว่า การคิดไม่ดี ไม่คิดดีกว่า เพราะเมื่อคิดปรุงแต่ง สัญญาอันเลิศก็ดับไป สัญญาอันหยาบก็จะเกิดขึ้น เธอจึงไม่คิด ไม่ปรุงแต่ง เมื่อไม่คิด ไม่ปรุงแต่ง สัญญานั้น (หมายถึงสัญญาอันเลิศ) ก็ดับไป สัญญาหยาบอันอื่นก็ไม่เกิดขึ้น เธอจึงชื่อว่าถูกต้องได้บรรลุนิโรธ

นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคฯ ตรัสตอบคำถามของไปภูษามาณพ เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๑) ทูลถามว่า ทรงบัญญัติสัญญาอันเลิศ อันเดียวหรือมาก ตรัสตอบว่า บัญญัติทั้งอันเดียว ทั้งมาก ตามที่จะถูกต้อง นิโรธได้

๒) ทูลถามว่า สัญญา (ความจำได้หมายรู้) เกิดก่อน ญาณ (ความรู้) เกิดทีหลัง หรือว่าญาณ เกิดก่อนสัญญาเกิดทีหลัง หรือว่าสัญญา กับญาณเกิดพร้อมกัน ตรัสตอบว่า สัญญาเกิดก่อน ญาณเกิดทีหลัง

๓) ทูลถามว่า สัญญาเป็นอตฺตา (ตัวตน) ของคนหรือว่าสัญญากับอตฺตาเป็นคนละอัน (ไม่ใช่อันเดียวกัน) ตรัสชี้ว่า อตฺตาที่ท่านเข้าใจเป็นอย่างไร. ทูลตอบว่า อตฺตาตามที่ตนเข้าใจ คือมีรูปประกอบด้วยธาตุ ๔ กินอาหารเป็นค้ำ ๆ ตรัสว่า อตฺตาของท่านเป็นอตฺตาอย่างหยาบ ถ้าเป็นเช่นนั้น สัญญาก็เป็นอย่างหนึ่ง อตฺตาก็เป็นอย่างหนึ่ง เพราะอตฺตายังตั้งอยู่นั้นแหละ สัญญาอันหนึ่งเกิดขึ้น อีกอันหนึ่งดับไป ปริพพาชกชี้อตฺตาไปที่ร่างกาย จึงตรัสตอบตามที่เขาชี้ว่า ถ้าเป็นอย่างนั้น สัญญา กับ อตฺตาก็คนละอันกัน)

๔. ทูลต่อไปว่า ตนเข้าใจว่าสัญญาสำเร็จขึ้นจากใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง มีอินทรีย์ อันไม่บกพร่อง ตรัสตอบว่า ถ้าอย่างนั้น สัญญาก็เป็นอย่างอื่น อตฺตาก็เป็นอย่างอื่น เพราะอตฺตาที่สำเร็จด้วยใจยังตั้งอยู่นั้นแหละ สัญญาอันหนึ่งเกิดขึ้น อีกอันหนึ่งก็ดับไป

๕. ทูลต่อไปว่า ตนเข้าใจว่าอตฺตาไม่มีรูป เป็นของเกิดแต่สัญญา ตรัสตอบว่า ถ้าอย่างนั้น สัญญาก็เป็นอย่างอื่น อตฺตาก็เป็นอย่างอื่น เพราะอตฺตาไม่มีรูป เป็นของเกิดแต่สัญญา ยังตั้งอยู่นั้นแหละ สัญญาอันหนึ่งเกิดขึ้น อีกอันหนึ่งก็ดับไป.

๖. ทูลถามว่า ตน (ผู้ถาม) อาจหรือไม่ที่จะรู้ว่า สัญญาเป็นอตฺตาของคน หรือสัญญาเป็นอย่างอื่น ตรัสตอบว่า โภจฺจฺญปริพพาชกมีความเห็นอย่างอื่น มีความชอบใจอย่างอื่น (คนละศาสนา) จึงยากที่จะรู้ได้. ทูลถามต่อไปตามแนวทวิภูตฺติ ๑๐ ที่เกี่ยวข้องส่วนสุดว่า ถ้าอย่างนั้น โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง, โลกมีที่ สุด หรือไม่มีที่ สุด, ชีวะกับสรีระ เป็นอันเดียวกัน หรือเป็นคนละอัน, สัตว์ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด, สัตว์ตายแล้วทั้งเกิดทั้งไม่เกิด หรือว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่. (แบ่งออกเป็น ๕ หมวด หมวดละ ๒ ข้อ จึงเป็น ๑๐) ตรัสตอบเป็นข้อ ๆ ว่า พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ปัญหานั้น เพราะไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

ทูลถามว่า ถ้าอย่างนั้น ทรงพยากรณ์อะไร ? ตรัสตอบว่า ทรงพยากรณ์เรื่องทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เพราะมีประโยชน์และเป็นไปเพื่อนิพพาน. แล้วพระองค์มีพระภาคก็เสด็จจากอาสนะไป. ต่อมาอีก ๒-๓ วัน จิตตะผู้เป็นบุตรแห่งนายควาญช้าง กับไปภจฺจฺญาปาทปริพพาชก ได้ไปเฝ้าพระองค์ผู้มีพระภาค. โภจฺจฺญาปาทปริพพาชกกราบทูลแล้วว่า เมื่อพระองค์เสด็จกลับ (ในวันที่เสด็จไป ณ มัลลิการามนั้น) พวกปริพพาชกพากันกล่าวแดกดันเข้าพระองค์ว่า ไม่ว่าพระองค์ตรัสอะไร ข้าพระองค์กราบทูลรับรองไปหมดว่าอย่างนั้น พระเจ้าข้า อย่างนี้ พระเจ้าข้า. พวกเขาไม่เห็นเลยว่า พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่เดียว (บอกยืนยันให้แนลงไปในแง่เดียว) ว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง เป็นต้น. ข้าพระองค์ตอบไปว่า เมื่อพระสมณโคดมแสดงปฏิบัติอันจริงแท้ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม วิญญูบุรุษข้าพเจ้า จะไม่รับรองสุภาชิต โดยความเป็นสุภาชิตได้อย่างไร.

พระพุทฺธองค์ทรงชี้แจงเรื่องแสดงธรรมแก่เดียวหลายแง่ ตรัสตอบว่า แสดงธรรมแก่เดียว (เอกังคิกะ) ก็มี ที่ทรงแสดงธรรมหลายแง่ก็คือ เรื่องโลกเที่ยง, ไม่เที่ยง, โลกมีที่ สุด, ไม่มีที่ สุด เป็นต้น ที่ทรงแสดงธรรมแก่เดียวคือเรื่องทุกข์, เหตุให้ทุกข์เกิด, ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ตรัสเล่าต่อไปว่า พระองค์เคยเสด็จเข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกที่มีความเห็นมีวาตะว่า เมื่อตายไปแล้ว อตฺตาจะมีความสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีโรค แล้วซักถามว่า ท่านรู้เห็นโลกซึ่งมีความสุขโดยส่วนเดียวหรือเปล่า ก็ตอบว่า เปล่า ถ้ามว่า ท่านรู้จักหนทาง หรือข้อปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อให้บรรลุโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียว หรือเปล่า ก็ตอบว่า เปล่าอีก . คำพูดของสมณะพราหมณ์เหล่านั้น จึงชื่อว่าไม่มีปาฏิหาริย์มิใช่หรือ โภจฺจฺญาปาทปริพพาชกรับว่า ไม่มีปาฏิหาริย์ เลื่อนลอย ครั้นแล้วทรงเปรียบพวกที่

กล่าวว่า เมื่อตายไปแล้ว อัตตาคงมีความสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีโรคแต่ไม่รู้อะไรจริงจังกเลยกับข้อที่ตน
กล่าวนั้น ว่าเปรียบเหมือนคนที่รักหญิงงามชาวชนบท แต่ไม่รู้ว่าเป็นใครชื่ออะไร สกุลอะไร อยู่ที่ไหน
หรือเปรียบเหมือนคนตั้งบันไดขึ้นบนทางสี่แพร่งเพื่อจะขึ้นปราสาท แต่ไม่รู้ว่ปราสาทอยู่ในทิศไหน
สูงต่ำหรือปานกลางอย่างไร

ต่อจากนั้นทรงแสดงการได้อัตตา ๓ ประเภท คือการได้อัตตาทหยาบ ซึ่งมีรูปประกอบด้วยธาตุ
๔ กินอาหารเป็นคำ ๆ การได้อัตตามีรูป ซึ่งเกิดจากใจ การได้อัตตาที่ไม่มีรูป ซึ่งเกิดจากสัญญา (โดย
ใจความคือทรงแสดงการได้อัตตภาพในกามภพ เช่น มนุษย์และสัตว์ทั่วไป รวมทั้งเทพชั้นกามาวจร
เป็นประเภทอัตตาทหยาบ, ทรงแสดงการได้อัตตภาพในกามภพ คืออัตตาของรูปพรหม และทรงแสดง
การได้อัตตภาพในอรุภพคืออัตตาของอรุภพพรหม พรหมไม่มีรูป) แล้วทรงชี้ให้เห็นว่า ทรงแสดงธรรม
เพื่อให้ละอัตตา ๓ ประเภทนั้น เมื่อปฏิบัติแล้ว ก็จะละธรรมที่ทำให้เศร้าหมองและมีกรรมอันผ่องแผ้ว
เจริญยิ่ง ทำให้บรรลุความเป็นผู้สมบูรณ์ไพบูลย์ด้วยปัญญาในปัจจุบัน และแม้จะมีใครกล่าวว่า การได้
บรรลุสภาพเช่นนั้น ทำให้เป็นทุกข์ก็ทรงแสดงได้ว่า มีความปราโมทย์ ความอิ่มใจ ความสงบ มี
สติสัมปชัญญะ และความอยู่เป็นสุข ประเด็นสำคัญในตอนนี้มีอยู่ว่า มีสมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า
เมื่อตายแล้วอัตตาจะเป็นสุข แต่ตัวเองไม่รู้ไม่เห็น และไม่ทราบขอปฏิบัติ ส่วนทางพุทธศาสนาแทนที่
จะสอนให้บรรลุอัตตา กลับสอนให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อละอัตตา แล้วชี้ได้ด้วยว่า อัตตามี ๓ ประเภท
ถ้าละได้ก็จะมีสุข ทรงเปรียบให้ฟังว่า การสอนอย่างซื่อปฏิบัติเพื่อละอัตตาได้นั้น เปรียบเหมือนตั้งบัน
ไดขึ้นสู่ปราสาทซึ่งมีปราสาทอยู่จริง ๆ ไม่ใช่ซื่อไม่ได้.

๑๐. สุกสูตร สุตรว่ด้วยการโต้ตอบกับสุภมาณพ โตทยยบุตร^{๒๓}

สูตรนี้เป็นภาษิตของพระอนนท พระอนนทได้กล่าวรายละเอียดของกองศีล ให้กับสุภ
มาณพ โดยมีใจความสำคัญคือ บุคคลมีศรัทธา ออกบวชแล้ว เว้นจากทางแห่งอกุศล ๑๐ ประการ
และศีล ๓ ประเภท (ดังกล่าวแล้วในส่วนสามัญญผลสูตร) ส่วนกองสมาธิ อธิบายถึงการสำรวม ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ (สำรวมอินทรีย์) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษด้วยปัจจัย คือ จีวร
บิณฑบาต ชำระจิตจากนิรวณ (ธรรมอันกั้นจิตมิให้บรรลुकุณความดี) ๕ ประการ ได้ฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่
๓ ที่ ๔ ส่วนกองปัญญา อธิบายถึงวิชา ๘ มีวิปัสสนาญาณ (ญาณเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามเป็นจริง)
เป็นต้น จนถึงอาสาภยญาณ (ญาณทำอาสวะคือกิเลสที่ต้องสันดานให้สิ้นไป

๑๑. เกวัญสูตร สุตรว่ด้วยการแสดงธรรมแก่บุตรคฤหบดีชื่อเกวัญ^{๒๔}

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงชี้แจงถึงปาฏิหาริย์ที่ทรงทำให้แจ้งด้วยความรู้อย่างด้วย
พระองค์เองและประกาศแล้ว มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์
๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ ดักใจทายใจได้เป็นอัศจรรย์.
๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ สั่งสอน (มีเหตุผลดี) เป็นอัศจรรย์.

แล้วทรงอธิบายวิธีแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ และสรุปในที่สุดว่า คนที่ไม่มีความเชื่อความ
เลื่อมใสก็อาจกล่าวได้ว่า ภิกษุที่แสดงฤทธิ์ได้นั้น เพราะมีคณธรรมา (วิชาของคณธรรมา) อาเทศนา

^{๒๓} ฎรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๔๔-๔๘๐/๑๙๗-๒๑๒.

^{๒๔} ฎรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๑-๕๐๐/๒๑๓-๒๒๐.

ปาฏิหาริย์ ดักใจหายใจของคนได้ คนที่ไม่มีความเชื่อ ความเลื่อมใส ก็อาจกล่าวได้ว่า ภิกษุที่ดักใจหายใจได้นั้น ก็เพราะมีมณีกาวิชา ครั้นแล้วทรงแสดงถึงอนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือการสั่งสอนเป็นอัศจรรย์ ว่า ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ตลอดจนการปฏิบัติได้ผลในศีล ๓ ประเภท ในฉาน ๔ ในวิชา ๘ แล้ว ทรงเล่าถึงภิกษุรูปหนึ่งซึ่งใจในปัญหาที่ว่า ธาตุ ๔ เป็นต้น จะดับโดยไม่เหลือในที่ไหน ภิกษุรูปนั้น เทียวตระเวนถามเวทดาต่าง ๆ จนกระทั่งถึงท้าวมหาพรหมก็ตอบไม่ได้ ในที่สุดท้าวมหาพรหมขอให้ มาถามพระพุทธเจ้า ซึ่งตรัสสอนเป็นใจความรวบยอดว่า ดับวิญญูณเสียได้ธาตุ ๔ เป็นต้น ก็ดับไม่เหลือในที่นั้น เป็นการแสดงว่าฤทธิ์ช่วยแก้ปัญหาไม่ได้ แต่คำสั่งสอนสำคัญว่า

๑๒. โลหิจจสูตร สุตรวาด้วยการโต้ตอบกับโลหิจจพราหมณ์^{๒๕}

ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้า ได้ตรัสถึง ศาสตา (ผู้สอนศาสนา) ๓ ประเภทที่ควรใจท้วง และ คำใจท้วงก็ถูกต้องตามธรรมคือ

๑) ศาสตาที่ออกบวชแล้ว ไม่ได้บรรลุประโยชน์ของความเป็นสมณะด้วยตนเอง ได้แต่แสดงธรรมสอนผู้อื่น (ดีแต่สอนผู้อื่น ตนเองปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่ได้ผล) สวากจึงไม่ตั้งใจฟัง พากันเลียงหนี

๒) ศาสตาที่ออกบวชแล้ว ไม่ได้บรรลุประโยชน์ของความเป็นสมณะด้วยตนเอง ได้แต่แสดงธรรมสอนผู้อื่น แต่สวากตั้งใจฟังคำสั่งสอน ไม่พากันเลียงหนี

๓) ศาสตาที่ออกบวชแล้ว ไม่ได้บรรลุประโยชน์ของความเป็นสมณะและแสดงธรรมสั่งสอน แต่สวากไม่ตั้งใจฟังคำสอน พากันเลียงหนี

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ตรัสถึงศาสตาที่ไม่ควรติ คือศาสตามีคุณสมบัติสมบูรณ์ในตัวเอง ทั้ง สวากที่ออกบวชแล้วตั้งอยู่ในศีล ได้บรรลุฌานที่ ๑ ถึง ๔ และได้วิชา ๘ ประการ ศาสตาประเภทนี้ ไม่ควรถูกติ เพราะสั่งสอนได้ผลสมบูรณ์ คือตนเองก็ได้บรรลุคุณธรรม สวากก็ได้บรรลุคุณธรรม

๑๓. เตรีชชสูตร สุตรวาด้วยไตรเวท^{๒๖}

พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จแวะพัก ณ ตำบลบ้านพราหมณ์ชื่อมนสากตะ ประทับ ณ ป่ามะม่วง ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ด้านเหนือของตำบลบ้านพราหมณ์ ชื่อมนสากตะ สมัยนั้น พราหมณ์มหาศาล (พราหมณ์ที่เป็นเศรษฐี) มีชื่อเสียงหลายคนพักอาศัยอยู่ในตำบลบ้านนั้น เช่น วังกิสพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปขรสาดิพราหมณ์ ชาณุสโสณีพราหมณ์ โตทยพราหมณ์ และพราหมณ์ที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ

ในพระสูตรนี้ ได้ตรัสถามถึงทางที่จะไปสู่พรหม โดยตรัสถามเป็นข้อ ๆ คือ

๑) พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า มีพราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทสักคนหนึ่งไหม ที่เคยเห็นพระพรหม กราบทูลว่า ไม่มี

๒) ตรัสถามว่า อาจารย์ของพราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทมีสักคนหนึ่งไหม ที่เคยเห็นพระพรหม กราบทูลว่า ไม่มี

๓) ตรัสถามว่า อาจารย์ของอาจารย์ของพราหมณ์พวกนั้น มีสักคนหนึ่งไหม ที่เคยเห็นพระพรหม กราบทูลว่า ไม่มี.

^{๒๕} ุรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๐๑-๕๐๗/๒๒๑-๒๒๙.

^{๒๖} ุรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๑๘-๕๕๙/๒๓๐-๒๔๗.

๔) ตรัสถามว่า ใครคนใดคนหนึ่ง ๗ ผู้ช่วยอาจารย์ของพราหมณ์ มีไหม ที่เคยเห็นพระพรหม กราบทูลว่า ไม่มี

๕) ตรัสถามว่า ฤๅชื่อก่อน ๆ ที่แต่งมนต์ ร่ายมนต์ ซึ่งพวกพราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทในสมัยนั้น เช่น อัญญกะ, วามกะ เป็นต้น มีใครบ้างเคยกล่าวว่าตนรู้เห็นพระพรหมอยู่ในที่ใด อยู่อย่างไร อยู่ที่ไหน กราบทูลว่า ไม่มี

จึงตรัสสรุปว่า เปรียบเหมือนคนตาบอดจูงคนตาบอด ทั้งคนต้น คนกลาง และคนสุดท้าย ต่างก็มองไม่เห็น พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท ทั้งคนต้น คนกลาง และคนสุดท้ายก็ไม่เคยเห็นพระพรหม คำกล่าวของพราหมณ์เหล่านั้นจึงว่างเปล่า

๖) ตรัสถามต่อไปว่า พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทและคนอื่น ๆ ต่างเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ขึ้นและตกจึงพากันสรรเสริญ ประคองอัญชลี กราบไหว้ เพียงเท่านั้นจะเพียงพอหรือไม่ ที่พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท นั้นจะชี้ทางที่จะไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับดวงจันทร์ดวงอาทิตย์. กราบทูลว่า ไม่พอ. จึงตรัสสรุปในตอนนี่ว่า แม้เพียงมองเห็นก็ยังไม่พอที่จะชี้ทาง ก็พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท พร้อมทั้งอาจารย์ อาจารย์ของอาจารย์ เป็นต้น ไม่เคยเห็นพระพรหมเลย ก็ยังแสดงทางตรงไปสู่ความเป็นผู้ร่วมกับพระพรหมได้

๗) จึงตรัสถามว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้อยคำของพราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท จึงชื่อว่าไม่มีปาฏิหาริย์ (เลื่อนลอยไม่มีหลักฐาน) ใช่หรือไม่. กราบทูลว่า ใช่. จึงตรัสต่อไปว่า เมื่อไม่รู้ไม่เห็น แต่แสดงทางตรง เพื่อไปสู่ความอยู่ร่วมกันพระพรหม จึงมีใช้ฐานะที่จะเป็นจริงได้

จากนั้น พระองค์ได้ตรัสอุปมา ๕ ข้อคือ

๑) ตรัสเปรียบเทียบการที่พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท ไม่เคยเห็นพระพรหม แต่แสดงทางไปสู่ความอยู่ร่วมกับพระพรหมว่าเหมือนชายผู้รักหญิงงามชาวชนบท แต่ไม่รู้ว่าเป็นใคร ชื่อไร รูปร่างเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน .

๒) หรือเปรียบเหมือนคนที่ตั้งบันไดขึ้นสู่ปราสาทในทางสี่แพร่ง แต่ไม่รู้ว่าเป็นปราสาทนั้นอยู่ที่ไหน.

๓) การที่พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท ละธรรมะที่ทำให้เป็นพราหมณ์ สมาทาน (ยึดถือ) ธรรมที่ไม่ทำให้เป็นพราหมณ์ แล้วพากันออกนามพระอินทร์ พระสัณณะ พระวรุณ พระอิศาน พระชวาบดี พระพรหม พระมหินทร์ การออกนาม การอ้อนวอน การปรารถนา การยินดี ก็ไม่ทำให้ไปอยู่ร่วมกับพระพรหมได้ เมื่อตายไป เปรียบเหมือนคนอ้อนวอนฝั่งน้ำให้เข้ามาหา ก็ยอมเข้ามาไม่ได้.

๔) การที่พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท ยังหมกมุ่น สยบอยู่ บริโภคกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่าปรารถนา รักใคร่ชอบใจ) ซึ่งนับเป็นเครื่องจองจำผูกมัดในอริวินัย จะไปสู่ความเป็นผู้ร่วมกับพระพรหมยอมเป็นไปไม่ได้ เปรียบเหมือนคนต้องการข้ามแม่น้ำ แต่เอาเชือกมัดมือไว้หลังตัวเองอย่างแน่นหนาอยู่ที่ฝั่งนี้ จะข้ามไปสู่ฝั่งโน้นไม่ได้.

๕) การที่พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทถูกนิเวรณ ๕ (กิเลสที่กั้นจิตมิให้บรรลุความดี อันเป็นกิเลสชั้นกลางคือความพอใจในกาม ความพยายบาท เป็นต้น) รัตรังไว้ จะเข้าสู่ความเป็นผู้ร่วมกับพระพรหมยอมเป็นไปไม่ได้ เปรียบเหมือนคนที่ต้องการข้ามแม่น้ำ แต่เอาผ้าคลุมศีรษะ นอนเสียทางฝั่งนี้ ก็จะข้ามไปสู่ฝั่งโน้นไม่ได้

คุณสมบัติของพระพรหมกับพราหมณ์

ตรัสถามว่า พราหมณ์ผู้ใหญ่วัยสูงอายุที่เป็นชั้นอาจารย์ของอาจารย์เคยกล่าวถึงพระพรหมว่า ๑) มีสิ่งหวงแหน (เช่น สตรี) หรือไม่ ๒) มีจิตผูกเวรหรือไม่ ๓) มีจิตพยาบาทหรือไม่ ๔) มีจิตเศร้าหมองด้วยกิเลส หรือไม่ ๕) ทำจิตให้เป็นไปในอำนาจได้หรือไม่ มาณพกราบทูลตอบว่า พระพรหมตามคำกล่าวของพราหมณ์ผู้ใหญ่นั้นไม่เป็นเช่นนั้น ๔ ข้อ ข้อที่ ๕ เป็นเช่นนั้น (คือมีคุณสมบัติในทางดีงาม) แล้วตรัสถามว่า พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทเป็นอย่างพระพรหมหรือไม่ ก็ตอบในทางตรงกันข้าม คือยังมีสิ่งหวงแหน มีจิตผูกเวร มีจิตพยาบาท มีจิตเศร้าหมอง ไม่สามารถคุมจิตไว้ในอำนาจได้. ตรัสถามต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทจะเปรียบเทียบกับพระพรหมหรือไม่ ตอบว่า ไม่ได้ จึงตรัสสรุปว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เมื่อตายแล้ว พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท จะเข้าถึงความเป็นผู้ร่วมกับพระพรหมนั้น จึงมีฐานะที่เป็นไปได้. ตรัสต่อไปว่า พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวท เข้าไปใกล้ , จมลงไป , ถึงความวิบัติ (ในทางที่ผิด) แต่ก็สำคัญว่าข้ามสู่แดนที่มีความสุขยิ่งกว่า เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นป่าไตรเวท ที่ไม่มีบ้าน, เป็นป่าไตรเวท ที่ไม่มีน้ำ, เป็นความเสื่อมแห่งไตรเวท

จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงทางที่จะไปสู่พรหมไว้ว่า การที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก บุคคลพึงธรรมออกประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๕ ได้ แม้เมตตาจิตไปสู่ ๔ ทิศ นี้เป็นทางไปสู่ความเป็นผู้ร่วมกับพระพรหม เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ชื่อว่ามีคุณสมบัติเปรียบเทียบกับพระพรหม จึงตรัสสรุปในที่สุดว่า ภิกษุเช่นนั้นเมื่อตายไป ย่อมมีฐานะที่จะเข้าสู่ความเป็นผู้ร่วมกับพระพรหมได้

๓.๒ แก่นธรรมในมหาวรรค

ที่มณิกาย มหาวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร ปราภฏกแก่นธรรม ดังนี้

๑. มหาปทานสูตร สูตรว่าด้วยข้ออ้างด้วยของใหญ่^{๒๗}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระพุทธในอดีต ๖ พระองค์ รวมทั้งพระองค์เองด้วย เป็น ๗ พระองค์ดังต่อไปนี้ : -

๑) **พระวิปัสสี** พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงสมภพในสกุลกษัตริย์ ในกัปปีที่ ๓๑ ก่อนหน้ากัปปัจจุบันนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า โภณทัณฺณยะ มีประมาณแห่งอายุ ๘ หมื่นปี ตรัสรู้ ณ โคนไม้แคฝอย มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่า ชันตะกะกับติสสะ มีการประชุมสาวก ๓ ครั้ง การประชุมสาวก มีภิกษุ ๖ ล้าน ๘ แสนรูปครึ่งหนึ่ง มีภิกษุ ๑ แสนรูปครึ่งหนึ่ง มีภิกษุ ๘ หมื่นรูปครึ่งหนึ่ง ล้วนเป็นพระชีนาสพทั้งสามครั้ง. มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปลาก ชื่ออโสกะ มีพระพุทธบิดาพระนามว่า พันธุมมา พระพุทธมารดาพระนามว่า พันธุมตี มีพันธุมตินครเป็นธานี.

๒) **พระสิขี** พระสิขีพุทธเจ้าทรงสมภพในสกุลกษัตริย์ ในกัปปีที่ ๓๑ ก่อนหน้ากัปปัจจุบันนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า โภณทัณฺณยะ มีประมาณแห่งอายุ ๗ หมื่นปี ตรัสรู้ ณ โคนต้นบุญทริก มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่า อภิภู กับสมภวะ. มีการประชุมอัครสาวก ๓ ครั้ง การประชุมสาวกมีภิกษุ ๑ แสนรูปครึ่งหนึ่ง ๘ หมื่นรูป ครึ่งหนึ่ง ๗ หมื่นรูปครึ่งหนึ่ง ล้วนเป็นพระชีนาสพทั้งสามครั้ง. มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปลาก ชื่อเขมังกระ มีพระพุทธบิดาพระนามว่า อรุณะ พระพุทธมารดาพระนามว่า ปภาวตี มีอรุณวตินครเป็นราชธานี.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑-๙๔/๑-๕๖.

๓) **พระเวสสภู** พระเวสสภูพุทธเจ้าทรงสมภพในสกุลกษัตริย์ ในภัททกัปปีที่ ๓๑ ก่อนหน้ากัปปัจจุบันนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า โภณฑทัตตฤๅมิ มีประมาณแห่งอายุ ๖ หมื่นปี ตรัสรู้ที่โคนไม้สาละ มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่าโสณะกับอุตตระ มีการประชุมสาวก ๓ ครั้ง การประชุมสาวกมีภิกษุ ๘ หมื่นรูปครึ่งหนึ่ง ๗ หมื่นรูปครึ่งหนึ่ง ๖ หมื่นรูปครึ่งหนึ่ง ล้วนเป็นพระชีนาสพทั้งสามครั้ง. มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปัฏฐาก ชื่ออุปสันตะ. มีพุทธบิดาพระนามว่า สุปตติตะ พระพุทธมารดาพระนามว่า ยสวดี มีอโนมนครเป็นราชธานี.

๔) **พระกุกสันธะ** พระกุกสันธพุทธเจ้าทรงสมภพในสกุลพราหมณ์ ในภัททกัปปีนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า กัสสปะ มีประมาณแห่งอายุ ๔ หมื่นปี. ตรัสรู้ ณ โคนไม้ซีก มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่า วิฐุระ กับสัณฐิวัช. มีการประชุมสาวกครั้งเดียว มีภิกษุ ๔ หมื่นรูป ล้วนเป็นพระชีนาสพ. มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปัฏฐาก ชื่ออุทมิช. มีพระพุทธบิดาเป็นพราหมณ์นามว่า อัคคิตัตตะ มีพระพุทธมารดาเป็นพราหมณ์นามว่า วิสาชา มีเขมวตินครของพระเจ้าเขมะเป็นราชธานี.

๕) **พระโกนาคมนะ** พระโกนาคมนพุทธเจ้าทรงสมภพในสกุลพราหมณ์ ในภัททกัปปีนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า กัสสปะ มีประมาณแห่งอายุ ๓ หมื่นปี. ตรัสรู้ ณ โคนไม้มะเดื่อ. มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่า ภิกขุสสะ กับอุตตระ. มีการประชุมสาวกครั้งเดียว มีภิกษุ ๓ หมื่นรูป ล้วนเป็นพระชีนาสพ. มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปัฏฐากชื่อโสติช. มีพระพุทธบิดาเป็นพราหมณ์นามว่า ยัญญัตตะ พระพุทธมารดาเป็นพราหมณ์นามว่า อุตตรา. มีโสภวตินครของพระเจ้าโสภะเป็นราชธานี

๖) **พระกัสสปะ** พระกัสสพพุทธเจ้าทรงสมภพในสกุลพราหมณ์ ในภัททกัปปีนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า กัสสปะ มีประมาณแห่งอายุ ๒ หมื่นปี ตรัสรู้ ณ โคนไม้ไนโครธ (ไทร). มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่า ติสสะ กับภารัททาชะ. มีการประชุมสาวกครั้งเดียว มีภิกษุ ๒ หมื่นรูป ล้วนเป็นพระชีนาสพ . มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปัฏฐาก ชื่อสัพพิตตะ. มีพระพุทธบิดาเป็นพราหมณ์นามว่า พรหมทัตตะ พระพุทธมารดาเป็นพราหมณ์นามว่า ธนวดี มีพาราณสีนครของพระเจ้ากิงกิเป็นราชธานี.

๗) **พระองค์เอง (พระโคตมะ)** พระองค์เองทรงสมภพในสกุลกษัตริย์ ในภัททกัปปีนี้ มีพระนามโดยพระโคตรว่า โคตมะ มีปริมาณแห่งอายุน้อย ผู้ใดมีชีวิตอยู่นานก็เพียง ๑๐๐ ปี ที่เกินกว่านั้น มีน้อย. ตรัสรู้ ณ โคนไม้อัสนัตถะ (โพธิ์) . มีคู่แห่งอัครสาวกนามว่า สารีบุตร กับโมคคัลลานะ มีการประชุมสาวกครั้งเดียว มีภิกษุ ๑, ๒๕๐ รูป ล้วนเป็นพระชีนาสพ. มีภิกษุเป็นยอดพุทธอุปัฏฐาก ชื่ออานนท์ มีพุทธบิดาพระนามว่า สุทโธณะ พระพุทธมารดาพระนามว่า มายา มีกบิลพัสดุ์นครเป็นราชธานี. เมื่อตรัสเล่าอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จจากอาสนะเข้าสู่วิหาร. ต่อมาได้ตรัสเล่าประวัติพระวิปัสสิพุทธเจ้า โดยแสดงว่าเป็นธรรมดาของผู้จะเป็นพระพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้ : -

ได้ตรัสธรรมดาของพระโพธิสัตว์ไว้ ดังนี้

- ๑) พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิต มีสติสัมปชัญญะ ลงสู่พระครรภ์พระมารดา
- ๒) เมื่อพระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์พระมารดา จะมีแสงสว่างอันโอฬารปรากฏในโลก. หมิ่นโลกธาตุสะเทือนสะท้านทั่ววันไหว
- ๓) มีเทพบุตร ๔ ตนมาอารักขาทั้งสี่ทิศ เพื่อป้องกันมนุษย์และอมนุษย์มิให้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์หรือพระมารดา
- ๔) พระมารดาพระโพธิสัตว์ทรงตั้งอยู่ในศีล ๕ โดยปกติ

๕) พระมารดาพระโพธิสัตว์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามในบุรุษทั้งหลาย และจะเป็นผู้อันบุรุษใด ๆ ผู้มีจิตกำหนดก้าวล่วงไม่ได้

๖) พระมารดาพระโพธิสัตว์มีลาภ บริบูรณ์ด้วยกามคุณ ๕ (รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ)

๗) พระมารดาพระโพธิสัตว์ไม่มีโรค มองเห็นพระโพธิสัตว์ในพระครรภ์เหมือนเห็นเส้นด้ายในแก้วไพฑูรย์ (ตั้งแต่ข้อ ๓ ถึง ๗ หมายถึงระหว่างทรงพระครรภ์)

๘) เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วันแล้ว พระมารดายอมสวรรคต เข้าสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

๙) สตรีอื่นบริหารครรภ์ ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้างจึงคลอด ส่วนมารดาพระโพธิสัตว์บริหารครรภ์ ๑๐ เดือนพอดีจึงคลอด

๑๐) เมื่อประสูติ เทวดารับก่อน มนุษย์รับภายหลัง.

๑๑) เมื่อประสูติจากพระครรภ์ ยังไม่ทันถึงพื้น เทพบุตร ๔ ตนจะรับวางไว้เบื้องหน้าพระมารดาและบอกให้ทราบ ว่า พระโอรสที่เกิดมีศักดิ์ใหญ่

๑๒) เมื่อประสูติ พระโพธิสัตว์เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาด ไม่แปดเปื้อนด้วยคัมภมลทิน

๑๓) เมื่อประสูติ จะมีธารน้ำร้อนน้ำเย็นตกลงมาสนานพระกายพระโพธิสัตว์และพระมารดา

๑๔) ทันใดที่ประสูติ พระโพธิสัตว์จะผินพระพักตร์ทางทิศเหนือ ดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าว เปล่งพระวาจาประกาศเรื่องที่จะทรงเป็นเลิศในโลก และเรื่องชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย

๑๕) เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติ จะมีแสงสว่างอันโอฬารปรากฏในโลก และหมื่นโลกธาตุสะท้อนสะท้อน

๒. มหานิทานสูตร สูตรว่าด้วยต้นเหตุใหญ่^{๒๘}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสปฏิจฉมุปบาทว่าเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง เพราะไม่ตรัสรู้ธรรมนี้ สัตว์จึงไม่ล่วงพ้นอบาย ทุกคติ วินิบาติ สงสารวัฏ อยู่เหยง สับสน เหมือนต้นหญ้า ที่ตกเกลื่อนกลาด อยู่ ยากที่จะจัดระเบียบต้นปลาย จากนั้นทรงแนะนำเรื่องปฏิจฉมุปบาทต่อไป ถ้ามีผู้ถามว่า ความแก่ ความตายมีปัจจัยหรือไม่ พึงตอบว่า มีโดยชี้ไปที่ความเกิด (ชาติ) ว่าเพราะความเกิดเป็นปัจจัย จึงมีความแก่และความตาย เพราะภพ (ความมีความเป็น) เป็นปัจจัย จึงมีชาติ (ความเกิด) เพราะอุปาทาน (ความยึดถือ) เป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะตัณหา (ความทะยานอยาก) เป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะเวทนา เป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะผัสสะ (ความถูกต้อง) เป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะรูปนาม (สิ่งที่ไม่มีรูปร่าง มีแต่ชื่อ เรียกว่านาม ได้แก่เวทนา ความรู้สึกอารมณ์, สัญญา ความจำได้หมายรู้, เจตนา ความจงใจ, ผัสสะ ความถูกต้อง, มนสิการ ความทำไว้ในใจ ส่วนสิ่งที่เป็นรูป คือธาตุ ๔ และรูปอันปรากฏเพราะอาศัยธาตุ ๔) เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะวิญญาน (ปฏิสนธิวิญญาน) คือธาตุรู้ที่ถือกำเนิดเป็นปัจจัย จึงมีรูปนาม เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาน เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพเพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติ (ความเกิด) เป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ (ความแก่ ความตาย) ในตอนนี ระหว่างนามรูป กับวิญญาน

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๕-๑๓๐/๕๗-๗๖.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องสัมผัส คือทรงอธิบายสัมผัสว่า มี ๖ มีสัมผัสทางตา จนถึงสัมผัสทางใจ แล้วทรงใช้คำว่า อธิวจนสัมผัส เป็นสัมผัสทางใจ และปฏิขสัมผัส เป็นสัมผัสที่เนื่องด้วยรูปขันธ์ คือสัมผัสทางร่างกาย ในที่สุดตรัสสรุปในขั้นนี้ก่อนว่า ข้อวิญญูณ กับนามรูป ต่างเป็นปัจจัยของกันและกันนี้ ย่อมเป็นเหตุให้สัตว์เกิด แก่ ตาย จุดี อุปบัติ เป็นเหตุให้มีทางแห่งคำเรียกชื่อ มีทางแห่งการพูดจา มีทางแห่งการบัญญัติ มีการรู้ได้ด้วยปัญญา และมีวิภูฏะ ความหมุนเวียน และความเป็นอย่างนี้

ต่อจากนั้นทรงแสดงการบัญญัติอัตตา ๔ ประการ คือ

- ๑) บัญญัติอัตตา “ เล็กน้อย ” ว่ารูป
- ๒) บัญญัติอัตตา “ หาที่สุดมิได้ ” ว่ามีรูป
- ๓) บัญญัติอัตตา “ เล็กน้อย ” ว่าไม่มีรูป และ
- ๔) บัญญัติอัตตา “ หาที่สุดมิได้ ” ว่าไม่มีรูป

การบัญญัติอย่างนี้ย่อมมี ๓ ประการ คือ บัญญัติอัตตา เฉพาะในปัจจุบันนี้เท่านั้น (เพราะความเห็นว่าตายแล้วสูญ) บัญญัติอัตตา ที่มีความเป็นอย่างนั้น (เพราะมีความเห็นว่าเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง) บัญญัติด้วยต้องการจะลบล้างความเห็นผิดของฝ่ายอื่น จูงมาสู่ความเห็นของตน (ซึ่งเข้าใจว่าถูก). ส่วนการไม่บัญญัติอัตตา ก็เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับการบัญญัติที่กล่าวมาแล้ว.

ครั้นแล้วทรงแสดงความคิดเห็นของบุคคล ๓ ข้อเกี่ยวกับเวทนา และอัตตา คือ

- ๑) เห็นว่าเวทนา (ความรู้สึกอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข) เป็นอัตตา (ตัวตน) ของเรา
- ๒) เห็นว่าเวทนามีใช้อัตตาของเรา อัตตาของเราไม่รู้สึกรมณ์
- ๓) เห็นว่าเวทนามีใช้อัตตาของเรา อัตตาของเราไม่รู้สึกรมณ์ก็มีใช้ อัตตาของเราย่อมเสวยอารมณ์ อัตตาของเรามีเวทนาเป็นธรรมดา

แล้วทรงแสดงเหตุผลให้เห็นจริงทั้งสามข้อว่า ไม่ควรยึดถืออย่างนั้น ในที่สุดตรัสสรุปว่า ภิกษุผู้ไม่เห็นทั้งสามอย่างนั้น ย่อมไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดถือ ก็ไม่สะดุ้งตื่นรน เมื่อไม่สะดุ้งตื่นราก็ดับสนิทเฉพาะตน รู้ว่าชาติสิ้นแล้ว ได้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำหน้าที่เสร็จแล้ว ก็จ้องเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วเช่นนี้ ไม่ควรที่ใคร ๆ จะกล่าวว่า ท่านมีความเห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิด, สัตว์ตายแล้วไม่เกิด, สัตว์ตายแล้วทั้งเกิดและไม่เกิด, และสัตว์ตายแล้วเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่. ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? เพราะวิภูฏะ ย่อมหมุนเวียนไปตราบเท่าที่ยังมีทางแห่งคำเรียกชื่อ มีทางแห่งคำพูดจา มีบัญญัติ มีทางแห่งการบัญญัติ มีการนัดกันรู้ มีการรู้ได้ด้วยปัญญา และยังมีหมุนเวียนอยู่. ภิกษุผู้หลุดพ้นเพราะรู้ความจริงนั้น ไม่ควรที่ใคร ๆ จะมีความเห็นว่าท่านไม่รู้ไม่เห็น.

ต่อจากนั้นทรงแสดงวิญญูณฐิติ (ที่ตั้งแห่งวิญญูณ) ๗ อย่าง คือ -

- ๑) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญา (ความจำได้หมายรู้) ต่างกัน เช่นมนุษย์ เทวดาบางพวกและเปตราบางพวก ๗ .
- ๒) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เทพ พวกพรหม ที่เกิดด้วยปฐมฌานและสัตว์ที่อยู่ในบาย ๔.
- ๓) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น เทพ พวกอภัสสรพรหม
- ๔) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เทพ พวกสุภิกิณพรหม.

๕) สัตว์เหล่าหนึ่งก้าวล่วงความกำหนดหมายในรูป ทำในใจว่า อากาศหาที่สุคติได้ เข้าถึง อากาศอันญายตนะ (เป็นพรหมไม่มีรูปพวกที่ ๑).

๖) สัตว์เหล่าหนึ่งก้าวล่วงอากาศอันญายตนะ ทำในใจว่าวิญญาณหาที่สุคติได้ เข้าถึงวิญญาณญายตนะ (เป็นพรหมไม่มีรูปพวกที่ ๒)

๗) สัตว์เหล่าหนึ่งก้าวล่วงวิญญาณญายตนะ ทำในใจว่า ไม่มีอะไร เข้าถึงอากิญจัญญายตนะ (เป็นพรหมไม่มีรูปพวกที่ ๓)

ครั้นแล้วทรงแสดงอายตนะ ๒ คือ

๑) อสัณญีสัตตตายตนะ อายตนะ หรือที่ต่อ คืออัสัณญีสัตว์ (อัสัณญีสัตว์เป็นพวกมีแต่รูป ไม่มีวิญญาณ จึงไม่จัดเข้าในวิญญาณฐิติ ๗ อย่าง แต่เรียกว่าอายตนะ)

๒) เนวสัณญานาสัณญายตนะ อายตนะ หรือที่ต่อคือที่มีสัณญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณญาก็ไม่ใช่ (นี้เป็นพรหมไม่มีรูป พวกที่ ๔ เพราะเหตุที่วิญญาณในรูปพรหมชั้นนี้สุขุมละเอียดอ่อนมาก จึงไม่ควรกล่าวว่ามีวิญญาณ หรือไม่มีวิญญาณ ฉะนั้น จึงไม่จัดเข้าในวิญญาณฐิติ ๗ แต่เรียกว่าอายตนะ เป็นอันว่า ต้องกล่าวว่า วิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ จึงจะครอบคลุมสัตว์โลกได้หมดทุกชนิด)

ตรัสสรุปเฉพาะตอนนี้ว่า ผู้ใดรู้วิญญาณฐิติทั้งเจ็ดรู้อายตนะทั้งสองรู้ความเกิดขึ้น รู้ความดับไป รู้ความพอใจ รู้โทษ และรู้การแล่นออก (หลุดพ้น) จากวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ แล้ว ควรหรือที่จะขึ้นชมยินดี วิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น . พระอานนทกราบทูลว่า ไม่ควร . จึงตรัสว่า ภิกษุผู้รู้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น (ด้วยอุปาทาน) เรียกว่าเป็นปัญญาวิมุติ (ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา)

ทรงแสดงวิโมกข์ ๘ แก่พระอานนทต่อไป คือ :

- ๑) บุคคลมีรูป เห็นรูป
- ๒) บุคคลมีความกำหนดหมายในสิ่งไม่มีรูป เห็นรูปภายนอก.
- ๓) บุคคลน้อมใจว่า “งาม”
- ๔) บุคคลทำไว้ในใจว่า อากาศไม่มีที่สุด เข้าถึงอากาศอันญายตนะ.
- ๕) บุคคลทำไว้ในใจว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เข้าถึงวิญญาณญายตนะ.
- ๖) บุคคลทำไว้ในใจว่า ไม่มีอะไร เข้าถึงอากิญจัญญายตนะ.
- ๗) บุคคลก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะ เข้าถึงเนวสัณญานาสัณญายตนะ.
- ๘) บุคคลก้าวล่วงเนวสัณญานาสัณญายตนะ เข้าถึงสัณญาเวทิตินิโรธ. ๘ .

ภิกษุเข้าสู่วิโมกข์ ๘ นี้ ได้ทั้งอนุโลม (ตามลำดับ) และปฏิโลม (ถอยกลับจากหลังไปหาหน้า) เข้าได้ออกตามต้องการ ย่อมทำให้แจ่ม (บรรล) ความหลุดพ้นด้วยสมาธิ (เจโตวิมุติ) และความหลุดพ้นด้วยปัญญา (ปัญญาวิมุติ) อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะได้ในปัจจุบัน ภิกษุนี้ เรียกว่าอุกโตภาควิมุติ (ผู้พ้นทั้งสองทาง) ไม่มีอุกโตภาควิมุติอย่างอื่นยอดเยี่ยมกว่า ประณีตกว่า

๓. มหาปรินิพพานสูตร สูตรว่าด้วยมหาปรินิพพานของพระพุทธเจ้า^{๒๙}

ในพระสูตรนี้ จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับช่วงก่อนปรินิพพานของพระพุทธเจ้า มีหลักธรรมแทรกอยู่ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังจะนำมากล่าว ดังนี้

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑-๒๔๐/๓๗-๑๘๐.

วัชชือบริหารนิยธรรม

- ๑) จะหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
- ๒) จะพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจของชาววัชชี
- ๓) จะไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ จะไม่ถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จะประพฤติปฏิบัติในวัชชือธรรมอันเป็นของเก่า

- ๔) จะเคารพเชื้อฟิงชาววัชชีผู้แก่เฒ่า
- ๕) จะไม่ก้าวล่วงข่มเหงกุลสตรี (หญิงที่มีสามีแล้ว) และกุลกุมารี (หญิงสาวที่ยังไม่มีสามี)
- ๖) จะเคารพนับถือเจตีย์ของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยพลีกรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้เคยทำ
- ๗) จะจัดการรักษาคุ่มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ของชาววัชชี จะตั้งใจว่า พระอรหันต์ที่ยังไม่มาขอให้มา ที่มาแล้วขอให้มีความสุข

ภิกษุขอบริหารนิยธรรม ทรงแสดงอภิธานนิยธรรมสำหรับภิกษุไว้ ดังนี้

หมวดที่ ๑

- ๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง
- ๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะพึงทำ
- ๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่บัญญัติสิ่งที่เรามีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันตามสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้แล้ว
- ๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการะเคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง
- ๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาก่อให้เกิดภพใหม่ ที่เกิดขึ้นแล้ว
- ๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งสติไว้ในภายในว่า “ทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงามที่ยังไม่มา พึงมา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก”

หมวดที่ ๒

- ๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีการงาน ไม่หมั่น ประกอบความเป็นผู้ชอบการงาน
- ๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย ไม่ยินดีการพูดคุย ไม่หมั่น ประกอบความเป็นผู้ชอบการพูดคุย
- ๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ ไม่ยินดีการนอนหลับ ไม่หมั่น ประกอบความเป็นผู้ชอบการนอนหลับ

๔) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่มุ่ ไม่ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่มุ่ ไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการคลุกคลี ด้วยหมู่มุ่

๕) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นผู้ไม่มีความปรารถนาชั่ว ไม่ตกไปสู่อำนาจของความปรารถนาชั่ว

๖) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังไม่มิตริชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว

๗) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังไม่ถึงความหยุดชะงักในระหว่างเพียงเพราะบรรลुकุณวิเศษชั้นต่ำ

หมวดที่ ๓

๑) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังมีศรัทธา

๒) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังมีหิริ

๓) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังมีโอตตปปะ

๔) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นพหูสูต

๕) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังปรารถนาความเพียร๒

๖) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังมีสติตั้งมั่น

๗) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังมีปัญญา

หมวดที่ ๔

๑) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญสติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้)

๒) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือการเห็นธรรม)

๓) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)

๔) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญปีติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิมใจ)

๕) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ)

๖) ภัณฑุพิงหวังได้ แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่ง การตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น)

๗) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง)

หมวดที่ ๕

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญ อนิจจสัญญา (กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญ อนัตตสัญญา (กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง)

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอุสุภสัญญา (กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญ อาทินวสัญญา (กำหนดหมายทุกขโทษของกายอันมีความเจ็บไข้ต่าง ๆ)

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญ ปหานสัญญา (กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิถกและบาปธรรมทั้งหลาย)

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิราคะสัญญา (กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญนิโรธสัญญา (กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

หมวดที่ ๖

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งมั่น เมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งมั่น เมตตาวจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีการ บริโภคโดยไม่แบ่งแยกภากทั้งหลายอันประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต (อาหารในบาตร) บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศีลที่ไม่ ขาด ไม่ทะเล ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อ สมานี เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอริยทวิภูมิจันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

โทษของศีลวิบัติ ๕ ประการ

โทษของความวิบัติจากศีล ๕ ประการ คือ ๑) เสื่อมทรัพย์ ๒) มีกิตติศัพท์ในทางชั่ว ๓) เมื่อเข้าสู่บริษัทไม่องอาจ มีอาการเก้อเขิน ๔) เป็นผู้หลง ถึงแก่ความตาย ๕) เมื่อตายแล้ว ก็เข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก แล้วทรงแสดงอานิสงส์แห่งความสมบูรณ์ด้วยศีล ๕ ประการ ในทางตรงกันข้ามกับศีลวิบัติ.

อภิญาเทสิตธรรม (ธรรมที่ทรงแสดงแล้วด้วยความรู้ยิ่ง)

ประกอบด้วยสติปัญญา (การตั้งสติ ๔ อย่าง สัมมปธาน (ความเพียรชอบ) ๔ อย่าง อธิบาท (ธรรมอันให้บรรลุความสำเร็จ) ๔ อย่าง อินทรีย์ (ธรรมอันเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน) ๕ อย่าง พละ (ธรรมอันเป็นกำลัง) ๕ อย่าง โพฆณคฺ (ธรรมอันเป็นองค์ประกอบให้ได้ตรัสรู้) ๗ อย่าง และมรรค (ข้อปฏิบัติหรือทางดำเนิน) ๘ อย่าง รวม ๓๗ ประการ)

๔. มหาสุทสสนสูตร สูตรว่าด้วยพระเจ้ามหาสุทสสนะจักรพรรดิ^{๓๐}

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงพรรณานามมั่งคั่งสมบูรณ์ของกรุงกุสาวตี และทรงพรรณนาถึงรัตนะ ๗ ประการ ที่เกิดขึ้นแก่พระเจ้ามหาสุทสสนะจักรพรรดิ คือ

๑) จักรแก้ว ซึ่งหมุนไปในทิศต่าง ๆ ได้นำชัยชนะมาสู่

๒) ช้างแก้ว เป็นช้างเผือก ชื่ออุโบสถ

๓) ม้าแก้ว สีขาวล้วน ชื่อวลาหก

๔) แก้วมณี เป็นแก้วไพฑูรย์

๕) นางแก้ว รูปร่างงดงาม มีสัมผัสนิมนวล

๖) ขุนคลังแก้ว (คหปติรัตนะ) ช่วยจัดการทรัพย์สินอย่างเลิศ

๗) ขุนพลแก้ว (ปริณายกรัตนะ) บัณฑิตผู้สั่งสอนแนะนำ อนึ่ง พระเจ้ามหาสุทสสนะจักรพรรดิ ทรงมีความสำเร็จ (ฤทธิ์) ๔ ประการ คือ ๑) รูปร่าง ๒) อายุยืน ๓) มีโรคน้อย ๔) เป็นที่รักของพราหมณ์และคฤหบดี (ประชาชน) นอกจากนี้ยังทรงพรรณนาถึงสระโบกขรณี, ทรัพย์สิน, ปราสาท อันวิจิตรงดงามน่าชื่นชม

การบำเพ็ญทานและพรหมวิหาร

ครั้นแล้วทรงแสดงว่าพระเจ้ามหาสุทสสนะจักรพรรดิทรงเห็นว่า ผลดีต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะผลแห่งกรรมดีคือทาน (การให้) ทมะ (การฝึกจิต) และสัจญมะ (การสำรวมจิต) จึงทรงบำเพ็ญทานสงบความตริภังคทางกาม ความตริภังคทางพยาบาท และความตริภังคทางเบียดเบียน ได้บรรลุฌานที่ ๑ ถึงฌานที่ ๔ ทรงแผ่พระมนัสอันประกอบด้วยเมตตา (คิดให้เป็นสุข) กรุณา (คิดให้พ้นทุกข์) มุทิตา (พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) และอุเบกขา (วางใจเป็นกลาง) ไปทั้งสี่ทิศ. ทรงสั่งลดการเข้าเฝ้าให้น้อยลง (เพื่อทรงมีเวลาอบรมทางจิตใจได้มากขึ้น) ภายหลังพระราชเทวีพระนามว่า สุภัททา สั่งจัดจตุรงค์นิเสนา (ทัพช้าง ทัพม้า ทัพรถ ทัพเดินเท้า) ซึ่งขุนพลแก้วก็จัดให้ พระนางเดินทางไปเฝ้าพระเจ้ามหาสุทสสนะ ขอให้ทรงเห็นแก่สมบัติ เห็นแก่ชีวิต . แต่กลับตรัสตอบขอให้พระราชเทวีทรงขอเรื่องใหม่ ในทางตรงกันข้าม คืออย่าเห็นแก่สมบัติ อย่าเห็นแก่ชีวิต เพราะการพลัดพรากจากรักของชอบใจ เป็นของธรรมดา การตายของผู้มีความกังวล ห่วงใย เป็นทุกข์ และถูกตีเตียน. พระราชเทวีก็ทรงกรรแสง และฝันพระหฤทัย เช็ดน้ำพระเนตร ขอเรื่องใหม่ ตามที่พระเจ้ามหาสุทสสนะทรงแนะนำนั้น และต่อมาไม่ช้าพระเจ้ามหาสุทสสนะก็สวรรคต และเข้าถึงพรหมโลก เพราะเจริญพรหมวิหาร

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๑-๒๗๒/๑๘๑-๒๐๔.

ตรีสรูปเป็นคำสอน

ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคตรัสสรุปว่า พระองค์เองได้เป็นพระเจ้ามหาสุทิสสนะจักรพรรดินั้น พรั่งพร้อมสมบูรณ์ด้วยสมบัตินานาประการ แม้จะมีนครอยู่ในปกครองมากมาย ก็อยู่ครอบครองได้เพียงนครเดียว คือนครกุสาวตี แม้จะมีปราสาทมากมาย แต่อยู่ครอบครองได้เพียงปราสาทเดียว คืออัมมปราสาท แม้จะมีเรือนยอดมากมาย แต่ก็อยู่ครอบครองได้เพียงหลังเดียว คือเรือนยอดชื่อ มหาวิญหะ. แม้จะมีบัลลังก์มากมาย แต่ก็ได้ใช้คราวละเพียงบัลลังก์เดียว. แม้มีช้างมากมาย แต่ก็ขี่ได้เพียงคราวละตัวเดียว คือพญาช้างอุโบสถ. แม้จะมีม้ามากมาย แต่ก็ขึ้นขี่ได้เพียงคราวเดียว คือพญาม้าลาหะ. แม้จะมีรถมากมาย แต่ก็ขึ้นสู่ได้เพียงคราวละคันเดียว คือรถเวชยันต์. แม้จะมีสตรีมากมาย แต่ก็มีสตรีที่ปฏิบัติรับใช้เพียงคราวละคนเดียว. แม้จะมีคูผ้า (ผ้าถุงผ้าห่ม) มากหลาย แต่ก็นุ่งห่มเพียงคราวละคู่เดียว. แม้จะมีถาดอาหารมากมาย แต่บริโภคได้อย่างมากเพียงจุฬานานเดียว พร้อมทั้งกับข้าว

๕. ขนวสกุตร สูตรว่าด้วยยักษ์ชื่อขนวสกะ^{๓๑}

ในพระสูตรนี้ พระอานนท์กราบทูลถามถึงว่า ผู้นั้นผู้นี้ตายไปเกิดที่ไหน และพระผู้มีพระภาค ตรัสตอบเป็นราย ๆ ไป ในส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้าพิมพิสาร พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าว่า ได้มาปรากฏต่อพระองค์ ประกาศตนว่าไปเกิดเป็นยักษ์ ชื่อขนวสกะ และว่าตนมีความหวังจะได้บรรลุเป็นพระสกทาคามี (คือพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระโสดาบันอยู่แล้ว จึงหวังจะได้บรรลุขึ้นไป คือการเป็นพระสกทาคามี ได้แก่พระอริยบุคคลผู้จะมาเกิดเพียงครั้งเดียว) แล้วเล่าว่า ตนเคยไปประชุมที่ธรรมสภาในดาวดึงส์เทวโลก ได้เห็นว่าผู้ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค ซึ่งไปเกิดในที่นี่ รุ่งเรืองเหนือเทพอื่น ๆ ทั้งผิพรรณ และโดยยศ พร้อมทั้งได้เล่าถึงภษิตต่าง ๆ ของสนิงกุมารพรหม ซึ่งกล่าวในธรรมสภา ในใจความดังต่อไปนี้ : -

๑) ผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ทำให้ปริบูรณ์ในศีล ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี (สูงสุดไนชั้นกาม) ลงมาถึงชั้นจาตุมหาราช (เทพประจำทิศทั้งสี่) อย่างต่ำที่สุด ก็เป็นคนธรรม (เทพที่สิงอยู่ ณ ต้นไม้)

๒) อิทธิบาท (คุณให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง) ทำให้สมณพราหมณ์ในอดีต อนาคต ปัจจุบันแสดงฤทธิ์ได้ด้วยประการต่าง ๆ

๓) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรู้โดยลำดับ ซึ่งการบรรลุโอกาส ๓ เพื่อบรรลุความสุข. โอกาส ๓ คือ (๑) คนที่เคยคลุกคลีด้วยกาม ด้วยอกุศลธรรม ภายหลังไม่คลุกคลี ย่อมได้สุขโสมนัส (๒) คนที่มีเครื่องปรุงกาย เครื่องปรุงวาจา เครื่องปรุงจิตอันหยาบ อันไม่สงบระงับ ภายหลังสงบระงับได้ ย่อมได้สุขโสมนัสยิ่งขึ้น (๓) คนที่ไม่รู้จักสิ่งที่เป็นกุศล, อกุศล, มิโทษ, ไม่มีโทษ, ควรเสพ, ไม่ควรเสพ, เลว, ประณีต, ดำ, ขาว และมีส่วนเปรียบ ตามความเป็นจริง ภายหลังได้สติบอริยธรรมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม จึงรู้จักสิ่งเหล่านั้นตามความจริงก็จะละอวิชาเสียได้ วิชาก็จะเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะมีความสุขโสมนัสยิ่งขึ้น (หมายถึงได้บรรลุอรหัตตมรรคอรหัตตผล)

๔) พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสติปัฏฐาน (การตั้งสติ) ๔ อย่างไว้ดีแล้ว (ทรงแสดงการตั้งสติพิจารณากาย, เวทนา, จิต, ธรรม ทั้งภายในภายนอก)

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓-๒๙๒/๒๐๕-๒๒๖.

๕) ธรรม ๗ ประการ คือ ความเห็นชอบ, ความดำริชอบ, การเจรจาชอบ, การกระทำชอบ, การเลี้ยงชีพชอบ, ความเพียรชอบ, การตั้งสติชอบ เป็นบริวารของสมาธิ เป็นไปเพื่อเจริญสมาธิ ทำสมาธิให้บริบูรณ์ ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง อันแวดล้อมด้วยองค์ ๗ เหล่านี้ ชื่อว่าอนิยสมาธิ อันเรียกว่า มีอุปนิสัย (บริวาร) บ้าง มีบริวาร (เครื่องประกอบ) บ้าง

๖. มหาโควินสูตร สูตรว่าด้วยมหาโควินทพราหมณ์^{๓๒}

ในพระสูตรนี้ ท้าวสักกะได้กล่าวพรรณนาพระคุณของพระพุทธเจ้า ๘ ประการ คือ :

๑) ทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์และความสุขเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวดาและมนุษย์.

๒) ทรงแสดงธรรมอันเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกมาดู ควรน้อมเข้ามาในตน เป็นต้น.

๓) ทรงแสดงธรรมอันเป็นกุศล, อกุศล, มีโทษ, ไม่มีโทษ, ควรเสพ, ไม่ควรเสพ, เลว, ปราณีต, ดำ, ขาว และมีส่วนเปรียบ.

๔) ทรงบัญญัติด้วยดี ซึ่งข้อปฏิบัติอันจะนำไปสู่พระนิพพานแก่พระสาวก. พระนิพพานและข้อปฏิบัติก็เข้ากันได้เหมือนน้ำในแม่น้ำคงคากับยมุนา.

๕) ทรงได้สหาย คือพระเสขะผู้ปฏิบัติ และพระอรหันต์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว แต่ก็ทรงปลีกพระองค์จากพระสหายเหล่านั้น ทรงประกอบความยินดีในการอยู่แต่พระองค์เดียว

๖) ทรงมีลาภ และชื่อเสียงอันเพียบพร้อม มีกษัตริย์ เป็นต้น รักใคร่ แต่ก็เสวยกระยาหารอย่างปราศจากความเมา.

๗) ทรงพูดอย่างใดอย่างนั้น ทำอย่างใดอย่างนั้น

๘. ทรงข้ามความสงสัย ปราศจากความเคลือบแคลง มีความดำริอันสมบูรณ์ (ไม่ติดอยู่เพียงชั้นใดชั้นหนึ่ง)

ทั้งแปดข้อนี้ ท้าวสักกะกล่าวว่า ไม่มีศาสดาใดเทียบพระผู้มีพระภาคทั้งในอดีตและปัจจุบัน.

๗. มหาสมยสูตร สูตรว่าด้วยการประชุมใหญ่^{๓๓}

พระสูตรนี้แสดงหลักทางพระพุทธศาสนาว่า พุทธะ คือท่านผู้ตรัสรู้นั้น เป็นผู้ที่สูงกว่าทเวดาทุกประเภท ไม่ว่าจะทเวดาชั้นต่ำสุด หรือสูงสุด ถึงขั้นพรหมก็พากันนอบน้อมต่อพุทธะหรือพระพุทธเจ้า เพราะพุทธะเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์สะอาดปราศจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง และเป็นสัญลักษณ์แห่งเทพปัญญาความรู้เท่าทันความจริงที่เป็นเหตุให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้

๘. สักกปัญหาสูตร สูตรด้วยปัญหาของท้าวสักกะ^{๓๔}

พระสูตรนี้ กล่าวถึงคำถามของท้าวสักกะที่ถามพระพุทธเจ้า และพระองค์ได้ตรัสตอบ ดังนี้

๑) ถาม : ทเวา มนุษย์ อสุร นาค คนธรรพ์และหมู่สัตว์เป็นอันมากอื่น ๆ ถูกอะไรผูกมัดมัดตั้งใจว่าจะไม่จงเเวร ไม่ใช่อาชญา ไม่มีศัตรู ไม่เบียดเบียนอยู่อย่างไม่มีเเวร แต่ก็ต้องจงเเวร ใช่อาชญา มีศัตรูเบียดเบียน และอยู่อย่างมีเเวร

^{๓๒} ฎรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๓-๓๓๐/๒๒๗-๒๕๘.

^{๓๓} ฎรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๑-๓๔๓/๒๕๙-๒๗๒.

^{๓๔} ฎรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

ตอบ : มีความริษยาและความตระหนี่เป็นเป็นเครื่องผูกมัด

๒) ถาม : ความริษยาและความตระหนี่เกิดจากอะไร. ตอบ : เกิดจากสิ่งเป็นที่รักและสิ่งอันไม่เป็นที่รัก เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รักและไม่ที่รัก ก็ไม่มีความริษยาและความตระหนี่

๓) ถาม : สิ่งเป็นที่รักและไม่และเป็นที่รักเกิดจากอะไร. ตอบ : เกิดจากความพอใจ เมื่อไม่มีความพอใจ ก็ไม่มีสิ่งที่เป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก

๔) ถาม : ความพอใจเกิดจากอะไร. ตอบ : เกิดจากความตริก(วิตก) เมื่อไม่มีความตริก ก็ไม่มีความพอใจ

๕) ถาม : ความตริกเกิดจากอะไร. ตอบ : เกิดจากบัญญัติสัญญาสังขานิทาน คือส่วนแห่งความกำหนดหมายกิเลส (ค้นหา ความทะยานอยาก , มานะ ความถือตัว , ทิฏฐิ ความเห็น) เป็นเหตุให้เนิ่นช้า

๖) ถาม : ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงเชื่อว่าปฏิบัติข้อที่ปฏิบัติที่สมควร ที่ให้ถึงความดับส่วนแห่งความกำหนดหมายกิเลสเป็นเหตุให้เนิ่นช้า

ตอบ : โสมนัส (ความดีใจ) โทมนัส (ความเสียใจ) อุเบกขา (ความวางเฉย) มีอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งควรส้องเสพ อีกอย่างหนึ่งไม่ควรส้องเสพ คือเมื่อส้องเสพโสมนัส เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง กุศลธรรมเสื่อมไป อกุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้นก็สมควรส้องเสพ ถ้าอกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้นสิ่งนั้นก็ควรส้องเสพ ธรรมที่ควรส้องเสพนั้นคือที่มีวิตก (ความตริก) มีวิจารณ์ (ความตรอง) ที่ไม่มีวิตก วิจารณ์ แต่ปราณีตขึ้นไปกว่า (หมายถึงโสมนัส เป็นต้น อันเกิดเพราะเนกขัมมะบ้าง เพราะวิปัสสนาบ้าง เพราะอนุสสติบ้าง เพราะปฐมฌาน เป็นต้นบ้าง) ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติข้อปฏิบัติที่สมควร ที่ให้ถึงความดับส่วนแห่งความกำหนดหมายกิเลสเป็นเหตุให้เนิ่นช้า

๗) ถาม : ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงเชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมปาฏิโมกข์ (ศีลที่เป็นใหญ่เป็นประธาน)

ตอบ : ความประพฤติกาย (กายสมาจาร) ความประพฤติกวาจา (วจีสมาจาร) และการแสวงหา (ปริเยสนา) อย่างหนึ่งควรส้องเสพ อีกอย่างหนึ่งไม่ควรส้องเสพ คือเมื่อส้องเสพความประพฤติกายเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง กุศลธรรมเสื่อมไป อกุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้นก็สมควรส้องเสพ ถ้าอกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้นก็ควรส้องเสพ ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมปาฏิโมกข์

๘) ถาม : ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงเชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสාරวมอินทรีย์ (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)

ตอบ : อารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น มี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งควรส้องเสพ อีกอย่างหนึ่งไม่ควรส้องเสพ. (พอตรัสถึงเพียงนี้ ท้าวสักกะก็กราบทูลถามว่า เข้าใจความหมายว่า ที่ไม่ควรส้องเสพ และควรส้องเสพนั้น กำหนดด้วย เมื่อส้องเสพแล้วอกุศลธรรมหรือกุศลธรรมจะเจริญกันแน่)

๙. ถาม : สมณพราหมณ์ทั้งปวง มีวาตะ มีศีล มีฉันทะ มีจุดหมายปลายทาง อย่างเดียวกันใช่หรือไม่

ตอบ : ไม่ใช่ เพราะโลกธาตุเป็นอนันต์ มีธาตุต่าง ๆ กัน สัตว์ยึดถือธาตุอันใด ก็กล่าวเพราะความยึดถือธาตุนั้นว่า นี้แลจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ

๑๐) งาม : สมณพราหมณ์ทั้งปวงมีความสำเร็จ มีความปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่องยึด (โยคักเขมิ) เป็นพรหมจรรย์ มีที่สุดล่งส่วน ไซ่หรือไม่ (คำว่า ล่งส่วน หมายความว่า เต็ดขาด ไม่กลับกำเร็บหรือแปรปรวนอีก)

ตอบ : ไม่ใช่ จะมีความสำเร็จ เป็นต้น ล่งส่วน ก็เฉพาะผู้ที่พ้นแล้วจากตัณหา (ความทะยานอยาก) เท่านั้น

๙. มหาสติปัฏฐานสูตร สูตรว่าด้วยการตั้งสติอย่างใหญ่^{๓๕}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงหนทางเป็นที่ไปอันเอกเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ เพื่อก้าวล่วงความโศก ความคร่ำครวญ เพื่อให้ความทุกข์กายใจตั้งอยู่ไม่ได้ เพื่อบรรลุที่ต้องถูกต้อง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน คือการตั้งสติ ๔ อย่างได้แก่ : -

๑. ตั้งสติกำหนดพิจารณาภายในกาย (กายส่วนย่อยในกายส่วนใหญ่)
๒. ตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนาในเวทนา (ความรู้สึกอารมณ์ส่วนย่อยในความรู้สึกอารมณ์ส่วนใหญ่)
๓. ตั้งสติกำหนดพิจารณาในจิต (จิตส่วนย่อยในจิตส่วนใหญ่ คือจิตดวงใดดวงหนึ่ง ในจิตที่เกิดขึ้นดับไปมากดวง)

๔. ตั้งสติกำหนดพิจารณา ธรรมในธรรม (ธรรมส่วนย่อยในธรรมส่วนใหญ่)

การพิจารณากายแบ่งออกเป็น ๖ ส่วน

๑. พิจารณากำหนดลมหายใจเข้าออก (อานาปานบรรพ) .
๒. พิจารณาอิริยบทของกาย เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน (อิริยาปถบรรพ) .
๓. พิจารณารู้ตัวในความเคลื่อนไหว เช่น ก้าวไป ก้าวมา คู้แขนเหยียดแขน กิน ดื่ม เป็นต้น (สัมปชัญญะบรรพ)
๔. พิจารณาความนำเกลียดของร่างกาย ซึ่งแบ่งออกเป็นส่วนย่อยต่าง ๆ มีผม ขน เป็นต้น (ปฏิกูลมนสิการบรรพ) .

๕. พิจารณาร่างกายโดยความเป็นธาตุ (ธาตุบรรพ)

๖. พิจารณาร่างกายที่เป็นศพ มีลักษณะต่าง ๆ ๙ อย่าง (นวสีวิถิกาบรรพ)

การพิจารณาเวทนา (ความรู้สึกอารมณ์) ๙ อย่าง

๑. สุข ๒. ทุกข์ ๓. ไม่ทุกข์ไม่สุข ๔. สุขประกอบด้วยอามิส (เหยื่อล่อมีรูป เสียง เป็นต้น) ๕. สุขไม่ประกอบด้วยอามิส ๖. ทุกข์ประกอบด้วยอามิส ๗. ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส ๘. ไม่ทุกข์ไม่สุขประกอบด้วยอามิส ๙. ไม่ทุกข์ไม่สุขไม่ประกอบด้วยอามิส

การพิจารณาเวทนาจิต ๑๖ อย่าง

๑. จิตมีราคะ ๒. จิตปราศจากราคะ ๓. จิตมีโทสะ ๔. จิตปราศจากโทสะ ๕. จิตมีโมหะ ๖. จิตปราศจากโมหะ ๗. จิตหดหู่ ๘. จิตฟุ้งซ่าน ๙. จิตใหญ่ (จิตในฌาน) ๑๐. จิตไม่ใหญ่ (จิตที่ไม่ถึงฌาน) ๑๑. จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ๑๒. จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ๑๓. จิตตั้งมั่น ๑๔. จิตไม่ตั้งมั่น ๑๕. จิตหลุดพ้น ๑๖. จิตไม่หลุดพ้น

การพิจารณาธรรมแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

๑. พิจารณาธรรมที่กั้นจิตมิให้บรรลุสมมติ ที่เรียกว่านิวรรณ์ ๕ (นิวรรณ์บรรพ)
๒. พิจารณาชั้น ๕ คือ รูป , เวทนา , สัญญา , สังขาร, วิญญาณ (ชั้นธรรพ).
๓. พิจารณาอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (อายตนะบรรพ).
๔. พิจารณาธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ๗ ที่เรียกว่าโพฌงค์ (โพฌงค์บรรพ).
๕. พิจารณาอริยสัจ ๔ (สัจจบรรพ).

การพิจารณากาย, เวทนา, จิต, ธรรม ทั้งสี่ข้อนี้ นอกจากมีรายการพิเศษดังกล่าวมาแล้ว ยังมีรายการพิจารณาที่ตรงกันอีก ๖ ประการ คือ ๑. ที่อยู่ภายใน ๒. ที่อยู่ภายนอก ๓. ที่อยู่ทั้งภายในภายนอก ๔. ที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ๕. ที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ๖. ที่มีทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา.

๑๐. ปายาสีราชัญญสูตร สุตว่าด้วยพระเจ้าปายาสี^{๓๖}

พระสูตรนี้เป็นบทสนทนาของพระกุมารกัสสปเถระกับพระเจ้าปายาสี สนทนากัน พระกุมารกัสสปได้ตอบคำถามของพระเจ้าปายาสี เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้ : -

๑) พระเถระถามว่า ที่ทรงเห็นว่าโลกอื่นไม่มี เป็นต้นนั้น พระจันทร์พระอาทิตย์เป็นเทวดาหรือมนุษย์ในโลกนี้หรือโลกอื่น. ตรัสตอบว่า พระจันทร์พระอาทิตย์อยู่ในโลกอื่น มิใช่เทวดาหรือมนุษย์ในโลกนี้

๒) ตรัสเล่าว่า มีมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของพระองค์ที่ประพฤติชั่วมีประการต่าง ๆ เมื่อบุคคลเหล่านั้นเจ็บไข้ ซึ่งพระองค์เห็นว่าจะไม่หายแน่ ก็เสด็จไปหา และสั่งว่า ถ้าไปตกรนกร เพราะประพฤติชั่วตามคำของสมณพราหมณ์แล้ว ขอให้กลับมาบอก พวกเหล่านั้นรับคำแล้ว ก็ไม่มีใครมาบอกเลย . พระองค์จึงไม่เชื่อโลกอื่นมี. พระเถระกล่าวว่า เปรียบเหมือนโจรที่ทำผิดราชบุรุษจับได้ ก็นำตระเวนไปสู่ที่ประหารชีวิต โจรเหล่านั้นจะขอผิดผ่อนให้ไปบอกพวกพ้องก่อนจะได้หรือไม่ ตรัสตอบว่าไม่ได้. พระเถระจึงกล่าวว่า พวกที่ทำชั่วก็เช่นกัน ถ้าไปตกรนกร ก็คงไม่ได้รับอนุญาตจากนายนิรยบาลให้มาบอก

๓) ตรัสเล่าว่า พระองค์เคยสั่งคนที่ทำความดีว่า ถ้าตายไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เพราะประพฤติดีตามคำของพราหมณ์แล้ว ขอให้กลับมาบอก. พวกนั้นรับคำ ก็ไม่มีใครมาบอกเลย พระองค์จึงไม่เชื่อว่าโลกอื่นมี. พระเถระทูลว่า เปรียบเหมือนคนตกลงไปในหลุมอุจจาระมิดศีรษะ พระองค์สั่งให้ราชบุรุษช่วยยกขึ้นจากหลุมนั้น เอาซีไม้ไผ่ปาดอุจจาระออก ทำความสะอาดหมดจดแล้ว นำพวงมาลัยเครื่องลูบไล้และผ้ามีราคาแพงมาให้นุ่งห่ม พาขึ้นสู่ปราสาท บำเรอด้วยกามคุณ ๕ บุรุษนั้นจะอยากลงไปอยู่ในหลุมอุจจาระอีกหรือไม่. ตรัสตอบว่า ไม่อยาก. ถามว่าเพราะเหตุไร. ตรัสตอบว่า เพราะหลุมอุจจาระไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น ปฏิกูล. พระเถระทูลว่า มนุษย์ก็เป็นผู้ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น ปฏิกูลสำหรับเทวดาทั้งหลาย พวกทำความดีที่ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ จะกลับมาบอกอย่างไร.

๔) ตรัสเล่าว่า พระองค์เคยสั่งคนที่ทำความดีว่า สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า ผู้ที่ทำความดีจะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ถึงความเป็นสหายของเทพชั้นดาวดึงส์ เมื่อท่านทั้งหลายไปเกิดเช่นนั้นแล้ว ขอให้กลับมาบอกด้วย พวกนั้นรับคำแล้ว ก็ไม่มีใครมาบอกเลย พระองค์จึงไม่เชื่อว่าโลกอื่นมี พระเถระทูลว่า ร้อยปีของมนุษย์เป็นคืนหนึ่งกับวันหนึ่งของชั้นเทพดาวดึงส์ ๓๐ ราตรี เป็น ๑ เดือน , ๑๒

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๖-๔๔๑/๓๔๑-๓๗๒.

เดือน เป็น ๑ ปี, ๑ พันปีทิพย์เป็นประมาณแห่งอายุของเทพชั้นดาวดึงส์ ผู้ทำความดีที่ไปเกิดในที่นั้น คิดว่า อีกสัก ๒- ๓ วัน จะไปบอก พระเจ้าปายาสี จะมาบอกได้หรือไม่ ตรัสตอบว่า มาไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าคงตายไปนานแล้ว แต่ก็ใครบอกแก่ท่านแล้วว่า เทพชั้นดาวดึงส์มีอายุยืนขนาดนั้น ข้าพเจ้าไม่เชื่อเลย. พระเถระทูลว่า เปรียบเหมือนคนที่เสียจักษุแต่กำเนิด มองไม่เห็นอะไรเลย จึงกล่าวว่า สีดำขาว เขียว เหลือง แดง แสดไม่มี คนที่เห็นสีเช่นนั้นก็ไม่มี ดวงดาว พระจันทร์ พระอาทิตย์ไม่มี ผู้เห็นดวงดาว พระจันทร์ พระอาทิตย์ก็ไม่มี เพราะข้าพเจ้าไม่รู้ไม่เห็น สิ่งนั้นจึงไม่มีดังนี้ ผู้นั้นจะชื่อว่ากล่าวชอบหรือไม่. ตรัสตอบว่า กล่าวไม่ชอบ. พระเถระจึงทูลว่า พระองค์ที่ปฏิเสธเรื่องเทพชั้นดาวดึงส์ก็เป็นเช่นนั้น. สมณพราหมณ์บางพวกที่เสพเสนาสนะป่าอันสงัด ไม่ประมาท ทำความเพียร ชำระทิพยจักษุมองเห็นโลกนี้โลกอื่นและสัตว์อุปาทิเกด้วยจักษุอันเป็นทิพย์ เห็นอักษุของมนุษย์มีอยู่. เรื่องของปรโลกพึงเห็นอย่างนี้ ไม่พึงเข้าใจว่าจะได้เห็นได้ด้วยตาเนื้อนี้

๕) ตรัสเล่าว่า พระองค์เคยเห็นสมณพราหมณ์ที่มีศีลมีธรรมอันงาม ใครมีชีวิต ไม่อยากตาย ใคร่ความสุข เกลียดทุกข์ จึงทรงคิดว่า ถ้าสมณพราหมณ์ผู้มีศีลธรรมอันงามเหล่านี้ รู้ตัวว่าตายไปแล้ว จะดีกว่าชาตินี้ ก็ควรจะกินยาพิษ เชือดคอตาย ผูกคอตาย หรือโดดเหวตาย แต่เพราะไม่รู้ว่าจะตายไปแล้วจะดีกว่าชาตินี้ จึงรักชีวิต ไม่อยากตาย ใคร่ความสุข เกลียดทุกข์ ข้อนี้เป็นเหตุให้พระองค์ไม่ทรงเชื่อว่าโลกอื่นมี สัตว์อุปาทิเก (เกิดเติบโตขึ้นทันที) มี ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วมี. พระเถระทูลเปรียบเทียบถวายว่าพราหมณ์คนหนึ่งมีภริยา ๒ คน คนหนึ่งมีบุตรอายุ ๑๐ หรือ ๑๒ ปี อีกคนหนึ่งมีครรภ์จวนคลอด. พราหมณ์นั้นถึงแก่กรรม มาณพผู้เป็นบุตรจึงพูดกับมารดาเลี้ยงว่า ทรัพย์สมบัติทั้งปวงนี้ ตกเป็นของข้าพเจ้าทั้งหมดของท่านไม่มีเลย ขอท่านจงมอบความเป็นทายาทของบิดาแก่ข้าพเจ้า

นางพราหมณ์ผู้เป็นมารดาเลี้ยงตอบว่า เจ้าจงรอก่อนจนกว่าเราจะคลอด ถ้าคลอดเป็นชาย ก็จะได้ส่วนแบ่งส่วนหนึ่ง ถ้าเป็นหญิง แม้น้องหญิงนั้นก็จะต้องตกเป็นของเจ้า. แต่มาณพนั้นก็เข้าซื้ออย่างเดิม แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ นางพราหมณ์จึงถือมีดเข้าไปในห้อง ผ่าท้องเพื่อจะรู้ว่าเด็กในท้องเป็นชายหรือหญิง เป็นการทำลายตัวเอง ทำลายชีวิต ทำลายเด็กในครรภ์ และทำลายทรัพย์สมบัติ เพราะเป็นผู้เขลา แสวงหาสมบัติโดยไม่แยบคาย จึงถึงความพินาศ. สมณพราหมณ์ผู้มีศีล มีธรรมอันดี ที่เป็นบัณฑิต ย่อมไม่ชิงสุกก่อนสุก ย่อมรอจนกว่าจะสุก สมณะพราหมณ์เหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่นานเพียงใดผู้อื่นก็ได้ประสบบุญมากเพียงนั้น และท่านก็ปฏิบัติเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๖) ตรัสแย้งต่อไปว่า เคยตรัสสั่งให้ลงโทษโจรที่จับได้ โดยให้ใส่ลงไปในหม้อทั้งเป็น ปิดฝาแล้วเอาหนังสัตว์ เอาดินเหนียวที่เปียกยาให้แน่น ยกขึ้นสู่เตาแล้วจุดไฟ เมื่อรู้ว่าผู้นั้นตายแล้ว ก็ให้ยกหม้อลง กะเทาะดินเหนียวที่ยาออก เปิดฝาค่อย ๆ มองดู เพื่อจะได้เห็นชีวะของโจรนั้นออกไปก็ไม่เห็นเลย จึงทำให้ไม่เชื่อว่ามีโลกอื่น. พระเถระทูลถามว่า ทรงระลึกได้หรือไม่ว่า เคยบรรทมหลับกลางวันแล้วทรงฝันเห็นสวน ป่า ภูมิสถานและสระน้ำอันน่ารื่นรมย์หรือไม่. ตรัสว่า ระลึกได้. ถามว่า ในสมัยนั้น คนค่อม หรือเด็ก ๆ ฝ่าพระองค์อยู่ใช่หรือไม่. ตรัสตอบว่า ใช่. ถามว่า พวกเหล่านั้นเห็นชีวะของพระองค์เข้าออกหรือไม่. ตรัสตอบว่าไม่เห็น. พระเถระจึงทูลว่า คนมีชีวิต ยังไม่เห็นชีวะของพระองค์ผู้ทรงพระชนม์ชีพอยู่เข้าออก เหตุไฉนพระองค์จะทรงเห็นชีวะของคนตายเข้าออกเล่า

๓) ตรัสแย้งต่อไปว่า เคยตรัสสั่งให้ลงโทษโจรที่จับได้ ให้ชั่งน้ำหนักดูเมื่อเป็น แล้วให้เอาเชือกรัดคอให้ตายแล้วชั่งดูอีก ในขณะที่เป็นมีน้ำหนักเบากว่า อ่อนกว่า ใช้การงานได้ดีกว่าเมื่อตายแล้วเหตุนี้จึงไม่ทรงเชื่อเรื่องโลกอื่น. พระเถระทูลถามว่า ฟังชั่งก้อนเหล็กที่เผาไฟตลอดวัน ร้อนลุกโพลงกับก้อนเหล็กที่เย็นเทียบกันดู อย่างไหนจะเบากว่า อ่อนกว่า ใช้การงานได้ดีกว่า. ตรัสตอบว่า ก้อนเหล็กที่ประกอบด้วยธาตุไฟ ธาตุลม ร้อนลุกโพลง เบากว่า อ่อนกว่า ใช้การงานได้ดีกว่า พระเถระทูลต่อไปว่า ร่างกายก็เหมือนกันประกอบ ด้วยอายุ (เครื่องสืบท่อหล่อเลี้ยง) ประกอบด้วยไออุ่นประกอบด้วยวิญญาณ ก็เบากว่า อ่อนกว่าใช้การงานได้ดีกว่า

๔) ตรัสแย้งต่อไปว่า เคยตรัสสั่งให้ลงโทษโจรที่จับได้ ให้ฆ่าโดยไม่กระทบกระทั่งผิว, หนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก เพื่อจะดูชีวะออกไป (จากร่าง) เมื่อเขาทำอย่างนั้น และเมื่อโจรนั้นจะตายแน่ก็สั่งให้จับนอนหงาย เพื่อจะดูชีวะออกไป ก็ไม่เห็นชีวะออกไป. สั่งให้จับนอนตะแคงที่ละข้างให้ยกขึ้นให้เอาศีรษะลง ให้ใช้ฝ่ามือ, ก้อนดิน, ท่อนไม้, ศัสตราเคาะดู, ให้ตั้งเข้า ให้ผล็อกออก ให้พลิกไปมา เพื่อจะดูชีวะออกไป ก็ไม่เห็นชีวะออกไป. โจรนั้นมีตา หู จมูก ลิ้น มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่ก็ไม่รู้สึกรายตนะนั้น ๆ (คือไม่รู้สึกรู้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ) พระเถระทูลเปรียบเทียบถวายว่า เปรียบเหมือนคนเป่าสังข์เดินทางไปชนบทชายแดนแห่งหนึ่ง เป่าสังข์ขึ้น ๓ ครั้ง แล้ววางสังข์ไว้บนดิน ชาวบ้านได้ยินเสียงสังข์ชอบใจก็พากันมารุมถามว่าเสียงอะไร. เขาตอบว่า เสียงสังข์นั้น ชาวบ้านก็จับสังข์หยาย พร้อมทั้งพูดว่า “สังข์เอ๋ยจงเปล่งเสียง” แต่สังข์ก็ไม่เปล่งเสียง จึงจับคว่ำ จับตะแคงยกขึ้น เอาหัวลง เอาฝ่ามือ, ก้อนดิน, ท่อนไม้, ศัสตราเคาะ ดึงเข้ามา ผล็อกออกไป จับพลิกไปมา เพื่อให้สังข์นั้นเปล่งเสียง สังข์นั้นก็ยังไม่เปล่งเสียง คนเป่าสังข์เห็นว่า คนเหล่านั้นเป็นคนบ้านนอก เป็นคนเขลาหาเสียงสังข์โดยไม่แยบคาย จึงหยิบสังข์ขึ้นมาเป่า ๓ ครั้งให้เห็นแล้วก็หลีกไป. คนเหล่านั้นจึงรู้ว่า สังข์นี้ประกอบด้วยคน ประกอบด้วยความพยายาม ประกอบด้วยลม จึงเปล่งเสียงได้ ถ้าไม่ประกอบด้วยเหตุเหล่านั้นก็เปล่งเสียงไม่ได้. กายก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยอายุ ประกอบด้วยไออุ่น ประกอบด้วยวิญญาณ จึงก้าวเดินถอยหลัง ยืน นั่ง นอนได้ เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมะ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) ได้. ถ้าไม่ประกอบด้วยสิ่งเหล่านั้น ก็ทำอะไรไม่ได้

๕) ตรัสแย้งต่อไปว่า เคยตรัสสั่งให้ลงโทษโจรที่จับได้ โดยให้ตัดผิวหนัง, ตัดหนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก เพื่อจะดูชีวะ ก็ไม่เห็นชีวะ จึงไม่ทรงเชื่อว่าโลกอื่นมี เป็นต้น. พระเถระทูลเปรียบเทียบถวายว่า มีชฎิล (นักบวชเกล้าผมเป็นเชิง) ผู้บูชาไฟรูปหนึ่ง อยู่ในกุฏิ มุงด้วยใบไม้ในป่า พวกเดินทางพักแรมชาวชนบทคนหนึ่ง ออกเดินทางมาพักแรมคืน รอบอาศรมของชฎิลผู้บูชาไฟนั้นแล้วจากไป. ชฎิลจึงเดินไปในที่ที่เขาพักแรมด้วยหวังว่าจะได้เครื่องใช้อะไรบ้าง ในที่นั้น (ที่เขาทิ้ง แต่อาจเป็นประโยชน์แก่ชฎิลผู้อยู่ป่า) เมื่อเข้าไปก็เห็นเด็กแดง ๆ คนหนึ่ง เป็นเด็กชายนอนหงายอยู่. จึงนำมาเลี้ยงไว้จนเติบโต มีอายุได้ ๑๐ ปี หรือ ๑๒ ปี . ต่อมาชฎิลมีฐานะที่จะต้องไปในชนบท จึงเรียกเด็กมาสั่งให้บูชาไฟ (คอยเอาไฟใส่ในกองไฟ) อย่าให้ดับได้. ถ้าไฟดับ มีคอยู่ที่นี่ ไม้สีไฟอยู่ที่นี่ จงจุดไฟให้ติด บูชาไฟต่อไป. เมื่อสั่งเสร็จและไปแล้ว เด็กมัวเล่นเพลินไป ไฟก็ดับ เด็กคิดถึงคำสั่ง จึงเอามือมาถากไม้สีไฟด้วยหวังจะไต้ไฟ ก็ไม่ได้ไฟ จึงฝ่าไม้สีไฟออกเป็น ๒ ซีก ๓ ซีก จนถึง ๒๐ ซีก ทำเป็นชิ้น ๆ ใส่ครกตำ แล้วเอามาโรยที่ลมด้วยหวังจะไต้ไฟ แต่ก็ไม่ได้. ชฎิลกลับมาเห็นเช่นนั้น ถามทราบความแล้ว จึงคิดว่า เด็กนี้ยังอ่อน ไม่ฉลาด จะหาไฟโดยวิธีที่ไม่ถูกต้องอย่างไร จึงเอาไม้สีไฟมาสีให้เด็กดูถึงวิธี

ทำให้ไฟติด. พระองค์ก็เช่นเดียวกัน ทรงหาโลกอื่นโดยวิธีที่ไม่ถูก. ในที่สุดได้แนะนำให้พระเจ้าปายาสี ทรงสละความเห็นผิดนั้นเสีย. แต่พระเจ้าปายาสีทรงอ้างว่า ทรงสละไม่ได้ เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระราชานักรัฏฐะอื่น ๆ ก็ทรงทราบกันทั่วไปว่า พระองค์มีความเห็นอย่างนี้ ก็จะพากันติเตียนได้. พระกุมารกัสสปละทิ้งยกอุปมา เพื่อจงใจให้ ทรงสละความเห็นผิดนั้น ๆ แต่เมื่อยังไม่ทรงยอม ก็ยกอุปมาอื่นอีก โดยนัยนี้เป็นอุปมา ๔ ข้อดังต่อไปนี้ : -

(๑) เปรียบเหมือนพ่อค้าเกวียนหมูใหญ่ เดินทางจากภาคตะวันออกไปตะวันตก แล้วได้แบ่งกองเกวียนออกเป็น ๒ กอง กองละประมาณ ๕๐๐ เล่ม ให้ขบวนหนึ่งล่วงหน้าไปก่อน อีกขบวนหนึ่ง จะตามไปภายหลัง ขบวนที่ล่วงหน้าไปก่อนถูกคนเดินทางสวนลोकให้ทิ้งหญ้าทิ้งน้ำ เล่าว่าข้างหน้าฝนตกในทางกันดาร ฝุ่นไม้, หญ้า, ไม้, และน้ำบริบูรณ์ หัวหน้ากองเกวียนหลงเชื่อจึงพาพวกไปตายหมดสิ้น เพราะทิ้งหญ้าทิ้งน้ำแล้วก็หาน้ำและหญ้าข้างหน้าไม่ได้ พวกไปทีหลังไม่ยอมเชื่อคนลोक ไม่ยอมทิ้งหญ้าทิ้งน้ำ จึงเดินทางข้ามทางกันดารโดยสวัสดิ. แล้วเปรียบว่าพระองค์แสวงหาโลกอื่นโดยไม่แยบคาย จะพลอยให้คนที่เชื่อถือพากันถึงความพินาศไปด้วย เหมือนนายกองเกวียนคณะแรก.

(๒) เปรียบเหมือนชายเลี้ยงหมูคนหนึ่ง ไปสู่หมู่บ้านอื่น เห็นคุณ (อุจจาระ) แห่ง ที่เขาทิ้งไว้ เป็นอันมากก็คลี่ผ้าห่มออก เอาคุณแห่งใส่แล้วท้อทุลเหวือศีระชะมา ในระหว่างทางฝนตก คุณนั้นก็ไหลเลอะเปรอะไป คนทั้งหลายจึงพากันติเตียนว่าเป็นบ้า หรือไปแบกท้อคุณมาทำไม. เขาตอบกลับว่า ท่านต่างหากเป็นบ้าเพราะของที่แบกมานี้เป็นอาหารของหมู. พระองค์ก็เปรียบเหมือนอย่างนั้น ของจทรงสละความคิดเห็นผิดนั้นเสียเถิด

(๓) เปรียบเหมือนนักเลงสกา ๒ คนเล่นสกากัน คนหนึ่งยอมกลืนลูกโทษที่มาถึงตัว (หมายถึงลูกสกาที่จะทำให้แพ้). อีกคนหนึ่งบอกว่า ท่านชนะเรื่อยข้างเดียว ขอลูกสกาให้ข้าพเจ้าทำพิธีบ้าง คนชนะจึงส่งให้ไป. นักเลงคนที่ ๒ จึงเอายาพิษทาลูกสกา. เมื่อเล่นครั้งที่ ๒ นักเลงสกาคนแรกก็กลืนลูกโทษที่มาถึงนั้นอีก (และตายเพราะกลืนยาพิษเข้าไปด้วย) พระองค์ก็เปรียบเหมือนนักเลงสกา (ที่กลืนยาพิษไปกับลูกสกาด้วย) ของจทรงสละความเห็นผิดนั้นเสียเถิด.

(๔) เปรียบเหมือนชาย ๒ คนชวนกันไปยิงชนบทเพื่อหาทรัพย์ ไปพบปานในระหว่างทางก็ห่อปานเดินทางไป ครั้นไปพบด้ายที่ทอดจากปาน คนหนึ่งเห็นด้ายมีราคากว่าก็ทิ้งปานห่อด้ายไป อีกคนหนึ่งไม่ยอมทิ้ง ด้วยถือว่าแบกมาไกลแล้ว ผู้กรัดไว้ดีแล้ว. โดยนัยนี้ไปพบผ้าเปลือกไม้, ผ้าฝ้าย, เหล็ก, โลหะ, ดีบุก, ตะกั่ว, เงิน, ทอง คนหนึ่งทิ้งของเก่าถือเอาของใหม่ที่มีราคากว่า แต่อีกคนหนึ่งไม่ยอมทิ้งถือว่าแบกมาไกลแล้วผู้กรัดไว้ดีแล้ว เมื่อกลับไปถึงบ้าน บุตร ภริยา เพื่อนฝูงแบกห่อปาน ก็ไม่ชื่นชม แต่บุตร ภริยาเพื่อนฝูงของผู้แบกห่อทองกลับมา ต่างชื่นชม. พระองค์จะเป็นอย่างผู้แบกห่อปาน ของจทรงสละความเห็นผิดนั้นเสียเถิด. พระเจ้าปายาสีทรงเลื่อมใสในพระกุมารกัสสปเถระ สรรเสริญภาชิตประกาศพระองค์เป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดพระชนมชีพ แล้วทรงถามถึงวิธีบูชาบุญ ซึ่งพระเถระก็ถวายคำแนะนำให้บูชาโดยไม่มีการฆ่าสัตว์ พระเจ้าปายาสีก็ทรงปฏิบัติตาม โดยไม่มีการแจกทาน (ทำงานสังคมสงเคราะห์) แล้วเพิ่มของที่ดีให้ขึ้นโดยลำดับ

๓.๓ แก่นธรรมในปาฏิหาริศจรรค

ที่มุนิกาย ปาฏิหาริศจรรค ประกอบด้วยพระสูตรจำนวน ๑๑ พระสูตร ปราภฏกแก่นธรรม ดังนี้

๑. ปาฏิภัสสุตร สุตรวาดด้วยซีเปลือยบุตรแห่งปาฏิกะ (ข้างท่าถาด)^{๓๗}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้า ตรัสเรื่องของสิ่งที่เป็นเลิศหรือเป็นต้นเดิม โดยตรัสว่าทรงรู้จักสิ่งที่เป็นเลิศ รู้จักสิ่งที่เป็นเลิศยิ่งขึ้นไปกว่านั้น แต่รู้แล้วก็ไม่ได้ถือ เมื่อไม่ได้ถือก็รู้แจ้งนิพพานเฉพาะตน เมื่อรู้จึงไม่ประสบความเสื่อม ครั้นแล้วทรงแสดงสิ่งที่เลิศตามทัศนะของศาสนาอื่นต่อไปว่า : -

๑) สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์ คือเรื่องที่พระอิศวร ๗ สร้าง (อิสสรกฤตตะ) พระพรหมสร้าง (พรหมกฤตตะ) คือเมื่อโลกหมุนเวียนเปลี่ยนไป บางครั้งพรหมวิมานว่างไม่มีใคร ผู้ที่เกิดในทีนั้นคนแรกก็นึกว่าตนเป็นมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ไปเกิดทีหลังก็นึกว่าตนเป็นที่มหาพรหมสร้างขึ้น. ต่อมาพวกเหล่านั้นมาเกิดในโลกนี้ ออกบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ ก็เอาความเข้าใจสมัยที่เกิดในพรหมโลกมากล่าวว่า มีผู้สร้างและผู้ถูกสร้าง

๒) สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์เกี่ยวกับเทพพวกชิขทาปโทสิกะ (ผู้เสียหายหรือมีโทษเพราะการเล่น) คือเมื่อมาออกบวชบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ว่า ตนเคยเป็นเทพพวกชิขทาปโทสิกะ ต้องจุติ คือพ้นฐานะเดิม เพราะการเล่นสนุกสนาน จึงเห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกชิขทาปโทสิกะไม่เที่ยง

๓) สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์เกี่ยวกับเทพพวกมโนปโทสิกะ (ผู้เสียหายหรือมีโทษ เพราะคิดร้ายผู้อื่น) คือเมื่อมาออกบวชบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ว่า ตนเคยเป็นพวกเทพพวกมโนปโทสิกะ ต้องจุติ คือพ้นจากฐานะเดิม เพราะคิดร้ายผู้อื่น จึงเห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกมโนปโทสิกะไม่เที่ยง

๔) สมณพราหมณ์บางพวกบัญญัติสิ่งที่เลิศอันเป็นคำสอนของอาจารย์เกี่ยวกับการมีเป็นขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ (อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ) คือเมื่อมาออกบวชบำเพ็ญเพียร ระลึกชาติได้ว่า ตนเคยมีสัญญาเกิดขึ้น ขณะเป็นอสัญญีสัตว์ ไม่มีสัญญา พอเกิดสัญญาขึ้นก็จุติ จึงระลึกได้ สิ้นสุดลงเพียงเมื่อจะจุติเท่านั้น ย้อนหลังไปกว่านั้นไม่เห็นมีอะไร จึงเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ

๒. อุทุมพริกสูตร สุตรวาดด้วยเหตุการณ์ในปริพาชการาม^{๓๘}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความเศร้าหมองของผู้บำเพ็ญตบะ ยึดมั่นถือมั่นตบะ ไว้ดังนี้

๑) การที่บำเพ็ญตบะแล้วอึดใจ เติมความปรารถนาด้วยตบะนั้น

๒) ยกตน ช่มผู้อื่น เพราะตบะนั้น

๓) มัวเมา เพราะตบะนั้น

๔) ทำลาภสักการะและชื่อเสียงให้เกิด เพราะตบะนั้น แล้วอึดใจ เติมความปรารถนาด้วยลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น

๕) ยกตน ช่มผู้อื่น เพราะลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น

๖) มัวเมา เพราะลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น

^{๓๗} ฎรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑-๔๘/๑-๓๔.

^{๓๘} ฎรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๙-๗๙/๓๕-๕๘.

๓) แบ่งแยกในเรื่องอาหารว่า นี่ชอบใจ นี่ไม่ชอบใจ อันไหนไม่ชอบใจก็เพ่งเล็งละทิ้ง อันไหนชอบใจก็ติดใจ ไม่เห็นโทษ

๔) บำเพ็ญตบะเพราะใครจะได้ลาภชื่อเสียง เพื่อให้พระราชา, มหาอำมาตย์, กษัตริย์, พราหมณ์, คฤหบดี, เดียรถียส์สักการะตน

๕) รุกรานสมณพราหมณ์บางพวกด้วยเรื่องการบริโภคพืชผลไม้

๑๐) ริษยาและตระหนี่ในสกุลเมื่อเห็นสมณพราหมณ์บางพวกมีผู้สักการะเคารพนับถือ

๑๑) นั่งแสดงตนในทาง (ที่คนผ่านไปมา)

๑๒) พูดไม่ตรงความจริง ชอบว่าไม่ชอบ ไม่ชอบว่าชอบ

๑๓) เมื่อตถาคตหรือสาวกของตถาคตแสดงธรรม ไม่ยอมรับปริยายที่ควรยอมรับ

๑๔) เป็นผู้มักโกรธ และผูกโกรธ

๑๕) เป็นคนมักลบหลู่บุญคุณท่านและตีเสมอ

๑๖) เป็นคนมักริษยาและตระหนี่

๑๗) เป็นคนโง่เขลาและมีมายา

๑๘) เป็นคนกระด้างและดูหมิ่นท่าน

๑๙) มีความปรารถนาลามก ตกอยู่ใต้อำนาจของความปรารถนาลามก

๒๐) มีความเห็นผิด ประกอบด้วยความเห็นยึดส่วนสุด

๒๑) ยึดแต่ความเห็นของตน ถือมั่น สลัดยาก. แต่ละอย่างนี้เป็นความเศร้าหมองของผู้

บำเพ็ญตบะ.

คุณสมบัติของผู้บำเพ็ญตบะ

พระพุทธรเจ้า ทรงแสดงวิธีบำเพ็ญตบะ ที่ถึงความเป็นยอดหรือเป็นแก่น ทรงแสดงความสังวร

๔ ประการ คือ

๑) ไม่ฆ่าสัตว์, ไม่ใช้ให้ฆ่า, ไม่ยินดีต่อผู้ฆ่า

๒) ไม่ลักทรัพย์, ไม่ใช้ให้ลัก, ไม่ยินดีต่อผู้ลัก

๓) ไม่พูดปด, ไม่ยินดีต่อผู้พูดปด

๔) ไม่เสพกามคุณ, ไม่ใช้ให้ผู้อื่นเสพ, ไม่ยินดีต่อผู้เสพ และทรงแสดงการเสพเสนาสนะ (ที่นอนที่นั่งหรือที่อยู่อาศัย) อันสงัด นั่งทำสติกำจัดนิวรณ์ ๕ คือ

(๑) อภิชฌา (ความอยากได้)

(๒) พยาบาท (ความปองร้าย)

(๓) ถีนมิทธะ (ความหดหู่วังงุน)

(๔) อุทธัจจกุกกุกจะ (ความฟุ้งสร้านรำคาญใจ)

(๕) วิกัจฉา (ความลึกลับเลสงสัย).

เมื่อละนิวรณ์ ๕ ได้ เมื่อความเศร้าหมองแห่งจิตลดน้อยลงเพราะปัญญาแล้ว ก็เจริญพรหมวิหาร ๔ แผ่ไปทั่วทุกทิศ สู่โลกทั้งสี่ ครั้นตรัสแล้วตรัสถามว่า เท่านี้ การบำเพ็ญตบะจะชื่อว่าบริสุทธิ์หรือไม่. กราบทูลว่า บริสุทธิ์ ถึงความเป็นยอดเป็นสาระ แต่ตรัสตอบว่า ยังไม่ถึงความเป็นยอดความเป็นสาระ ถึงเพียงแค่เปลือกเท่านั้น นิโครธปริพพาชกขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีบำเพ็ญตบะที่ถึงความเป็นยอดหรือเป็นแก่น. จึงตรัสแสดงข้อปฏิบัติต่อไป โดยทำความการปฏิบัติข้างต้น แล้ว

แสดงการได้ผล คือการระลึกชาติได้ ตั้งแต่ ๑ ชาติถึงแสนชาติและหลายกัปป์ แล้วตรัสว่า เป็นเพียงกะพี้ เมื่อทราบถูกขอร้องให้แสดงต่อไปอีก จึงตรัสถึงการได้ผล คือทิพยจักขุ แล้วทรงสรุปว่าการบำเพ็ญตบะอย่างนี้ ถึงความเป็นยอดเป็นแก่น แล้วสรุปต่อไปว่า เป็นอันตอบปัญหาครั้งแรกที่นิโครธปริพพาชกทูลถามที่ว่า ทรงแนะนำสาวกด้วยธรรมอะไร ให้มีความปลอดภัยโปรงใจในการปฏิบัติพรหมจรรย์เบื้องต้น คือทรงแนะนำถึงฐานะอันยิ่งว่า ประณีตกว่าที่แสดงไว้อีก

๓. จักกวัตตสูตร สูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ^{๓๙}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าแสดงจักกวัตตวัตร คือข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ มีฐานะอยู่เมื่อปฏิบัติแล้ว จักรแก้วอันเป็นทิพย์ ก็กำเนิดขึ้น, มีกิง, ดุมสมบุรณ์ด้วยอาการทั้งปวง จักปรากฏขึ้นแก่พระราชารักษาอุโบสถในวันอุโบสถ ๑๕ คำ ผู้ขึ้นสู่ชั้นบนปราสาท วัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดิ อันประกอบไปด้วย

๑) จงอาศัยธรรมสักการะเคารพนับถือธรรมให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่มนุษย์แลสัตว์ ไม่ยอมให้ผู้ทำอันเป็นอธรรมเป็นไปในแว่นแคว้น

๒) ผู้ใดไม่มีทรัพย์ก็มอบทรัพย์ให้

๓) เข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้เว้นจากความเมา ประมาท ตั้งอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรจจะ (ความสงบเสงี่ยม) และถามถึงสิ่งเป็นกุศล, อกุศล, มีโทษ, ไม่มีโทษ, ควรเสพ, ไม่ควรเสพ, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อเสียประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน. เมื่อฟังแล้ว ก็รับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพฤติ. นี้แลคือวัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดินั้น

วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิได้ ๓ อย่าง แต่ได้แบ่งย่อยเป็น ๑๐ อย่าง คือ ให้อารักขาอันเป็นธรรมแก่ ๑) พลกาย หรือกองทางทหารที่อยู่ใกล้ชิด เป็นอันโตชน ๒) กษัตริย์น่าจะหมายถึงพระราชวงศ์และกษัตริย์เมืองขึ้น ๓) ผู้ติดตาม ๔) พราหมณ์คฤหบดี ๕) ขวานิคมนชนบท ๖) สมณพราหมณ์ ๗) เนื้อและนก ๘) ชัดขวางผู้กระทำการที่ไม่เป็นธรรม ๙) เพิ่มให้ทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ ๑๐) เข้าไปหาสมณะพราหมณ์แล้วถามปัญหา

ทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายฟังตน ฟังธรรม เจริญสติปัญญา ๔ และสอนให้ท่องเที่ยวไปในโคจรของบิดา (ดำเนินตามพระองค์) ก็จักเจริญด้วยอายุ วรรณะ (ผิวพรรณ) สุข โภคะ (ทรัพย์สมบัติ) และพละ (กำลัง).

๑) ทรงแสดงการเจริญอิทธิบาท (คุณให้บรรลุความสำเร็จ) ๔ ประการ ว่าเป็นเหตุให้ดำรงอยู่ได้ตลอดกัปหรือกว่ากัป

๒) ทรงแสดงการมีศีล สำรวมในปาฏิโมกข์ (ศีลที่เป็นประธาน) ว่าเป็นเหตุให้มีวรรณะ

๓) ทรงแสดงการเจริญมานทั้งสี่ ว่าเป็นเหตุให้มีสุข

๔) ทรงแสดงพรหมวิหาร ๔ ว่าเป็นเหตุให้มีโภคะ (ทรัพย์สมบัติ).

๕) ทรงแสดงการทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะสมาธิ) ปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะปัญญา) อันไม่มีอาสวะอยู่ในปัจจุบัน ว่าเป็นเหตุให้มีพละ (กำลัง)

๔. อัคคัญญสูตร สูตรว่าด้วยสิ่งที่เลิศหรือที่เป็นต้นเดิม^{๔๐}

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงกำเนิดโลกและกำเนิดของวรรณะ ๔ โดยประเด็นสำคัญคือ การกระทำ ไม่ว่าจะทำดีหรือทำชั่ว ก็ย่อมได้รับผลเสมอกัน โดยตรัสสรุปว่า ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร และสมณะ ถ้าประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ มีความเห็นผิด ประกอบกรรมซึ่งเกิดจากความเห็นผิด เมื่อตายไป ก็จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เหมือนกัน. ถ้าตรงกันข้าม คือ ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ มีความเห็นชอบ ประกอบกรรม ซึ่งเกิดจากความเห็นชอบ เมื่อตายไป ก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน. หรือถ้าทำทั้งสองอย่าง (คือชั่วก็ทำ ดีก็ทำ) ก็จะได้รับทั้งสุข ทั้งทุกข์เหมือนกัน. อนึ่ง วรรณะทั้งสี่นี้ ถ้าสำรวจกาย วาจา ใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ก็จะบริบูรณ์ได้ในปัจจุบันเหมือนกัน และวรรณะทั้งสี่เหล่านี้ ผู้ใดเป็นภิกษุ เป็นพระ อรหันต์ชีณาสพ หมดกิจ ปลงภาระ หลุดพ้น เพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้นก็นับว่าเป็นยอดแห่งวรรณะ เหล่านี้โดยธรรม มิใช่โดยอธรรม. เพราะธรรมะเป็นสิ่งประเสริฐสุดในหมู่ชนทั้งหลายในปัจจุบันและอนาคต. ในที่สุดตรัสย้ำถึงภษิตของสังฆมารพรมและของพระองค์ ที่ตรงกันว่า “กษัตริย์เป็นผู้ ประเสริฐสุดในหมู่ชนผู้ถือโคตร แต่ผู้ใดมีวิชา (ความรู้) จรณะ (ความประพฤติ) ผู้้นั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์”

๕. สัมปทานียสูตร ว่าด้วยคุณธรรมที่น่าเลื่อมใสของพระพุทธเจ้า^{๔๑}

ในพระสูตรนี้ พระสารีบุตรเถระ ได้แสดงข้อที่น่าเลื่อมใส ในธรรมะอันยอดเยี่ยมที่พระผู้มีพระภาคแสดงแก่ท่าน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสรู้อย่างไม่มีส่วนเหลือ ไม่มีข้อที่ควรรู้ยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งจะพึงมี สมณพราหมณ์อื่นยิ่งไปกว่า เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๑) กุศลธรรม (แสดงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการตามหัวข้อใหญ่ มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น จนถึงมรรคมรรค ๘)

๒) ธรรมในการปฏิบัติอายตนะ (ทั้งภายในและภายนอก คือตากับรูป, หูกับเสียง, จมูกกับกลิ่น, ลิ้นกับรส, กายกับโณภูมัพพะ, และใจกับธรรมะ)

๓) ธรรมในการก้าวลงสู่ครรภ์ (มี ๔ ชนิด มีการก้าวลงสู่ครรภ์ การตั้งอยู่ การออกจากครรภ์ โดยไม่มีความรู้สึกตัว รู้ตัวในข้อแรก ไม่รู้ตัวในข้อ ๒ หลัง รู้ตัวในข้อ ๒ แรก ไม่รู้ตัวในข้อหลัง รู้ตัวทั้งสามข้อ)

๔) พระธรรมเทศนาเรื่องอาเทศนาปาฏิหาริย์ในพระธรรมเทศนามี ๔ อย่างคือ บุคคลบางคน ดักใจได้ด้วยนิมิต บางคนได้ฟังเสียงของมนุษย์ อมนุษย์ และเทวดาทั้งหลายแล้วจึงดักใจได้ บางคนเมื่อฟังเสียงละเมอของผู้มีวิตกวิจารณ์ จึงดักใจได้ บางคนกำหนดรู้ใจของผู้มีสมาธิที่ยังมีวิตกวิจารณ์อยู่แล้ว ดักใจได้

๕) ธรรมในทสสนสมาบัติ (เข้าฌานที่มีการเห็นอารมณ์ต่าง ๆ รวม ๔ อย่าง คือเห็นอาการ ๓๒ มีผม ขน เป็นต้น พิจารณากระแสวิญญานของบุรุษ อันตั้งอยู่ในโลกนี้และโลกอื่น พิจารณา วิญญานของบุรุษอันไม่ตั้งอยู่ในโลกนี้และโลกอื่น

๖) ธรรมในการบัญญัติบุคคล (มี ๗ อย่าง มีอุกโตภาควิมุตติ ผู้พ้นโดยส่วนทั้งสอง เป็นต้น จนถึง สัทธานุสारी ผู้แล่นไปตามศรัทธา)

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๑-๑๖๓-๑๐๓-๑๒๔.

๓) ธรรมในกลุ่มที่เป็นประธาน (คือโพชฌงค์องค์แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ ๗ อย่าง มีสติ เป็นต้น)

๔) ธรรมในข้อปฏิบัติ (มี ๔ อย่าง มีปฏิบัติลำบากและรู้ได้ช้า เป็นต้น)

๕) ธรรมในความประพจน์เกี่ยวกับคำพูด (มี ๔ อย่าง คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด คือไม่ยุให้แตกร้างกัน ไม่พูดแข่งดีหวังจะได้ชัยชนะ เช่น เมื่อถูกว่า ท่านเป็นคนทุศีล ก็ตอบว่า ท่านนะสิทุศีล อาจารย์ของท่านทุศีล พูดด้วยใช้ปัญญา มีข้ออ้างอิง ถูกต้องตามกาล)

๖) ธรรมในวิธีการสั่งสอน (คือรู้วิธีสั่งสอนให้เป็นพระอรหันต์ ๔ ชั้น มีพระโสดาบัน เป็นต้น)

๗) ธรรมในการรู้ความหลุดพ้นของผู้อื่น (รู้ความหลุดพ้นของพระอรหันต์ ๔)

๘) ธรรมในสัสตวาทะ คือลัทธิที่เห็นว่าเที่ยง (มี ๓ อย่าง คือเห็นว่าตนและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ เห็นว่าเที่ยง (สัสตวาทะ)

๙) ธรรมในญาณหยั่งรู้ความจติ (เคลื่อนหรือตาย) และอุปบัติ (เกิดขึ้น) ของสัตว์ทั้งหลาย ทิพย์จักขุ เห็นสัตว์ได้ชั่วได้ดีตามกรรมของตน)

๑๐) ธรรมในการแสดงฤทธิ์ (ทั้งฤทธิ์ที่มีอาสวะและกิเลสและฤทธิ์ที่ไม่มีอาสวะและกิเลส)

๑๑) พระผู้มีพระภาคทรงบรรลุนิพพานที่บุรุษผู้มีศรัทธาฟังบรรลุดด้วยความเพียร ด้วยเรี่ยวแรงด้วยความบากบั่นของบุรุษ, ไม่ทรงประกอบพระองค์ให้ชุ่มด้วยกาม, ไม่ทรงประกอบภรรยา พระองค์ให้ลำบาก, ทรงได้มาน ๔ อันเป็นเครื่องของจิตใจชั้นสูง อันเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามพระประสงค์ โดยไม่ลำบาก

๖. ปาสาทิกสูตร สุตว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่น่าเลื่อมใส^{๕๒}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องพระศาสดา หลักธรรม และสาวก โดยแบ่งประเภทคือ

๑) ศาสดาไม่ดี หลักธรรมไม่ดี สาวกไม่ดี ก็เป็นที่ติเตียนทั้งสามฝ่าย ใครปฏิบัติตาม ก็ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก.

๒) ศาสดาไม่ดี หลักธรรมไม่ดี แม้สาวกจะดี คือปฏิบัติตาม ก็เป็นที่ติเตียนทั้งสามฝ่าย ใครทำ ความเพียรตาม ก็ประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมาก.

๓) ศาสดาดี หลักธรรมดี สาวกไม่ดี ศาสดาและหลักธรรมย่อมได้รับสรรเสริญ แต่สาวกถูกติเตียน. ใครปฏิบัติตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก.

๔) ศาสดาดี หลักธรรมดี สาวกดี ย่อมได้รับสรรเสริญทั้งสามฝ่าย ใครทำความเพียรตาม ก็ได้ประสบบุญเป็นอันมาก.

๕) ศาสดาดี หลักธรรมดี สาวกไม่เข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรม) แจ่มแจ้ง. เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็เดือดร้อนภายหลัง.

๖) ศาสดาดี หลักธรรมดี สาวกเข้าใจเนื้อความ (แห่งธรรม) แจ่มแจ้ง เมื่อศาสดาตายแล้ว สาวกก็ไม่เดือดร้อนภายหลัง.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความบริบูรณ์และไม่บริบูรณ์ของพรหมจรรย์ โดยตรัสว่า พรหมจรรย์ที่ประกอบด้วยองค์เหล่านี้แล้ว

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๔-๑๖๗/๑๒๕-๑๕๘.

๑) แต่ศาสดามีใช่เป็นเถระ ผู้รู้เห็นเหตุการณ์มานาน ก็ยังเชื่อว่าบภพร่องในข้อนี้ ถ้าศาสดาเป็นเถระ เป็นต้น จึงชื่อว่าบริบูรณ์ในข้อนี้.

๒) ถ้าศาสดาเป็นเถระ เป็นต้น แต่ภิกษุเป็นสาวกชั้นเถระไม่ฉลาดอาจหาญ ไม่บรรลुरुธรรมอันเกษม ไม่สามารถจะบอกเล่าว่า สัทธรรมย่ำยีปรีชาพาท (ข้อกล่าวของผู้อื่น) ก็ยังเชื่อว่าบภพร่องในข้อนี้ ถ้าสาวกชั้นเถระเป็นผู้ฉลาดอาจหาญ เป็นต้น จึงชื่อว่าบริบูรณ์ในข้อนี้

๓) ถ้าศาสดาและสาวกชั้นเถระเข้าลักษณะที่ดี แต่ภิกษุผู้เป็นสาวกชั้นกลางยังไม่ดี (เหมือนชั้นเถระ) ก็ยังเชื่อว่าบภพร่องในข้อนี้ โดยนัยนี้ กินความถึงภิกษุผู้เป็นสาวกที่บวชใหม่ นางภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาชั้นเถระชั้นกลาง ผู้บวชใหม่ อุบาสกผู้ประพฤติพรหมจรรย์, ผู้บริโศกคาม อุบาสิกาผู้ประพฤติพรหมจรรย์, ผู้บริโศกคาม ถ้ายังไม่ดีสมบูรณ์ พรหมจรรย์ก็ยังไม่สมบูรณ์. ต่อเมื่อดีสมบูรณ์ พรหมจรรย์จึงชื่อว่าสมบูรณ์

ครั้นตรัสแล้วตรัสถึงพระองค์ พระธรรมคำสั่งสอน และพระสาวก ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ว่ามีคุณลักษณะสมบูรณ์ พรหมจรรย์จึงชื่อว่าสมบูรณ์ ตรัสถึงพระองค์และพระสงฆ์ ว่าถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ ยศ แล้วตรัสถึงคำของอุทกทกดาบสรามบุตร ที่ว่าเห็นอยู่ แต่ไม่เห็น ซึ่งไขความว่า เห็นใบมีดโกนที่ลับดีแล้ว แต่ไม่เห็นคมมีดโกนดังนั้น ว่าเป็นภายิตที่ไร้ประโยชน์. ที่ถูกควรจะหมายถึงไม่เห็นพรหมจรรย์ ที่สมบูรณ์บริบูรณ์และประกาศดีแล้ว จึงจะชื่อว่ากล่าวชอบ

ตรัสแนะนำให้จัดระเบียบหรือสังคายนาพระธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสแนะพระจุนทะให้เทียบเคียงธรรมที่ทรงแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง พึงสังคายนา พึงวิจารณ์อรรถะกับอรรถะ พยัญชนะกับพยัญชนะ เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ยั่งยืน เป็นไปเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ เพื่อประโยชน์แก่กุล และความสุขแก่เทวาและมนุษย์ แล้วทรงชี้แจงว่า ธรรมที่ทรงแสดงด้วยปัญญาอันยิ่ง มีสติปัญญาอันยิ่ง ๔ เป็นต้น มีมรรคมีองค์ ๘ เป็นที่สุด (ที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม คือธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งปัญญาตรัสรู้ ๓๗ ประการ) ตรัสแนะนำให้ศึกษาพระธรรม (ทั้งสามสิบเจ็ดประการเหล่านั้น ย้อนไปดูที่พระสูตรต้นตะ เล่ม ๒ หน้า ๒) โดยพร้อมเพียง ไม่วิวาทกันแล้วตรัสแนะวิธีสอบสวนพระธรรมเมื่อพระสงฆ์พรหมจารีกล่าวธรรม.

๑) ถ้ารู้สีกว่า ถือเอาอรรถะผิด ยกพยัญชนะผิด ก็ไม่พึงเห็นด้วย (อภิหนัก) หรือคัดค้าน พึงกล่าวกะเธอว่า พยัญชนะนี้ กับพยัญชนะอีกอันหนึ่งของอรรถะนี้ และ อรรถะนี้ กับอรรถะอีกอันหนึ่งของพยัญชนะนี้ อย่างไรจะชอบด้วยอุปายกว่ากัน. ถ้าผู้กล่าวธรรมกล่าวว่า พยัญชนะนี้ อรรถะนี้ ชอบด้วยอุปายกว่าก็ไม่พึงยกย่องหรือคัดค้าน พึงกำหนดหมายให้ดี เพื่อพิจารณาอรรถะและพยัญชนะนั้น ๆ . (คำว่า พยัญชนะหมายถึงตัวอักษรหรือถ้อยคำ อรรถะ หมายถึงความหมายของตัวอักษรหรือถ้อยคำ).

๒) ถ้ารู้สีกว่า ถือเอาอรรถะผิด ยกพยัญชนะถูก ก็พึงสอบถาม อรรถะของพยัญชนะสองฝ่ายว่าอันไหนจะชอบด้วยอุปายกว่ากัน แล้วพิจารณา

๓) ถ้ารู้สีกว่า ถือเอาอรรถะถูก ยกพยัญชนะผิด ก็พึงสอบถาม พยัญชนะสองฝ่ายของอรรถะนี้ว่าอันไหนจะชอบด้วยอุปายกว่ากัน แล้วพิจารณา

๔) ถ้ารู้สีกว่า ถือเอาอรรถะถูก ยกพยัญชนะถูก ก็พึงอนุโมทนา

อาสาจะปัจจุบันกับอนาคต

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มิได้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้สำรวมอาสวะ (กิเลสที่ต้องสันทาน) ที่เป็นปัจจุบัน หรือเพื่อให้ทำลายอาสวะที่เป็นอนาคตอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่เพื่อทั้งสองอย่าง. แล้วทรงแสดงการที่อนุญาตปัจจัย ๔ ว่า เพื่อบำบัดร้อนหนาวและเพื่อพวยังชีวิตให้เป็นไป เป็นต้น

ตรัสแนะข้อโต้ตอบกับเจ้าลัทธิตอื่น

๑) ถ้านักบวชลัทธิตอื่นกล่าวหาว่า สมณศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ฟังถามว่า ประกอบแบบไหน เพราะมีอยู่มากด้วยกัน คือบางคนฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ พุดบด บำเรอ ด้วยกามคุณ อย่างนี้ชื่อว่าประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุขแบบชาวบ้าน ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน.

๒) ถ้านักบวชลัทธิตอื่นกล่าวหาว่า สมณศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ๔ อย่าง ก็ฟังปฏิเสธว่า ไม่เป็นจริง แล้วทรงแสดงการประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ที่เป็นไปเพื่อนิพพานว่า ได้แก่ความสุขในฉาน ๔ ถ้านักบวชลัทธิตอื่นกล่าวหาว่า สมณศากยบุตรประกอบตนให้ชุ่มด้วยความสุข ๔ อย่างนี้ ก็ฟังรับรองว่ากล่าวถูกต้อง

๓) ถ้านักบวชลัทธิตอื่นถามถึงผลและอนิสงส์ (ผลดี) ที่ผู้ประกอบให้ตนชุ่มด้วยความสุข (ในฉาน ๔) จะพึงหวังได้ ก็ฟังตอบว่า มี ๔ อย่าง คือ ๑. เป็นพระโสดาบัน จะได้ตรัสรู้ต่อไป เพราะสิ้นสังขโยชน์ ๒. เป็นพระสกิทาคามีผู้จะกลับมาเกิดเพียงครั้งเดียว เพราะสิ้นสังขโยชน์และทำราคะโทสะ โมหะ ให้น้อยลง ๓. เป็นพระอนาคามีผู้ไม่กลับมาเกิดอีก เพราะสิ้นสังขโยชน์เบื้องต่ำทั้งห้า. ๔. ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะอยู่ในปัจจุบัน

๔) ถ้านักบวชลัทธิตอื่นกล่าวหาว่า สมณศากยบุตรมีธรรมอันไม่ตั้งมั่น ฟังชี้แจงว่า ธรรมะที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สาวก มิให้ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต มีอยู่ คือภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้วย่อมไม่ควรกล่าวล่วงฐานะ ๙ อย่างจนตลอดชีวิต คือ ๑) ไม่ฆ่าสัตว์โดยจงใจ ๒) ไม่ลักทรัพย์ ๓) ไม่เสพเมถุน ๔) ไม่พุดบดทั้งที่รู้ ๕) ไม่สะสมอาหารบริโภคเหมือนคนที่เคยเป็นเจ้าหน้าที่เรือนคลัง ๖. ไม่ล่าเหยียงเพราะชอบ ๗. ไม่ล่าเหยียงเพราะชัง ๘. ไม่ล่าเหยียงเพราะหลง ๙. ไม่ล่าเหยียงเพราะกลัว.

๕) ถ้านักบวชลัทธิตอื่นอาจกล่าวหาว่า พระสมณโคดมบัญญัติญาณทัสสนะ (ความเห็นด้วยญาณ) อันไม่มีขอบเขตปรารภระยะกาลนานไกลอันเป็นอดีต ไม่ปรารภระยะกาลนานไกลอันเป็นอนาคต เพราะเป็นผู้เขลา. ญาณหยั่งรู้ความเป็นไปในชาติก่อน ปรารภอดีตกาลนานไกลของพระตถาคต มีอยู่ ปรารภนาจะระลึกเท่าใด ก็ระลึกได้เท่านั้น ส่วนญาณที่เกิดจากปัญญาตรัสรู้ ที่ปรารภอนาคตกาลนานไกล ย่อมเกิดขึ้นแก่พระตถาคตว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีก.

ก. อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์.

ข. อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่จริง แท้ แต่ไม่มีประโยชน์ ตถาคตก็ไม่พยากรณ์.

ค. อดีต, อนาคต, ปัจจุบัน ที่จริง, แท้ มีประโยชน์ ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะตอบปัญหานั้นในเรื่องนั้น.

ฆ. ตถาคตเป็นผู้กล่าวให้เหมาะแก่กาล , กล่าวความจริง , กล่าวสิ่งที่เป็นจริง, กล่าวแต่สิ่งมีประโยชน์, กล่าวเป็นธรรม , กล่าวเป็นวินัย ในธรรมที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน. ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

ง. ตถาคตตรัสรู้โดยชอบสิ่งซึ่งโลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม สมณพราหมณ์ ได้รู้แจ้งด้วยอายตนะ, ได้บรรลุ, ได้แสวงหา, ได้ตรองถึงแล้ว. ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

จ. ตถาคตตรัสแสดงถึงสิ่งใดในระหว่างที่ตรัสรู้ จนถึงปรินิพพานด้วยอนุपाติเสสนิพพานธาตุ สิ่งนั้นย่อมเป็นอย่างนั้นทั้งหมด ไม่เป็นอย่างอื่น . ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

ฉ. ตถาคตพูดได้อย่างใด ทำได้อย่างนั้น ทำได้อย่างใด พูดได้อย่างนั้น. ฉะนั้น จึงเรียกว่าตถาคต.

ช. ตถาคตเป็นใหญ่, ไม่มีใครครอบงำได้, รู้เห็นตามเป็นจริง, เป็นผู้มีความอำนาจ (โดยคุณธรรม). ฉะนั้นจึงเรียกตถาคต

๖) ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า สัตว์ตายแล้วเกิด หรือไม่เกิด หรือว่าเกิดทั้งไม่เกิด หรือว่าเกิดก็ไม่เกิด หรือไม่เกิดก็ไม่เกิด. ฟังตอบว่า ข้อนั้นพระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์

๗) ถ้านักบวชลัทธิอื่นถามว่า เหตุไฉนพระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์ข้อนั้น (ที่กล่าวในข้อ ๖) ฟังตอบว่า เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน. ถ้าถามว่าอะไรเล่าที่ทรงพยากรณ์ ฟังตอบว่า ทุกข์, เหตุให้ทุกข์เกิด, ความดับทุกข์, และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยสัจจ์ ๔). ถ้าถามว่า เหตุไฉน พระผู้มีพระภาคจึงพยากรณ์เรื่อง (อริยสัจจ์ ๔) นั้น. ฟังตอบว่า เพราะประกอบด้วยประโยชน์ ประกอบด้วยธรรม เป็นไปเพื่อนิพพาน. ทรงแสดงว่าเรื่องที่ควรพยากรณ์ ก็ทรงพยากรณ์ ไม่ควรพยากรณ์ จะทรงพยากรณ์ทำไม ทรงแสดงทั้งทฤษฎีที่ปรารถนาที่สุด เบื้องต้น ทั้งทฤษฎีที่ปรารถนาที่สุดเบื้องปลาย แล้วตรัสว่า ไม่ทรงอนุมติตามคำกล่าวของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะที่ยืนยันลงไปอย่างนั้น ยังมีสัตว์ประเภทอื่นอีก ที่เป็นอย่างอื่น แล้วทรงแสดงสติปัญญา (การตั้งสติ) ๔ อย่างว่า เพื่อละ เพื่อก้าวล่วงทฤษฎีทั้งสองประเภทนั้น. พระอุปัชฌายะยืนถวายงานพัดอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์พระพุทธรูปเจ้า กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า น้าอัศจรรย์ น้าเลื่อมใส (ปาสาทิกะ) พระผู้มีพระภาคจึงตรัสให้เรียกชื่อธรรมปริยายนี้ว่า “ปาสาทิกะ”

๗. ลักขณสูตร สูตรว่าด้วยมหาปุริสลักขณะ ๓๒ ประการ^{๕๓}

ในพระสูตรนี้ พระพุทธรูปเจ้าตรัสแสดงมหาปุริสลักขณะ ๓๒ ประการ ที่ทำให้มหาบุรุษมีคติ ๒ คือถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวช จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. มหาปุริสลักขณะ ๓๒ ประการ มีพระบาทตั้งลงด้วยดี (มีพื้นพระบาทเสมอ ไม่แหงนเว้า) เป็นข้อต้น มีพระเศียรประดับด้วยอุณหิส (กรอบพระพักตร์) เป็นข้อสุดท้าย แล้วทรงแสดงลักษณะแต่ละอย่างที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นเพราะกระทำกรรมดีต่าง ๆ ไว้ เช่นข้อแรก เพราะเคยสมทานมั่นในกุศลธรรม อันยิ่งข้อใดข้อหนึ่ง เช่น กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ในการจำแนกทาน สมทานศีล รักษาอุโบสถ เกื้อกูลมารดา บิดา สมณพราหมณ์ และอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล. ข้อสุดท้าย เพราะเคยเป็นหัวหน้าในการบำเพ็ญกุศลธรรม มีกายสุจริต เป็นต้น

๘. ลิงคลากสูตร สูตรว่าด้วยลิงคาลกมาณพ^{๕๔}

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เวฬุวัน (ป่าไผ่) ใกล้กรุงราชคฤห์ เข้าวันหนึ่งเสด็จกรุงราชคฤห์ เพื่อพิชิตชาติ ได้ทอดพระเนตรเห็นลิงคาลกมาณพมีผ้าเปียก มีผมเปียก ไขว้ทิศทั้งหกอยู่ ตรัสถามทราบว่าเป็นการทำตามคำสั่งของบิดา จึงตรัสว่า ในอริยวินัยไม่พึงไขว้ทิศแบบนี้ เมื่อมาณพกราบทูล

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๑๔/๑๕๙-๑๙๘.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๗๔/๑๙๙-๒๑๘.

ถามว่า ฟิงไห้วอย่างไร จึงตรัสแสดงธรรมเป็นลำดับว่า เพราะเหตุที่อริยสาวก (สาวกของพระอริยะ) ละครวมกิเลส ๔ ได้ ไม่ทำกรรมชั่วโดยฐานะ ๔ ไม่เสพปากทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ (โภคานัน อปายมุขานิน) ๖ ประการ เขาปราศจากความชั่ว ๑๔ ดังกล่าวได้แล้ว เป็นผู้ปกปิดทิส ๖ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกทั้งสอง คือโลกนี้และโลกหน้า, เมื่อตายไปก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติ ดังนี้

กรรมกิเลส ๔

กรรมกิเลส คือการกระทำที่เศร้าหมอง มี ๔ อย่างที่อริยสาวกละได้ คือ ๑) ฆ่าสัตว์ ๒) ลักทรัพย์ ๓) ประพฤติผิดในกาม ๔) พุตปด ไม่ทำความชั่วโดยฐานะ ๔ อริยสาวกไม่ทำกรรมชั่วโดยฐานะ ๔ คือความลำเอียง เพราะรัก, เพราะชัง, เพราะหลง, เพราะกลัว ทำกรรมชั่ว.

อปายมุข ๖

อริยสาวกไม่เสพปากทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ ๖ อย่าง คือ ๑) เป็นนักเลงสุรา ๒) เที่ยวกลางคืน ๓) เที่ยวการเล่น ๔) เล่นการพนัน ๕) คบคนชั่วเป็นมิตร ๖) เกียจคร้าน ครั้นแล้วทรงแสดงโทษของอปายมุขแต่ละข้อ ข้อละ ๖ อย่าง.

มิตรเทียม ๔ ประเภท

ทรงแสดงมิตรเทียม (มิตตปฏิรูปกะ) ๔ ประเภท คือ ๑) มิตรปอกลอก ๒) มิตรดีแต่พูด ๓) มิตรหัวประจบ ๔) มิตรชวนในทางเสียหาย พร้อมทั้งแสดงลักษณะของมิตรเทียมทั้งสี่ประเภทนั้น ประเภทละ ๔ ประการ

มิตรแท้ ๔ ประเภท

ทรงแสดงมิตรแท้ ๔ ประเภท คือ ๑) มิตรมีอุปการะ ๒) มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ๓) มิตรแนะนำประโยชน์ ๔) มิตรอนุเคราะห์ (อนุกัมปกะ) พร้อมทั้งแสดงลักษณะของมิตรแท้ทั้งสี่ประเภทนั้น ประเภทละ ๔ ประการ

ทิส ๖ คือบุคคล ๖ ประเภท

อริยสาวกเป็นผู้ปกปิด (ปฏิบัติชอบ) ทิสทั้งหก คือควรทราบว่

๑) ทิสเบื้องหน้า ได้แก่มารดาบิดา

๒) ทิสเบื้องขวา ได้แก่อาจารย์

๓) ทิสเบื้องหลัง ได้แก่บุตรภรรยา

๔) ทิสเบื้องซ้าย ได้แก่มิตรอำมาตย์

๕) ทิสเบื้องล่าง ได้แก่ทาส กรรมกร

๖) ทิสเบื้องบน ได้แก่สมณพราหมณ์ (คำว่า พราหมณ์ ก็เหมือนกัน เป็นสำนวนแฝดกับคำว่า

สมณะ คงหมายเฉพาะสมณะ)

ครั้นแล้วแสดงการปฏิบัติต่อบุคคลทั้งหกประเภท ที่เปรียบเหมือนทศ ๖ เหล่านี้ ฝ่ายละ ๕ ประการ เป็นการถ้อยที่ถ้อยปฏิบัติต่อกันทุกฝ่าย เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร นายจ้างกับลูกจ้าง สมณะกับประชาชน. สิงคาลมาณพก็เลื่อมใสพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต. พระสูตรนี้ชาวยุโรปเลื่อมใสกันมากกว่าจะแก้ปัญหาสังคมได้ เพราะเสนอหลักทศ ๖ อันแสดงว่าบุคคลทุกประเภทในสังคมควรปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีงาม ไม่มีการกดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลงไป

๙. อาฏานาฏิยสูตร สูตรว่าด้วยการรักษาในอาฏานาฏานคร^{๔๕}

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ในราตรีหนึ่งทำวมหาราชทั้งสี่ พร้อมด้วยเสนารักษ์ คนธรรพ์ รุกขเทวดา, กุมภันท์และนาค มาเฝ้าพระผู้มีพระภาค. เมื่อทำวมหาราชทั้งสี่ถวายบังคมแล้ว ท้าวเวสสวัณ (มีนามอย่างหนึ่งว่าท้าวกุเวร) กราบทูลว่า มียักษ์ชั้นผู้ใหญ่ ชั้นกลางชั้นต่ำ ที่เลื่อมใสพระผู้มีพระภาคก็มี ไม่เลื่อมใสก็มี แต่ที่ไม่เลื่อมใสมีมาก เพราะพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เพื่อเว้นจากฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดบด, ตีมีสุราเมรัย. พวกยักษ์เหล่านั้นไม่เว้นจากสิ่งเหล่านี้โดยมากจึงไม่ชอบ. มีสาวกของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเสนาสนะอันสงัดในป่า ซึ่งพวกยักษ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่เลื่อมใสในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคอาศัยอยู่ เพื่อคุ้มครองรักษาเพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเรียนการรักษา ชื่ออาฏานาฏียา เพื่อทำยักษ์เหล่านั้นให้เลื่อมใส. พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยดุษณีภาพ. ท้าวเวสสวัณจึงกล่าวการรักษาชื่ออาฏานาฏียา. ใจความแห่ง “รักษา” นั้น เป็นถ้อยคำน้อมสการพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ มีพระวิปัสสี เป็นต้น พระโคตมพุทธเจ้าพุทธเจ้าเป็นองค์ที่สุด พร้อมทั้งพรรณนาถึงคุณลักษณะของพระองค์. มีการกล่าวพรรณนาถึงทำวมหาราชทั้งสี่องค์ประจำทิศต่าง ๆ พร้อมด้วยบุตร ซึ่งเคารพ น้อมสการพระพุทธเจ้า. เมื่อภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาเรียน “รักษา” นี้ ท่องบ่นดีแล้ว อมนุษย์ใด ๆ จะเป็นยักษ์ คนธรรพ์ กุมภันท์ นาค ตลอดจนพวกพ้องถ้ามีจิตประทุษร้าย เข้าไปใกล้ ผู้เรียน “รักษา” นี้ จะเข้าพวกไม่ได้ จะชื่อว่าประพฤติผิดเหมือนโจร จะถูกลงโทษ. พวกยักษ์ มหายักษ์ เสนาบดี มหาเสนาบดีจะคอยขี้ความผิดของอมนุษย์เหล่านั้น. พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง และทรงพระอนุญาตให้เรียน “รักษา” นี้ได้

พระสูตรนี้ เมื่อพิจารณาอย่างกว้าง ๆ ย่อมแสดงถึงความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาเป็นการเสนอหลักการให้ถอนความกลัวต่อภูตผีปีศาจ ซึ่งคนสมัยนั้นยังเชื่อกันอยู่ทั่วไป เพราะเมื่อนายของพวกยักษ์ คนธรรพ์ กุมภันท์ และนาคเองยังมาอ่อนน้อมกราบไหว้คุณความดีของพระพุทธเจ้า พวกบริวารก็เกะกะไม่ถนัดนัก เป็นการนำความดีชั้นสูงมาช่วยให้ผู้หวาดกลัวมีความอุ่นใจในคุณความดีที่เหนือกว่า เท่ากับเอาชนะความชั่วด้วยความดี

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕-๒๗๕-๒๑๙-๒๔๖.

๑๐. สังคิติสูตร สูตรว่าด้วยการร้อยกรองหรือสังคายนาคำสอน^{๕๖}

พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จจาริกในแคว้นมัลละ ทรงแวะ ณ นครปา วา ประทับอยู่ในป่ามะม่วงของนายจุนทะบุตรช่างทอง ครั้นนั้น มัลลกษัตริย์สร้างสันธฐาคาร ขึ้นใหม่ ยังไม่มีใครใช้ เมื่อทราบข่าวพระผู้มีพระภาคเสด็จมาจึงนิมนต์ให้ทรงใช้ก่อน มัลลกษัตริย์จะใช้ภายหลัง พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว เสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ พระองค์เองประทับนั่งพึงเสากลาง ภิกษุสงฆ์นั่งฟังผาด้านตะวันออก มัลลกษัตริย์นั่งฟังผาด้านตะวันตก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม จนตึก จึงตรัสให้มัลลกษัตริย์กลับได้ ครั้นเห็นภิกษุสงฆ์ยังไม่ว่าง จึงตรัสสั่งพระสารีบุตรให้แสดงธรรม แทน. พระองค์เองทรงปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้น ทรงพักผ่อนสำเร็จสืหาไสยา (บรรทมแบบราชสีห์ คือตะแคง ขวา) พระสารีบุตรปรารภความที่นครถนาภูบุตรถึงแก่กรรม สวากแตกกันเป็นสองฝ่าย โต้เถียงกัน ด้วยเรื่องธรรมวินัย จึงสอนแนะให้ภิกษุทั้งหลายสังคายนาพระธรรมไม่วิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์ ตั้งอยู่ยั่งยืน. ครั้นแล้วท่านได้แสดงตัวอย่างการสังคายนาธรรมเป็นหมวด ๆ (ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้ พอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

หมวด ๑ ธรรมอย่างหนึ่ง คือสัตว์เป็นอยู่ได้ด้วยอาหาร.

หมวด ๒ ธรรม ๒ อย่าง คือ

๑) นาม ๒) รูป,

๑) อวิชชา (ความหลงไม่รู้จริง) ๒) ภวตัณหา (ความทะยานอยากมีอยากเป็น)

๑) ภวทิวฏฐิ (ความเห็นที่ติดในความมีความเป็น) ๒) วิภวทิวฏฐิ (ความเห็นที่ติดในความไม่มีไม่เป็น)

หมวด ๓ รากเหง้าแห่งอกุศล ๓ อย่าง คือ

๑) โลภะ ๒) โทสะ ๓) โมหะ

รากเหง้าแห่งกุศล ๓ อย่างคือ ๑) ไม่โลภ ๒) ไม่คิดประทุษร้าย ๓) ไม่หลง ฯลฯ

หมวด ๔ การตั้งสติ ๔ ความเพียรชอบ (สัมปชาน) ๔ คือ

๑) เพียรระวังไม่ให้อาปเกิดขึ้น ๒) เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ๓) เพียรทำกุศลให้เกิด ๔)

เพียรทำกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น

๑๑. ทสุตตรสูตร สูตรว่าด้วยหมวดธรรมอันยิ่งขึ้นไปจนถึงสิบ^{๕๗}

พระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประทับ ณ ฝั่งสระน้ำชื่อคัคครา ใกล้กรุงจัมปา (ราชธานีแห่งแคว้นอังคะ). พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังต่อไปนี้ : -

หมวด ๑ ธรรมอย่างหนึ่ง มีอุปการะมาก คือความไม่ประมาทในกุศลธรรม ฯลฯ หมวด ๒ ธรรม ๒ อย่าง มีอุปการะมาก คือ ๑. สติ ความระลึกได้ ๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว หมวด ๓ ธรรม ๓ อย่าง มีอุปการะมาก คือ ๑. คบสัตบุรุษ (คนดี) ๒. พึงธรรม (ของท่าน) ๓. ปฏิบัติ

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. ๑๑/๒๕๖-๓๔๙/๒๔๗-๓๖๖.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๐-๓๖๐/๓๖๗-๔๓๘.

ธรรมสมควรแก่ธรรม ฯลฯ หมวด ๔ ธรรม ๔ อย่าง มีอุปการะมาก คือจักร ๔ อันได้แก่ ๑. อยู่ในประเทศหรือที่อยู่อันสมควร ๒. คบ (หรือเข้าใกล้) สัตบุรุษ ๓. ตั้งตนไว้ชอบ ๔. ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้ในกาลก่อน ฯลฯ หมวด ๕ ธรรม ๕ อย่าง มีอุปการะมาก คือองค์ ๕ ที่ควรตั้งไว้เป็นประธาน อันได้แก่ ๑. มีศรัทธาเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ๒. มีโรคน้อย ๓. ไม่ไอ้อวด ไม่มีมายา ๔. ลงมือทำความเพียร ๕. มีปัญญาเห็นความเกิดความดับ ฯลฯ

เมื่อแสดงธรรมจบ ภิกษุทั้งหลายก็ชื่นชมภษิตของพระสารีบุตร. ข้อธรรมในทศสูตรนี้ ตั้งแต่หมวด ๑ ถึง ๑๐ ยืนตัวอยู่ ๑๐ หัวข้อ คือ ๑. ธรรมมีอุปการะมาก ๒. ธรรมที่ควรเจริญ ๓. ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ๔. ธรรมที่ควรละ ๕. ธรรมที่มีส่วนแห่งความเสื่อม ๖. ธรรมที่มีส่วนแห่งความเจริญ ๗. ธรรมที่เข้าใจได้ยาก ๘. ธรรมที่ควรทำให้เกิดขึ้น ๙. ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ๑๐. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง แล้วแจกรายละเอียดออกไปตามหมวดว่า หมวด ๑ ได้แก่อะไร หมวด ๒ ได้แก่อะไร จนถึงหมวด ๑๐ ได้แก่อะไร ในที่นี้แสดงพอเป็นตัวอย่าง

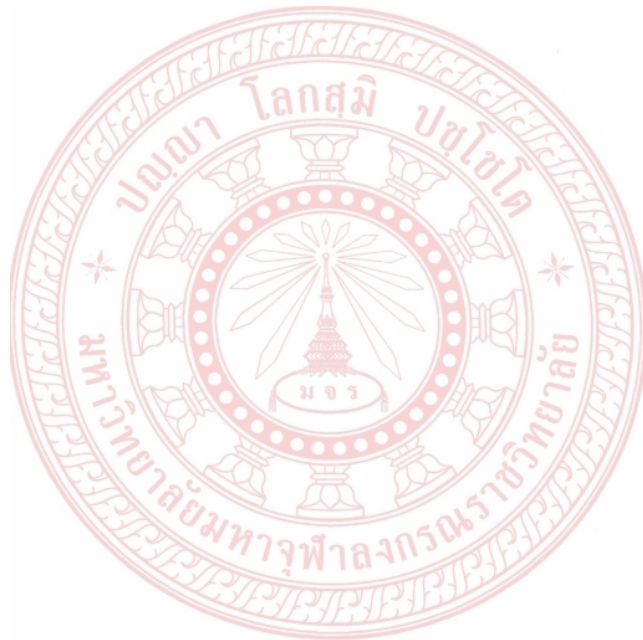
จากการศึกษาสำรวจแก่นธรรมในคัมภีร์ทีฆนิกาย ทั้งในสี่ชั้นอรรค มหาวรรค และปาฏิกวรรค พบว่า มีแก่นธรรมปรากฏอยู่มากมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติ หรือเป็นแนวทางเพื่อปฏิบัติให้เกิดความดีงามในหมู่ของภิกษุสงฆ์ เช่น เรื่องศีล ๓ หมวด หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ (ความหลุดพ้น) หลักปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคัม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาตนเองและสังคัมให้มีความสุข นอกจากนั้น ยังมีแก่นธรรมที่แสดงถึงหลักความจริงของชีวิต หรือเป็นหลักธรรมสายกลางในพระพุทธศาสนา (มัชฌิมนธรรม) หลักธรรมเหล่านี้ แสดงหลักการของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากเรื่องโพธิปักขิยธรรม ธรรมอันช่วยสนับสนุนเพื่อการตรัสรู้ คำสอนเรื่องอายตนะ ๑๒ แสดงความสัมพันธ์ของกระบวนการรับรู้โดยความสัมพันธ์กันของอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๑ สรุปแก่นธรรมในทีฆนิกาย แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม

กลุ่มพัฒนาตน	กลุ่มพัฒนาสังคม	กลุ่มมีฆณธรรม
พรหมชาลสูตร : คีล ๓ ระดับ (จูฬคีล, มัชฌิมคีล, มหาคีล)	มหาปรินิพพานสูตร : อปริหานิยธรรม ๗	มหาปทานสูตร : ปฏิจจสมุป บาท
สามัญญผลสูตร : การออกบวช ประพตติพรหมจรรย์, ชั้น ๓ (คีล ชั้น, สมานิชั้น, ปัญญาชั้น)	ปายาสราษัญญสูตร : ทาน (สังคสมสงเคราะห์)	มหานิทานสูตร : ปฏิจจสมุปบาท, ไตรลักษณะ
อัมพัฏฐสูตร : วิชาและจรณะ สำคัญกว่าชาติตระกูล	จักกวัตติสูตร : จักรวรรดิวัตร	มหาสติปัฏฐานสูตร : สติปัฏ ฐาน ๔, ชั้น ๕, आयตนะ ๑๒,
กฏพันตสูตร : การบูชาญที่มี การริเริ่มน้อย มีผลมากกว่ากัน โดยลำดับ ดังนี้ -การให้ทานเป็นนิจ -การสร้างวิหารอุทิศสงฆ์ -การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ -การรักษาศีล ๕ -การออกบวชประพตติ พรหมจรรย์	สิงคาลกสูตร : กรรมกิลเลส ๔ อบายมุข ๖ มิตรเทียม ๔ มิตรแท้ ๔ ทิต ๖	สัมปสาทนียสูตร : โพธิปักขิยธรรม ๓๗
มหาสิสูตร : เป้าหมายของการ เจริญสมาธิก็เพื่อทำลายกิเลสให้สิ้น		
ชาลียสูตร : คีล ๓ ระดับ (จูฬ คีล, มัชฌิมคีล, มหาคีล)		
มหาสีหนาทสูตร : คีล ๓ ระดับ (จูฬคีล, มัชฌิมคีล, มหาคีล)		
สุภสูตร : ชั้น ๓ (คีลชั้น, สมานิชั้น, ปัญญาชั้น)		
เกวัญญสูตร : คีล ๓ ระดับ (จูฬ คีล, มัชฌิมคีล, มหาคีล)		
เตวิชชสูตร : พรหมวิหาร ๔		
มหาสุทิสถนสูตร : พรหมวิหาร ๔		
มหาโควินทสูตร : การออกบวช ประพตติพรหมจรรย์		
อัคคัญญสูตร : วิชาและจรณะ สำคัญกว่าชาติตระกูล		

แก่นธรรมในบางพระสูตรมีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งในส่วนพัฒนาตนและสังคมคู่กันไป เช่น ในกฎ
ทันตสูตร มหาปรินิพพานสูตร สิงคาลกสูตร เป็นต้น แก่นธรรมบางข้อที่เป็นเรื่องเดียวกัน ปรากฏอยู่ใน
พระสูตรหลายแห่ง โดยมีบริบทที่แตกต่างกัน เช่นเรื่องศีล ๓ ระดับ ในพรหมชาลสูตร ในชาลียสูตร ในมหา
สีหนาทสูตร ในแก้วกฐสูตร เป็นต้น

บทที่ ๔

การประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

จากบทที่ผ่านมา กล่าวถึงแก่นธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกายทั้ง ๓ วรรค หลักธรรมเหล่านี้ล้วนมีสาระสำคัญต่อการศึกษารเรียนรู้ และน้อมนำมาปฏิบัติ ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม โดยผู้วิจัยจะได้หยิบยกหลักธรรมที่ปรากฏในทีฆนิกายมากล่าวพร้อมอธิบายให้เห็นว่าหลักธรรมเหล่านั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างไร

๔.๑ แก่นธรรมเพื่อพัฒนาชีวิต

จากการศึกษาแก่นธรรมในทีฆนิกาย พบว่า หลักธรรมที่นำมาพัฒนาชีวิตของบุคคล อันเป็นชีวิตส่วนปัจเจกบุคคลนั้น สามารถนำมากล่าวได้ ดังนี้

๑) คำสอนเรื่องศีล

ในทีฆนิกาย สีสันธรรม ตั้งแต่ในพรหมชาลสูตร รวมถึงสูตรอื่น ๆ ในวรรคนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ประเด็นสำคัญคือปุถุชน เมื่อจะยกย่องพระองค์จะยกย่องด้วยเรื่องเพียงระดับศีลเท่านั้น คือ

๑) **ระดับจุฬศีล** คือศีลเล็กน้อยระดับต้น ๒๖ ข้อ พอสรุปได้ดังนี้ (๑) งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่ใช้อาวุธ มีความละอาย เอ็นดู ทั้งแก้อกุลสรวาสัตว์ (๒) งดเว้นจากการขโมย รับเอาแต่ของที่เจ้าของให้เท่านั้น (๓) งดเว้นจากการเสพเมถุนธรรม (การร่วมเพศ) ประพฤติพรหมจรรย์ (๔) งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่หลอกลวงชาวโลก (๕) งดเว้นจากการพูดส่อเสียดทำให้แตกแยก พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี (๖) งดเว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำไม่มีโทษไพเราะน่ารัก (๗) งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อไร้ค่า พูดแต่คำสัตย์คำจริงถูกเวลา มีประโยชน์ (๘) งดเว้นจากการพรากรทำลายพืชคามและภุตคาม คือพืชพรรณต่าง ๆ (๙) งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (๑๐) งดเว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรีและดุมหรสพ (๑๑) งดเว้นจากการตัดทรง ประดับดอกไม้ และตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ (๑๒) งดเว้นจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ (๑๓) งดเว้นจากการรับเงิน รับทอง (๑๔) งดเว้นจากการรับธัญญาหารดิบ (๑๕) งดเว้นจากการรับเนื้อดิบ (๑๖) งดเว้นจากการรับเลี้ยงสตรีและเด็กหญิง (๑๗) งดเว้นจากการรับทาส ชาย หญิง (๑๘) งดเว้นจากการรับแพะ และแกะ (๑๙) งดเว้นจากการรับไก่ และสุกร (๒๐) งดเว้นจากการรับช้าง โค ม้า และลา (๒๑) งดเว้นจากการรับเรือกสวน ไธนา และที่ดิน (๒๒) งดเว้นจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทน และสื่อสาร (๒๓) งดเว้นจากการซื้อขาย (๒๔) งดเว้นจากการโกงด้วยเครื่องมือ ชั่ง ตวง วัด (๒๕) งดเว้นจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง (๒๖) งดเว้นจากการตัดทำลายอวัยวะ การฆ่า การจงจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น การขู่กรรโชก

๒) ระดับมัธยมศึกษา คือศิลปะระดับกลางตรัสไว้ ๑๐ ข้อ คือ (๑) งดเว้นจากการพรากทำลาย พืชคามและภุตคาม คือพืชพรรณต่างๆ ไม่ว่าจะเกิดจากเหง้า ลำต้น ตา ยอด หรือเมล็ด (๒) งดเว้นจากการบริโภคของที่สะสมไว้ ไม่ว่าจะเป็่นข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอน เครื่องประทีนผิว ของหอม และเครื่องปรุงอาหารต่าง ๆ (๓) งดเว้นจากการดูการเล่นทุกอย่าง เช่น การฟ้อนรำ ขับร้อง ฯลฯ ตลอดจนการตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ การตรวจกองทัพ (๔) งดเว้นจากการพนัน เครื่องเล่น และของเล่นต่าง ๆ (๕) งดเว้นจากการนอนบนที่นอนสูงชนิดต่าง ๆ (๖) งดเว้นจากการประดับ และตกแต่งร่างกายทุกชนิด (๗) งดเว้นจากเตร็จฉานกถา คือเรื่องราวที่ขัดขวางทางสวรรค์ นิพพาน เช่นเรื่องการรบ เรื่องการเมือง ฯลฯ (๘) งดเว้นจากการทู่เถียงแก่งแย่งอันเป็นเหตุให้เกิดวิวาทบาดหมาง (๙) งดเว้นจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทน และสื่อสาร แก่คนทุกระดับ (๑๐) งดเว้นจากการพูดหลอกลวง และเลียบเคียง

๓) ระดับมหาศึล คือ ศึลชั้นสูง ตรัสไว้ ๗ ข้อ คือการงดเว้นจากเตร็จฉานวิชา ๑ แขนงต่างๆ ได้แก่ (๑) วิชาทำนายต่างๆ และพิธีกรรมหลากหลายชนิด (๒) วิชาทำนายลักษณะสิ่งของ ศัตราวุธ และสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น (๓) วิชาดูฤกษ์ยามต่าง ๆ (๔) การพยากรณ์จันทรคราส สุริยคราส ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ฯลฯ (๕) การพยากรณ์ฝนฟ้า ฤิกษาหาร เป็นต้น (๖) พิธีบนบานแก้บน ไส้ผึ่ ตั้งศาลพระภูมิ ฯลฯ เภสัชรกรรม และเวชกรรมต่าง ๆ

ศึล ๓ ระดับนี้ ถือว่าเป็นศึลแม่บทหรือต้นแบบเพื่อการดำเนินชีวิตของพุทธบริษัท ศึลทั้ง ๓ ระดับนี้ มีความสัมพันธ์กับ “จตุปาริสุทธิศึล ๔” ซึ่งเป็นศึลคือความบริสุทธิ์ ศึลเครื่องให้บริสุทธิ์ ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดว่าเป็นศึล ๔ ประการคือ **๑) ปาฏิโมกขสังวรศึล** ศึลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย **๒) อินทริยสังวรศึล** ศึลคือความสำรวมอินทริย ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้ง ๖ **๓) อาชีวะปาริสุทธิศึล** ศึลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอนเสนา มีหลอกลวง เขาเลี้ยงชีพ เป็นต้น **๔) ปัจฉัยสันนิสสิตศึล** ศึลที่เกี่ยวกับปัจฉัย ๔ ได้แก่ปัจฉเวกขณ คือการพิจารณาใช้สอยปัจฉัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา^{๔๘}

ศึลจึงเป็นหลักการเพื่อพัฒนาชีวิตเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็่นนักบวชหรือไม่ใช่ นักบวช เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว ศึลในสึลขันธวรรค มีเป้าหมายสำคัญเพื่อเป็นข้อห้ามที่เป็นหลัก (เรียกว่า “ปาฏิโมกข์”) เพราะเมื่อปฏิบัติได้แล้ว จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข ความปลอดภัย ผู้ที่เป็นนักบวช ก็จะรักษาศึลของนักบวช เช่น พระภิกษุรักษาศึล ๒๒๗ ข้อ สามเณร รักษาศึล ๑๐ อุบาสก อุบาสิกา รักษาศึล ๘ ฆราวาส รักษาศึล ๕ ศึลประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ ถือว่าเป็นหลักแม่บทของผู้รักษา เมื่อรักษาได้แล้ว ก็จะมีคามสงบสุข นอกจากศึลที่เป็นข้อห้ามแล้ว ยังมีศึลอีกประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิต คือจะต้องฉลาดรู้เท่าทันในการใช้ชีวิต ไม่ปล่อยจิตปล่อยใจไปตามอารมณ์ต่าง ๆ อย่างขาดสติ การเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง ไม่ผิดต้วบทกฎหมาย รวมถึงการใช้สอยปัจฉัย ๔ อันเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์อย่างมีสติและเห็นคุณค่าอย่างแท้จริง

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

๒) ค่านิยมเรื่องการบวช

ในสามัญญผลสูตร พระเจ้าอชาตศัตรู ได้ถามถึงประโยชน์ของการบวชว่ามีอะไรบ้าง พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบให้เห็นอนิสงส์ของการบวช ตั้งแต่ผลระดับต้นคือ ผู้เคยเป็นทาสหรือกรรมกร เมื่อออกบวชประพฤติตนดีงามแล้ว ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ได้รับการอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ผู้ที่เคยเป็นทาสหรือกรรมกร ก็จะพ้นจากภวะนั้น เมื่อบวชแล้ว ปฏิบัติดีสมบุรณ์ด้วยศีล สำรวมอินทรีย์ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มิให้บาปอกุศลเกิดขึ้นท่วมทับจิต, มีสติสัมปชัญญะ, มีความสันโดษ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้, ออกป่าบำเพ็ญสมาธิ ละกิเลสที่เรียกว่านิวรณ์ ๕ ได้ ได้บรรลุมาน อภิญญา คุณวิเศษต่าง ๆ จนถึงได้ประโยชน์ผลสูงสุดคืออัสวักขยญาณ ทำกิเลสอาสวะให้หมดสิ้นไป เป็นพระอรหันต์บุคคลชั้นเลิศในพระพุทธศาสนา

การบวชเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งในสังคมไทยที่ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน จนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมทางสังคม ชายไทยเมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ หรือเกินกว่านั้น ควรมีโอกาสได้บวชในพระพุทธศาสนา เพราะการบวชจะช่วยให้ผู้บวชได้มีโอกาสฝึกหัดขัดเกลาตัวเอง ให้เป็นคนดีในสังคม มีโอกาสได้ศึกษาหลักธรรมคำสอน เมื่อลาสิกขาออกไป จะได้เป็นคนที่มีประโยชน์แก่สังคม การบวชเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อการพัฒนาตนเอง ทั้งในด้านความรู้ ด้านคุณธรรมจริยธรรม คนที่บวชเป็นพระ ย่อมได้รับการเคารพนับถือจากสังคม แม้ผู้นั้นจะบวชเพียงไม่กี่วัน การบวชก็สามารถเปลี่ยนสถานะของผู้คนได้ ดังจะเห็นตัวอย่างจากสามัญญผลสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งมีประโยชน์มากมาย ตั้งแต่ประโยชน์ที่เห็นได้ทันตาในปัจจุบัน ประโยชน์ระดับกลาง และประโยชน์สูงสุด

๓) การบูชาอัญญาแบบพุทธ

ในกฎทันทสูตร ได้กล่าวถึงการบูชาอัญญา ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์เป็นจำนวนมาก เพื่อมาเป็นเครื่องสังเวยในพิธี แต่ยังมีอัญญาพิธี หรืออัญญาสัมปทาอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นการทำบุญที่สมบุรณ์แบบในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เรื่องที่ต้องใช้ทุนทรัพย์มากมายเสมอไป แม้จะขาดแคลนทุนทรัพย์ก็อาจทำบุญได้ เป็นการทำบุญที่มีการริเริ่มน้อยกว่า แต่มีผลมากกว่า ซึ่งพระพุทธเจ้าได้แสดงไว้คือ ๑) การให้ทานเป็นนิตย ๒) การสร้างวิหาร (ที่อยู่) ๓) การถึงพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ๔) การสมาทานศีล ๕) คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดปด และดื่มสุราเมรัย ๕) การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ประเภท บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ บำเพ็ญปัญญาจนได้วิชชา ๘

ข้อสังเกตจากพระสูตรนี้ จะเห็นได้ว่า การทำบุญเป็นแนวทางเพื่อพัฒนาชีวิตให้มีความสุขในระดับที่แตกต่างกัน บุคคลสามารถทำบุญได้หลายวิธี บุญที่ทำก็ให้ผลในระดับที่แตกต่างกัน ผลที่ว่านี้คืออนิสงส์ แต่ว่าโดยระดับต่ำสุดแล้ว ขึ้นชื่อว่าบุญนั้น เป็นชื่อของความสุข

๔) ปฏิจจสมุปบาท

พระพุทธพจน์ที่เป็นตัวบทแสดงปฏิจจสมุปบาทนั้น แยกได้ ๒ ประเภท คือที่แสดงเป็นกลางๆ ไม่ระบุชื่อหัวข้อ อย่างหนึ่ง กับที่แสดงเจาะจงระบุหัวข้อปัจจัยต่างๆ ซึ่งสืบทอดกันโดยลำดับเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง อย่างแรกมักตรัสไว้หน้าหน้าอย่างหลัง เป็นทำนองหลักกลาง หรือหลักทั่วไป ส่วนอย่างหลัง พบได้มากมาย และส่วนมากตรัสไว้ล้วน ๆ โดยไม่มีอย่างแรกอยู่ด้วย อย่างหลักนี้อาจจะเรียกว่าเป็นหลักแจ้งหัวข้อหรือขยายความ เพราะแสดงรายละเอียดให้เห็น หรือเป็นหลักประยุกต์ เพราะนำเอากระบวนการธรรมชาติ

มาแสดงให้เห็นความหมายตามหลักทั่วไปนั้น อนึ่ง หลักทั้ง ๒ อย่างนั้น แต่ละอย่างแบ่งออกได้เป็น ๒ ท่อน คือ ท่อนแรกแสดงกระบวนการเกิด ท่อนหลังแสดงกระบวนการดับ และเป็นการแสดงให้เห็นแบบ ความสัมพันธ์ ๒ นัย ท่อนแรกแสดงกระบวนการเกิดเรียกว่า สมุทวาร และถือว่าการแสดงตามลำดับ จึงเรียกว่า อนุโลมปฏิจจนสมุปบาท เทียบในอริยสัจข้อที่ ๒ คือ ทุกขสมุทัย ท่อนหลังแสดงกระบวนการดับ เรียกว่า นิโรธวาร และถือว่าการแสดงย้อนลำดับ จึงเรียกว่า ปฏิโลมปฏิจจนสมุปบาท เทียบในอริยสัจข้อที่ ๓ คือ ทุกขนิโรธ แสดงด้วยบททั้ง ๒ อย่าง ดังนี้^{๕๙}

๑) หลักทั่วไป^{๕๐}

อิมสมิ สติ อิหิ โหติ	เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
อิมสสุปปาทา อิหิ อูปุพชติ	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
อิมสมิ อสติ อิหิ น โหติ	เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
อิมสส นิโรธา อิหิ นิรุชฌติ	เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับด้วย

พิจารณาตามรูปพยัญชนะ หลักทั่วไปนี้ เข้ากับชื่อที่เรียกว่า อิหิปัจจยตา

๒) แจกแจงหัวข้อ หรือหลักประยุกต์^{๕๑}

แสดงแบบสายเกิดไปเป็นลำดับว่า เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะ สฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อูปาทานจึงมีเพราะอูปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ จึงมี พร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีได้ด้วยประการฉะนี้

แสดงแบบสายดับย้อนลำดับว่า เพราะอวิชาสารอกดับไปไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับเพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อูปาทานจึงดับ เพราะอูปาทานดับ ภพจึงดับเพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจ ก็ดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

จุดมุ่งหมายของพระองค์ในการยกเอาเรื่องปฏิจจนสมุปบาทขึ้นแสดง ก็เพื่อแสดงกระบวนการเกิด ดับกองทุกข์ คำว่าทุกข์มีความสำคัญและมีบทบาทมากในพุทธธรรม แม้ในหลักธรรมที่สำคัญอื่น ๆ เช่น อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ เป็นต้น ก็มีคำว่าทุกข์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้น เพื่อความเข้าใจคำว่า “ทุกข์” ในพุทธธรรมให้ชัดเจน และพิจารณาความหมายกว้าง ๆ ของพุทธพจน์ที่แบ่งทุกข์ตาออกเป็น ๓ อย่าง คือ^{๕๒}

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิตภัณธ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๔.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๖/๔๔๑.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๖-๔๐๖/๔๓๔-๔๔๑.

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๖๐-๑๖๓.

(๑) **ทุกข์ทุกข์ตา** ทุกข์ที่เป็นความรู้สึกทุกข์ คือ ความทุกข์กายทุกข์ใจ ไม่สบาย เจ็บปวด เมื่อยขบโศกเศร้า เป็นต้น อย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ ที่เรียกกันว่า ทุกข์เวทนา (ความทุกข์อย่างปกติที่เกิดขึ้น เมื่อประสบอนิฏฐารมณ์ หรือสิ่งกระทบกระทั่งบีบคั้น)

(๒) **วิปริณามทุกข์ตา** ทุกข์เนื่องด้วยความผันแปร หรือทุกข์ที่แฝงอยู่ในความผันแปรของสุข คือความสุขที่กลายเป็นความทุกข์ หรือทำให้เกิดทุกข์ เพราะความแปรปรวนกลับกลายเป็นของนั่นเอง (ภาวะที่ตามปกติ ก็สบายดีเฉยอยู่ ไม่รู้สึกทุกข์อย่างใดเลย แต่ครั้งได้เสวยความสุขบางอย่าง พอสุขนั้นจางลงหรือหายไป ภาวะเดิมที่เคยรู้สึกสบายเป็นปกตินั้น กลับกลายเป็นทุกข์ไป เสมือนเป็นทุกข์แฝง ซึ่งจะแสดงตัวออกมาในทันทีที่ความสุขนั้นจืดจางหรือเลือนลางไป ยิ่งสุขมากขึ้นเท่าใด ก็กลับกลายเป็นทุกข์รุนแรงมากขึ้นเท่านั้น เสมือนว่าทุกข์ที่แฝงขยายตัวตามขึ้นไป ถ้าความสุขนั้นไม่เกิดขึ้น ทุกข์เพราะสุขนั้นก็ไม่มี แม้เมื่อยังเสวยความสุขอยู่ พอนึกว่าสุขนั้นอาจจะต้องสิ้นสุดไป ก็ทุกข์ด้วยหวาดกังวล ใจหายไหวหวั่น ครั้นกาลเวลาแห่งความสุขผ่านไปแล้ว ก็ทวนระลึกด้วยความละห้อยหาว่าเราเคยมีสุขอย่างนี้ๆ บัดนี้ สุขนั้นไม่มีเสียแล้วหนอ)

(๓) **สังขารทุกข์ตา** ทุกข์ตามสภาพสังขาร คือ สภาวะของตัวสังขารเอง หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากเหตุปัจจัยได้แก่ ชันธ ๕ (รวมถึง มรรค ผล ซึ่งเป็นโลกุตตรธรรม) เป็นทุกข์ คือ เป็นสภาพที่ถูกบีบคั้นด้วยปัจจัยที่ขัดแย้ง มีการเกิดขึ้น และการสลายหรือดับไป ไม่มีความสมบูรณ์ในตัวของมันเองอยู่ในกระแสแห่งเหตุปัจจัย จึงเป็นสภาพซึ่งพร้อมที่จะก่อให้เกิดทุกข์ (ความรู้สึกทุกข์หรือทุกข์เวทนา) แก่ผู้ไม่รู้เท่าทันต่อสภาพและกระแสของมัน และเข้าไปฝืนกระแสอย่างที้อยๆ ด้วยความอยากความยึด (ตัณหาอุปาทาน) อย่างโง่ๆ (อวิชชา) ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องและปฏิบัติต่อมันด้วยปัญญา ทุกข์ข้อสำคัญ คือข้อที่ ๓ แสดงถึงสภาพของสังขารทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเอง แต่สภาพนี้จะก่อให้เกิดความหมายเป็นภาวะในทางจิตวิทยาขึ้นได้ ในแง่ที่ว่า มันไม่อาจให้ความพึงพอใจโดยสมบูรณ์และสามารถก่อให้เกิดทุกข์ได้เสมอแก่ผู้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยอวิชชาตัณหาอุปาทาน

ความที่กล่าวมาตอนนี้ก็คือบอกให้รู้ว่า ทุกข์ข้อที่ ๓ นี้ กินความกว้างขวางครอบคลุม ตรงตามความหมายของทุกข์ในไตรลักษณ์ (ที่ว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์) ซึ่งอาจจะโยงต่อไปเป็นทุกข์ในอริยสัจ โดยเป็นที่ ก่อให้เกิดผลของอวิชชาตัณหาอุปาทานที่ทำให้ขันธ ๕ ในธรรมชาติ กลายเป็นอุปาทานขันธ ๕ ของคนขึ้นมา ถ้าจับเอาเวทนา ๓ (สุข ทุกข์ อุเบกขา) ซึ่งเป็นเรื่องของความสุข-ความทุกข์อยู่แล้ว มาจัดเขาในทุกข์ตา ๓ ข้อนี้ บางคนจะเข้าใจชัดขึ้นหรือง่ายขึ้น ดังจะเห็นว่า ทุกข์เวทนานั้นเขาตั้งแต่ขอแรก คือเป็นทุกข์ทุกข์ สุข เวทนาเจตต์แต่ขอ ๒ คือเป็นวิปริณามทุกข์ สอนอุเบกขาเวทนารอดมาได้สองขอ แต่ก็มาจอตที่ขอ ๓ คือเป็น สังขารทุกข์ หมายความว่า แมแต่อุเบกขาก็คงอยู่เรื่อยไปไม่ได้ ต้องแปรปรวนผันแปรขึ้นต่อเหตุปัจจัยของมัน ถ้าใครชอบใจติดใจอยากเพลินอยู่กับอุเบกขา ก็พ้นทุกข์ไปไม่ได้ เพราะมาเจตขอที่ ๓ คือ สังขารทุกข์ตานี้ (อรรถกถาให้ความว่า อุเบกขาเวทนา และบรรดาสังขารในไตรภูมิ เป็นสังขารทุกข์ เพราะถูกบีบคั้นด้วยการเกิดสลาย) เป็นอันว่า เวทนาทั้ง ๓ ไม่วาสุข หรือทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ก็เป็นทุกข์ในความหมายนี้ หมดทั้งนั้น หลักปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นอาการที่กระบวนการของธรรมชาติ เกิดเป็นปัญหาขึ้นแก่คน เพราะ อวิชชาตัณหาอุปาทาน ได้อย่างไร และในเวลาเดียวกัน กระบวนการของธรรมชาตินั้น ก็แสดงให้เห็นอาการที่สิ่ง ทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันเป็นรูปกระแสซึ่งไหลวน ในภาวะที่เป็นกระแสนี้ ขยายความหมายออกไปให้เห็นแ่งต่าง ๆ ได้ คือสิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่อง อาศัยเป็นปัจจัยแก่กัน สิ่งทั้งหลายมีอยู่โดยความสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายมีอยู่

ด้วยอาศัยปัจจัย สิ่งทั้งหลายไม่มี ความคงที่อยู่อย่างเดิม แมแต่ขณะเดียว สิ่งทั้งหลาย ไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง คือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน สิ่งทั้งหลายไม่มีมูลการณ์ หรือตนกำเนิดเดิมสุด พุทธอีกนัยหนึ่งว่า อาการที่สิ่งทั้งหลายปรากฏรูปเป็นต่างๆ มีความเจริญความเสื่อมเป็นไปต่างๆ นั้น แสดงถึงสภาวะที่แท้จริงของมันว่าเป็นกระแส ความเป็นกระแสแสดงถึงการประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่างๆ รูปกระแสปรากฏ เพราะองค์ประกอบทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน กระแสดำเนินไปแปรรูปได้เพราะองค์ประกอบ ต่าง ๆ ไม่คงที่อยู่แมแต่ขณะเดียว องค์ประกอบทั้งหลายไม่คงที่อยู่แมแต่ขณะเดียวเพราะไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน ตัวตนที่แท้จริงของมันไม่มี มันจึงขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่างๆ เหตุปัจจัยต่างๆ สัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน จึงคุ่มรูป เป็นกระแสได้ ความเป็นเหตุปัจจัยเนื่องอาศัยกัน แสดงถึงความไม่มีต้นกำเนิดเดิมสุดของสิ่งทั้งหลาย พุทธในทางกลับกันว่า ถ้าสิ่งทั้งหลายมีตัวตนแท้จริง ก็ต้องมีความคงที่ ถ้าสิ่งทั้งหลายคงที่แมแต่ขณะ เดียว ก็เป็นเหตุปัจจัยแก่กันไม่ได้ เมื่อเป็นเหตุปัจจัยแก่กันไม่ได้ ก็ประกอบกันขึ้นเป็นกระแสไม่ได้ เมื่อไม่มี กระแสแห่งปัจจัย ความเป็นไปในธรรมชาติก็ไม่ได้ และถ้ามีตัวตนที่แท้จริงอย่างใดในท่ามกลาง กระแส ความ เป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างแท้จริงก็เป็นไปไม่ได้ กระแสแห่งเหตุปัจจัยที่ทำให้สิ่งทั้งหลายปรากฏโดยเป็นไปตามกฎธรรมชาติดำเนินไปได้ ก็เพราะสิ่ง ทั้งหลายไม่เที่ยงไม่คงอยู่ เกิดแล้วสลายไป ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน และสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ เกิดแล้วสลายไป เรียกว่า อนิจจตา ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยเกิดสลาย มีความ กัดฉับขัดแย้งแฝงอยู่ ไม่สมบูรณ์ในตัว เรียกว่า ทุกขตา ภาวะที่ไร้อัตตา ไม่มีตัวตนที่แท้จริง ไม่ว่าข้างในหรือข้าง นอกของมัน ที่จะเป็นตัวแก่นตัวกุมสิ่งสูงอยู่ ครอบ เป็นเจ้าของควบคุมสั่งบังคับให้เป็นไปอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ ประารถนาได้ เรียกว่า อนัตตตา ปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นภาวะทั้ง ๓ นี้ในสิ่งทั้งหลาย และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เนื่องเป็น ปัจจัยแก่กันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น จนปรากฏรูปออกมาเป็นต่างๆ ในธรรมชาติ

หลักปฏิจจสมุปบาทแบบประยุกต์นี้ แสดงการเกิดขึ้นของชีวิตแห่งความทุกข์ หรือการเกิดขึ้นแห่งการมีชีวิตอยู่มีตัวตน ซึ่งจะต้องมีความทุกข์เป็นผลลัพธ์แน่นอน เมื่อใดบุคคลสามารถทำลายวงจรในปฏิจจสมุปบาทได้แล้ว ก็เท่ากับทำลายชีวิตแห่งความทุกข์ อันได้แก่ชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา อยู่อย่าง ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน เป็นอิสระจากพันธนาการของกิเลสตัณหา หลักปฏิจจสมุปบาทนี้ ถูกนำมาแปลความหมายและอธิบายโดยนัยต่างๆ ซึ่งพอสรุปเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้^{๕๓}

๑) การอธิบายแบบแสดงวิวัฒนาการของโลกและชีวิต โดยการตีความพุทธพจน์ บางแห่งตามตัวอักษร เช่น พุทธดำรัสว่า โลกสมุทัยเป็นตน

๒) การอธิบายแบบแสดงกระบวนการเกิด-ดับแห่งชีวิต และความทุกข์ของบุคคล ซึ่งแยกได้เป็น ๒ นัย (๑) แสดงกระบวนการชวงกว้างระหว่างชีวิตต่อชีวิต คือแบบข้ามภพข้ามชาติ เป็นการแปลความหมายตามรูปศัพท์อีกแบบหนึ่ง และเป็นวิธีอธิบายที่พบทั่วไปในคัมภีร์ รุน อรรถกถา ซึ่งขยายความหมายออกไปอย่างละเอียดพิสดาร ทำให้กระบวนการนี้มีลักษณะเป็นแบบแผน มี ขั้นตอนและคำบัญญัติเรียกต่าง ๆ จนดูสลับซับซ้อนแก่ผู้เริ่มศึกษา (๒) แสดงกระบวนการที่หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลาในทุกขณะของการดำรงชีวิต เป็นการแปลความหมายที่แฝงอยู่ในคำอธิบายนัยที่ ๑) นั่นเอง แต่เล็งเอานัยอันลึกซึ้งหรือนัยประยุกต์ของศัพท์ตามที่เข้าใจว่าเป็นพุทธประสงค์ (หรือเจตนารมณ์ของหลักธรรม) เฉพาะ

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

สวนที่แปลปัจจุบัน วิธีอธิบายนัยนี้ยืนยันตัวเองโดยอาจพุทธพจน์ในพระสูตรได้หลายแห่ง เช่น ในเจตนาสูตร ทุกขนิโรธสูตร และโลกนิโรธสูตร เป็นต้น สวนในพระอภิธรรม มีบาลีแสดง กระบวนการแห่งปฏิจจนสมุปปาท ทั้งหมดที่เกิดครบถ้วนในขณะจิตอันเดียวไว้ด้วย จัดเป็นตอน หนึ่งในคัมภีร์ทีเดียว ในการอธิบายแบบที่ ๑ บางครั้งมีผู้พยายามตีความหมายให้หลักปฏิจจนสมุปปาทเป็นทฤษฎีแสดงตน กำเนิดของโลก โดยถือเอา อริชาเปณมูลการณ (The First Cause) แล้วจึงวิวัฒนาการต่อมาตามลำดับหัวข้อ ทั้ง ๑๒ นั้น

กล่าวได้ว่า ปฏิจจนสมุปปาท เป็นหลักคำสอนที่มีความสำคัญเรื่องหนึ่ง ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงความสำคัญรวมไปถึงอานิสงส์ของปฏิจจนสมุปปาท เช่น ๑) การเห็นปฏิจจนสมุปปาท คือการเห็นธรรม ดังพระพุทธดำรัสว่า “ผู้ใดเห็นปฏิจจนสมุปปาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจจนสมุปปาท”^{๕๔} ๒) ปฏิจจนสมุปปาท คือหลักอริยสัจ ๔ เพราะอริยสัจ ๔ มีตรัสไว้ทั้งในรูปของสมุทวาร สายเกิดและนิโรธวาร สายดับ หรือทั้งฝ่ายเกิดทุกข์และฝ่ายดับทุกข์ เป็นธรรมที่ทรงแสดงแล้วไม่มีใครข่มขี่คัดค้านได้^{๕๕} ๓) ปฏิจจนสมุปปาท เป็นธรรมที่แสดงโดยความเป็นกลาง (มีชณนธรรมเทศนา) เพราะอยู่กึ่งกลางระหว่างที่ชนะที่สุดโต่ง ๒ อย่างคือ อัตถิตา กับ นัตถิตา^{๕๖} ๔) ประโยชน์ของการรู้ปฏิจจนสมุปปาท การรู้ปฏิจจนสมุปปาทก่อให้เกิดประโยชน์มากมายหลายอย่าง ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับรู้ปฏิจจนสมุปปาทไว้ เช่น รู้ปฏิจจนสมุปปาท ชื่อว่าเป็นธรรมกถิกแท้จริง^{๕๗} รู้ปฏิจจนสมุปปาท ช่วยให้คลายความยึดมั่น^{๕๘} เมื่อบุคคลรู้ปฏิจจนสมุปปาท ช่วยให้เห็นแจ้งในกาลทั้งสาม^{๕๙}

๕) อปริหานิยธรรม

ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงอปริหานิยธรรมไว้ทั้งหมด ๖ นัย นัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนของปัจเจกชน คือนัยที่ ๒-๓ ซึ่งเป็นส่วนของภิกขุอปริหานิยธรรม คือธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญอย่างเดียว ไม่นำไปสู่ความเสื่อมเลย โดยตรัสสอนให้ภิกษุยึดถือเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญองามในพระธรรมวินัย ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ได้กำหนดให้ภิกษุมิคุณธรรมดังต่อไปนี้คือ (๑) ไม่มีวหมกมุ่น ยินดี ขวนขวายอยู่แต่กับงาน (จนลิมสมณธรรม) (๒) ไม่มีวหมกมุ่น ยินดี ขวนขวายอยู่แต่กับการพูดคุย (๓) ไม่มีวเพลิตเพลิน ยินดี ขวนขวายอยู่แต่เรื่องการนอนหลับ (๔) ไม่มีวหมกมุ่น ยินดี ขวนขวายอยู่แต่กับเรื่องความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ (๕) ไม่เป็นผู้ปรารถนาเลวทราม ไม่ตกอยู่ในอำนาจความไฝต่ำ (๖) ไม่คบหามิตรชั่ว สหายชั่ว เพื่อนชั่ว (๗) ไม่หยุดพักเพียรเสีย เพียงเพราะบรรลुकุณวิเศษเบื้องต้น การมีคุณสมบัติส่วนตัวเพื่อการดำเนินชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรืองคือ (๑) มีศรัทธา (๒) มีhiri (๓) มีโอตตปปะ (๔) เป็นพหูสูต (๕) ปรารถนาความเพียร (๖) มีสติตั้งมั่น (๗) มีปัญญา

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๖/๒๕๔. (มหาหัตถิปโทปมสูตร)

^{๕๕} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๑/๑๖๙-๑๗๐. (ติตถสูตร)

^{๕๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๓-๔๔/๑๕. (กัจจานโคตตสูตร)

^{๕๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๖/๔๖. (ธรรมกถิกสูตร)

^{๕๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๐/๑๘. (อเจลกัสสปสูตร)

^{๕๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๓/๒๓-๒๔. (ปัจฉัยสูตร)

จะเห็นว่า ภิกขุอุปทานิยธรรม ได้กล่าวคุณธรรมของภิกษุที่จะปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วก็คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

๖) มหาสติปัฏฐานสูตร

ในทีฆนิกาย มหาวรรค พระพุทธเจ้าได้แสดงมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งว่าด้วยเรื่อง การตั้งสติกำหนดที่พิจารณาอารมณ์ต่าง ๆ เป็นธรรมสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุธรรมที่นำไปสู่ความเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอุทเทสของมหาสติปัฏฐานสูตร ว่าสติปัฏฐานเป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงโศกะ(ความโศก) ปริเทวะ (ความรำไห่ คร่ำครวญ) เพื่อดับความทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อบรรลุญาณธรรมคืออริยมรรค เพื่อทำให้แจ้งพระนิพพาน สติปัฏฐาน มีหัวข้อใหญ่ ๔ หัวข้อ คือ (๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นกายในกาย (๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นเวทนาในเวทนา (๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นจิตในจิต (๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นธรรมในธรรม

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาให้เห็นกายในกาย แบ่งออกเป็น ๖ หมวด เรียกว่า "บรรพ" คือ (๑) ตั้งสติกำหนดพิจารณาลมหายใจเข้าและหายใจออก ให้เห็นเป็นลำสั้น - ยาว สลับกันไป เรียกว่า "อานาปานบรรพ" หมวดว่าด้วยลมหายใจเข้า-ออก (๒) ตั้งสติกำหนดพิจารณาอริยาบถของร่างกาย คือ การยืน เดิน นั่ง นอน ให้รู้ทันความเป็นไปของอริยาบถนั้น ๆ เรียกว่า "อริยาบถบรรพ" หมวดว่าด้วยอริยาบถ (๓) ตั้งสติกำหนดพิจารณาการเคลื่อนไหวทางกาย เช่น การก้าวไป ถอยกลับ คู้แขน เขยียดแขน กิน ดื่ม โดยกำหนดให้รู้ทันทุกอากัปภิกิริยานั้น ๆ เรียกว่า "สัมปชัญญะบรรพ" หมวดว่าด้วยสัมปชัญญะ (๔) ตั้งสติกำหนดพิจารณาอาการ ๓๒ คือส่วนย่อยต่าง ๆ ของร่างกายของตน มีผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ให้เห็นชัดว่าเป็นของน่าเกลียดโสโครก ต้องการชำระล้างทำความสะอาด เรียกว่า "ปฏิกุลมณสิการบรรพ" หมวดว่าด้วยมณสิการสิ่งปฏิกุล (๕) ตั้งสติกำหนดพิจารณาร่างกายให้เห็นเป็นธาตุคือองค์ประกอบที่มีคุณสมบัติต่างกันออกไปแต่ละธาตุ ให้ปรากฏชัดว่าส่วนที่แข็งจัดเป็นปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน ส่วนที่เป็นของเหลวจัดเป็นอาโป คือ ธาตุน้ำ ส่วนที่มีความอบอุ่น จัดเป็นเตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ ส่วนที่เป็นตัวการให้เคลื่อนไหวได้จัดเป็น วาโยธาตุ คือ ธาตุลม ประกอบ กันขึ้นมาเป็นนามรูป ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนของเราหรือของเขา เรียกว่า "ธาตุมนสิการบรรพ" หมวดว่าด้วยมนสิการธาตุ (๖) ตั้งสติพิจารณาซากศพ มีลักษณะต่าง ๆ ๙ ลักษณะ เช่น ซากศพที่ตายแล้ว ๑ วัน ถึงตายแล้ว ๓ วัน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับร่างกายของตนว่า มีลักษณะที่จะต้องเป็นไปอย่างเดียวกัน เรียกว่า "นวิสวธิกาบรรพ" หมวดว่าด้วยปาฐา ๙ หมวด

๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาให้เห็นเวทนาในเวทนา คือ การพิจารณาความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์(อุเบกขา) ตามลักษณะ ๙ ประการ คือ (๑) เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นสุขเวทนา (๒) เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นทุกขเวทนา (๓) เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนา ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นทุกขมสุขเวทนา (๔) เมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นสุขเวทนามีอามิส (๕) เมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นสุขเวทนาไม่มีอามิส (๖) เมื่อเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นทุกขเวทนามีอามิส (๗) เมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็ให้

รู้ชัดว่าเป็นทุกขเวทนาไม่มีอามิส (๘) เมื่อเสวย อทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส (๙) เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็ให้รู้ชัดว่าเป็นอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส

๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดให้เห็นจิตในจิต คือพิจารณา จิตของตนให้เห็นสภาวะตามที่ปรากฏในขณะนั้น ๆ ให้รู้ชัดตามความเป็นจริงตามสภาวะ ๑๖ ประการ คือ (๑) จิตมีราคะ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตมีราคะ (๒) จิตปราศจากราคะ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตปราศจากราคะ (๓) จิตมีโทสะ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตมีโทสะ (๔) จิตปราศจากโทสะ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตปราศจากโทสะ (๕) จิตมีโมหะ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตมีโมหะ (๖) จิตปราศจากโมหะ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตปราศจากโมหะ (๗) จิตหดหู่ ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตหดหู่ (๘) จิตฟุ้งซ่าน ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตฟุ้งซ่าน (๙) จิตใหญ่เป็นไปในอนาน ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตใหญ่เป็นไปในอนาน (๑๐) จิตไม่ใหญ่ไม่ถึงอนาน ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตไม่ใหญ่ไม่ถึงอนาน (๑๑) จิตยังมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตยังมีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๒) จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๓) จิตตั้งมั่นก็ให้รู้ว่าเป็นจิตตั้งมั่น (๑๔) จิตไม่ตั้งมั่น ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตไม่ตั้งมั่น (๑๕) จิตหลุดพ้น ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตหลุดพ้น (๑๖) จิตไม่หลุดพ้น ก็ให้รู้ว่าเป็นจิตไม่หลุดพ้น

๔) ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาให้เห็นธรรมในธรรม คือให้พิจารณาเห็นชัดตามความเป็นจริงว่า ขณะนั้นกำลังมีธรรมอะไรเกิดอยู่ในจิตของตน แบ่งออกเป็น ๕ หมวดธรรม คือ (๑) หมวดนิเวรณ ๕ เรียกว่า นีเวรณบรรพ (๒) หมวดชั้น ๕ เรียกว่า ชั้นธบรรพ (๓) หมวดอายตนะ ๑๒ เรียกว่า อายตนะ บรรพ (๔) หมวดโพชฌงค์ ๗ เรียกว่า โพชฌงค์บรรพ (๕) หมวดอริยสัจ ๔ เรียกว่า สัจจบรรพ

จากเนื้อหาของมหาสติปัฏฐาน ๔ ถือว่าได้ว่าเป็นแม่บทของการปฏิบัติกัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งกัมมัฏฐานที่เป็นอุบายเครื่องสงบใจ จิตใจสงบจากนิเวรณ จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งแนวแน่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง และส่วนที่เป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในกองสังขาร กัมมัฏฐานทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิต อารมณ์ และสติปัญญาของปัจเจกชนได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่า ในหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งแบ่งเป็น ๖ บรรพนั้น มี ๔ บรรพ ที่เป็นการเจริญสมถกัมมัฏฐานในแง่ของการบริการ คือ อานาปานบรรพ เป็นการเจริญอานาปานสติ, ปฏิกุลมณสิการบรรพ เป็นการเจริญกายคตาสติ พิจารณาอาการ ๓๒ โดยความเป็นสิ่งไม่สวยงาม ปฏิกุลมณสิการบรรพ เป็นการเจริญจตุธาตุวัญญู กำหนดพิจารณาธาตุ ๔ โดยความเป็นธาตุ, นวสีวิกาบรรพ เป็นการเจริญอสุภะ ๑๐

ส่วนในหมวดเวทนา จิต และธรรม กล่าวได้ว่าเป็นอารมณ์ของการเจริญวิปัสสนา คือการรู้เท่าทันเวทนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิต คุณภาพของจิตที่มีอาการต่าง ๆ รวมถึงพิจารณาธรรมที่เกิดในจิต ทั้ง ๓ สิ่งนี้เป็นฐานในการเจริญสติเพื่อให้รู้เท่าทันความเกิดขึ้น มองเห็นสภาพที่แท้จริงของสิ่งเหล่านี้ เมื่อบุคคลปฏิบัติในกัมมัฏฐานทั้ง ๒ ย่อมได้รับประโยชน์ตั้งแต่ความสงบระงับจากกิเลส จิตสงบ รวมถึงเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในกองสังขารได้เป็นอย่างดี เป็นการพัฒนาชีวิตในด้านอารมณ์และปัญญา

๗) คิหิวินัย

คิหิวินัย ว่าด้วยข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ บางครั้งเรียกว่า คิหิปฏิบัติ ในสังคาลกสูตร ที่ขนิทาย ปาฏิการวรรค พระพุทธเจ้าได้แสดงคิหิวินัย หลักปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะด้านการครองเรือน ดังนี้

(๑) คิหิวินัยในส่วนที่เป็นข้อห้าม ข้อที่ไม่ควรปฏิบัติ มีอยู่ ๑๘ ประการ แบ่งเป็น ๔ หมวด ดังนี้

หมวดที่ ๑ กรรมกิเลส ๔ กรรมกิเลส แปลว่า กรรมเป็นเครื่องเศร้าหมอง หรือเครื่องเศร้าหมอง คือกรรมในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า เมื่อบุคคลมีกิเลสในใจ ย่อมจะสามารถทำกรรมได้ คนที่ไม่มีกิเลส ย่อมไม่สามารถทำกรรมได้ อย่างเช่น คนมีกิเลสเท่านั้น ย่อมฆ่าสัตว์ คนไม่มีกิเลสย่อมไม่ฆ่าสัตว์^๔ กรรมกิเลสมี ๔ ประการคือ ๑) กรรมกิเลสคือปาณาติบาต ๒) กรรมกิเลสคืออทินนาทาน ๓) กรรมกิเลสคือกาเมสุมิฉฉาจาร ๔) กรรมกิเลสคือมูสาวาท^๕

กรรมกิเลส ๔ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่ผู้ครองเรือนจะต้องงดเว้นให้ได้ก่อน หากพิจารณาเนื้อหาของกรรมกิเลส ๔ แล้ว จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักประกันชีวิตไว้ ๔ อย่างคือ ปาณาติบาต เป็นหลักประกันชีวิตของมนุษย์ อทินนาทาน เป็นหลักประกันทรัพย์สิน กาเมสุมิฉฉาจาร เป็นหลักประกันครอบครัว และ มูสาวาท เป็นหลักประกันสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเว้นกรรมกิเลส ๔ ก็คือการงดเว้นจากการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นนั่นเอง ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่คนอื่นครอบครอง ตั้งแต่สิทธิในด้านชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัว และสังคม

หมวดที่ ๒ เหตุ ๔ ประการ (อคติ ๔ ประการ) อคติ แปลว่า ความลำเอียง ความลำเอียง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนทำกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำกรรมของแต่ละคน ย่อมมีอคติข้อใดข้อหนึ่งเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ ในพระไตรปิฎก เรียกอคติ ๔ ว่า ฐานะ คนผู้ครองเรือน จึงไม่ควรทำบาปกรรม เพราะถูกอคติครอบงำ อคติ ๔ ประการมีดังนี้ ๑) มีฉันทาคติ ทำบาปกรรม ๒) มีโทสาคติ ทำบาปกรรม ๓) มีโมหาคติ ทำบาปกรรม ๔) มีโมหาคติ ทำบาปกรรม^๖

หมวดที่ ๓ อบายมุข ๖ ประการ อบายมุข แปลว่า ปากทางแห่งความเสื่อม (อบาย แปลว่า เสื่อม มุข ปาก,ทาง) ความเสื่อมในที่นี้ หมายถึงความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของผู้ครองเรือน ทรัพย์สมบัติที่หามาได้ด้วยหยาดเหงื่อแรงงาน ย่อมนำมาซึ่งความปลาบปลื้มแก่บุคคลอยู่เสมอ แต่ทรัพย์สินที่ได้มาทั้งหลาย ย่อมจะเสื่อมสูญไป หากบุคคลมัวสุม หรือไปเกี่ยวข้องกับอบายมุขข้อใดข้อหนึ่งหรือหลาย ๆ ข้อ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เป็นปากทางแห่งความเสื่อม (แห่งโภคทรัพย์)

ในสังคาลกสูตร พระผู้มีพระภาคได้แสดงประเภทอบายมุข พร้อมทั้งโทษอบายมุขแต่ละข้อ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้^๗

^๔ ที.ปา.อ. (บาลี) ๒๔๕/๑๓๕.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๑.

^๗ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗-๒๕๓/๒๐๒-๒๐๕.

อธิบายมุข ๖ ประการ ๑) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน ๓) การเที่ยวดูมหรสพ ๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ๕) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖) การหมกมุ่นในความเกียจเกียจคร้าน

โทษแห่งสุราและเมรัย ๖ ประการ ๑) เสียทรัพย์สินทันตาเห็น ๒) ก่อการทะเลาะวิวาท ๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง ๕) เป็นเหตุไม่รู้จักอายุ ๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

โทษแห่งการเที่ยวกลางคืน ๖ ประการ ๑) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาดน ๒) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษามิตรธรรมยา ๓) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ ๔) เป็นที่สงสัยของคนอื่น ด้วยเหตุต่าง ๆ ๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง ๖) ทำให้เกิดความลำบากมากมายหลายอย่าง

โทษแห่งการเที่ยวดูมหรสพ ๖ ประการ ๑) มีการรำที่โหนไปที่นั่น ๒) มีการขับร้องที่โหนไปที่นั่น ๓) มีการประโคมที่โหนไปที่นั่น ๔) มีเสภาที่โหนไปที่นั่น ๕) มีการบรรเลงที่โหน ไปที่นั่น ๖) มีเถิดเทิงที่โหน ไปที่นั่น

โทษแห่งการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ๖ ประการ ๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร ๒) ผู้แพ้ย่อมเสียตายทรัพย์สินที่เสียไป ๓. เสียทรัพย์สินทันตาเห็น ๔. ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้ ๕. ถูกมิตรอำมาตย์ดูหมิ่น ๖. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าชายผู้นี้เป็นนักเลงการพนันไม่สามารถจะเลี้ยงดูภรรยาได้

โทษแห่งการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖ ประการ ๑. เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย ๒. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย ๓. เขามีนักเลงเหล่าเป็นมิตรสหาย ๔. เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย ๕. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย ๖. เขามีโจรเป็นมิตรสหาย

โทษแห่งความเกียจคร้าน ๖ ประการ ๑) มักอ้างว่า “หนาวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๒) มักอ้างว่า “ร้อนเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๓) มักอ้างว่า “เวลาเย็นเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๔) มักอ้างว่า “เวลายังเช้าเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๕) มักอ้างว่า “หิวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน ๖) มักอ้างว่า “กระหายเกินไป” แล้วไม่ทำงาน

การเกี่ยวข้องกับอธิบายมุข ย่อมเป็นทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย

หมวดที่ ๔ มิตรเทียม ๔ ประเภท

ในสังคาลสูตร ได้พูดถึงมิตรเทียม (มิตรปฏิรูป) ไว้ ๔ ประเภท และแสดงลักษณะมิตรเทียมแต่ละประเภทไว้ประเภทละ ๔ ข้อ ดังนี้^๘

มิตรเทียม ๔ ประเภท คือ ๑) คนที่ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว ๒) คนดีแต่พูด ๓) คนพูดประจบ ๔) คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางเสื่อม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในส่วนของจริยธรรมที่เป็นข้อห้ามจะเห็นได้ว่า แต่ละหมวดจะมีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือหมวดกรรมกิเลส ๔ กล่าวถึงหลักประกันทางสังคม ๔ ประการ อดติ ๔ เป็นหลักเพื่อการงดเว้นไม่ทำบาป อธิบายมุข ๖ ไม่ควรปฏิบัติ หากกำลังสร้างเนื้อสร้างตัว เพราะจะนำไปสู่ความฉิบหายด้านทรัพย์สินเงินทอง

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๕๙/๒๐๗-๒๐๙.

(๒) **หลักจริยธรรมในส่วนที่เป็นข้อให้ปฏิบัติ** กล่าวถึงมิตรแท้ ๔ ประเภท ซึ่งเป็นประเภทของมิตรผู้มีใจดี คือ ๑) มิตรผู้มีอุปการะ ๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓) มิตรแนะนำประโยชน์ ๔) มิตรมีความรักใคร่ และมิตรแต่ละอย่างมีลักษณะสำคัญคือ **มิตรผู้มีอุปการะ** ๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว ๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว ๓) เมื่อมีภัยเกิดขึ้นก็เป็นที่พักพิงได้ ๔) เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโยคทรัพย์ให้ ๒ เท่าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้น **มิตรผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์** ๑) บอกความลับแก่เพื่อน ๒) ปิดความลับของเพื่อน ๓) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย ๔) แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้ **มิตรแนะนำประโยชน์** ๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว ๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๔) บอกทางสวรรค์ให้ **มิตรมีความรักใคร่** ๑) ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน ๒) พอใจความเจริญของเพื่อน ๓) ห้ามปรามคนที่นิทาเพื่อน ๔) สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน

(๓) **หลักโภควิภาค ๔**

หลักการใช้จ่ายทรัพย์ ๔ ส่วน^{๑๐} เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วนที่เรียกว่าโภควิภาค ๔ คือ

- เอเกน โภเค ภูษะเยย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทวีทิ กัมมิ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน
- จตุตถถนุ นิธาเปยย อิก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใด ๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกตามหลักโภคาคติยะ(ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว ๑) เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข ๒) บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข ๓) ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย ๔) ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง (๑) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ (๒) อติถิพลี ต้อนรับแขก (๓) ปุพพเปตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ (๔) ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น (๕) เทวตาพลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ ๕) อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาท มัวเมา เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี^{๑๒}

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐-๒๖๔/๒๐๙-๒๑๑.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๒.

^{๑๒} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

๔.๒ แก่นธรรมเพื่อพัฒนาสังคม

แก่นธรรมในที่ขมิทกายเพื่อการพัฒนาสังคมตามที่ปรากฏในพระสูตร พวจะประมวลได้ ดังนี้

๑) การประยุกต์แก่นธรรมเพื่อพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจ^{๖๐}

ในกฎทนต์สูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงยัญญุสสัมปทา ที่มีการริเริ่มน้อยกว่า แต่มีผลมากกว่ากัน โดยลำดับ ซึ่งผู้มีพระภาคตรัสตอบมีดังนี้ : - ๑) การให้ทานเป็นนิตย์ อุทิศผู้มีศีล ๒) การสร้างวิหาร อุทิศสงฆ์ที่มาจาก ๔ ทิศ ๓) การถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสฺรณะ ๔) การสมათานศีล ๕ คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดบด และดื่มสุราเมรัย ๕) การออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ประเภท บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ บำเพ็ญปัญญาจนได้วิชชา ๘ กฎทนต์พราหมณ์มีความเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็น

ในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับการส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยพระองค์แสดงสูตรนี้ที่อัมพลัฏฐิการาม หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อว่าชาณุมัตตะซึ่งกฎทนต์พราหมณ์ครอบครองอยู่ กำลังเตรียมประกอบพิธีบูชาญ จึงเรียกพราหมณ์ปุโรหิตให้มาสอนวิธีการบูชาญ พราหมณ์ปุโรหิตสอนว่า เบื้องแรกต้องปราบใจผู้ร้ายก่อน ไม่ฆ่าแบบจงใจหรือฆ่าตาย แต่ให้ฆ่าแบบถอนราก คือจัดการทางระบบเศรษฐกิจให้ดีแจกพืชแก่กสิกรในชนบทที่อุตสาหกรรมประกอบอาชีพ ให้ทุนแก่พ่อค้าผู้อุตสาหกรรมในการค้า ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ โดยสรุปคือ ให้ทุกคนมีอาชีพ/มีรายได้ นอกจากนี้ยังได้แสดงยัญญุทธีที่มีการริเริ่มน้อย แต่มีผลมาก คือ การให้ทานเป็นนิตย์อุทิศแก่ผู้มีศีล การให้วิหารที่อยู่ อุทิศแก่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ การถึงไตรสรณคมน์ การสมათานศีล ๕ การออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์ กฎทนต์สูตร ได้สะท้อนให้เห็นแนวความคิดการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่น มีทั้งนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วม การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจ

มหาญญในกฎทนต์สูตร สามารถแยกออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) พระปริชาสามารถในการสอน เมื่อกฎทนต์พราหมณ์ ทูลขอให้พระองค์บอกวิธีการประกอบมหาญญ ที่สามารถอำนวยการผลสูงสุดให้แก่ผู้บูชา แต่ไม่มีใครรู้แน่ชัด พระพุทธองค์จึงทรงวางแผนการสอนเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย คือหลักไตรสิกขาของพระองค์ โดยเริ่มต้น ทรงสร้างศรัทธาในมหาญญตามความเชื่อของพราหมณ์โดยตรง นำเรื่องการประกอบพิธีบูชามหาญญซึ่งมีคุณสมบัติ ๓ ประการ มีองค์ประกอบ (บริวาร) ๑๖ ประการ ของพระเจ้ามหาวิชิตรามาเล่าให้ฟังอย่างละเอียดเป็นขั้นเป็นตอน ทรงเน้นถึงการเตรียมการกันอย่างมโหฬาร เพื่อปูทางไปสู่เป้าหมายดังกล่าวและทรงทำได้สำเร็จ เพราะกฎทนต์พราหมณ์และคณะเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง และให้ได้ผลจริง แต่เพราะทรงเน้นถึงการเตรียมการอย่างมโหฬาร ทำให้กฎทนต์พราหมณ์ทูลถามต่อไปถึงการบูชาญที่มีการเตรียมการน้อย แต่มีผลมาก ซึ่งเข้าเป้าหมายของพระองค์

๒) ทรงให้ทรงสนะปฏิวัติแนวคิดทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง พระพุทธองค์ในฐานะพราหมณ์ปุโรหิต ได้ให้คำแนะนำแก่พระเจ้ามหาวิชิตราชเป็นเชิงปฏิวัติแนวความคิดทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในสมัยนั้นดังนี้

(๑) ทรงสนะปฏิวัติแนวคิดทางสังคม ประกอบด้วย ๑) เปลี่ยนแนวความคิดเรื่องการบูชาญ ด้วยการฆ่าสัตว์นานาชาติ เป็นการบูชาญด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ แต่ให้ใช้เนยใส น้ำมัน เนยขัน นมเปรี้ยว

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๕-๑๕๐.

น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยแทน โดยไม่ต้องสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่าและธรรมชาติ ๒) เปลี่ยนความเชื่อจากเดิมที่เชื่อว่ามหาชัยผู้มีชัยสมบัติ ๓ เมืองค์ประกอบ ๑๖ มีผลมาก เป็นความเชื่อใหม่ว่า มหาชัยนั้น มีการเตรียมการมาก แต่มีผลน้อยกว่านิตยทานที่ทำกันสืบๆ มา เริ่มตั้งแต่นั้นต่ำสุด คือ การถวายทานโดยเจาะจงพระสงฆ์ผู้มีศีล ทั้งๆ ที่มีการเตรียมการน้อยกว่า เหตุผลที่มหาชัยมีผลน้อยกว่านิตยทานชั้นต่ำ เพราะมหาชัยทั่วไปมีการฆ่าสัตว์ ผู้มีศีลสมบูรณ์ เช่น พระอรหันต์จะไม่ไปรับทานในพิธีนั้นๆ ทำให้ขาดองค์แห่งทานที่สำคัญไป

(๒) ทรรศนะปฏิวัติแนวคิดทางเศรษฐกิจ เมื่อพระเจ้าวิจิตรราชทรงปรึกษากับพราหมณ์ปุโรหิตว่า พระองค์มีโศกทรัพย์สมบัติที่เป็นของมนุษย์เป็นอย่างมาก ทรงรบชนะได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล จึงทรงปรารถนาจะบูชามหาชัยที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่พระองค์ตลอดกาลนาน พราหมณ์ปุโรหิตจึงกราบทูลแนะนำว่า บ้านเมืองขณะนั้นมีโจรผู้ร้ายมาก จึงไม่ควรฟื้นฟูพิธีกรรมขึ้นมาในช่วงนั้น ควรปราบโจรผู้ร้ายให้หมดสิ้นก่อน และกราบทูลพิธีปราบโจรผู้ร้ายจากพิธีจองจำ มาเป็นการส่งเสริมด้านอาชีพ ดังได้กล่าวมาแล้ว

(๓) ทรรศนะปฏิวัติแนวคิดทางการเมือง ประกอบด้วย ๑) การปกครองแบบธรรมาธิปไตย โดยพระเจ้ามหาวิจิตรราช ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม เช่น ทรงดำเนินตามคำแนะนำที่ขอด้วยเหตุผลของพราหมณ์ปุโรหิตทุกประการ ไม่ทรงรับเครื่องบรรณาการที่บรรดาเจ้าประเทศราช พวกอำมาตย์ราชบริพาร พวกพราหมณ์ และพวกคฤหบดีนำมาถวาย ๒) องค์ประกอบ ๑๖ ประการของมหาชัย จะเห็นว่าองค์ประกอบ ๑๖ การเป็นหลักการปกครองที่ทันสมัยที่สุด กล่าวคือ การตรวจสอบและแสดงคุณสมบัติ ๘ ประการของพระเจ้ามหาวิจิตรราช การตรวจสอบคุณสมบัติ ๔ ประการของพราหมณ์ปุโรหิต ก็เทียบได้กับการแสดงวิสัยทัศน์ของข้าราชการชั้นสูง ผู้สนองงานของนักปกครอง ส่วนอนุมติ ๔ ที่ได้จากบุคคล ๔ พวก ดังกล่าวแล้ว เทียบได้กับประชามติที่ได้จากการทำประชามตินั้นเอง ๓) หลักการพัฒนาคน จากการปราบโจรโดยให้การช่วยเหลือเกื้อกูลโดยการให้ความช่วยเหลือแทนการจองจำนั้น เป็นหลักการพัฒนาคน โดยมุ่งพัฒนาด้านอาชีพ ความเป็นอยู่ของคนให้ก้าวพ้นจากความยากจน ซึ่งอาจจะถือว่าเป็นหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนหลักการหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป พระสูตรนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงเศรษฐกิจ ที่ผูกโยงกับการเมืองการปกครองอย่างแยกแยะไม่ออก แนวคิดคนอินเดียโบราณที่ต้องการให้ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองคงอยู่ตลอดไปด้วยการบูชาชัยที่ต้องมีการฆ่าสัตว์เพื่อปรารถนาและอ้อนวอน แต่พระพุทธเจ้าปฏิรูปแนวคิดดังกล่าวมาเป็นการให้ทุนด้านการเกษตร, จัดตั้งกองทุนด้านพาณิชย์กรรม และการเพิ่มขึ้นเงินเดือนให้กับข้าราชการ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนอกจากจะทำให้ โจรผู้ร้ายไม่มี ถูกหลักการด้านศีลธรรมที่ไม่มีการเข่นฆ่า เป็นการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจและการเมืองที่ยั่งยืน และเพิ่มผลผลิต และภาษีเงินได้อีกเข้าคลังหลวง นับว่าเป็นการแก้ไขปัญหาย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพเป็นอย่างดี

๒) การประยุกต์แก่นธรรมเพื่อการปกครองรัฐ

ในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสสอนบริหารนิยธรรม ในส่วนที่เป็นลิจฉวีบริหารนิยธรรม ๗ ประการ เป็นธรรมที่ทำให้มีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อม เป็นหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีการปฏิบัติตามแบบประชาธิปไตยที่ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ และมุ่งถึงสามัคคีธรรมในการทำงาน การเคารพในตัวของทุกกฎหมายและเจตนารมณ์ของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมให้คนดีมาสู่

ประเทศ ซึ่งประกอบด้วยหลักปฏิบัติดังต่อไปนี้^{๖๑} ๑) หมั่นประชุมเนืองนิตย์ ๒) เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็เลิกโดยพร้อมเพรียงกัน และพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจการที่จะต้องกระทำของรัฐ ๓) ให้เคารพปฏิบัติตามธรรมเนียม ประเพณีที่ดีของรัฐ ไม่เพิกถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ดีแล้ว ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ดีงามขึ้นมาแทน ๔) เมื่อได้ตั้งให้ผู้ใดเป็นหัวหน้า ก็ให้เคารพนับถือ เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน ๕) ไม่ลู่อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ประพฤติธรรมและให้เกียรติในสุภาพสตรีไม่ข่มเหงน้ำใจสุภาพสตรี ๖) สิ่งใดเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ผู้ปกครองจะต้องเคารพนับถือในสิ่งนั้นด้วย ทั้งไม่เลิกพิธีกรรมอันชอบธรรมนั้นเสีย ๗) กำหนดมาตรการในการคุ้มครองให้ผู้ประพฤติธรรมเข้ามาสู่แว่นแคว้น เมื่อเข้ามาแล้วก็ให้ความอนุเคราะห์ตามสมควร

หลักธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นข้อธรรมะและรัฐประศาสน์ ที่พระมหากษัตริย์หรือนักปกครองทั่วไปยึดถือปฏิบัติกันสืบมา ทั้งยังนับว่าเป็นหลักในการปกครองและหลักในการปฏิบัติงานที่ใช้ได้ดีอยู่ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบใด ทั้งราชาธิปไตยและประชาธิปไตย นอกจากหลักธรรมส่วนใหญ่ของศาสนานี้จะมุ่งเน้นในเรื่องการปกครองตนเอง การมีสัมพันธภาพในทางที่ดีต่อกัน และการมีความร่วมมือร่วมใจกันทำงานแล้ว ยังมีหลักพุทธธรรมโดยเฉพาะอีกหลายประการ ที่สอนให้เรามีสามัคคีธรรมในการทำงาน เป็นต้นว่า ความพร้อมเพรียงของหมู่ ให้เกิดสุข ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกัน ให้เกิดสุข ความพร้อมเพรียงของชนผู้เป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ พึงศึกษาความสามัคคี ความสามัคคีนั้น ท่านผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญแล้ว ผู้ยินดีในความสามัคคี ย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ความพร้อมเพรียงของหมู่เป็นสุข และการสนับสนุนคนผู้พร้อมเพรียงกันก็เป็นสุข ผู้ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ

๓) การประยุกต์แก่นธรรมเพื่อแสดงความสัมพันธ์ทางการเมือง

จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ เป็นหลักธรรมที่ช่วยในการดำเนินกุศลโลบาย และวิเทโศบายหรือความสัมพันธ์ทางการเมือง ซึ่งได้แก่^{๖๒}

(๑) การอบรมสั่งสอนให้บุคคลในปกครองรู้จักถือศีลและทำบุญ การให้ความอนุเคราะห์ ให้เงินทองเสื้อผ้า เบี้ยเลี้ยงรางวัลและลาภยศ ตำแหน่งหน้าที่ คุณงามความดี ตามกำหนดเวลา รวมทั้งการให้ความคุ้มครองอันตรายแก่เขาเหล่านั้น

(๒) การผูกสัมพันธ์และแสดงไมตรีกับประเทศน้อยใหญ่ด้วยการให้ปันสิ่งของมีค่าเป็นมรดกบรรณาการ

(๓) การให้รางวัลอันสมควรแก่ผู้ที่มีคุณค่าเป็นพิเศษ

(๔) การเกื้อกูลแก่ผู้อยู่ในปกครองและสมณะด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคตามสมควร อันเป็นอุทมการณ์ของรัฐสวัสดิการ ตลอดจนการอนุเคราะห์และการให้ความสนับสนุนในการเกษตร

(๕) การอนุเคราะห์ประชาชนให้เลี้ยงชีพเป็นสุขตามควรแก่อัตภาพ

(๖) การเกื้อกูลแก่ธรรมเนียมปฏิบัติของสมณะ และการขจัดบาปของตนให้ระว่างและพ้นเสียจากสันดาน

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน **ที.ม.** (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๐.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน **ที.ปา.** (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒.

- (๗) การห้ามไม่ให้มีการเบียดเบียน ตั้งแต่มนุษย์ด้วยกันตลอดไปถึงสัตว์ต่าง ๆ
- (๘) การห้ามไม่ให้ชนทั้งหลายกระทำบาปกรรมหรือกระทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม และการชักนำให้ตั้งอยู่ในธรรม
- (๙) หากชนใดขัดสน ไม่มีทรัพย์จะเลี้ยงชีพโดยสม่ำเสมออาชีวะ ก็ให้ความสนับสนุน ช่วยเหลือโดยไม่ต้องแสวงหาทรัพย์โดยทางทุจริต
- (๑๐) การเข้าหาสมณะในโอกาสอันควร ด้วยการถามถึงสิ่งที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์แล้วรับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพฤติปฏิบัติ
- (๑๑) การตั้งวิริต ห้ามจิตไม่ให้เกิดอธรรม ราคะดำกฤษณา ในที่ไม่สมควร
- (๑๒) การประหารวิสมโลกเจตนา ห้ามจิตไม่ให้ปรารถนาลาภที่ไม่ควรได้
- อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักการเหล่านี้เป็นหลักที่อาศัยธรรมสักการะ ถือบูชาธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นอำนาจ ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่มนุษย์และสัตว์ ไม่ยอมให้มีการกระทำที่เป็นอธรรมมีอยู่ในเขตการปกครอง

๔) การประยุกต์แก่นธรรมเพื่อพัฒนาสถาบันทางสังคม

“สถาบัน” (Institution) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สถาปนา” แปลว่า การจัดตั้งขึ้นหรือการเกิดขึ้นเป็นรูปเป็นร่าง มีความคงทนถาวร ซึ่งแสดงว่าเป็นสิ่งที่ตั้งขึ้นอย่างเป็นระเบียบ มีการจัดระบบภายในอย่างถูกต้องเหมาะสม^{๖๓} สถาบันจึงเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ตั้งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยเป็นที่ยอมรับของสังคมและมีการดำเนินงานในลักษณะขององค์การหรือกึ่งองค์การ โดยมีคณะบุคคลเป็นผู้ดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ สถาบันทางสังคม จึงเป็นการรวมกันของบุคคลในลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยการปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น

ลักษณะของสถาบันทางสังคม^{๖๔}

จากความหมายของสถาบันทางสังคมที่กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าสถาบันทางสังคมมีลักษณะสำคัญ ดังต่อไปนี้ ๑) มีลักษณะเป็นรูปธรรม คือเป็นกลุ่มคนที่รวมกันเพื่อกระทำการให้ได้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีสถานที่ดำเนินการ มีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินงาน ๒) มีลักษณะเป็นนามธรรม คือเป็นบรรทัดฐานทางสังคมหรือแบบอย่างของพฤติกรรมที่ใช้ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ๓) เป็นระเบียบแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ๔) มีการกำหนดสถานภาพและบทบาท หรือตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกไว้อย่างเป็นระบบ ๕) มีความคงทนถาวร คือดำรงอยู่ได้เป็นเวลานาน ไม่ล้มเลิกหรือสิ้นสุดในเวลาอันรวดเร็ว

องค์ประกอบของสถาบันทางสังคม

จากความหมายและลักษณะของสังคมที่ได้กล่าวมาแล้ว สถาบันสังคมมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ ๑) สมาชิก คือกลุ่มคนทั้งกลุ่มที่เป็นผู้ดำเนินงานและสมาชิกโดยทั่วไป ๒) วัตถุประสงค์

^{๖๓} พัทยา สายหู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

^{๖๔} สนธยา พลศรี, ผศ., หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

หรือเป้าหมาย ซึ่งเกิดจากความต้องการของสมาชิก ๓) บรรทัดฐานหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินงาน เพื่อกำหนดบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกและความเป็นระเบียบระบบของสถาบันทางสังคม ๔) สัญลักษณ์หรือสิ่งแทน เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว ให้สมาชิกยึดมั่นในสถาบัน เช่น สี ธง เสื้อผ้า ๕) กิจกรรมของสถาบัน ที่นำไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของสมาชิก ๖) สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานของสถาบัน เช่น สถานที่ดำเนินการ วัสดุ ครุภัณฑ์ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ๗) ผลประโยชน์ที่สมาชิกได้รับจากกิจกรรมของสถาบัน ซึ่งตอบสนองวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของสมาชิก ๘) การยอมรับของสมาชิกและผู้คนในสังคม ทำให้สมาชิกของสังคมเพิ่มขึ้นและมีความคงทนถาวร ดำรงอยู่เป็นเวลายาวนาน

ประเภทของสถาบันทางสังคม^{๖๕}

สถาบันทางสังคมแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภทดังนี้

๑) **สถาบันครอบครัว (Family Institutions)** มีองค์ประกอบสำคัญคือ (๑) สมาชิกในครอบครัว ซึ่งเมื่อเป็นเด็กมีสถานภาพอย่างหนึ่ง และเมื่อเติบโตขึ้นสถานภาพก็จะเปลี่ยนแปลงไป จะมีสถานภาพทางอาชีพตามมา ซึ่งเป็นหน้าที่ของครอบครัวในการเตรียมการดังกล่าว หน้าที่ในการอบรมให้รู้ระเบียบแบบแผนของสังคมโดยการอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักปรับตัวให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นตามระเบียบแบบแผนซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคม หน้าที่ทางเศรษฐกิจโดยจัดหาเครื่องอุปโภค เพื่อให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดี หน้าที่ในการสนองความพึงพอใจแก่บุคคล เป็นการให้ความอบอุ่นแก่สมาชิก (๒) แนวทางหรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติของสถาบันครอบครัว ทุกสังคมจะกำหนดแบบแผนในเรื่องต่อไปนี้เป็นคือ แบบแผนในการเลือกคู่สมรส แบบแผนเกี่ยวกับการควบคุมการสมรสแบบแผนเกี่ยวกับวัยในการสมรสและหลักเกณฑ์ในการสมรสที่ถูกต้อง เช่น มีการจดทะเบียนสมรส

๒) **สถาบันการเมืองการปกครอง (Political Institutions)** มีองค์ประกอบสำคัญ คือ (๑) กลุ่มคนที่จัดระเบียบแล้วหรือองค์การทางสังคม คือ กลุ่มคนที่มีหน้าที่รักษาความมั่นคงความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยของชาติ ซึ่งบุคคลดังกล่าวจะมีสถานภาพหรือตำแหน่งทางสังคมที่จัดระเบียบแล้วของสถาบันการเมืองการปกครอง และก็จะต้องปฏิบัติตามบทบาทของตนอย่างเหมาะสม (๒) หน้าที่ของสถาบันการเมืองการปกครอง ได้แก่ รักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยของสังคม ทำหน้าที่วางแผนนโยบายและโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาสร้างความก้าวหน้าให้สังคม รักษาอธิปไตยของสังคม สร้างความมั่นคงให้กับสังคม แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้สมาชิกในสังคมมีความสุข (๓) แนวทางหรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติของสถาบันการเมืองการปกครอง โดยการบัญญัติกฎหมายขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน

๓) **สถาบันทางเศรษฐกิจ (Economic Institutions)** มีองค์ประกอบสำคัญ คือ (๑) กลุ่มคนที่จัดระเบียบแล้วหรือองค์การทางสังคม เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทเกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีสถานภาพหรือตำแหน่งของผู้ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ พ่อค้า นักธุรกิจ นักบัญชี แรงงาน ฯลฯ (๒) หน้าที่ของสถาบันทางเศรษฐกิจ ได้แก่ สนองความต้องการของสมาชิกทางด้านเศรษฐกิจ ให้ความสะดวกแก่สมาชิกในการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และช่วยให้การ

^{๖๕} <http://www.nk.ac.th/elearning/file.php?file=/232/ob2.doc>

แจกจ่ายการผลิตเพียงพอและทั่วถึงแก่ผู้คนที่มากที่สุด(๓) แนวทางหรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติของสถาบันทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การจัดแบบแผนเกี่ยวกับการ ครอบครัวยุทธศาสตร์ของสมาชิกในสังคม แบบแผนในการทำสัญญา แบบแผนในการแลกเปลี่ยนสินค้าการประกอบการอาชีพ ตลอดจนแบบแผนเกี่ยวกับการตลาด

๔) สถาบันการศึกษา (Educational Institutions) มืองค์ประกอบสำคัญ คือ (๑) กลุ่มคนที่จัดระเบียบแล้วหรือองค์การทางสังคม ได้แก่ กลุ่มคนที่มีภารกิจในด้านการจัดการศึกษาให้กับสมาชิกในสังคม ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวมีสถานภาพหรือตำแหน่งตามลักษณะของงาน และทุกฝ่ายต่างก็มีบทบาทหรืออำนาจหน้าที่เป็นไปตามสถานภาพ เช่น ครูอาจารย์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนนักเรียน รัฐมนตรีมีหน้าที่ดูแลบริหารงานด้านการศึกษา เป็นต้น (๒) หน้าที่ของสถาบันการศึกษา ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้สมาชิกรู้ระเบียบแบบแผนของสังคม ช่วยให้สังคมมีเอกลักษณ์เดียวกัน อบรมให้สมาชิกมีคุณธรรมและจริยธรรม เพิ่มโอกาสให้สมาชิกได้เลื่อนฐานะทางสังคม ช่วยให้สมาชิกเข้าใจความสัมพันธ์แบบต่างๆ ระหว่างกันได้อย่างถูกต้อง (๓) แนวทางหรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติของสถาบันการศึกษา ได้แก่ การจัดระบบการศึกษา การบริหารการศึกษา การจัดการศึกษาให้ได้มาตรฐาน และการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณค่าทางการกีฬา ตลอดจนคุณค่าของทรัพยากรและสถานภาพแวดล้อม

๕) สถาบันศาสนา (Religions Institutions) มืองค์ประกอบสำคัญ คือ (๑) กลุ่มคนที่จัดระเบียบแล้วหรือองค์การทางสังคม ได้แก่กลุ่มบุคคลที่ดำเนินการเกี่ยวกับ ศาสนาต่างๆ ซึ่งมีสถานภาพหรือตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและมีบทบาทตามสถานภาพนั้น เช่น บทบาทของนักบวชต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและช่วยเหลือสังคม เป็นต้น (๒) หน้าที่ของสถาบันศาสนา ได้แก่ การช่วยให้เกิดความสงบสุขในจิตใจ เกิดความมั่นคงทางใจการฝึกวินัยและช่วยจัดระเบียบชีวิต ควบคุมมาตรฐานความประพฤติของคนในสังคม สร้างค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม เป็นต้น (๓) แนวทางหรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติของสถาบันศาสนา ได้แก่ การบันทึกหลักความเชื่อหรือหลักธรรมของศาสนาในคัมภีร์ต่าง ๆ มีสิ่งเคารพบูชาและศาสนสถาน มีสัญลักษณ์ ตลอดจนพิธีกรรมทางศาสนา

ในสังคาลงสูตร มีหลักคำสอนที่กล่าวถึงเรื่องสถาบันทางสังคม หรือสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสถาบันทางสังคม คือคำสอนเรื่องทศ ๖ นั่นเอง ซึ่งคำสอนหมวดนี้ ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม ๔ สถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

๑) สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันแรกของสังคมมีบทบาทในการเลี้ยงดูสมาชิกที่เกิดขึ้นให้มีชีวิตอยู่รอด ครอบครัวจึงหมายถึงกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วยบิดามารดาและบุตร ซึ่งอาจจะสืบจากสายโลหิตหรือจากการรับเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้ ตามหลักของพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัวจะดำรงเป็นองค์ประกอบหนึ่งแห่งโครงสร้างสังคมอย่างมั่นคงอยู่ได้ ก็โดยอาศัยสมาชิกอันเป็นส่วนประกอบของครอบครัว แต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม ครอบครัวประกอบด้วยสามีภรรยาและเมื่อมีบุตร สามีภรรยาเปลี่ยนสภาพเป็นบิดา มารดา การเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ต้องมีสมาชิกครบบริบูรณ์ คือมีบิดา มารดา และบุตร ครอบครัวที่ไม่มีบุตร และ/หรือขาดบิดาหรือมารดา

คนใดคนหนึ่งไม่ถือว่าเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ จุดเริ่มต้นของครอบครัว คือการแต่งงานระหว่างชายหญิง การที่ชายและหญิงจะแต่งงานกัน เพราะเหตุปัจจัย ๒ ประการ คือ (๑) ความรักความปรารถนา จะเป็นคู่ครองซึ่งกันและกันตลอดทุกชาติ (๒) ความเห็นอกเห็นใจกันในชาติปัจจุบัน ซึ่งข้อนี้เกี่ยวเนื่องด้วยการสงเคราะห์ช่วยเหลือของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง รวมทั้งการทำความดีของฝ่ายหนึ่ง จนฝ่ายหนึ่งเห็นอกเห็นใจยอมรับเป็นคู่ครอง

ความมั่นคงของครอบครัว

ครอบครัวที่มั่นคงเริ่มต้นจากคู่แต่งงาน ซึ่งจะต้องมีความรัก ความเข้าใจกันเป็นเบื้องต้นแรก และมีคุณสมบัติหลายอย่างที่เหมาะสม ดังปรากฏในหลักคำสอนเรื่อง **สมชีวิธรรม** ๔ ประการ อันประกอบไปด้วย (๑) **สมสัทธา** มีศรัทธาเสมอสมกัน กล่าวคือมีความเคารพนับถือในศาสนาอย่างเดียวกัน หรือมีหลักการปฏิบัติในแนวเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็ปรับเข้าหากันได้ (๒) **สมสีลา** มีศีลเสมอสมกัน กล่าวคือมีความประพฤติปฏิบัติ มีคุณธรรมจริยธรรม กิริยามารยาท สอดคล้องไปด้วยกันได้ (๓) **สมจาคา** มีจาคะเสมอสมกัน กล่าวคือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีใจกว้าง มีความเสียสละ ไม่ขัดแย้งกัน พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่นเหมือนกัน (๔) **สมปัญญา** มีสติปัญญา สมเสมอสมกัน มีเหตุผลพอ ๆ กัน เข้าใจกันดี พุดจากันรู้เรื่อง และยอมรับฟังเหตุผลของกันและกัน คู่แต่งงานจะมีชีวิตคู่ในครอบครัวยั่งยืน จะต้องมียุคุณลักษณะเหมาะสมกันในเรื่องที่สำคัญทั้ง ๔ เรื่องนี้ เมื่อแต่งงานเป็นคู่ครองโดยสมบูรณ์ มีสิทธิต่อกันในฐานะเป็นสามีภรรยาแล้ว ทั้งคู่จะต้องมีบทบาทหน้าที่ต่อกันอย่างเหมาะสม ดังต่อไปนี้

หน้าที่ของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยา (๑) ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่นอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ (๕) หาเครื่องประดับให้เป็นของขวัญให้ตามโอกาส

หน้าที่ของภรรยาที่จะพึงปฏิบัติต่อสามี (๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย (๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี (๓) ไม่นอกใจ (๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง^{๖๖}

หน้าที่ของมารดาบิดาที่มีต่อบุตร

บุรุษสตรีที่ได้แต่งงานเป็นสามีภรณาร่วมกัน เมื่อมีบุตร ไม่ว่าจะ เป็นบุตรสายโลหิต หรือบุตรบุญธรรม ย่อมเปลี่ยนแปลงสถานภาพเป็นมารดาบิดา และจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตร ดังนี้

(๑) หน้าที่เอาใจใส่และเข้าใจบุตร

บิดามารดาจะต้องรู้จักลักษณะและพฤติกรรมของบุตร ตามหลักพระพุทธศาสนา บุตรมี ๓ ประเภทคือ (๑) **อภิชาติบุตร** คือบุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา เป็นบุตรที่สูงส่งกว่าบิดามารดาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม และมีความรู้ความสามารถทางสติปัญญาสูงส่งกว่าบิดามารดา ในแง่สังคมอาจจะรวมถึงบุตรที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าบิดามารดา (๒) **อนุชาติบุตร** คือบุตรที่เสมอด้วยบิดามารดา ทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม ในระดับสังคม เป็นบุตรที่มีสถานภาพทางสังคม เท่าเทียมหรือเสมอกันกับมารดาบิดา ระดับสติปัญญาและความรู้ ความสามารถก็ไม่เกินไปกว่าบิดามารดา (๓) **อวชาติบุตร** คือบุตรที่ต่ำต้อยกว่ามารดาบิดาในทุกด้าน แม้จะได้รับการฝึกอบรมหรือพัฒนาอย่าง

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๑๖๕.

เต็มที ก็ไม่สามารถเจริญก้าวหน้าเท่าเทียมกับบิดามารดาได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางสติปัญญา ทางคุณธรรมหรือทางสถานภาพสังคม

บิดามารดาโดยทั่วไปปรารถนาจะมีบุตรที่เป็นอภิชาติบุตร หรืออย่างน้อยก็อนุชาติบุตร แต่ไม่ปรารถนาบุตรที่เป็นอวชาติบุตร เพราะอวชาติบุตรไม่นำความยินดี ความภาคภูมิใจและความสุขมาสู่บิดามารดา มีแต่จะนำความทุกข์ ความเดือดร้อนมาสู่บิดามารดา และวงศ์ตระกูล เพราะฉะนั้นมารดาบิดาจึงให้การศึกษาศึกษาและฝึกอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ประเสริฐที่สุด

(๒) หน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตร

บิดามารดาจะได้ชื่อว่าเป็นมารดาบิดาอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อได้อบรมเลี้ยงดูบุตรที่เกิดมาตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้ (๑) ห้ามปรามและป้องกันจากความชั่ว รวมทั้งห้ามปรามและป้องกันมิให้บุตรเกี่ยวข้องกับแหล่งความชั่วทุกประเภท (๒) ดูแลฝึกอบรมให้บุตรตั้งอยู่ในความดี กล่าวคือให้บุตรทำแต่ความดีงาม และมีความเชื่อฟังต่อคำแนะนำสั่งสอนของวิญญูชนและกัลยาณชนทั้งหลาย (๓) ให้บุตรได้มีการศึกษาศิลปวิทยา เพื่อให้มีความรู้และมีทักษะในการประกอบอาชีพการงานที่สุจริตสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวของตนเองได้ เมื่อมีคู่ครองและมีบุตรของตนเองในอนาคต (๔) เป็นธุระจัดการในเรื่องคู่ครองที่เหมาะสมแก่บุตร ในเวลาอันสมควรที่บุตรจะมีคู่ครองรวมทั้งให้คำแนะนำแก่บุตรในการเลือกคู่ครองที่เหมาะสม (๕) มอบทรัพย์สมบัติ (ที่มี) ให้แก่บุตร เมื่อถึงโอกาสอันสมควรมอบให้เหมาะสมและเป็นธรรม^{๖๗}

(๓) หน้าที่ในการรักษาครอบครัวให้มั่นคงและเป็นสุข

บิดามารดาถือว่าเป็นหัวหน้าของครอบครัว จึงมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการรักษาความมั่นคงของครอบครัวและสร้างครอบครัวให้เป็นสุข ความมั่นคงของครอบครัว (กุลจักริภูติ) จะเป็นไปได้โดยอาศัยหลักการ ๔ ประการ ดังต่อไปนี้ (๑) สิ่งจำเป็นต้องใช้และต้องบริโภคน เมื่อหมดไปต้องพยายามหามาใช้ให้เพียงพอด้วยวิธีการที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม (๒) สิ่งของเครื่องใช้ และบ้านเรือนที่อยู่อาศัยหากทรุดโทรม จะต้องรู้จักบูรณะ ปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพคงทนดีงามเหมือนเดิม เพื่อให้สามารถใช้ได้ดีเป็นปกติ ไม่ควรปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรม และเสียหายโดยไม่ทำการซ่อมแซม มิฉะนั้นบ้านเรือนจะต้องตั้งอยู่ไม่ได้นาน ครอบครัวจะประสบความยากลำบาก (๓) ต้องรู้จักประมาณในการใช้สิ่งของต่าง ๆ ทั้งใช้กินใช้อุปโภค ไม่ใช่จ่ายทรัพย์ที่หาไม่ได้ฟุ่มเฟือย จนไม่มีเก็บออมเอาไว้ใช้เมื่อถึงคราวจำเป็น (๔) ผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่เรือนต้องเป็นคนดีมีศีลธรรม มีความรัก ความเมตตาต่อกันและกัน และมีจิตใจตั้งมั่นในคุณความดี พร้อมทั้งจะเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี และสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคงและเป็นสุขอย่างถาวร^{๖๘}

ความสุขในครอบครัว เป็นเป้าหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งของครอบครัวทั้งหลาย การจะมีความสุขในครอบครัวได้นั้น ผู้ที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนต้องปฏิบัติตน ดังนี้

(๑) พยายามขยันหาทรัพย์ด้วยความสุจริต เพื่อให้มีความมั่นใจว่าครอบครัวจะไม่ยากแค้น เพราะความยากไร้ทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต จะทำให้ชีวิตมีแต่ความทุกข์ และความ

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๑๖๔.

^{๖๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕.

ยากลำบาก การมีทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตไม่บกพร่องสิ่งจำเป็นนั้น เป็นความสุขอย่างหนึ่ง (อัตถิสุข)

(๒) รู้จักใช้ทรัพย์สินที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น เลี้ยงดูตนเอง และสมาชิกทุกคนในครอบครัวให้มีความสุขพอสมควรแก่สภาพ การมีทรัพย์สินแต่ไม่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์จะไม่ทำให้ชีวิตมีความสุข อาจจะมีทุกข์เกิดด้วยซ้ำ เช่น เกิดความเสียหาย เมื่อมีความเสียหายก็เกิดความทุกข์ขึ้น ดังนั้น ความสุขอย่างหนึ่งของชีวิตในครอบครัวก็คือ ความสุขจากการได้ใช้ทรัพย์สินอย่างมีประโยชน์ (โภคสุข)

(๓) อย่าพยายามสร้างหนี้สินใด ๆ อย่างไม่จำเป็น การมีหนี้สินนั้นเป็นทุกข์ จิตใจของผู้เป็นหนี้จะคอยกังวลและระแวงตลอดเวลา โดยเฉพาะระแวงต่อเจ้าหนี้ บางครั้ง เมื่อไม่มีทางใช้หนี้คนอื่นได้ ก็อาจจะหลบหนีเจ้าหนี้ ดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข มีตัวอย่างหลายกรณีที่มีการทะเลาะวิวาทกันระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ ในบางกรณีถึงกับมีการฆ่าทำลายชีวิตกัน โดยเจ้าหนี้บ้าง หรือโดยลูกหนี้บ้าง เพื่อลบล้างหนี้สินที่กู้ยืม ดังนั้น ครอบครัวที่มีความสุข ต้องเป็นครอบครัวที่ปลอดจากหนี้สิน (อนณสุข) การไม่เป็นหนี้ใครนั้น ทำให้บุคคลมีความภูมิใจและเอิบอิมใจว่าตนเองเป็นอิสระไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

(๔) ความสุขประการสุดท้าย เกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามหลักศีลธรรมและถูกต้องตามระเบียบประเพณีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม กล่าวคือ เป็นความสุขจากการประพฤติตนเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นศาสนิกที่ดีของศาสนาที่ตนเคารพนับถือ และเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรที่ตนสังกัด ผู้ที่บำเพ็ญตนเป็นพลเมืองดีนั้น ไม่มีใครตำหนิตีเตียน ไม่มีใครกล่าวร้ายให้โทษ มีแต่คนยกย่องสรรเสริญ และข้อนี้ทำให้บุคคลปฏิบัติดีนั้น มีความภูมิใจตนเองและมีความยินดีว่าตนเองไม่ประพฤติบกพร่อง เสียหาย ทำให้เกิดความสุขขึ้นในจิตใจของตน (อนวัชชสุข)^{๖๙}

หน้าที่ของบุตรที่มีต่อบิดามารดา

บุตร ตามรูปศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้มารดาบิดามีความรู้สึกเอิบอิม เป็นสุขใจ (ผู้ยังหทัยของมารดาบิดาให้เต็ม) เมื่อได้รับการอบรม เอาใจใส่เลี้ยงดูจากบิดามารดาแล้ว บุตรควรปฏิบัติต่อบิดามารดา ดังต่อไปนี้ (๑) มีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา เมื่อบิดามารดา แก่ชรา เลี้ยงตนเองไม่ได้ ต้องเลี้ยงมารดาบิดาเป็นการตอบแทน รวมทั้งเอาใจใส่ปรนนิบัติเมื่อบิดามารดาเจ็บไข้ได้ป่วย (๒) รู้จักช่วยทำกิจธุระการงานต่าง ๆ ของบิดามารดา เช่น ช่วยทำการงานในบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงานของบิดามารดา ซึ่งประกอบอาชีพการงานนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม หรืออาชีพส่วนตัวใด ๆ ก็ตาม บุตรต้องไม่นิ่งดูตาย อย่างน้อยก็ช่วยทำงานบ้านต่าง ๆ ให้เรียบร้อย (๓) ช่วยดำรงวงศ์สกุลให้ยั่งยืน โดยประพฤติตนเป็นคนดี เพื่อนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล และไม่ประพฤติตนให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล (๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความ เป็นทายาท กล่าวคือ ประพฤติตนเป็นบุตรที่ดี เชื่อฟังโอวาท คำสอนของบิดามารดา ไม่ประพฤติตนเป็นคนเกเร สร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่บิดามารดา บุตรที่เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของบิดามารดา ทำให้บิดามารดามีความสุข และมีความภาคภูมิใจในตัวบุตร บิดามารดาจะมอบทรัพย์สินมรดกให้แก่บุตรที่ประพฤติดีเท่านั้น ส่วนบุตรที่ทำให้พ่อแม่เป็นทุกข์ สร้างความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล พ่อ

^{๖๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

แม่อาจจะไม่มอบทรัพย์สินสมบัติให้ก็ได้ เพราะประพจน์ไม่เหมาะสม (๕) บุตรที่ดีต้องรู้จักเสียละ
ทรัพย์สินต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสังคม โดยมอบทรัพย์สินเหล่านั้นในนามของบิดามารดา เมื่อบิดา
มารดาสูญเสียชีวิตไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้บิดามารดา ซึ่งจะเป็นการทำตนไม่ให้ลืมนามบิดา
มารดาผู้มีอุปการคุณ และดำเนินชีวิตของตนตามแบบอย่างที่ดีงามของบิดามารดาที่ล่วงลับไปแล้ว
นั้น^{๗๐}

บิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรอย่างมาก เป็นบุคคลที่หาได้ยากมากอย่างหนึ่งในโลกนี้
ดังนั้นบุตรที่ดีจึงต้องปฏิบัติตนต่อพ่อแม่อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยปฏิบัติตามทุกข้อที่กล่าวมา
ทั้งหมด ไม่ควรข้ามหรือเลือกปฏิบัติเฉพาะข้อใดข้อหนึ่ง การทำเช่นนี้ ไม่ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ของ
บุตรอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น การปฏิบัติตนต่อมารดาบิดาอย่างครบถ้วนทั้ง ๕ ข้อนี้ จึงจะเรียกได้ว่า เป็น
บุตรที่ดีอย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคง ยั่งยืน และมีความสุขตลอดไป

๒) สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา หมายถึง รูปแบบหรือบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน โดยมี
จุดมุ่งหมายเพื่ออบรมให้บุคคลมีความรู้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตและในสังคม
สิ่งแวดล้อม และให้สามารถประยุกต์ความรู้ความเข้าใจเหล่านั้น ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง ให้มีความ
เจริญก้าวหน้าทางด้านคุณธรรม อารมณ์ สังคม จิตใจ และสติปัญญาอย่างสมบูรณ์และอย่างมีคุณภาพ

รูปแบบของการศึกษา

ในปัจจุบัน นักวิชาการทางการศึกษาได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ (๑) การศึกษา
อย่างเป็นทางการ หรือการศึกษาในระบบ (๒) การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ หรือการศึกษานอก
ระบบ (๓) การศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาอย่างเป็นทางการ เป็นการศึกษาในระบบทั่วไป ซึ่งประกอบด้วยหลักสูตร ระบบ
การเรียนการสอน การประเมินผลและระยะเวลาในการศึกษา เช่น การศึกษาระดับประถมศึกษา
มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ซึ่งจัดการเรียนการสอนอยู่ทั่วไป ทั้งโดยองค์กรของรัฐและองค์กรของ
เอกชนที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล

การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการศึกษาที่ไม่ดำเนินไปตามบรรทัดฐาน หรือแบบ
แผนการศึกษาทั่วไป กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่ไม่ต้องเข้าชั้นเรียน ไม่มีการสอบไล่ ไม่มีหลักสูตร
กำหนดไว้ และไม่มีกำหนดอายุหรือเวลาของการเรียน การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการศึกษาที่
มีอยู่ตลอดเวลา ในที่ทุกสถานและทุกโอกาส จัดเป็นการศึกษาที่ทุกคนเรียนรู้ได้ตลอดอายุหรือตลอด
ชีวิต เช่น การสังเคราะห์และการเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลอื่น เป็นต้น

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ความ
พร้อม ศักยภาพ และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่ง
ความรู้อื่น ๆ

การศึกษาไม่ว่าจะเป็นรูปไหนก็ตาม จะมีความสำคัญต่อชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ช่วยให้บุคคลมี
ความรู้และมีความสามารถใช้ความรู้พัฒนาตนเอง และพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เจริญก้าวหน้าอย่างเป็นที่
พึงพอใจ

^{๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๑๖๔.

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

โดยทั่วไป การศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามในด้านหรือมิติต่าง ๆ ดังนี้

(๑) มุ่งพัฒนาให้เกิดความรู้ (พุทธิศึกษา) ในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลปรารถนาจะรู้ เพื่อเป็นการพัฒนาโลกทัศน์เกี่ยวกับชีวิตให้กว้างไกล และสามารถรับรู้ถึงสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกได้อย่างกว้างขวาง อันเป็นการช่วยทำให้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาช่วยทำให้บุคคลรู้จักสังคมที่ตนอยู่อาศัยและสังคมล้อมรอบ (สังคมศึกษา) ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีวัฒนธรรมอย่างไร ดำรงอยู่ได้อย่างไร มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพอย่างไร มีปัญหาเป็นอย่างไร เมื่อบุคคลมีความรู้ความเข้าใจสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมแล้วจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมชุมชนได้อย่างมีความสุขพอสมควรแก่สถานภาพ

(๒) มุ่งพัฒนาให้บุคคลรู้จักใช้ความรู้ ในการรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรง (พลศึกษา และโภชนาการศึกษา) รู้จักหลีกเลี่ยง และงดเว้นจากพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของตนเองและของบุคคลอื่น การศึกษาช่วยทำให้บุคคลรู้จักวิธีการทำตนให้แข็งแรง เช่น การออกกำลังกายและรู้จักเลือกรับประทานอาหาร ที่ถูกสุขลักษณะอนามัย และครบหมวดหมู่ของอาหารโภชนาที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ และพัฒนาการเจริญเติบโตของชีวิต

(๓) มุ่งพัฒนาให้บุคคลใช้ความรู้ในการประกอบสัมมาอาชีพจะสามารถพึ่งตนเองได้ และเลี้ยงดูผู้ที่ตนรับผิดชอบให้มีความสุขได้ (หัตถศึกษา) โดยไม่สร้างปัญหาและสร้างภาระหนักให้แก่สังคม จุดมุ่งหมายของการศึกษาข้อนี้ จะเห็นได้ในการจัดการศึกษานอกระบบการศึกษา เช่น อาชีวศึกษาและการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น เป็นต้น แม้กระทั่งการศึกษาในระดับสูง เช่น อุดมศึกษาก็เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาให้บุคคลมีวิชาชีพติดตัว สามารถใช้ความรู้ไปทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างมีความสุข

(๔) มุ่งพัฒนาให้บุคคลมีคุณธรรม และมีจริยธรรม (จริยศึกษา) ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ไม่ฝ่าฝืนขนบธรรมเนียม กฎระเบียบและบรรทัดฐานทั้งหลายของสังคม ซึ่งจะมีผลทำให้สังคมสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน นอกจากนี้การศึกษายังช่วยทำให้บุคคลมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อ รู้จักควบคุมตนเอง รู้จักแยกแยะพิจารณาว่าอะไรถูกอะไรผิด และมีวุฒิภาวะทางอารมณ์สูง การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยกรอบธรรม และปลูกฝังให้บุคคลมีจริยธรรมควบคู่กัน ไปจึงจะทำให้ชีวิตบุคคลมีคุณภาพอย่างแท้จริง

ในสังคาลสูตร ได้กล่าวถึง บทบาทของครูอาจารย์ ที่มีต่อกัน ดังนี้

หน้าที่ของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์ (๑) แนะนำฝึกอบรมให้ศิษย์เป็นคนดี (๒) สอนศิษย์ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (๓) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง (๔) ส่งเสริมยกย่องความดีงามและความสามารถของศิษย์ให้ปรากฏ (๕) สอนฝึกศิษย์ให้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี

หน้าที่ของศิษย์ที่มีต่ออาจารย์ (๑) ลูกขึ้นต้อนรับแสดงความเคารพต่อผู้สอน (๒) เข้าไปหาเพื่อรับใช้ ปรีक्षा ซักถาม ขอคำแนะนำ (๓) รู้จักฟังเป็น เพื่อให้เกิดปัญญา (๔) ช่วยบริการด้านต่าง ๆ (๕) เรี่ยนศิลปวิทยาโดยเคารพและเอาจริง^{๗๑}

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๑๖๔-๑๖๕.

๓) สถาบันเศรษฐกิจ

สถาบันเศรษฐกิจ เป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่งสถาบันหนึ่ง สังคมปัจจุบันดูเหมือนจะให้ความสำคัญแก่สถาบันนี้มากกว่าสถาบันอื่น ๆ ของสังคม โดยมีความเชื่อว่า หากสถาบันเศรษฐกิจได้รับการพัฒนาอย่างมั่นคงดีแล้ว สถาบันอื่น ๆ ของสังคมจะมั่นคงตามไปด้วย แต่ความเชื่อดังกล่าวดูจะขัดแย้งกับความจริงในหลายลักษณะ บางสังคมแม้สถาบันเศรษฐกิจจะได้รับการพัฒนาอย่างเจริญรุ่งเรืองสูง แต่สังคมก็เผชิญกับปัญหาอาชญากรรม ปัญหาฉ้อราษฎร์บังหลวงและปัญหาด้านสาธารณสุข ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นปกติสุขของผู้คนในสังคมอย่างกว้างขวาง เช่น ในสังคมตะวันตกเป็นตัวอย่าง

กล่าวโดยความหมาย สถาบันเศรษฐกิจเป็นสถาบันที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิต การบริโภค และการจำหน่ายสิ่งทีผลิออกมาไปยังตลาด หรือผู้ที่มีความต้องการให้ได้รับการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพและอย่างประหยัดที่สุด และกล่าวโดยลักษณะ เศรษฐกิจถือว่าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ รวมทั้งการจัดระเบียบทางวัฒนธรรมและแรงงานของมนุษย์ เพื่อดำรงและส่งเสริมสวัสดิการทางวัตถุของมนุษย์

เพราะระบบเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับสวัสดิภาพด้านวัตถุของมนุษย์ เศรษฐกิจจึงได้รับการตีค่าสูงในสังคมที่เน้นวัตถุนิยม หรือให้ความสำคัญแก่วัตถุสูง และสังคมใดก็ตามที่เน้นความสำคัญด้านวัตถุเหนือกว่าด้านอื่น สังคมนั้นจะหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหาวัตถุอย่างเดียว จะไม่ให้ความสำคัญกับด้านอื่นของชีวิต ในที่สุดจะตกเป็นทาสของวัตถุอย่างไม่มีทางแก้ไขได้ สังคมที่ตกเป็นทาสของวัตถุ จะเต็มไปด้วยการแข่งขันแสวงหาวัตถุอย่างไม่รู้จักเพียงพอ พระพุทธศาสนาเรียกสังคมแบบนี้ว่าสังคมแห่งความโลภ คือสังคมที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส คือความโลภอันเป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ไม่รู้จักพอ

เศรษฐกิจที่ควรจะเป็นตามแนวพุทธ

เศรษฐกิจดังได้กล่าวแล้วมีกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิต การบริโภค และการจำหน่ายจ่ายแจก หรือการตลาด จากทัศนะของพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจควรจะเป็นสื่อ นำไปสู่ชีวิตที่สูงส่งและดีงาม การบริโภค การผลิต และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ไม่ใช่จุดมุ่งหมายในตัวของมันเอง แม้เป็นสื่อและจุดมุ่งหมายที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ จะต้องนำไปให้ถึงก็คือ การพัฒนาสวัสดิภาพภายในบุคคล ภายในสังคม และภายในสิ่งแวดล้อม การแสวงหาทรัพย์เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งทางเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับระบบการผลิตและการจำหน่าย

บทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

มีบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจอยู่ ๒ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่เป็นเจ้าของกิจการทางเศรษฐกิจ (๒) กลุ่มผู้ใช้แรงงานและพึ่งพาผลตอบแทนจากผู้เป็นเจ้าของกิจการทางเศรษฐกิจ

บุคคลกลุ่มแรก ประกอบด้วยผู้ประกอบการ ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการทางเศรษฐกิจ เช่น ผู้ลงทุน นายจ้าง ผู้บริหารระดับสูงของกิจการต่าง ๆ ส่วนบุคคลกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มลูกจ้างทั่วไป พระพุทธศาสนา กำหนดหลักจริยธรรมสำหรับกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งสองกลุ่ม ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังจะได้กล่าวต่อไป

หน้าที่ของผู้เป็นนายจ้างที่ดี

นายจ้าง คือกลุ่มที่เป็นเจ้าของกิจการทางเศรษฐกิจ นายจ้างที่ดีควรให้การดูแลและบำรุงลูกจ้างหรือคนงานทั้งหลาย ในลักษณะดังต่อไปนี้ (๑) จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศวัย

และความสามารถ(๒) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งาน และความเป็นอยู่ (๓) จัดสวัสดิการดีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น(๔) มีสิ่งของพิเศษที่ได้มาก็แบ่งปันให้ (๕) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

หน้าที่ของลูกจ้างที่ดี

ลูกจ้างที่ดี ควรปฏิบัติหน้าที่ที่ดีเพื่อให้นายจ้างมีความพึงพอใจ และมีความเมตตา ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน ตามหลักพระพุทธศาสนา ลูกจ้างที่ดีควรปฏิบัติหน้าที่ในการทำงาน ดังนี้ (๑) เริ่มทำงานก่อนนายจ้างเสมอ (๒) เลิกงานที่หลังนาย (๓) รับเอาเฉพาะสิ่งของและค่าตอบแทนที่นายจ้างมอบให้เท่านั้น (๔) รับผิดชอบงานที่รับมอบหมายให้ทำด้วยความเรียบร้อยและดียิ่งขึ้น (๕) นำความดีของนายจ้าง กิจกรรมที่ดีของนายจ้าง และกิจการที่ดีของที่ทำงานไปเผยแพร่^{๗๒}

๔) สถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา เป็นสถาบันทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เกิดจากความสามารถในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ การแสวงหาแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและของกลุ่ม ให้รู้ดีรู้ชอบ เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ในสังคาลงสูตร กล่าวถึงบทบาทของสถาบันทางศาสนาเอาไว้ โดยระบุถึงความสัมพันธ์ของบุคคลผู้เป็นศาสนิกของศาสนา คือ นักบวช และชาวบ้าน โดยระบุว่า ชาวบ้านต้องบำรุงนักบวชในศาสนาด้วยการ (๑) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา (๓) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา (๔) เปิดประตูต้อนรับ (๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

ในฐานะนักบวช เมื่อได้รับการบำรุงอย่างนี้แล้ว ย่อมสงเคราะห์ชาวบ้านด้วยการ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว(๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๔.๓ แก่นธรรมที่เป็นความจริงของชีวิต

แก่นธรรมในทีฆนิกาย เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาชีวิตส่วนปัจเจกบุคคล และพัฒนาสังคม นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมที่แสดงถึงหลักความจริงของชีวิตในพระพุทธศาสนา เป็นหลักการที่แสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนา เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยความเป็นธรรมกลาง (มัชฌิมนธรรม) ดังจะเห็นจากเรื่องโฑธิปักขียธรรม เรื่องอายตนะ ๑๒ ดังรายละเอียด

๑) โฑธิปักขียธรรม

โฑธิปักขียธรรม หมายความว่า ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค โฑธิปักขียธรรม นี้ตามที่ทั่วไปในพระไตรปิฎก ตรัสไว้เพียงเป็นคำรวมๆโดยไม่ได้ระบุชื่อองค์ธรรม นอกจากในสังยุตตนิกายแห่งพระสูตรตันตปิฎก ที่มีพุทธพจน์ตรัสระบุไว้ว่า ได้แก่ อินทรีย์ ๕ และในคัมภีร์วิภังค์แห่งพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งไขความว่า โฑธิปักขียธรรม ได้แก่ โภชนงค์ ๗ ธรรมชุดนี้ เมื่อตรัสระบุชื่อทั้งชุดในพระสูตร ทรงเรียกว่าเป็น อภิญญาเทศิตธรรม เช่นคือ เป็นอภิญญาเทศิตธรรม ๓๗ และในพระอภิธรรม ท่านแสดงไว้ว่าธรรม ๓๗ ประการนี้ เป็น สัทธรรม นอกจากนี้ ธรรม ๓๗ ประการชุดนี้ยังได้ชื่อว่าเป็น สันติบท คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อการบรรลุสันติ (รวมทั้งเป็น อมตบท และ นิพพานบท เป็นต้น) และเป็น เสรี

^{๗๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๑๖๖.

ธรรม หรือ ธรรมเสรี ในพระวินัยปิฎก ท่านแสดงธรรม ๓๗ ประการนี้ไว้เป็นคำจำกัดความของคำว่า มรรคภาวนา ต่อมา ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา รวมถึงสุททิมัคค์ จึงระบุและแจกแจงไว้ชัดเจนว่า โปปักขีย ธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ ธรรมเหล่านี้^{๗๓}

สติปัฏฐาน ๔ ที่ตั้งของสติ

การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน ประกอบด้วย ๑) การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย (กายนุปัสสนาสติปัฏฐาน) เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาท่านจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือกำหนดลมหายใจ (อานาปานสติ) กำหนดรู้ทันอริยาบถ (อริยาบถ) สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (สัมปชัญญะ) พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ (ปฏิกุลมณสิการ) พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ (ธาตุมนสิการ) พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆอันแปลกกันไป ใน ๙ ระยะเวลาให้เห็นคติธรรมของร่างกายของผู้อื่นเช่นใด ของตนจักเป็นเช่นนั้น (นวลีสวธิกา) ๒) การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา (เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน) เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉย ๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ ๓) การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต (จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน) เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมอง หรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่าน หรือ เป็นสมาธิ ฯลฯ ใดๆ ตามที่เป็นไปในขณะนั้น ๆ ๔) การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม (ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน) เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวณ ๕ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โพขฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

ความเพียร (ปธาน ๔ หรือสัมมัปปธาน ๔)

๑) เพียรระวัง หรือ เพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด (สังวรปธาน) ๒) เพียรละ หรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน) ๓) เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น (ภาวนापธาน) ๔) เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบุลย์ (อนุรักษนาปธาน)

อิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

๑) ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปราถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป (ฉันทะ) ๒) ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย (วิริยะ) ๓) ความคิดมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ (จิตตะ) ๔) ความไตร่ตรอง หมั่น

^{๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๘), หน้า ๒๗๓-๒๗๔.

ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น (Plan-Do-Check-Action) (วิมังสา)

อินทรีย์ ๕ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจกรรมของตน

๑) สัทธา ความเชื่อ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) สติ ความระลึกได้ ๔) สมาธิ ความตั้งจิตมั่น ๕) ปัญญา ความรู้ทั่วชัด หมวดธรรมนี้เรียกรวมกันว่า พละ ๕ ที่เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่าเป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความไร้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ ที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายเป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่างๆ ของตน คือ เป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ ๕

โพชฌงค์ ๘ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้

๑) ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง (สติ) ๒) ความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม (ธัมมวิจยะ) ๓) ความเพียร (วิริยะ) ๔) ความอิมใจ (ปีติ) ๕) ความผ่อนคลายสงบ เย็นกายใจ (ปีสัทธิ) ๖) ความมีใจตั้งมั่นจิตแน่วแน่ในอารมณ์ (สมาธิ) ๗) ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง (อุเบกขา)

มรรคมืองค์ ๘ หรือทางสายกลาง

อริยสัจข้อที่ ๔ คือ หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) หนทางสายนี้เรียกว่า “ทางสายกลาง (มชฌิมาปฏิปทา) เพราะงดเว้นจากข้อปฏิบัติที่เอียงสุด ๒ ประการ” ข้อปฏิบัติเอียงสุดอย่างแรก ได้แก่ การแสวงหาความสุขด้วยกามสุข อันเป็นของต่ำทราม เป็นของธรรมดา ไม่เป็นประโยชน์ และเป็นทางปฏิบัติของสามัญชน ข้อปฏิบัติเอียงสุดอีกอย่างหนึ่ง คือการแสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนเองให้เดือดร้อน ด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยาในรูปแบบต่างๆ อันเป็นการทรมานร่างกาย เป็นสิ่งไม่มีค่า และเป็นสิ่งไม่มีประโยชน์ ในเบื้องต้นนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงทดลองปฏิบัติข้อปฏิบัติที่เอียงสุดทั้งสองประการนี้มาแล้ว ทรงพบว่า เป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ จึงได้ทรงค้นพบทางสายกลางนี้ด้วยประสบการณ์ของพระองค์เอง ซึ่งเป็นทางที่ให้ทัศนะและปัญญา อันนำไปสู่ความสงบ ญาณ การตรัสรู้ และนิรวาณะ (พระนิพพาน) ทางสายกลางนี้โดยทั่วไปหมายถึงทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ (อริยอฏฺฐังคิกมคฺค) เพราะประกอบด้วยองค์ หรือส่วนประกอบ ๘ ประการคือ

๑) เห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) (ปัญญา) ได้แก่ ความรู้อริยสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้ อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจางมุปบาท โดยการเข้าใจชอบหรือเห็นชอบนั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑.ความเข้าใจคือความรู้ ความเป็นพหูสูตร ความมีสติปัญญา สามารถรอบรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามข้อมูลที่ได้มา ความเข้าใจประเภทนี้เรียกว่า “ตามรู้” (อนุโพธ) เป็นความเข้าใจที่ยังไม่ลึกซึ้ง ๒.ส่วนความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งเรียกว่า “การรู้แจ้งแทงตลอด” (ปฏิเวธ) หมายถึงมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามสภาวะที่แท้จริง โดยไม่คำนึงถึงชื่อ และป้ายชื่อยี่ห้อของสิ่งนั้น การรู้แจ้งแทงตลอดนี้จะมีขึ้นได้ เมื่อจิตปราศจากอาสวะทั้งหลาย และได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ด้วยการปฏิบัติสมาธิเท่านั้น

๒) ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) (ปัญญา) ได้แก่ ความตรึกที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ติงาม (กุศลวิตก ๓ ประกอบด้วย ความตรึกปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการปรบปรือสนองความอยากของตน ความตรึกปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือ เฟื่องมองในแง่ร้าย ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียนด้วยกรุณาไม่คิดร้าย หรือมุ่งทำลาย)

๓) เจรจาชอบ (สัมมาวาจา) (ศีล) ได้แก่ วจีสุจริต ๔ ประกอบด้วย ๑.ไม่พูดเท็จ ๒.ไม่พูดส่อเสียด ๓.ไม่พูดหยาบ ๔.ไม่พูดเพื่อเจ้า

๔) กระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) (ศีล) ได้แก่ กายสุจริต ๓ ประกอบด้วย ๑.ไม่ฆ่าสัตว์ ๒.ไม่ลักทรัพย์ ๓.ไม่ประพฤตินิโคตติในกาม

๕) เลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) (ศีล) ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

๖) พยายามชอบ (สัมมาวายามะ) (สมาธิ) ได้แก่ สัมมปปธาน ๔ ประกอบด้วย เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือเพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพียรละหรือเพียรกำจัดคือเพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจน ไพบูลย์

๗) ระลึกชอบ (สัมมาสติ) (สมาธิ) ได้แก่ สติปฏิฐาน ๔ ประกอบด้วย การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต การตั้งสติพิจารณาธรรม

๘) ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) (สมาธิ) ได้แก่ ฌาน ๔ ประกอบด้วย ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

ในทางปฏิบัตินั้น คำสอนทั้งหมดของพระพุทธองค์ที่ทรงอุทิศ พระองค์สั่งสอนในช่วงเวลา ๔๕ ปีนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางสายกลางนี้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง พระองค์ทรงอธิบายทางสายนี้ โดยวิธีการ และใช้คำพูดที่แตกต่างกันไปตามความแตกต่างของบุคคลโดยให้สอดคล้องกับระดับการพัฒนา และศักยภาพในการเข้าใจ และตามได้ทันของบุคคลเหล่านั้น แต่สาระสำคัญของพระสูตรหลายพันสูตรที่กระจายอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ ของพุทธศาสนา ล้วนแต่มีเรื่องเกี่ยวกับมรรคซึ่งประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนี้ทั้งนั้น จะต้องไม่เข้าใจว่า องค์ หรือส่วนประกอบ ๘ ประการของทางสายกลางนี้ ต้องนำไปปฏิบัติทีละข้อ โดยเรียงตามลำดับหมายเลขดังรายการที่ให้ไว้ข้างต้นนั้น องค์ต่างๆ เหล่านั้น จะต้องพัฒนาให้มีขึ้นพร้อมๆ กันมากบ้าง น้อยบ้าง ตามแต่ขีดความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะให้ เป็นไปได้ องค์เหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวโยงกัน และแต่ละองค์ก็ช่วยส่งเสริมองค์อื่นๆ ไปด้วย

๒) आयतने ๑๒

หลักคำสอนเรื่องอายตนะตามที่ปรากฏในสัมปสาทนียสูตร มีนัยสำคัญคืออายตนะ ๖ เป็น แคนรับรู้และเสพสเวยโลก แมวาชีวิตจะประกอบด้วยขันธ ๕ ซึ่งแบ่งซอยออกไปเป็นหน่วยย่อยต่าง ๆ มากมาย แต่ในทางปฏิบัติ คือในการดำเนินชีวิตทั่วไป มนุษย์ไม่ได้เกี่ยวข้องกับส่วนประกอบ เหล่านั้นโดยทั่วถึงแต่อย่างใด ส่วนประกอบหลายอย่างมีอยู่และทำหน้าที่ของมันไปโดยมนุษย์ไม่รู้จัก หรือแม้รู้จัก ก็แทบไม่ได้นึกถึงเลย เช่น ในदानุรูปธรรม อวัยวะภายในร่างกายหลายอย่าง ทำหน้าที่ของมันอยู่โดยมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของไม่รู้และไม่ใส่ใจ ที่จะรู้ จนบางครั้งอาจเกิดความวิปริตหรือทำ หน้าที่ที่บกพร่องขึ้น มนุษย์จึงจะหันมาสนใจ แมองคประกอบต่าง ๆ ในกระบวนการฝ่ายจิตก็เช่น เช่นเดียวกัน การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ และกระบวนการทำงานทางร่างกาย เราปล่อยให้

เป็นภาระของ นักศึกษาทางแพทยศาสตร์และชีววิทยา ส่วนการศึกษาวิเคราะห์ หองคประกอบและ กระบวนการทำงานด้านจิตใจ ก็ ปล่อยให้เป็นภาระของนักอภิธรรมและจิตวิทยา แต่สำหรับคนทั่วไป ความหมายของชีวิตอยู่ที่ชีวิตในทางปฏิบัติ หรือชีวิตที่ดำเนินอยู่เป็นประจำในแต่ละวัน ซึ่งได้แก่การ ติดต่อกับโลกของกับโลก สิ่งไหนให้ความหมายแก่ชีวิตก็คือ การติดต่อกับโลก พุดสั้นๆ ว่า ชีวิต ตามความหมายของมนุษย์ คือชีวิตโดยความสัมพันธ์กับโลก ชีวิตในทางปฏิบัติหรือชีวิตโดยความสัมพันธ์กับโลกนี้ แบ่งออกได้เป็น ๒ ภาค แต่ละภาคมีระบบการทำงานซึ่งอาศัยช่องทางที่ชีวิตจะติดต่อกับโลกได้ ซึ่งเรียกว่า “ทวาร” (ประตู, ช่องทาง) ดังนี้

๑) **ภาครับรู้และเสพเสวยโลก** อาศัยทวาร ๖ (ผัสสทวาร) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับรับรู้ และเสพเสวยโลกซึ่งปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะและอาการต่าง ๆ ที่เรียกว่า อารมณ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ

๒) **ภาคแสดงออกหรือกระทำต่อโลก** อาศัยทวาร ๓ (กรรมทวาร) คือ กาย วาจา ใจ (กายทวาร วจิตทวาร มโนทวาร) สำหรับกระทำต่อโลก โดยแสดงออกเป็นการทำ การพูด และการคิด (กายกรรม วจิตกรรม มโนกรรม) ในภาคที่ ๑ มีหน้าที่พียงเป็นพิเศษเพื่อสะดวกแก่การศึกษาต่อไป ว่า คำว่า “ทวาร” (ในทวาร ๖) นั้น เมื่อกล่าวถึงในระบบการทำงานของกระบวนการแห่งชีวิต ทานนิยมเปลี่ยนไปใช้คำว่า “อายตนะ” ซึ่งแปลว่า แตนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือทางรับรู้ ในภาคที่ ๒ พียงย้าว่า กระบวนการของชีวิตในภาคนี้ รวมอยู่ในชั้นที่ ๔ คือสังขารชั้น ๔ คือสังขารชั้น ๔ คือสังขารชั้น ๔ ซึ่งมีอยู่มากมาย แบ่งเป็นฝ่าย ดีบาง ฝ่ายชั่วบาง ฝ่ายกลาง ๆ บาง จะปรากฏตัวออกมาปฏิบัติการโดยถูกเจตนาที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นตัว แทนเลือกชักจูงมา หรือจัดแจงมอบหมายหน้าที่ให้ ช่วยกันทำการปรุงแต่งการแสดงออกหรือการกระทำ ทาง กาย วาจา ใจ เกิดเป็นกรรม คือการทำ การพูด การคิด

ในกรณีนี้ สังขารจะถูกจัดประเภทเสียใหม่ให้สอดคล้องกับบทบาทของมัน โดยแบ่งตามทาง หรือทวารที่ แสดงออก เป็น กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร เรียกตามชื่อหัวหน้าหรือตัวแทนว่า กายสังขารเจตนา วจิตสังขารเจตนา และมโนสังขารเจตนา หรือเรียกตามงานที่ทำออกมาว่า กายกรรม วจิตกรรม และมโนกรรม แสดงให้เห็น ง่ายขึ้นดังนี้

๑) กายสังขาร = กายสังขารเจตนา กายทวาร กายกรรม (สภาพปรุงแต่งการกระทำทางกาย = ความจงใจ (แสดงออก) ทางกาย ทางกาย การกระทำทางกาย)

๒) วจิตสังขาร = วจิตสังขารเจตนา วจิตทวาร วจิตกรรม (สภาพปรุงแต่งการกระทำทางวาจา = ความจงใจ (แสดงออก) ทางวาจา ทางวาจา การกระทำทางวาจา)

๓) มโนสังขาร = มโนสังขารเจตนา มโนทวาร มโนกรรม (สภาพปรุงแต่งการกระทำทางใจ = ความจงใจ (แสดง) ทางใจ ทางใจ การกระทำทางใจ)

สังขารในฐานะเครื่องปรุงแต่งคุณภาพหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ไตกแล้วในเรื่องชั้น ๕ ส่วนสังขารในฐานะกระบวนการปรุงแต่งแสดงออกและกระทำต่าง ๆ ต่อโลก เป็นเรื่องกิจกรรมของชีวิต ซึ่งจะ แสดงเป็นพิเศษส่วนหนึ่งต่างหาก ในตอนวาดด้วยชีวิตเป็นไปอย่างไร ในที่นี้ มุ่งแสดงแต่สภาวะ อันเนื่องอยู่ที่ตัว ชีวิตเองหรือองค์ประกอบของชีวิตพร้อมทั้งหน้าที่ของมันตามสมควร จึงจะกล่าวเฉพาะ ภาคที่ ๑ คือเรื่อง อายตนะ ๖ (ผัสสทวาร) อย่างเดียว ตัวสภาวะ อายตนะ แปลว่า ที่ต่อ หรือแดน หมายถึง ที่ ตอกันให้เกิดความรู้ แตนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้ แปลอย่างง่าย ๆ ว่า ทางรับรู้ มี ๖ อย่าง ดังที่เรียกในภาษาไทยว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ว่า ต่อหรือเชื่อมต่อ ให้เกิดความรู้

ต่อหรือเชื่อมต่อกับอะไร? ตอบว่า เชื่อมต่อกับโลก คือสภาพแวดล้อมภายนอก แต่โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแกมมนุษย์เป็นสวน ๆ ดาน ๆ ไป เทาที่มนุษย์จะมีแดน หรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ คือ เทาจำนวนอายตนะ ๖ ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ดังนั้น อายตนะทั้งหก จึงมีคู่ของมัน อยู่ในโลกเป็นสิ่งที่ถูกรับรู้สำหรับแต่ละอย่าง ๆ โดยเฉพาะ สิ่งที่ถูกรับรู้หรือลักษณะอาการต่าง ๆ ของโลก เหล่านี้ เรียกชื่อว่าอายตนะเหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือเป็นแหล่งความรู้ เช่นเดียวกัน แต่เป็นฝ่ายภายนอก เพื่อแยกประเภทจากกันไม่ให้อับสน ทาน เรียกอายตนะพวกแรกว่า “อายตนะภายใน” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายใน) และเรียกอายตนะพวกหลัง นี้ว่า “อายตนะภายนอก” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายนอก) อายตนะภายนอก ๖ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งตองกาย และสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปนิยมเรียกว่า “อารมณ์” แปลว่า สิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาทวนงอยู่ หรือสิ่งสำหรับยึดทวนงของจิต แปลงาย ๆ ว่าสิ่งที่ถูกรับรู้ หรือสิ่งที่ถูกรู้นั่นเอง เมื่ออายตนะ (ภายใน) ซึ่งเป็นแดนรับรู้ กระทบกับอารมณ์ (อายตนะภายนอก) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็จะเกิดความรู้จำเพาะดานของอายตนะแต่ละอย่าง ๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูปเกิดความรู้เรียกว่า เห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้ เรียกว่าได้ยิน เป็นต้น ความรู้จำเพาะแต่ละดานนี้เรียกว่า “วิญญาณ” แปลว่า ความรู้แจ้ง คือรู้ อารมณ์ ดังนั้น จึงมีวิญญาณ ๖ อย่าง เทากับอายตนะและอารมณ์ ๖ คู่ คือ วิญญาณทางตา ไตแก เห็น วิญญาณทางหู ไตแก ได้ยิน วิญญาณทางจมูก ไตแก ไตกลิ่น วิญญาณทางลิ้น ไตแก รุรส วิญญาณทางกาย ไตแก รูสิ่งตองกาย วิญญาณทางใจ ไตแก รูอารมณ์ทางใจ หรือรูเรื่องในใจ สรุปลงว่า อายตนะ ๖ อารมณ์ ๖ และวิญญาณ ๖^{๗๔}

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์และประยุกต์แก่นธรรมในทีฆนิกาย พบองค์ความรู้ ที่มีลักษณะเป็นข้อควรสังเกตและเป็นประเด็นเน้นสำคัญ ดังนี้

๑) การจัดทำหมวดหมู่พระสูตร มิได้จัดตามลำดับเนื้อหา แต่ถือขนาดยาว สั้นเป็นเกณฑ์ ชื่อพระสูตรที่ตั้งโดยไม่มีระบบแน่นอน บางสูตรตั้งชื่อตามเนื้อหา แต่อีกหลายสูตรเอาชื่อคนที่ฟังพระธรรมเทศนามาตั้ง เนื้อหาก็คงไม่เป็นเอกภาพ มักกล่าวซ้ำกัน (เช่น เรื่องศีล ๓ ระดับ เรื่องฌาน ๔ เป็นต้น)

๒) ภาษาในพระสูตร ต่างจากพระวินัยปิฎกบ้างเล็กน้อย ตรงที่ในพระวินัยปิฎกไม่ใช่ภาษาสนทนา เป็นความเรียงส่วนมาก โดยเฉพาะสิกขาบทแต่ละข้อ เป็นภาษาร้อยแก้วที่เรียงอย่างดีต่างจากในพระสุตตันตปิฎก ภาษาส่วนมากเป็นบทสนทนา จึงมักจะพูดข้อความเดียวกันซ้ำ อยู่เสมอ (คงต้องการให้ท่องจำได้ง่าย) โครงสร้างประโยคก็ไม่ยาก ไม่ซับซ้อนเหมือนในพระอริยธรรมปิฎก (ซึ่งเป็นภาษาเขียนที่เป็นระบบ) แต่ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ผู้ไม่คุ้นกัน "ภาษาพระ" มักจะเข้าใจยากเพราะท่านแปลตามอักษรเกินไป เช่น สำนวนว่า "กายสส เกทา ปรมมรณา" ท่านที่จะแปลว่า "หลังจากตายไป" ก็แปลตามตัวว่า "เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก" เป็นต้น

๓) ตัวพระสูตร กล่าวคือพระสูตรเป็นเทศนาของพระพุทธเจ้าก็จริง แต่มิได้เป็นการบรรยายพระองค์เดียว ส่วนมากเป็นบทสนทนาโต้ตอบ ซักถาม คอยตะล่อมผู้ฟังให้เข้าใจบทสรุป บางครั้ง "คำตอบอยู่ที่คำถาม" คือ ผู้ถามเองนั่นแหละจะค้นพบคำตอบเองหลังจากพระองค์ทรงยื้อนและชี้แนะเข้าหาจุด

๔) การโต้ตอบสนทนา จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงรู้ดีกว่าคู่สนทนา จึงสามารถทำให้เขายอมรับโดยดุษณี เช่น ทรงรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิหลังของคู่สนทนา รู้จุดด้อย จุดเด่นของคู่สนทนา ดังกรณีโต้ตอบ

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๒๘-๓๐.

กับอัมพัฏฐมาณพ เรื่องวรรณะ บางครั้งทรงยกเหตุผลง่าย ๆ ชัดแจ้งที่อีกฝ่ายหนึ่งยอมจำนนทันที เช่น อัมพัฏฐมาณพ อ้างว่า พวกพราหมณ์เกิดจากปากของพระพรหม จึงสูงกว่าวรรณะอื่น พระองค์จึงตรัสตอบว่า "ไม่จริง พราหมณ์ก็คลอดจากครรภ์ของนางพราหมณีเห็นๆ กันอยู่ ยังจะอ้างว่าเกิดจากปากพระพรหมที่ไหนกัน"

๕) วิธีปฏิบัติตนเวลาคนอื่นติเตียนหรือสรรเสริญ ในพรหมชาลสูตรบอกริธีวางตนเวลาคนอื่นเขาติเตียนหรือสรรเสริญ ซึ่งนำไปประยุกต์ใช้กับเรื่องอื่นๆ ได้ด้วย โดยใช้หลักว่า ถ้าคนอื่นติเตียนว่าร้ายเรา ไม่ควรอาฆาต โทมนัสน้อยใจ คับแค้นใจ เพราะถ้าทำเช่นนั้น จะมีแต่ผลเสีย ควรพิจารณาดูว่า ที่เขาว่านั้นจริงหรือไม่ ถ้าไม่จริงก็ชี้แจงเขาว่าที่กล่าวว่านั้นไม่เป็นจริง ถ้าคนอื่นเขาสรรเสริญ ก็ไม่ควรเบิกบานใจ ดีใจ กระหม่อมยิ้มย่องในคำชมนั้น เพราะถ้าทำเช่นนั้นจะมีแต่ผลเสีย ถ้าจริงตามที่เขาชม ก็รับรู้ในใจว่ามันเป็นจริงเท่านั้นก็พอ

๖) เรื่องศีล ๓ ระดับ (จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล) ความจริงเป็นศีลของพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่าคนที่กล่าวชมพระองค์นั้น อาศัยเกณฑ์การวัดหลายระดับ บางคนชมเพราะพระองค์มีจุลศีล บางคนชมเพราะมัชฌิมศีล บางคนชมเพราะมหาศีล หมายความว่า แล้วแต่คนชมนั้นตั้ง "มาตรฐาน" ไว้อย่างไรหรือต่ำแค่ไหน แต่ไม่ว่าจะตั้งมาตรฐานระดับไหน พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพร้อมให้ครบแก่การกล่าวชมได้สนิทใจ ศีลทั้ง ๓ ระดับนี้ถ้าแปลตามตัวอักษร ไม่สื่อความหมาย จุลศีล ควรแปลว่า ศีลระดับต่ำ หรือระดับหยาบๆ ที่มองเห็นได้ชัด เช่นการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งคนทั่วไปก็พอมีพอรักษาได้ มัชฌิมศีล ควรแปลว่า ศีลระดับกลาง หรือละเอียดขึ้นอีกหน่อย เช่น การไม่พรากรของเขี้ยว การไม่สะสมบริวาร การไม่ดูการละเล่นต่างๆ เป็นต้น มหาศีล ควรแปลว่า ศีลระดับสูงหรือละเอียดยิ่งขึ้น เช่น การไม่เลี้ยงชีพด้วยดิรัจฉานวิชา เช่น ดูหมิ่น ทายลักษณะ ทำพิธีเข้าเจ้าทรงผี ดูฤกษ์ดูยาม บวงสรวง รดน้ำมนต์พ่นน้ำหมาก เป็นต้น คำว่า "ดิรัจฉานวิชา" หมายเอาวิชาที่ "ขัดขวางต่อการบรรลุมรรคผล" หรือวิชาที่ไม่นำไปสู่การบรรลุ มิได้หมายถึง "วิชาเศรษฐาน หรือวิชาเลวทราม" อย่างไร

อนึ่ง พระบาลีว่า "ดิรัจฉานวิชชา มิจจาชีเวน ชีวิก กปเปนติ" (ย่อมสำเร็จการเลี้ยงชีพผิดด้วยดิรัจฉานวิชา) ท่านผู้รู้บางท่านกล่าวว่า ท่านมิได้ห้ามเรียน แต่ห้ามมิให้นำเอาวิชาเหล่านี้ไปหากิน เพราะฉะนั้นการที่พระเรียนรู้อะไร และใช้วิชานี้ช่วยเหลือชาวบ้าน หรือใช้เป็นสื่อสำหรับนำคนเข้าหาศาสนา ท่านไม่น่าจะผิด

๗) ทิฐิ (หรือทฤษฎี) ๖๒ เป็นอภิปรายธรรมยุคสมัยพุทธกาล มีถึง ๖๒ ก็จริง แต่สรุปแล้วมีอยู่ ๗ เรื่องเท่านั้น

(๑) เกี่ยวกับการตายแล้วเกิด มีสองทรรศนะ คือ พวกหนึ่งเห็นว่าตายแล้วเกิดอีก อีกพวกหนึ่งเห็นว่าไม่เกิด

(๒) เกี่ยวกับสุขและทุกข์ บางพวกว่าไม่มีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นเอง ดับเอง บางพวกว่ามีเหตุปัจจัย

(๓) เกี่ยวกับสถานภาพของโลก บางพวกว่าโลกมีที่สูงสุด บางพวกว่าไม่มีที่สูงสุด บางพวกว่ามีที่สูงสุด บางส่วน บางพวกก็ว่ามีที่สูงสุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สูงสุดก็ไม่ใช่

(๔) เกี่ยวกับสถานภาพของสรรพสิ่ง บางพวกว่าสรรพสิ่งนิรันดร บางพวกว่านิรันดรเพียงบางอย่าง

(๕) เกี่ยวกับชีวิตหลังตาย บางพวกว่าตายแล้วยังมีสัญญา (ความจำ) อยู่ บางพวกว่าไม่มีสัญญา บางพวกว่าจะเรียกว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่เชิง

(๖) เกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิต บางพวกว่ากามารมณ์เป็นเป้าหมายสูงสุด บางพวกว่าการได้ฌานระดับต่างๆ เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

(๗) อีกพวกหนึ่งมีทรรศนะไม่แน่นอน ไม่ยืนยันและปฏิเสธความเห็นใดๆ ถือว่าการปฏิเสธและยอมรับอะไรต่างๆ อาจผิดพลาดขึ้นได้ ดังนั้น พวกนี้จึงไม่ผูกมัดตัวเองกับทฤษฎีใดๆ

สรุปทฤษฎี ๖๒ ลงให้สั้นเพียง ๒ ประการ คือ ๑) พวกหนึ่งเห็นว่ามีตลอดไป เทียงนिरันดร (อัตถิตา, สัสสตะ) ๒) พวกหนึ่งเห็นว่าขาดสูญ ไม่นิรันดร (นัตถิตา, อุจเฉทะ หรือออสสัสตะ)

พระพุทธศาสนาเป็น "มัชฌิมาปฏิปทา" (ทางสายกลาง) ไม่ใช่ทั้งสองอย่างข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงสอนหลัก "ปฏิจจสมุปบาท" หรือ "อิทัปปัจจยตา" สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นหรือดับไป เพราะมีเงื่อนไขและหมดเงื่อนไข จะซึ่ซัดลงไปตายตัวไม่ได้ แล้วแต่เงื่อนไข เช่น ถ้าตอบว่า "เกิด" ก็เป็นมิจฉาทิฐิ (สัสสตะ) ถ้าตอบว่า "ไม่เกิด" ก็เป็นมิจฉาทิฐิ (อุจเฉทะ)

๘) วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า มี ๒ อย่าง คือ ๑) เอกังสิกขธรรม (ตอบทันทีโดยไม่มีเงื่อนไข, ตอบตรงไปตรงมา) ๒) อนนังสิกขธรรม (ตอบมีเงื่อนไข)

๙) เรื่องปฏิหาริย์ ในพระพุทธศาสนานั้นกล่าวถึงปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง แสดงว่ายอมรับว่าปาฏิหาริย์มีจริง เช่น การแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ การรู้ใจคนอื่น ทายใจคนอื่นได้ มีจริงทำได้จริง แต่มีข้อที่น่ากำหนดไว้ในใจอย่างหนึ่งคือ พระพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าปาฏิหาริย์เหล่านั้นเป็นจุดสูงสุดของชีวิต ตรงข้ามพระองค์กลับยกย่องว่า การแสดงธรรมให้คนฟังรู้แจ้งเห็นจริงเท่านั้นเป็นปาฏิหาริย์อย่างแท้จริง พระองค์ไม่สนับสนุนให้สาวกแสดงปาฏิหาริย์ แม้กระทั่งพระองค์เองก็ได้ทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์อย่างพรว้าเพรื่อ จะทรงใช้ก็ต่อเมื่อต้องการเปลี่ยนให้เป็นการเปลี่ยนไปสู่อนุศาสน์ปาฏิหาริย์เท่านั้น พระพุทธศาสนามีอยู่บนรากฐานของอิทธิปาฏิหาริย์ แม้จะตัดอิทธิฤทธิ์ออก พระธรรมคำสอนของพระองค์ก็ยังคงทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุมรรคผลอยู่เช่นเดิม

๑๐) ยัญญสัมปทาในพระพุทธศาสนา ในกุกุทันตสูตร แสดงวิธีแก้ปัญหาสังคมที่จะให้ได้ผลที่สุดคือ อาชญากรรมปราบไม่ได้ด้วยวิธีการรุนแรงเช่น ฆ่า จองจำ เพราะยิ่งฆ่าก็ยิ่งจะมีมากขึ้น ตัวตายตัวแทน การปราบอาชญากรรมชนิดถอนรากถอนโคนนั้น จะต้องทำโดยการจัดระบบเศรษฐกิจให้ดี ให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ให้ทุกคนมีอาชีพ มีรายได้พอแก่อัตภาพ นับว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ทันสมัย และใช้ได้กระทั่งทุกวันนี้ ด้วยวิธีนี้เท่านั้น "ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย จะปราศจาก เลียนหนาม ไม่ถูกบีบคั้น รื่นเริงบันเทิงใจ อุ่มลูกฟ่อนรำไปมา สนุกสนาน บ้านช่องก็ไม่ต้องปิดประตูล้นกุญแจ"

๑๑) หลักปฏิจจสมุปบาท นอกจากจะเป็นทฤษฎีว่าด้วยการเกิดและการดับแห่งทุกข์แล้ว ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้อธิบายกฎแห่งปัจจัยสัมพันธ์อื่นๆ ได้อีกด้วย พุทฺธงาย ๆ ปฏิจจสมุปบาทเดิมเป็นหลักแสดงความคิด ทุกข์แห่งชีวิต แต่อย่างหลังแสดงความคิดแห่งสังคม

อีกสูตรหนึ่ง (จักกวัตติสูตร) แสดงไว้ดังนี้ ผู้ปกครองไม่ป็นทรพย์แก่ผู้ยากไร้ - ความยากจน ระบาดไปทั่ว - อทินนาทาน - การใช้อาวุธ - อภิขมา - พยาบาท - มิจฉาทิฐิ - อธรรมราคะ - ความละโมภ - มิจฉาธรรม - ไม่นับถือพ่อแม่ สมณพราหมณ์ - อายุ วรรณะเสื่อม

ในอัครัญญสูตร แสดงวิวัฒนาการของโลกตามหลักปัจจัยการสังคมดังนี้ คนเกียจคร้านสะสมอาหารไว้กิน - ต้องแบ่งปันเขตแดนกัน - คนโลภลักส่วนของคนอื่น - เกิดการดิเตียน กล่าวเท็จ ทำร้ายกัน

- ต้องตั้งคนมาปกครองเพื่อความสงบ - เกิดกษัตริย์ขึ้น - บางพวกเกิดความเบื่อหน่ายความชั่วร้ายของสังคม ออกบำเพ็ญทานในป่า ท่องมนต์เขียนตำรา - เกิดพราหมณ์ขึ้น - คนมีครอบครัวประกอบบออาชีพร่างๆ เกิดแพศย์ขึ้น - คนนอกนี้ทำงานเล็กๆ น้อยๆ เกิดศูทรขึ้น - เกิดการดุด่ากันในเรื่องสังคม ทุกข์ของสังคมก็เกิด แต่ถ้าบรรณทั้ง ๔ บางพวกออกบวชเป็นสมณะปฏิบัติธรรมก็แก้ปัญหาการแบ่งวรรณะการดุด่ากันได้ ทุกข์ของสังคมก็หมดไป

๑๒) พุทธปณิธานของพระพุทธเจ้า มีอยู่ในมหาปริณิพพานสูตร คือ พระองค์ตั้งพระทัย จะไม่ปริณิพพาน จนกว่าพุทธบริษัทของพระองค์จะมีความพร้อมทุกประการคือ (๑) การศึกษาพระธรรมวินัยจนมีความรู้แตกฉาน แก่กล้าในธรรม (๒) ปฏิบัติธรรมจนสามารถสัมผัสผลอันควรแก่การปฏิบัติ (๓) สามารถแสดงธรรมได้ดี ถ่ายทอดให้คนเข้าใจแจ่มแจ้ง (๔) เมื่อมีผู้กล่าวจ้วงจาบ หรือให้ร้ายบิดเบือนพระศาสนาก็สามารถชี้แจง ชัดชัดปดเป่าให้หมดไป ทำการปกป้องพระศาสนาไว้ได้

๑๓) สุกรมัททวะ ที่นายจุนทะถวายพระพุทธเจ้านั้น เราแปลกันว่า "เนื้อสุกรอ่อน" แต่น่าจะไม่ใช่ในอรรถกถาตีความไว้ ๓ นัย คือ (๑) เนื้อสุกรอ่อน (๒) ข้าวหุงด้วยนมโค (๓) ยาสมุนไพร บางท่านว่าเห็นไม่จันทน์

๑๔) มหาปุริสลักษณะ ในพระไตรปิฎก (ลักษณะสูตร) เป็นข้อที่เป็นไปได้เพราะไม่มีลักษณะอะไรเกินเลยดังที่หนังสือรุ่นหลังเขียน (เช่น มีชีวหาใหญ่ หนังสือรุ่นหลังเขียนว่า มีพระชีวหายาว ๓ วัตต์เลี้ยวรอบท้ายทอยได้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การประยุกต์แก่นธรรมจากที่ขนิภาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมนั้น ในงานวิจัยนี้กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต มีหลักคำสอนอยู่ส่วนหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศีล ๓ หมวด ที่ปรากฏในศีลขันธวรรค ซึ่งศีล ๓ หมวดนั้น เป็นแม่บทของศีลที่แยกออกไปเกี่ยวกับศีลแม่บทที่ต้องปฏิบัติตาม ศีลที่เกี่ยวกับการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ทางอายตนะ ศีลที่เกี่ยวกับบอชีพที่สุจริต รวมถึงศีลที่เกี่ยวกับการใช้ปัญญาพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างมีสติและเกิดประโยชน์, ค่านิยมเรื่องการบวช ซึ่งการบวชสามารถช่วยยกระดับฐานะทางสังคมของบุคคลได้ ทำให้บุคคลได้รับการเคารพนับถือจากคนทั่วไป เมื่อผู้บวชประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ก็ย่อมได้รับผลจากการปฏิบัติตั้งแต่ระดับที่จิตสงบ ได้บรรลุฌาน อภิญญา จนถึงที่สุดทำกิเลสให้หมดสิ้น บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล นอกจากนี้ แก่นธรรมยังสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เช่น เรื่องการทำบุญ (ยัญญุสสัมปทา) การทำบุญที่ลงทุนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก วิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ด้วยการงดเว้นสิ่งที่เป็นอบายมุข การรู้จักหลีกเลี่ยงคนชั่ว การเสพสมาคมกับคนดี รวมถึงการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเองได้ในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเป้าหมายคือความสุข ในที่ขนิภา ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะด้านสถาบันทางการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง รวมถึงเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์ นอกจากนี้ ยังมีแก่นธรรมที่พระองค์แสดงเกี่ยวกับหลักความจริงของชีวิต หรือหลักการสำคัญอันเป็นจุดยืนของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากทีฆนิกาย” นี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตรในทีฆนิกาย ๒) เพื่อศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในทีฆนิกาย ๓) เพื่อประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม ผลการวิจัยพบว่า

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

พระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ วินัยปิฎก (หมวดพระวินัย) สุตตันตปิฎก (หมวดพระสูตร) อภิธรรมปิฎก (หมวดพระอภิธรรม) ในส่วนของพระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น ๕ นิกาย ประกอบด้วย ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และ ขุททกนิกาย ทีฆนิกาย เป็นนิกายแรกในพระคัมภีร์ที่บรรจุพระสูตรขนาดยาวไว้จำนวน ๓๔ สูตร แบ่งออกเป็น ๓ วรรคหรือตอน คือ สीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎิกวรรค **สीलขันธวรรค** มี ๑๓ สูตร คือ ๑) พรหมชาลสูตร ๒) สามัญญผลสูตร ๓) อัมพัญญสูตร ๔) โสณทัณฑสูตร ๕) กุฏทันตสูตร ๖) มหาลิสสูตร ๗) ขาลิยสูตร ๘) มหาสีหนาทสูตร ๙) โปฏฐุปาทสูตร ๑๐) สุภสูตร ๑๑) เกวัณฺณสูตร ๑๒) โลหิจจสูตร และ ๑๓) เตวิขสูตร **มหาวรรค** มี ๑๐ สูตร คือ ๑) มหาปทานสูตร ๒) มหานิทานสูตร ๓) มหาปรินิพพานสูตร ๔) มหาสุทฺถสนสูตร ๕) ขนวสมสูตร ๖) มหาโควินทสูตร ๗) มหาสมยสูตร ๘) สักกปัญหสูตร ๙) มหาสติปัญฐานสูตร ๑๐) ปายสิราชัญญสูตร **ปาฎิกวรรค** มี ๑๑ สูตร คือ ๑) ปาฎิกสูตร ๒) อุทุมพริกสูตร ๓) จักกวัตติสูตร ๔) อัคคัญญสูตร ๕) สัมปสาทนียสูตร ๖) ปาสาทิกสูตร ๗) ลักขณสูตร ๘) สิงคาลกสูตร ๙) อาฏานาฎิยสูตร ๑๐) สังคีตสูตร ๑๑) ทสฺตตรสูตร กล่าวได้ว่า ทีฆนิกายเป็นนิกายแรกของพระสุตตันตปิฎก หมายถึงประมวลพระสูตรขนาดยาว แบ่งออกเป็น ๓ ตอนหรือหมวด เรียกว่า วรรค คือ ๑) สीलขันธวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องศีลและพรตคนต่าง ๆ ทั้งในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา มี ๑๓ สูตร ๒) มหาวรรค หมวดที่ประมวลพระสูตรที่มีคำว่า “มหา” เป็นคำต้นชื่อมารวมไว้มี ๑๐ พระสูตร ๓) ปาฎิกวรรค เป็นหมวดที่มีชื่อตามชื่อของพระสูตรแรกของวรรคคือปาฎิกสูตร มี ๑๑ พระสูตร เนื้อหาพระสูตรในทีฆนิกายถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุด เท่าที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก จากการศึกษาสำรวจแก่นธรรมในคัมภีร์ทีฆนิกาย ทั้งในสीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎิกวรรค พบว่า มีแก่นธรรมปรากฏอยู่มากมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติ หรือเป็นแนวทางเพื่อปฏิบัติให้เกิดความดีงามในหมู่ของภิกษุสงฆ์ เช่น เรื่องศีล ๓ หมวด หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ หลักปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคม หลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความสุข แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตตนเองและสังคมได้อย่างมีคุณค่า การประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมนั้น ในงานวิจัยนี้ กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต ในทีฆนิกาย มีหลักคำสอนอยู่ส่วนหนึ่งที่สามารถนำมา

ประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศีล ๓ หมวด ที่ปรากฏในสิลขันธวรรค, ค่านิยมเรื่องการบวช ซึ่งการบวชสามารถช่วยยกระดับฐานะทางสังคมของบุคคลได้ ทำให้บุคคลได้รับการเคารพนับถือจากคนทั่วไป เมื่อผู้บวชประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ก็ย่อมได้รับผลจากการปฏิบัติตั้งแต่ระดับที่จิตสงบ ได้บรรลุมาน อภิญญา จนถึงที่สุดทำกิเลสให้หมดสิ้น บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล เก่งธรรมยังสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เช่นเรื่องการทำบุญ (ยัญญุสัมปทา) การทำบุญที่ลงทุนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่กล่าวถึงความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลของสรรพสิ่งในโลก เป็นการสอนให้มองโลกและชีวิตอย่างอิงอาศัยและ สัมพันธ์กัน หลักปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ รวมถึงวิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ด้วยการงดเว้นสิ่งที่เป็นอบายมุข การรู้จักหลีกเลี่ยงคนชั่ว การเสพสมาคมกับคนดี รวมถึงการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด เก่งธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเองได้ในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเป้าหมายคือความสุข พระพุทธองค์แสดงหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะด้านสถาบันทางการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง รวมถึงเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์ นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่แสดงหลักความจริงของชีวิต เป็นหลักปฏิบัติอันเป็นจุดยืนของพระพุทธศาสนา ๓ ข้อหลักโพธิปักขิยธรรม หักกายตนะ ๑๒

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแก่นธรรมจากที่ขนิทาย โดยมุ่งศึกษาแก่นธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาได้อีก ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีล ๓ ระดับในสิลขันธวรรค
๒. ศึกษาวิเคราะห์ค่านิยมเรื่องการบวชตามที่ปรากฏในพระสูตรกับค่านิยมในสังคมไทย
๓. กุฏทนต์สูตร : การสังคมสงเคราะห์เชิงพุทธ
๔. ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองในอัครคัมภีร์สูตร จักกวัตติสูตร
๕. ศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องทศ ๖ กับความสัมพันธ์ทางสังคม
๖. ศึกษาวิเคราะห์หลักคิหิวินัยในสังคาลสูตรเพื่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

พัทธา สายหู. ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. พุทธธรรมฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____. พระไตรปิฎกนิสสยะ (เล่ม ๑) พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาค ๑). พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘.

สนธยา พลศรี. หลักสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระไตรปิฎกวิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ชันดำการพิมพ์, ๒๕๔๖.

<http://www.nk.ac.th/elearning/file.php?file=/232/ob2.doc>

ภาคผนวก

ศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากทีฆนิกาย

An Analytical Study of the Essence of Dhamma from Digha Nikaya

พระมหาวัดน์พร อภิวัตน์โน (บุญมาก)

Phramaha Watthaporn Abhivaddhano (Boonmark)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ อย่างคือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตรในทีฆนิกาย ๒) เพื่อศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในทีฆนิกาย ๓) เพื่อประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ทีฆนิกายเป็นนิกายแรกของพระสูตรต้นตปิฎก เป็นพระสูตรขนาดยาว แบ่งออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า วรรค คือ ๑) สิลขันธวรรค มี ๑๓ สูตร ๒) มหาวรรค มี ๑๐ สูตร ๓) ปาฏิกวรรค มี ๑๑ พระสูตร เนื้อหาพระสูตรในทีฆนิกายถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุด ทีฆนิกาย มีแก่นธรรมปรากฏอยู่มากมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติ เป็นแนวทางเพื่อปฏิบัติให้เกิดความดีงามในหมู่ของภิกษุสงฆ์ เช่น เรื่องศีล หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ หลักปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคม การประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมนั้น ในงานวิจัยนี้ กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต เรื่องศีล เรื่องการบวช การทำบุญที่ลงทุนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่กล่าวถึงความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลของสรรพสิ่งในโลก เป็นการสอนให้มองโลกและชีวิตอย่างอิงอาศัยและสัมพันธ์กัน หลักปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ วิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ด้วยการงดเว้นสิ่งที่เป็นอบายมุข การรู้จักหลีกเลี่ยงคนชั่ว การเสพสมาคมกับคนดี การใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเองได้ในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเป้าหมายคือความสุข นอกจากนี้ ในทีฆนิกาย ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะด้านสถาบันทางการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง รวมถึงเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์

คำสำคัญ : แก่นธรรม, ทีฆนิกาย

Abstract

This research has three objectives : 1) to study the structure and content of the sutra in Digha Nikaya, 2) to study the Essence of Dhamma that appears in Digha Nikaya and 3) to apply the Essence of Dharma to the development of life and society. It is the documentary research. The result from study is found that Digha Nikaya is the first section of Suttantapitaka that is the long Sutras. Digha Nikaya is divided in three groups namely : 1) Silakhandhavagga 13 Sutras 2) Mahavagga 10 Sutras 3) Patikavagga 11 Sutras. The content of the sutra in Digha Nikaya is considered to be the most original Buddha's doctrine. There

are a lot of Essence of Dharma in both the practice section and a way to practice the goodness among the monks, such as the precepts, principles for liberation, Procedures ranging from precepts, meditation, wisdom, liberation, practices for happiness in living in society. About an Application of Dharma from Buddhism to improve the life and society, In this research, It is Discussed the development of individual life for growth in life, precepts, ordination, merit making that is low investment but very helpful. The teachings of the Dependent Origination, which discusses the rational relations of all things in the world. It is a teaching to look at the world and live like and relate. Principles and practices of Tranquility and Insight meditation according to the four foundations of mindfulness, the way to live happily by refraining from being a wicked person knowing to avoid wicked people, the association with good people, spending money for the most beneficial assets. These Essences of Dhamma can be used for self-development in many areas, with the goal of happiness. In addition, in Digha Nikaya, there are principles that can be applied for social development, especially in the political, economic and administrative institutions Including to develop a social relationship that is useful.

Keywords : Essence of Dhamma, Digha Nikaya

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มี "อจินตยยานุภาพ มีอานุภาพเหนือจินตนาการ" ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบและนำมาแสดงนั้น ท่านเรียกว่า "สามกัมมกัมมิกเทสนา" เป็นธรรมที่ถึงพร้อมด้วย คัมมกัมมิก (ความลึกซึ้ง) ดังนี้ ๑) ธมมคัมมิก ความลึกซึ้งแห่งธรรม (เหตุ) ๒) อตถคัมมิก ความลึกซึ้งแห่งอรรถ (ผล) ๓) เทสนาคัมมิก ความลึกซึ้งแห่งวิธีการแสดง ๔) ปฏิวาจา คัมมิก ความลึกซึ้งแห่งปัญหาที่จะสามารถตรัสรู้เห็นตาม อีกนัยหนึ่งคือ ๑) สททคัมมิก ความลึกซึ้งแห่งถ้อยคำภาษา ๒) อตถคัมมิก ความลึกซึ้งแห่งเนื้อความ ๓) สททตถคัมมิก ความลึกซึ้งทั้งโดยถ้อยคำภาษาและเนื้อความ ๔) อธิปายคัมมิก ความลึกซึ้งแห่งพุทธประสงค์⁷⁵ องค์ประกอบของคัมมิกคุณดังกล่าวปรากฏอยู่ตามพระสูตรต่างๆ ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก พระสุตตันตปิฎก คือประมวลพระพุทธรูปจำแนกพระสูตรที่ว่าด้วยพระธรรมเทศนาหรือธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในรูปแบบองค์ต่างๆ ใน ๙ องค์ที่เรียกว่า นวักขัตตศาสนา และหมายรวมถึงธรรมเทศนาหรือธรรมบรรยายของพระสาวก พระสาวิกาที่กล่าวตามแนวพระพุทธรูปในบริบทต่าง ๆ ด้วย⁷⁶

พระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ วินัยปิฎก (หมวดพระวินัย) สุตตันตปิฎก (หมวดพระสูตร) อภิธรรมปิฎก (หมวดพระอภิธรรม) ในส่วนของพระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น ๕ นิกาย ประกอบด้วย ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และ ขุททกนิกาย ทีฆนิกาย เป็นนิกายแรกในพระ

⁷⁵ พระไตรปิฎกนิสสยะ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๑ / บทนำ หน้า [๙].

⁷⁶ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๑.

คัมภีร์ที่บรรจุพระสูตรขนาดยาวไว้จำนวน ๓๔ สูตร แบ่งออกเป็น ๓ วรรคหรือตอน คือ สीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฏิกวรรค **สीलขันธวรรค** มี ๑๓ สูตร คือ ๑) พรหมชาลสูตร ๒) สามัญญผลสูตร ๓) อัมพัญญสูตร ๔) โสณทัณตสูตร ๕) กุฏทันตสูตร ๖) มหาลิสสูตร ๗) ชาลิสสูตร ๘) มหาสีหนาทสูตร ๙) โปฏฐปาทสูตร ๑๐) สุกสูตร ๑๑) เกวัณนสูตร ๑๒) โลหิจจสูตร และ ๑๓) เตวิชชสูตร **มหาวรรค** มี ๑๐ สูตร คือ ๑) มหาปทานสูตร ๒) มหานิทานสูตร ๓) มหาปรินิพพานสูตร ๔) มหาสุทฺถสนสูตร ๕) ขนวกสูตร ๖) มหาโควินตสูตร ๗) มหาสมยสูตร ๘) สักกปัญหาสูตร ๙) มหาสติปัญฐานสูตร ๑๐) ปายาสีราชัญญสูตร **ปาฏิกวรรค** มี ๑๑ สูตร คือ ๑) ปาฏิกสูตร ๒) อุทุมพริกสูตร ๓) จักกวัตติสูตร ๔) อัคคัญญสูตร ๕) สัมปทาพนียสูตร ๖) ปาสาทิกสูตร ๗) ลักขณสูตร ๘) สิงคาลกสูตร ๙) อาฏานาฏิยสูตร ๑๐) สังคีตสูตร ๑๑) ทสุตตรสูตร^{๗๗}

ทีฆนิกาย เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเก่าที่สุด บรรจุคำสอนสำคัญมีแง่มุมให้ศึกษาหลายด้าน เช่น ระบบความคิดหรือทฤษฎีของคนสมัยก่อนเขามีความเชื่อกันอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร จะให้เข้าถึงสิ่งสูงสุดที่เขาต้องการ แต่พระพุทธเจ้าก็แสดงหักล้างแนวความคิดที่คนสมัยนั้นยึดถือกันมายาวนาน ได้อย่างน่าอัศจรรย์ชนิดที่เถียงไม่ขึ้น พระองค์ทรงปฏิบัติความเชื่อเก่าๆ เช่นการบูชาอัญญา สมัยนั้นเขาถือว่าการบูชาอัญญาต้องทำให้ใหญ่โต ต้องฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เอาแพะเอาแกะมาฆ่าเช่นสรวงสังเวย เพื่อให้ตนเองเป็นอมตะ มีอำนาจ ส่วนมากพวกพระราชาพระมหากษัตริย์มักกระทำกัน พระพุทธเจ้าก็เสนอว่า การทำอย่างนั้นไม่ใช่เป็นแนวทางแก้ปัญหา เป็นการสร้างบาป สร้างความลำบากให้คนอื่นโดยไม่จำเป็น ท่านปฏิบัติวิธีบูชาอัญญา หันมาตีความใหม่ว่าการบูชาอัญญาที่แท้นั้นคืออะไร คือการให้อภัยในชีวิตโดยการไม่เบียดเบียนสัตว์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย การบูชาอัญญาอย่างนี้จึงจะเป็นการบูชาอัญญาที่มีผลมาก อะไรทำนองนี้ พระพุทธองค์ทรงเสนอแม้กระทั่งวิธีแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ว่าการจะแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ดีนั้น จะต้องให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีอาชีพทำให้ทุกคนมีรายได้เหล่านี้เป็นต้น^{๗๘} กรณีดังกล่าว สื่อให้เห็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างชัดเจนและตรงประเด็น

ในพรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกของทีฆนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงตัวอย่างการที่ปุถุชนกล่าวสรรเสริญคุณของพระองค์ด้วยศิลปะ ๓ ระดับ คือ จุฬศิลป์ ศิลเล็กน้อยหรืออย่างหยาบ เช่น เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิดในกาม มัชฌิมศิลป์ ศิลอย่างกลาง เช่น เว้นจากการพรากรพิชคามและกุตคาม การบริโภคของที่สะสมไว้ การประดับตกแต่งร่างกาย มหาศิลป์ ศิลอย่างใหญ่หรืออย่างละเอียด เช่น เว้นจากการเลี้ยงชีพผิดด้วยดิริจฉานวิชาต่างๆ เป็นต้นว่า การทำนายทายทักนิมิตต่างๆ คุณธรรมกล่าวคือศิลปะเหล่านี้เป็นเรื่องเล็กน้อยที่ปุถุชนสรรเสริญ ยังมีคุณธรรมที่สูงกว่าศิลปะ เช่น สมานิ ปัญญา วิมุตติ เป็นต้น จึงจะคู่ควรสรรเสริญแก่พระองค์ และทรงแสดงการเกิดทิฏฐิ ๖๒ อย่างละเอียด ประเด็นสำคัญของพระสูตรทรงมุ่งแสดงให้ผู้ฟังเข้าใจในคุณ

^{๗๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๘, ๗๓, ๑๗๗.

^{๗๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พระไตรปิฎกวิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓-๓๔.

ของพระสัพพัญญุตญาณนั่นเอง ดังนั้น แก่นธรรมหลักๆ ของพรหมชาลสูตร ก็คือ พระสัพพัญญุตญาณ⁷⁹

ในกฎทันตสูตร สีสันธวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงการบำเพ็ญคุณงามความดีซึ่งใช้ทรัพย์น้อย มีการตระเตรียมน้อย แต่มีผลมากโดยลำดับ (๑) การให้ทานเป็นนิตยแก่ท่านผู้มีศีล มีผลมากกว่ามหาภัย (พิธีบูชามหาภัยที่กฎทันตพราหมณ์เตรียมการจัดทำ) (๒) การสร้างวิหารอุทิศถวายสงฆ์ที่มาจาก ๔ ทิศ มีผลมากกว่านิตยทาน (๓) การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งนำทางชีวิต มีผลมากกว่าการสร้างวิหาร (๔) การรักษาศีล ๕ มีผลมากกว่าการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง (๕) การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีลของบรรพชิต มีผลมากกว่าการรักษาศีล ๕⁸⁰

ในมหาปทานสูตร มหาวรรค พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงพระประวัติและพระชนมายุของพระพุทธเจ้าในอดีตมีพระวิปัสสิพุทธเจ้าเป็นต้น เช่น พระวิปัสสิพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี พระสิขีพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๗๐,๐๐๐ ปี พระเวสสพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๖๐,๐๐๐ ปี พระกุกสันธพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี พระโกนาคมนพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๓๐,๐๐๐ ปี พระกัสสปพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๒๐,๐๐๐ ปี และพระประวัติของพระองค์เอง คือ พระโคตมพุทธเจ้า มีพระชนมายุ ๘๐ ปี ซึ่งอายุขัยของคนในสมัยนี้ประมาณ ๑๐๐ ปี⁸¹

ในอัครัญญสูตร ปาฏิหาริครค ทรงเล่าถึงกำเนิดโลกและวิวัฒนาการของมนุษย์ กำเนิดชาติดิยราชา โดยเชื่อมโยงกับหลักธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหารธรรม ๔ มีเมตตาเป็นต้น⁸² และในจกกวัตติสูตร ทรงเล่าถึงพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยสรุปลงที่ธรรมคือ สติปัญญา ๔ ทรงย้ำให้ภิกษุทั้งหลายยึดเอาสติปัญญาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติตามแนวสติปัญญาตามที่ทรงแนะได้ จักถึงความเจริญ ๕ อย่าง คือ อายุ วรรณะ สุข โภคะ พละ (๑) อายุ จักมีอายุยืน ด้วยการเจริญอิทธิบาท ๔ (๒) วรรณะ จักผู้มีผิวพรรณผ่องใส ด้วยการรักษาศีล (๓) สุขะ จักมีความสุข ด้วยการเจริญทาน ๔ (๔) โภคะ จักมีโภคะ ด้วยการเจริญพรหมวิหาร ๔ ถึงขั้นอัปปัญญา (๕) พละ จักมีพละ ด้วยการเจริญวิปัสสนาจนได้เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ⁸³

ปัญหาการวิจัยหรือประเด็นที่น่าสนใจที่ควรทำวิจัยก็คือ ในที่ขนิทายทั้งหมด มีเรื่องราว องค์ความรู้ และหลักธรรมในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดมาก ไม่สะดวกต่อการอ่านทำความเข้าใจ ควรมีการจัดวรรคตอนสรุปประเด็นสำคัญ จัดระบบข้อมูลให้กระชับ เหมาะแก่การศึกษาของคนทั่วไป โดยเฉพาะหลักธรรมที่เป็นแก่นของแต่ละพระสูตรควรระบุให้ชัดเจน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตรในที่ขนิทาย
๒. เพื่อศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในที่ขนิทาย

⁷⁹ สรุปเนื้อหาจาก ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๗.

⁸⁰ ที.สี. (บาลี) ๙/๓๔๙/๑๔๕-๑๔๘.

⁸¹ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔-๗/๒-๓.

⁸² ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๙-๑๓๑/๗๒-๘๐.

⁸³ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๘๑-๑๑๐/๔๙-๖๗.

๓. เพื่อประยุกต์แก่นธรรมจากที่ขนิกายมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย ศึกษาเนื้อหาที่ขนิกายทั้ง ๓ วรรค คือ สीलขันธวรรค ๑๓ สูตร มหาวรรค ๑๐ สูตร ปาฎิกวรรค ๑๑ สูตร รวม ๓๔ สูตร

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยที่อิงอาศัยเอกสารหนังสือ ซึ่งมีวิธีการดำเนินการ ดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎก เป็นต้น และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นคำอธิบายในหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
๒. ศึกษาสาระสำคัญของพระสูตรในที่ขนิกาย และกำหนดแก่นธรรมหลักๆ ของแต่ละพระสูตรไว้อย่างชัดเจน
๓. วิเคราะห์และกลั่นกรองแก่นธรรมหลักๆ ที่กำหนดไว้ เรียบเรียงข้อมูลอย่างเหมาะสม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. มีข้อมูลแก่นธรรมจากที่ขนิกาย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พุทธศาสนิกชน นิสิต นักศึกษา มีหนังสือวิชาการที่สะดวกต่อการศึกษาค้นคว้าหลักคำสอน
๓. ข้อมูลที่เผยแพร่ทางเว็บไซต์ของกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำนวยให้เกิดความสะดวกต่อผู้ที่สนใจทั่วไป

สรุปผลการวิจัย

พระไตรปิฎก แบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ วินัยปิฎก (หมวดพระวินัย) สุตตันตปิฎก (หมวดพระสูตร) อภิธรรมปิฎก (หมวดพระอภิธรรม) ในส่วนของพระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น ๕ นิกาย ประกอบด้วย ที่ขนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และ ขุททกนิกาย ที่ขนิกาย เป็นนิกายแรกในพระคัมภีร์ที่บรรจุพระสูตรขนาดยาวไว้จำนวน ๓๔ สูตร แบ่งออกเป็น ๓ วรรคหรือตอน คือสीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎิกวรรค **สीलขันธวรรค** มี ๑๓ สูตร คือ ๑) พรหมชาลสูตร ๒) สามัญญผลสูตร ๓) อัมพัญญสูตร ๔) โสณทัณฑสูตร ๕) ภูฏันทตสูตร ๖) มหาสิสุต ๗) ชาลียสูตร ๘) มหาสีหนาทสูตร ๙) ไปญฐปาทสูตร ๑๐) สุภสูตร ๑๑) เกวัณฺณสูตร ๑๒) โลหิจจสูตร และ ๑๓) เติวิชชสูตร **มหาวรรค** มี ๑๐ สูตร คือ ๑) มหาปทานสูตร ๒) มหานิทานสูตร ๓) มหาปรินิพพานสูตร ๔) มหาสุทฺถสนสูตร ๕) ขนวสภสูตร ๖) มหาโควินทสูตร ๗) มหาสมยสูตร ๘) สักกปัญหสูตร ๙) มหาสติปัญญานสูตร ๑๐) ปายาสีราชญญสูตร **ปาฎิกวรรค** มี ๑๑ สูตร คือ ๑) ปาฎิกสูตร ๒) อุทุมพริกสูตร ๓) จักกวัตตสูตร ๔) อัคคัญญสูตร ๕) สัมปสาทนียสูตร ๖) ปาสาทิกสูตร ๗) ลักษณะสูตร ๘) สิงคาลกสูตร ๙) อาภูวนาภยสูตร ๑๐) สังคีตสูตร ๑๑) ทสุตตรสูตร กล่าวได้ว่า ที่ขนิกายเป็นนิกายแรกของพระสุตตันตปิฎก หมายถึงประมวลพระสูตรขนาดยาว แบ่งออกเป็น ๓ ตอนหรือหมวด เรียกว่า วรรค คือ ๑) สीलขันธวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องศีลและพระทศณะต่าง ๆ ทั้งในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา มี ๑๓ สูตร ๒) มหาวรรค หมวดที่ประมวลพระสูตรที่มีคำว่า “มหา” เป็นคำต้นชื่อมารวมไว้มี ๑๐ พระสูตร ๓) ปาฎิกวรรค เป็นหมวดที่

มีชื่อตามชื่อของพระสูตรแรกของวาระคือปาฏิโกสูตร มี ๑๑ พระสูตร เนื้อหาพระสูตรในที่นี้หมายถึงถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุด เท่าที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก จากการศึกษาสำรวจแก่นธรรมในคัมภีร์ ที่มณีกาย ทั้งในสี่ชั้นวาระ มหาวาระ และปาฏิโกวาระ พบว่า มีแก่นธรรมปรากฏอยู่มากมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติ หรือเป็นแนวทางเพื่อปฏิบัติให้เกิดความดีงามในหมู่ของภิกษุสงฆ์ เช่น เรื่องศีล ๓ หมวด หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ หลักปฏิบัติเพื่อความดีในการดำเนินชีวิตในสังคม หลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความสุข แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตตนเองและสังคมได้อย่างมีคุณค่า การประยุกต์แก่นธรรมจากที่มณีกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมนั้น ในงานวิจัยนี้ กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต ในที่มณีกาย มีหลักคำสอนอยู่ส่วนหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศีล ๓ หมวด ที่ปรากฏในสี่ชั้นวาระ, ค่านิยมเรื่องการบวช ซึ่งการบวชสามารถช่วยยกระดับฐานะทางสังคมของบุคคลได้ ทำให้บุคคลได้รับการเคารพนับถือจากคนทั่วไป เมื่อผู้บวชประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ก็ย่อมได้รับผลจากการปฏิบัติตั้งแต่ระดับที่จิตสงบ ได้บรรลุมาน อภิญญา จนถึงที่สุดทำกิเลสให้หมดสิ้น บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล แก่นธรรมยังสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เช่นเรื่องการทำบุญ (อัญญาสัมปทา) การทำบุญที่ลงทุนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่กล่าวถึงความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลของสรรพสิ่งในโลก เป็นการสอนให้มองโลกและชีวิตอย่างอิงอาศัยและ สัมพันธ์กัน หลักปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ รวมถึงวิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ด้วยการงดเว้นสิ่งที่เป็นอบายมุข การรู้จักหลีกเลี่ยงคนชั่ว การเสพสมาคมกับคนดี รวมถึงการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเองได้ในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเป้าหมายคือความสุข นอกจากนี้ ในที่มณีกาย ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะด้านสถาบันทางการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง รวมถึงเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแก่นธรรมจากที่มณีกาย โดยมุ่งศึกษาแก่นธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาได้อีก ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีล ๓ ระดับในสี่ชั้นวาระ
๒. ศึกษาวิเคราะห์ค่านิยมเรื่องการบวชตามที่ปรากฏในพระสูตรกับค่านิยมในสังคมไทย
๓. ภูมิกันตสูตร : การสังคมสงเคราะห์เชิงพุทธ
๔. ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองในอัครคัมภีร์สุตตร จักกวัตติสูตร
๕. ศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องทศ ๖ กับความสัมพันธ์ทางสังคม
๖. ศึกษาวิเคราะห์หลักคิหิวินัยในสังคาลกสูตรเพื่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

พัทธา สายหู. **ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

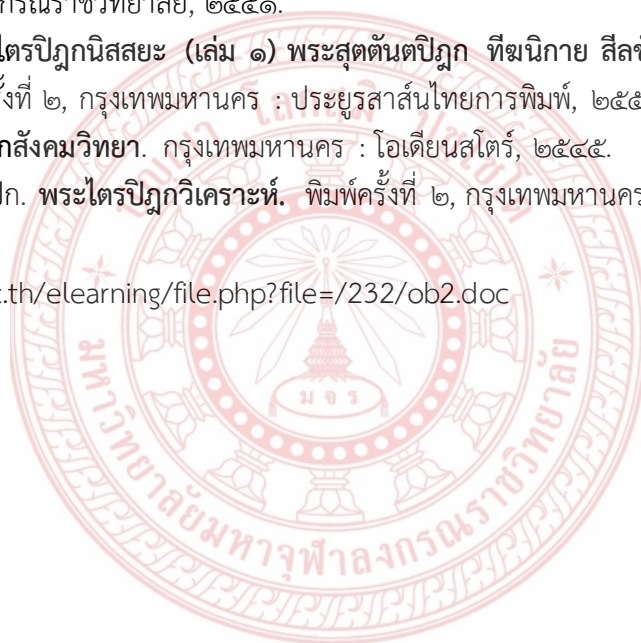
_____. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. **พระไตรปิฎกนิสสยะ (เล่ม ๑) พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาค ๑)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘.

สนธยา พลศรี. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พระไตรปิฎกวิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ชันดำการพิมพ์, ๒๕๔๖.

<http://www.nk.ac.th/elearning/file.php?file=/232/ob2.doc>

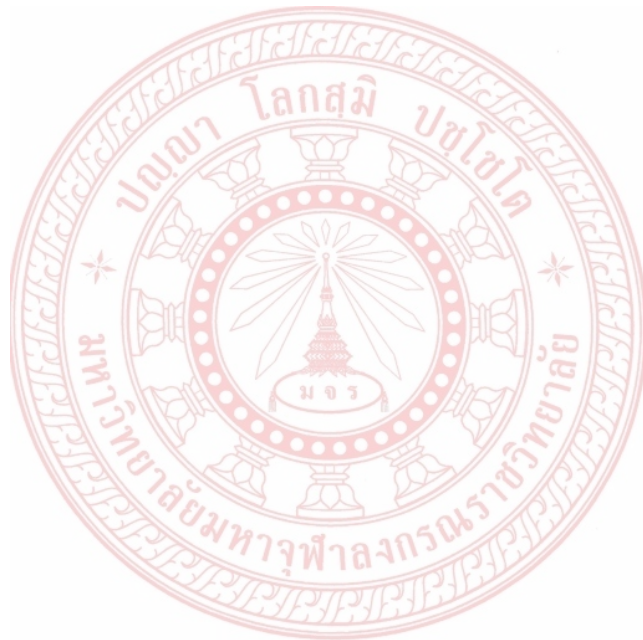

- จัดให้มีแหล่งความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะในทีฆนิกาย จัดเป็นศูนย์เรียนรู้คัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงคัมภีร์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนา

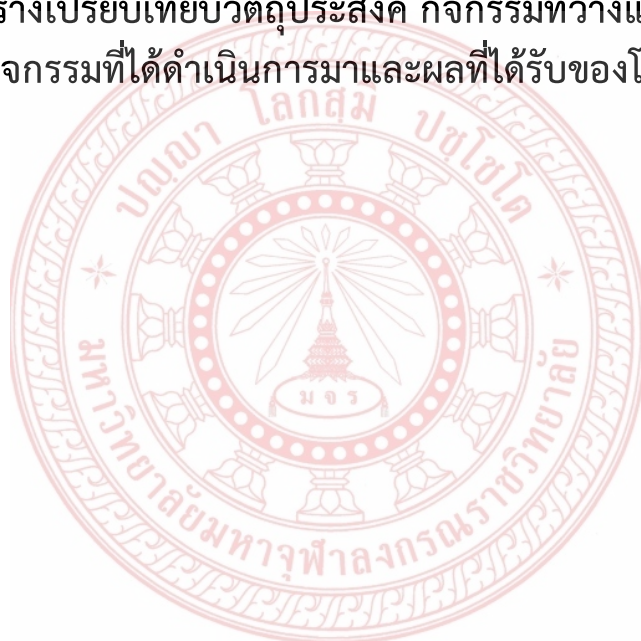
๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก
- พัฒนาทักษะในการวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งปริญญาโท ปริญญาเอก เช่น การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องทฤษฎี ๖๒ กับความคิดความเชื่อในสังคมปัจจุบัน, ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่อธิบายเรื่องชีวิตที่ปรากฏในทีฆนิกาย เป็นต้น

ภาคผนวก ค.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
ศึกษา ความหมาย โครงสร้าง เนื้อหาสาระ ของพระสูตร ในทีฆนิกาย จำนวน ๓๔ สูตร	<p>๑. ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับพระ สูตรในทีฆนิกาย ประกอบด้วย ความหมาย โครงสร้าง เนื้อหาสาระของ พระสูตรทั้ง ๓๔ สูตร ในทีฆนิกาย</p> <p>๒. ได้ทราบแก่นธรรมจากพระ สูตรในทีฆนิกาย เช่น เรื่องศีล ทิฏฐิ ปฏิบัติสมุปปาต ชั้น ๔ รวมถึงหลัก จริยธรรมทางสังคม เช่น ทศ ๖</p> <p>๓. สามารถวิเคราะห์เชิง ประยุกต์การนำแก่นธรรมจากทีฆนิกาย ไปปรับใช้เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมได้ อย่างมีประสิทธิภาพ</p>	ข้อ ๑-๓	<p>๑. ได้ทราบ ข้อมูลการศึกษาและ สำรวจพระสูตรในทีฆ นิกาย อันจะเป็น แนวทางในการสำรวจ พระสูตรในนิกายอื่น ๆ ที่เหลือ</p> <p>๒. ได้ทราบแก่น ธรรม หลักธรรมสำคัญที่ ปรากฏอยู่ สามารถนำไป ศึกษาวิเคราะห์ ศึกษา เปรียบเทียบหลักธรรม เรื่องเดียวกัน แต่อยู่คน ละนิกายได้เป็นอย่างดี</p> <p>๓. ได้ทราบ วิธีการประยุกต์หลักธรรม ที่ได้จากพระสูตรเพื่อ การพัฒนาตนเองและ สังคม</p>

ประวัติผู้วิจัย

๑. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๑๐๐ %)

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหาวัฒน์ พร บุญมาก
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phramaha Watthaporn Boonmark
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิชาการศึกษา
๔. หน่วยงาน สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ.๒๕๓๒ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ.๒๕๔๕ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๙ สำนักเรียนวัดปากน้ำ
- พ.ศ.๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช กรุงเทพมหานคร

๖. ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๖๑ เป็นครูสอนบาลี สำนักเรียนวัดปากน้ำ
- พ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๖๐ เป็นผู้ช่วยเลขานุการ แม่กองบาลีสนามหลวง

๗. ผลงานที่ตีพิมพ์เผยแพร่

- ศีล ๕ บรรทัดฐานความเป็นมนุษย์ (พ.ศ.๒๕๕๒)
- การแผ่เมตตา หนึ่งแ่งามของจิตใจ (พ.ศ.๒๕๕๓)
- ธรรมลีลา ภาคอุปมาอุปไมย (พ.ศ.๒๕๕๓)
- เรือนจำหัวใจ (พ.ศ.๒๕๕๔)
- กำเนิดธรรมประจำต้นตระกูลมนุษย์ เล่ม ๑ (พ.ศ.๒๕๕๕)
- คู่มือประกอบการเรียนแปลไทยเป็นมคธ ประโยค ป.ธ.๔ (๒๕๖๐)
- หลักการแต่งฉันทมคธ ประโยค ป.ธ.๘ (พ.ศ.๒๕๖๑)

แบบสรุปโครงการวิจัย

<p>สัญญาเลขที่ ว. ๓๒๗ /๒๕๖๑</p> <p>ชื่อโครงการ ศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากทีฆนิกาย</p> <p>หัวหน้าโครงการ พระมหาวัฒน์พร อภิวัตตโน (บุญมาก) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p> <p>โทรศัพท์ ๐๙๘๘๙๖๗๔๕๖ E-mail : w_p_bunmark@hotmail.com</p>
<p>ทีฆนิกาย เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเก่าที่สุด บรรลุค่าสอนสำคัญมีแง่มุมให้ศึกษาหลายด้าน เช่นระบบความคิดหรือทฤษฎีของคนสมัยก่อนเขามีความเชื่อกันอย่างไร และมีวิธีการอย่างไร จะให้เข้าถึงสิ่งสูงสุดที่เขาต้องการ แต่พระพุทธเจ้าก็แสดงหักล้างแนวความคิดที่คนสมัยนั้นยึดถือกันมายาวนานได้อย่างน่าอัศจรรย์ชนิดที่เถียงไม่ขึ้น พระองค์ทรงปฏิวัติความเชื่อเก่าๆ เช่นการบูชาขี้ฉะ สมัยนั้นเขาถือว่าการบูชาขี้ฉะต้องทำให้ใหญ่โต ต้องฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เอาแพะเอาแกะมาฆ่าเช่นสรวงสังเวศ เพื่อให้ตนเองเป็นอมตะ มีอำนาจ ส่วนมากพวกพระราชามหากษัตริย์มักกระทำกัน พระพุทธเจ้าก็เสนอว่า การทำอย่างนั้นไม่ใช่เป็นแนวทางแก้ปัญหา เป็นการสร้างบาป สร้างความลำบากให้คนอื่นโดยไม่จำเป็น ท่านปฏิวัติวิธีบูชาขี้ฉะ หันมาตีความใหม่ว่าการบูชาขี้ฉะที่แท้นั้นคืออะไร คือการให้อภัยในชีวิตโดยการไม่เบียดเบียนสัตว์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย การบูชาขี้ฉะอย่างนี้จึงจะเป็นการบูชาขี้ฉะที่มีผลมาก อะไรทำนองนี้ พระพุทธองค์ทรงเสนอแม้กระทั่งวิธีแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ว่าการจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ตื้นนั้น จะต้องให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีอาชีพทำให้ทุกคนมีรายได้เหล่านี้เป็นต้นกรณีดังกล่าว สื่อให้เห็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างชัดเจนและตรงประเด็น</p>
<p>วัตถุประสงค์ของโครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตร ๒. เพื่อศึกษาแก่นธรรมที่ปรากฏอยู่ในทีฆนิกาย ๓. เพื่อประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม
<p>ผลการวิจัย</p> <p>ทีฆนิกายเป็นนิกายแรกของพระสูตรต้นตปิฎก เป็นพระสูตรขนาดยาว แบ่งออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า วรรค คือ ๑) สीलขันธวรรค มี ๑๓ สูตร ๒) มหาวรรค มี ๑๐ สูตร ๓) ปาฎิกวรรค มี ๑๑ พระสูตร เนื้อหาพระสูตรในทีฆนิกายถือกันว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าชั้นดั้งเดิมที่สุด ทีฆนิกาย มีแก่นธรรมปรากฏอยู่มากมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติ เป็นแนวทางเพื่อปฏิบัติให้เกิดความดีงามในหมู่ของภิกษุสงฆ์ เช่น เรื่องศีล หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ หลักปฏิบัติเพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคม การประยุกต์แก่นธรรมจากทีฆนิกายเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมนั้น ในงานวิจัยนี้ กล่าวถึงการพัฒนาชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลเพื่อความเจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต เรื่องศีล, เรื่องการบวช การทำบุญที่ลงทุนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก คำสอนเรื่องปฏิจกสมุปาบาทที่กล่าวถึงความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลของสรรพสิ่งในโลก เป็นการสอนให้มองโลกและชีวิตอย่างอิงอาศัยและสัมพันธ์กัน หลักปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ วิธีการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ด้วยการงดเว้นสิ่งที่เป็นอบายมุข การรู้จักหลีกเลี่ยงคนชั่ว การเสพสมาคมกับคนดี การใช้จ่ายทรัพย์เงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่นธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาตนเองได้ในหลาย ๆ ด้าน โดยมีเป้าหมายคือความสุข</p>

<p>นอกจากนี้ ในที่มินิกาย ยังมีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคม โดยเฉพาะด้านสถาบันทางการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง รวมถึงเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างมีประโยชน์</p>
<p>การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์</p> <p>๑. ได้ทราบข้อมูลการศึกษาและสำรวจพระสูตรในที่มินิกาย อันจะเป็นแนวทางในการสำรวจพระสูตรในนิกายอื่น ๆ ที่เหลือ</p> <p>๒. ได้ทราบแก่นธรรม หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏอยู่ สามารถนำไปศึกษาวิเคราะห์ ศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมเรื่องเดียวกัน แต่อยู่คนละนิกายได้เป็นอย่างดี</p> <p>๓. ได้ทราบวิธีการประยุกต์หลักธรรมที่ได้จากพระสูตรเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม</p>
<p>การประชาสัมพันธ์</p> <p>มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานทางอินเตอร์เน็ต</p> <p>http://www.mcu.ac.th</p> <p>ประชาสัมพันธ์ทางสื่อสิ่งพิมพ์ วารสารมหาจุฬาริชาการ</p>

